

EUROPEAN REFORMS BULLETIN 2021 No 3

European Reforms Bulletin

2021

scientific peer-reviewed journal

No. 3

Founded and edited by Centre for European Reforms Studies, a.s.b.l. Grand Duchy of Luxembourg (Registre de commerce et des sociétés, Luxembourg, F 10.340, siège social: L-1541 Luxembourg, 36, boulevard de la Fraternité).

Tel.: +352661261668
email: bulletin@email.lu
http://cers.eu.pn/bulletin.html

Editorial board: Yeskov S. (D.Sc., Assoc. Prof., Luxembourg, editor-in-chief), Zaiets O. (PhD, Assoc. Prof., Luxembourg, deputy editor), Dymarskii Ia. (D.Sc., Prof., Russian Federation), Kaluzhnyi R. (D.Sc., Prof., Ukraine), Karchevskiy N. (D.Sc., Prof., Ukraine), Korystin O. (D.Sc., Prof., Ukraine), Kretova A. (PhD, Russian Federation), Nedodaieva N. (D.Sc., Prof., Israel), Rozovskiy B. (D.Sc., Prof., Ukraine), Zablodska I. (D.Sc., Prof., Ukraine), Zaiets H. (PhD, Ukraine).

European Reforms Bulletin is an international, multilingual (English, Ukrainian, Russian), scholarly, peer-reviewed journal, which aims to publish the highest quality research material, both practical and theoretical, and appeal to a wide audience. It is an official bulletin of the Centre for European Reforms Studies and is published 4 times a year (quarterly). It includes articles related to legal and economic issues of reforms in European Union and Europe-oriented countries, including efficiency and experience of these reforms, comparative studies on all disciplines of law, cross-disciplinary legal and economic studies, and also educational issues. It welcomes manuscripts from all over the world, in particular from countries which made European choice recently. It accepts articles from professional academics, researchers, experts, practitioners and PhD students.

Responsibility for the accuracy of bibliographic citations, quotations, data, facts, private names, enterprises, organizations, institutions and government bodies titles, geographical locations etc. lies entirely with authors. All the articles are published in author's edition. Authors must accept full responsibility for the factual accuracy of the data presented and should obtain any authorization necessary for publication. The editorial board and the Centre for European Reforms Studies do not always share the views and thoughts expressed in the articles.

The editorial board reserves the right to refuse any material for publication and advises that authors should retain copies of submitted manuscripts and correspondence as material cannot be returned. Final decision about acceptance or rejection rests with the editor-in-chief and editorial board. By submitting an article for publication author declares that the submitted work is original and not being considered elsewhere for publication and has not been published before.

Recommended for publication by the Centre for European Reforms Studies (protocol of the general meeting No. 09 30.09.2021)

© European Reforms Bulletin, 2021
© Authors of articles, 2021

Table of contents

Bakhchevan E.F. Ontology of the Category "Means of Self-Defence" in the Environment of Comprehensive Law Enforcement Forces	2
Balaiaants B.A. System of Corruption Relations as a Component of the Infrastructure of Organized Crime	7
Belenok V.P. Promising ways of prevent threats or violence against law enforcement officers	11
Bondar V.V. Legislative News in the Protection of Human Rights by Law Enforcement Bodies of Ukraine	17
Dmytrenko N. Characteristics of Criminal Offenses Committed by Servicemen	21
Dumansky R.V. Current Problems During the Performance of Official Policies of Ukraine	24
Harat M. Guilt of Legal Entities in Administrative Law: Theoretical Problems of Conceptualization	28
Ivanova M.M. Legal Regulation of the Institution of Adoption in Ukraine	34
Izbash K.S. National Police of Ukraine as a Subject of Ensuring Public Security and Public Order	42
Krasilovska O.Yu. Current Issues Regarding the Recognition, Loss and Deprivation of Refugee Status or Person in Need of Additional Protection	47
Lysenko A., Lysenko I. Information Support of Operative-Search Activity on Struggle Against Criminal Offenses in the Field of Production and Sale of Alcoholic Beverages	50
Lysenko A., Vintsuk V., Tkachov M. Determinants of Criminal Offenses, Provided for by art. 213 of the Criminal Code of Ukraine	56
Merkulova V.O., Hrytenko O.A. Life imprisonment: problems of criminal legislation of Ukraine	63
Nedilko Ya. Tactical Features of Conducting a Search in the Investigation of Cybercrimes	73
Novikov M.M. Theoretical, Applied and International Principles Regarding the Content of the Labor Agreement in the Mechanizm of the Legal Regulation of Labor Relations in Ukraine	78
Novikova M.N. Impact of Transhumanism on the Content of Personal Non-Property Rights	82
Savelieva I. Some Aspects of the Criminalization and Investigation of Rape	88
Sirko V.S. Administrative and Legal Status of a Volunteer Organization	94
Smirnova V. Certain Issues of Participation of a Witness in Criminal Proceedings	98
Tarasenko V.E., Kisenko V.P. Powers of the subjects of criminal proceedings in matters of preparation and conduct of investigative (search) actions	102
Vatashchuk Yu.V. Object of Criminal Offense Provided by art. 368-4 of the Criminal Code of Ukraine	106
Vdovichenko O.M. Protection of Public Order Local Government Bodies: on the Formation of Local Police	111
Veselova L.Yu., Zaporozhets A.M. Principles of Activity of Authorized Subdivisions (authorized persons) in the Field of Prevention of Corruption During Interaction with Whistleblowers	116
Zaiets O.M., Kononenko Yu. S. The use of video analytics systems by law enforcement agencies of Ukraine in ensuring public safety and order	120
Bogdanov Ye. A. Foreign Experience in Combating Criminal Offenses in the Field of Pension Provision	124
Ignatchenko N.V. Forensic Characteristics of a Person Who Commits Criminal Offenses in the Field of Land Relations	129
Shestopalova Ya. Foreign Experience in Combating Sexual Exploitation of Children	134
Vatsyuk V.A. Features of Forensic Characteristics of Illicit Trafficking in Poisonous or Potent Drugs	140
Shevchuk O. Rulemaking of the national agency of Ukraine for the identification, search and management of assets obtained from corruption and other crimes: constitutional and legal aspect	146

ONTOLOGY OF THE CATEGORY "MEANS OF SELF-DEFENCE" IN THE ENVIRONMENT OF COMPREHENSIVE LAW ENFORCEMENT FORCES

Eugene Bakhchevan,

Senior Lecturer of the Odesa State University of Internal Affairs, Odesa, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1459-9574>

e-mail: tsvfp_bakhchevan@ukr.net

Abstract. The article is devoted to the ontological bases of application of the category "means of self-defense" in the theory and practice of law enforcement forces and comprehensive support at the present stage of development of the domestic model of the security and defense sector of Ukraine. The ontology of the category "means of self-defense" in the environment of comprehensive support of law enforcement forces is considered and such classification features as "social need (social interest, social goal) satisfied with weapons" and "features of the organization of comprehensive support of law enforcement forces" are considered. also the content of the general term "special means of self-defense".

Keywords: Security and Defense Sector of Ukraine, law enforcement forces, comprehensive support of law enforcement forces, social interest, social purpose, special means of self-defense.

Постановка проблеми. Категорії, якими оперують сили охорони правопорядку під час застосування крайніх форм державного примусу, зокрема «вогнепальна зброя» чи «засоби самооборони» на сьогодні залишаються у, так би мовити, «галузевій проблематиці» відповідних складових сектора безпеки і оборони країни. При цьому не тільки органи правозастосування, але й нормотворчі органи та, навіть, теоретики права вбачають у відповідних поняттях різний зміст та, як наслідок, формулюють різні визначення. Так, фахівці з адміністративного права вбачають у таких засобах (зброї) складову дозвоільних процедур, кримінологи – спеціально сконструйований засіб для ураження живої цілі, криміналісти – предмет або пристрій здатний заподіяти летальні ушкодження, цивілісти – річ, яка може перебувати у власності та якою можуть розпоряджатися за власним розсудом, конституціоналісти – засіб задоволення конституційних прав громадян на самозахист, теоретики права – предмет спеціальнодозвоільного регулювання [1, с. 144-145.]. Таким чином з'ясування онтологічних основ застосування категорії «засоби самооборони» у теорії та практиці сил охорони правопорядку є однією із проблем їх всебічного забезпечення на сучасному етапі напрацювання вітчизняної моделі сектора безпеки і оборони країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальнотеоретичною основою для розгляду поставленої проблеми є наукові праці О. Бандурки, О. Долженкова, Ю. Дубка, О. Комісарова, О. Копана, М. Корнієнка, В. Крутова, С. Кудінова, С. Кузніченка, В. Лаптія, М. Литвина, В. Олефіра, А. Подоляки, М. Саакяна, О. Хитри та ін. Дослідження загальних проблем визначення терміну «спеціальні засоби самооборони», системовиділення логічних та партитивних таксонів цього поняття здійснено з урахуванням позиції М. Анісімова, П. Біленчука, О. Благова, О. Бокія, А. Гормаха, О. Григор'євої, В. Гуменюка, І. Делягіна, І. Кириченка, А. Комзюка, А. Кофанова, І. Кузнецової, С. Лихачова, А. Лончакова, Г. Месхі, С. Невського, О. Піджаренка, С. Подліньова, О. Суляви, В. Ткаченка, О. Харітонова, М. Федорова, О. Фролова, О. Шелковнікової, Х. Ярмачі.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується означена стаття. Практичним проблемам забезпечення особистої безпеки персоналом окремих державних органів приділено також достатньо уваги. Разом з цим питання розгляду онтології категорії «засоби самооборони» у середовищі всебічного забезпечення сил охорони правопорядку залишаються практично не дослідженими сучасною правовою наукою.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Виходячи з актуальності і значущості проблеми, метою статті є викладення результатів проведеного аналізу онтології категорії «засоби самооборони» у середовищі всебічного забезпечення сил охорони правопорядку та формулювання на цій основі науково обґрунтованих пропозицій щодо подальших розвідок у цій сфері.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Найбільш толерантно соціальну суть спеціальних засобів самооборони формулюють філологи, зазначаючи, що їх детермінантами є можливість їх використання як для нападу, так і для оборони. Тоді мета застосування спеціальних засобів самооборони при нападі полягає у заподіянні шкоди, а мета використання при обороні у запобіганні нападу і, як наслідок — шкоді. Крім того, ніхто не врахував соціальний фактор стримування, коли, навіть, не використання, а лише припущення наявності спеціальних

засобів самооборони у опонента може відвернути напад. Наведене ніби перекидає місток між деструктивною «зброєю взагалі» та «спеціальними засобами самооборони». Саме звідси можна вибудовувати подальшу логіку соціального призначення спеціальних засобів самооборони.

Соціальне призначення спеціальних засобів самооборони ми знаходимо в преамбулі Положення «Про порядок продажу, придбання, реєстрації, обліку і застосування спеціальних засобів самооборони, заряджених речовинами сльозоточивої та дратівної дії», що затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 7 вересня 1993 р. №706 – «...посилення захисту життя, здоров'я, честі та гідності громадян, захисту всіх форм власності від протиправних посягань» [2], що відповідно ставить питання щодо співвіднесення, серед іншого, захисту честі і гідності із необхідною обороною та крайньою необхідністю.

Нормативно оформлених, логічно побудованих (сформульованих через підмет та присудок) дефініцій поняття «зброя самооборони» чи «спеціальні засоби самооборони» чинне законодавство України не містить, але оперує партитивним переліком предметів, що належать до засобів самооборони. Тож проаналізуємо сучасні таксони «спеціальні засоби самооборони», через логіку партитивного синтезу окремих предметів у спеціальні засоби самооборони.

Наявність механізмів самозахисту прав і свобод людини є однією з обов'язкових ознак демократичної держави. І хоча наука конституційного права, на думку О. Фрицького, ще не розробила теоретичного обґрунтування того, яким має бути конституційно-правовий механізм захисту людиною своїх прав [3, с. 174.], дозволимо зазначити, що й поза науковим обґрунтуванням, один з таких механізмів безпосередньо прописаний у ч.3 ст.27 та у ч.5 ст.55 Конституції України: «кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань»; «кожен має право будь-якими незабороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань» [4].

Детально аналізуючи науково-практичний коментар наведених норм Конституції України, приходимо до висновку, що його автори даремно не розкрили зміст поняття «незаборонені законом засоби» [5, с.277-278.], адже за власною семантикою термін «засіб» є багатозначним поняттям. Наприклад, засіб — це: «якась спеціальна дія, що дає можливість здійснити що-небудь, досягти чогось; спосіб; те, що служить знаряддям у якій-небудь дії, справі» [6, с. 326]; «прийом, спосіб дії; пристосування для здійснення якої-небудь діяльності» [7, с. 288]; «спосіб, прийом, захід, якась спеціальна дія, що дає можливість здійснити щось; те що служить знаряддям у якійсь дії, справі» [8, с. 96]. Отже, якщо дотримуватися позиції, що термін «засіб» у практиці сил охорони правопорядку репрезентує собою поняття «знаряддя або пристосування для здійснення певної дії», то можна прийти до наступного висновку: спеціальні засоби, як незаборонений законом засіб захисту (самооборони), можуть бути використані особою, яка належить до складу сил охорони правопорядку еventуальними їх вільному цивільному обігу, але з урахуванням атрибутивності оформленості дозволу на володіння ними (зберігання, носіння).

Свого часу, О.М. Мельник, — фахівець в галузі теорії держави та права, прийшов до висновку, що правове регулювання суспільних відносин з приводу володіння, користування або розпорядження будь-якою річчю має багатовекторний характер: а) будується з урахуванням її цінності та суспільних потреб; б) залежить від її соціального, ідеологічного та економічного призначення; в) обумовлюється її природними, матеріальними властивостями [9, с. 9].

Якщо спроектувати цей умовивід на предмет нашого дослідження: можемо висунути наступні попередні положення, що потребують відповідної аргументації.

По-перше, спеціальні засоби самооборони у середовищі всебічного забезпечення сил охорони правопорядку це вичерпний перелік речей, за функціональним властивостями, віднесених до зброї, а за тактико-технічними даними до засобів тимчасового ураження або ж зброї не смертельної дії.

По-друге, організація обігу спеціальних засобів самооборони є кластером дозвільної системи, враховує соціальне, економічне, ціннісне призначення цього виду спеціальних засобів, але у середовищі всебічного забезпечення сил охорони правопорядку має певні особливості.

По-третє, обіг спеціальних засобів самооборони у середовищі всебічного забезпечення сил охорони правопорядку є соціальною системою, що будується в розвиток певних соціальних інтересів сил охорони правопорядку.

По-четверте, обіг спеціальних засобів самооборони у середовищі всебічного забезпечення сил охорони правопорядку — це специфічний адміністративно-правовий режим.

Аналізуючи нормативні акти України рівня Законів України, постанов Верховної Ради та Кабінету Міністрів, указів Президента України, приходимо до висновку, що у ньому відсутня дефініція поняття «спеціальні засоби самооборони». Але, законодавець, не утруднюючи себе коректністю визначення логіко-системних ознак класифікації явища «спеціальні засоби самооборони» може використовувати в середині таксону такі поняття як: «вогнепальна зброя», «мисливська зброя», «спортивна зброя», «холодна зброя» тощо, що не є припустимим у середовищі всебічного забезпечення сил охорони правопорядку. Дослідження нормативної бази національного та зарубіжного законодавства, праць філософів, соціологів,

юриспрудентів, філологів дозволило прийти до остаточної думки: єдиної точки зору на порядок побудови та основні детермінанти дефініції поняття «спеціальні засоби самооборони» не існує.

У XIX сторіччі В. Даль вважав зброю: усілякі матеріальні та нематеріальні засоби, важіль дії, інструмент або знаряддя, машина, що є посередником між діячем (тобто людиною) і справою [10, с. 692]. Згодом, у XX сторіччі С. Ожегов зазначав, що зброя — це будь-який засіб, технічно придатний для нападу та оборони, а також сукупність таких засобів [11, с. 692]. На сьогодні поняття «зброя» розглядається дещо вужче, в утилітарному аспекті. Зокрема, В. Бусел та З. Куньч оперують дефініціями: «знаряддя для нападу чи оборони» [6, с. 349], «сукупність засобів, пристосованих, технічно придатних для нападу чи оборони» [7, с. 295]. Виходячи з вищевикладеного, приходимо до висновку, що у середовищі всебічного забезпечення сил охорони правопорядку семантичне визначення поняття «засоби самооборони» за основну значеннєву ознаку має брати можливість використання для нападу чи оборони, тобто соціальний аспект.

За додатковий аспект аналізу наведемо низку, так би мовити, неправових дефініцій терміну «спеціальні засоби самооборони». Наприклад, свого часу, енциклопедисти Ф. Брокгауз та І. Ефрон зазначали, що зброєю називаються знаряддя, що виготовлені людиною для боротьби зі своїми ворогами, людьми або звірами [12]. Військовий філософ В. Гамов приводив наступну дефініцію: «за своїм функціональним призначенням зброя являє собою прості та складні пристрої або засоби, призначені для ураження або знищення як людей, так й інших живих істот, а також різних об'єктів, являючись одночасно потенційною силою, що збільшує міць людини в досягненні поставлених цілей» [13, с. 3-4]. Як бачимо філософи, визначаючи соціальну сутність категорії «засоби самооборони» характеризують тільки агресивну сторону останньої, а саме: призначення для боротьби, для ураження або знищення, чинник збільшення людської моці. Так, В. Ткаченко визначає: «пристрої і предмети, конструктивно призначені для ураження (нанесення серйозних тілесних ушкоджень, знищення, виводу з ладу, руйнування) живої або іншої цілі (техніки, споруд чи інше) у ході збройної боротьби, на полюванні чи у спорті» [14, с. 270], Л. Соколова — «пристрої, прилади і предмети, спеціально виготовлені і конструктивно призначені для ураження живої чи іншої цілі і які не мають іншого виробничого чи побутового призначення» [15], О. Піджаренко — «пристрої і засоби, які використовуються для знищення живої сили супротивника, його техніки і споруд» [16], А. Лебедев — «... функція нападу, під якою слід розуміти здатність уражати» [17, с. 73]. Отже, сучасні вчені вважають що основним призначенням зброї є її деструктивність, зокрема: знищення живої сили супротивника; здатність ураження живої чи іншої цілі; нанесення серйозних тілесних ушкоджень, реалізація функції нападу.

В законодавстві України дефініції поняття «зброя» присутні тільки у підзаконних нормативних актах. Зокрема, згідно з абз.3 п.1.3 Інструкції «Про застосування зброї, бойової техніки, озброєння кораблів (катерів), літаків і вертольотів Державної прикордонної служби України, спеціальних засобів та заходів фізичного впливу під час охорони державного кордону та виключної (морської) економічної зони України», затвердженої наказом Адміністрації Держкордонслужби від 21 жовтня 2003 р. №200 сказано, що це «предмети та пристрої, що призначені для ураження живих цілей, кораблів, літаків (вертольотів) та інших об'єктів, і не мають іншого призначення» [18]. Крім того, у п.13 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 26 грудня 2003 р. №15 «Про судову практику у справах про перевищення влади або службових повноважень» зазначено, що це «предмети, призначені для ураження живої цілі» [19]. Отже, за соціальне призначення засобів самооборони як зброї, український законодавець вважає її здатність уражати живі цілі та інші об'єкти.

Але, для утворення повної картини розуміння поняття «засоби самооборони» у середовищі всебічного забезпечення сил охорони правопорядку необхідно звернутися до закордонних нормативно-правових актів рівня законів, які надають визначення поняття «зброя», причому до законодавства тих країн, які відносяться до романо-германської (континентальної) правової системи, оскільки законодавство України побудовано за вказаною системою [20, с. 526].

З наведених законодавчих та авторських дефініцій можна зробити узагальнений висновок: формулюючи у середовищі всебічного забезпечення сил охорони правопорядку визначення поняття «спеціальні засоби самооборони» переважна більшість фахівців роблять наголос саме на деструктивній складовій соціального явища «зброя», гіпертрофуючи такі функції спеціальних засобів самооборони як: ураження живої або іншої цілі; знищення живої сили супротивника; нанесення серйозних тілесних ушкоджень; збільшення людської моці; засіб нападу; засіб боротьби.

Разом із цим постанова Верховної Ради України від 17 червня 1992 р. №2471 «Про право власності на окремі види майна» [21] повертає нашу увагу до питання заборони вільного обігу таких речей як: бойова і спеціальна військова техніка; ракетно-космічні комплекси; вибухові речовини й засоби вибуху; всі види ракетного палива; бойові отруйні речовини; протиградові установки; державні еталони одиниць фізичних величин; спеціальні технічні засоби негласного отримання інформації; електрошокові пристрої та спеціальні засоби, що застосовуються правоохоронними органами. Відповідно, певними предметами дозвільної системи, зі спеціальнодозвільним порядком обігу є зброя, прямо чи непрямо вказана в Постанові

ІВерховної Ради України, а саме — це: мисливська зброя; пневматична зброя; спортивна зброя; вогнепальна гладкоствольна мисливська зброя; вогнепальна мисливська нарізна зброя (мисливські карабіни, гвинтівки, комбіновану зброю з нарізними стволами); газові пістолети, револьвери; холодна зброя; пневматична зброя калібру понад 4,5 мм і швидкістю польоту кулі понад 100 метрів за секунду.

Предмети, зазначені у вищенаведених підзаконних нормативних актах, есентуальні у спеціальнодозвільному порядку до обігу в Україні. Якщо їх систематизувати за ознакою «зброя як предмет матеріального світу», то можна отримати наступні види: а) вогнепальна зброя; б) пневматична зброя; в) газова зброя; г) холодна зброя; д) електрошокова зброя; е) травматична зброя. Але, у соціальній площині, за класифікаційною ознакою «соціальна потреба (соціальний інтерес, соціальна мета)» всі перелічені предмети можуть бути використаними з метою самооборони, для захисту власного життя, помешкання чи майна, в межах необхідної оборони – можуть бути визнані законним спеціальним засобом самооборони.

Цю ж саму думку можна сформулювати дещо інакше: будь-яка зброя (вогнепальна, пневматична, газова, травматична, холодна, електрошокова), що перебуває у власності або іншому законному володінні пересічного громадянина, посадової особи чи службовця і використана за соціальним аспектом з метою самозахисту від протиправного посягання — є спеціальним засобом самооборони. Таким чином, класифікаційні ознаки «мета використання» чи «соціальна інтерес» — не відповідають на питання які предмети, віднесені до зброї слід вважати саме «засобами самооборони» і, як наслідок, не можуть вважатися достатньою підставою для системовиділення «спеціальних засобів самооборони» в окремий вид. Як на нашу думку за таку класифікаційну ознаку може бути прийнято «ступінь ураження» — тобто, відповідь на питання, які предмети, віднесені до зброї слід вважати саме «засобами самооборони», слід шукати в матеріальній площині загального явища «зброя».

Здійснений раніше аналіз законодавчих, навчальних та наукових джерел довів що переважна більшість дефініцій поняття «зброя» містили чинники «здатність ураження» або «засіб ураження». Так от, якщо за класифікаційну ознаку виокремлення виду «засоби самооборони» із явища «зброя взагалі» взяти цілком матеріальний чинник «ступінь ураження», то можна зробити наступний висновок – за ступенем ураження засоби самооборони, з одного боку у середовищі всебічного забезпечення сил охорони правопорядку мають бути менш ефективними ніж штатна (табельна) зброя, або, принаймні дорівнювати відповідним характеристикам останньої, а з іншого боку повинні мати дійові характеристики для стримування нападника.

Як вважають А. Корнієць та О. Фролов така ознака зброї, як «ступінь ураження», може складатися з двох чинників: по-перше, енергія, яку використовує зброя, повинна бути достатньою для ураження цілі певним механічним снарядом (кулею, шротом, стрілою); по-друге, зброя повинна мати ефективні параметри (здатність отруювати, паралізувати, шокувати, роздратовувати слизову оболонку тощо)» [22, с. 15].

Ефективність впливу, в першу чергу, на людину засобів, віднесених до спеціальних засобів самооборони, їх відносна, так би мовити «гуманність застосування» характеризується такими чинниками, як: нестертальність дії, короткий проміжок часу перебування особи у безпорадному (недієвому) стані. Може саме тому, іноді використовуються наступні терміни: «зброя нестертальної дії», «нелетальна зброя», «зброя тимчасового ураження».

Перспективи подальших пошуків у даному науковому напрямку. Подальші наукові розвідки проблеми онтології категорії «засоби самооборони» у середовищі всебічного забезпечення сил охорони правопорядку доцільно проводити щодо класифікаційної ознаки «соціальна потреба (соціальний інтерес, соціальна мета), що задовольняється за допомогою зброї», а також класифікаційної ознаки «особливості організації всебічного забезпечення сил охорони правопорядку», що дозволить окремо проаналізувати доцільність використання в якості «засобів самооборони»: а) військової (бойової, колективної) зброї, б) індивідуальної службово-штатної зброї; в) цивільної зброї).

Окремим напрямком дослідження вбачається розгляд змістовного наповнення загального терміну «спеціальні засоби самооборони» на основі семантичних тлумачень цього соціального явища.

References:

1. Frolov O.S. Osoblyvosti vyznachennia poniattia “zbroia” v riznykh haluziakh prava. Forum vchenykh-administratyvistyv Pivdenno-skhidnykh rehioniv Ukrainy: Tezy dopovidei, m. Zaporizhzhia, 26 27 zhovt. 2006 r. / Za zah. red.. T.O. Kolomoiets. Zaporizhzhia: 2006.
2. Pro poriadok prodazhu, prydbannia, reiestratsii, obliku i zastosuvannia spetsialnykh zasobiv samooborony, zariadzhennykh rehovynamy slozotochyvoi ta drativnoi dii: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 07.09.1993 № 706 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/706-93-%D0%BF#Text>
3. Frytskyi O.F. Konstytutsiine pravo Ukrainy: Pidruchnyk. K., 2002.
4. Konstytutsiia Ukrainy vid 28 chervnia 1996 r.:

5. Konstytutsiia Ukrainy: Naukovo-praktychnyi komentar / [V.B. Averianov, O.V. Batanov, Yu.V. Baulin ta in.]; Red. kol. V.Ia. Tatsii, Yu.P. Bytiak, Yu.M. Hroshevoi ta in. Kharkiv; K., 2003.
6. Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy / Uklad. i holov. red. V.T. Busel. K., 2001.
7. Kunch Z.I. Universalnyi slovnyk ukrainskoi movy. Ternopil, 2005.
8. Novyi tlumachnyi slovnyk ukrainskoi movy: V 4 t. / Ukl. V. Yaremenko, O. Slipushko. K., 1998. T.II: Zh-O.
9. Melnyk O.M. Pravove rehuliuвання ta shliakhy pidvyshchennia yoho efektyvnosti: Avtoref. dys... kand. yuryd. nauk: 12.00.01 / O.M. Melnyk. K., 2004.
10. Dal V.Y. Толковый словарь живого великорусского языка [V 4 t.]. M., 1989. T.2..
11. Ozhegov S.Y. Slovar russkogo yazyka / Pod red. N.Iu. Shvedovoi. 13 e yzd., yspr.M., 1981.
12. Brokhauz F.A., Efron Y.A. Entsiklopedycheskyi slovar. URL: <http://www.alldict.ru/index.php?action=find&sid=3&searchtext>
13. Hamov V.Y. Oruzhye kak fenomen kultury : avtoreferat dys. ... kandydata fylosofskykh nauk : 24.00.01. Rostov-na-Donu: Rostovskiy hos. un-t, 1996.
14. Tkachenko V.I. Deiaki pytannia shchodo udoskonalennia klasyfikatsii zbroi. Problemy pravoznavstva ta pravookhoronnoi diialnosti. K., 2002. №3.
15. Sokolov L.F. Oruzhye kak pryznak sostava prestupleniya pry posiahatelstvakh na obshchestvennuu bezopasnost: Avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk. Sverdlovsk, 1970.
16. Pidzharenko O.M. Zbroia i my. Zakonodavche, normatyvne i vidomche rehuliuвання vidnosyn, poviazanykh iz vohnepalnoiu myslyvskoiu, sluzhbovo-shtatnoiu i inshoiu zbroieiu ta spetszasobamy indyvidualnoho zakhystu. K., 1998.
17. Lebedev A.N. Ob ohnestrelnom oruzhyi kak predmete posiahatelstva na obshchestvennuu bezopasnost Vestnyk Moskovskogo unyversyteta. 1977. №1.
18. Pro zatverdzhennia Instruktsii pro zastosuvannia zbroi, boiovoi tekhniki, ozbroiennia korabliv (kateriv), litakiv i vertolotiv Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy: Nakaz Administratsii Derzhkordonsluzhby vid 21.10.2003 № 200. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0963-03#Text>
19. Postanova Plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrainy vid 26 hrudnia 2003 r. №15 «Pro sudovu praktyku u spravakh pro perevyshchennia vlady abo sluzhbovykh povnovazhen»
20. Skakun O. F. Teoriia derzhavy i prava : pidruch. / [per. z ros.]. Kh. : Konsum, 2001.
21. Pro pravo vlasnosti na okremi vydy maina: Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 17.06.1992 № 2471-XII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2471-12#Text>
22. Korniiets A.V., Frolov O.S. Orhanizatsiia sotsialnykh system obihu zbroi: Monohrafiia / Za zah. red. V.P. Pietkova. K., 2008.

Онтология категории «средства самообороны» в среде всестороннего обеспечения сил охраны правопорядка

Евгений Бахчеван, e-mail: tsvfp_bakhchevan@ukr.net

Одесский государственный университет внутренних дел, г. Одесса, Украина

Аннотация: Статья посвящена онтологическим основам применения категории «средства самообороны» в теории и практике сил охраны правопорядка и всестороннему обеспечению на современном этапе разработки отечественной модели сектора безопасности и обороны Украины. Определена категория специальных средств находящихся в гражданском обращении у работников сектора безопасности, с учетом атрибутивности оформленности разрешения на владение ими (хранение, ношение) как незапрещенное законом средство защиты (самообороны) в практике сил охраны правопорядка. Проведен анализ онтологии категории «средства самообороны» в среде всестороннего обеспечения сил охраны правопорядка и рассмотрены такие классификационные признаки как «удовлетворяемая с помощью оружия социальная потребность (социальный интерес, социальная цель) и «особенности организации всестороннего обеспечения сил охраны правопорядка», а также содержательное наполнение общего термина «специальные средства самообороны».

Ключевые слова: сектор безопасности и обороны Украины, силы охраны правопорядка, всестороннее обеспечение сил охраны правопорядка, социальный интерес, социальная цель, специальные средства самообороны.

SYSTEM OF CORRUPTION RELATIONS AS A COMPONENT OF THE INFRASTRUCTURE OF ORGANIZED CRIME

B.A. Balaiaants

Odesa State University of Internal Affairs, Ukraine

e-mail: cvet-liliya@ukr.net

Abstract: The article draws attention to the transformation of the structure and ideological models of the functioning of organized crime in the conditions of transitivity of Ukrainian society. It is emphasized that one of the key problems of the current stage of combating organized crime is the neutralization of its infrastructural elements. Scientific views on the essence of crime infrastructure are systematized and a critical analysis of the positions of individual researchers is provided. Particular attention is paid to the fact that some of the previously described elements of the crime infrastructure have lost their relevance, while others have undergone significant transformation. It is substantiated that the key elements of the infrastructure of organized crime at the present stage are the system of corruption and informal relations between representatives of crime and public authorities.

The functional orientation of the system of corruption ties in ensuring the activities of organized criminal groups of general criminal and economic orientation is highlighted. The system of measures developed within the state and aimed at overcoming this phenomenon is analyzed, as well as ways to further optimize the solution of this problem.

Keywords: organized crime, corruption, informal relations, crime infrastructure.

Постановка проблеми. Транзитивний стан українського суспільства та відсутність усталеної структури належно функціонуючих державних інституцій призводить до формування у суспільстві негативних явищ, серед яких особливу небезпеку становить організована злочинність. Безумовно, необхідно зауважити, що у тій чи іншій формі організована злочинність як соціальне явище притаманне усім державам та існує у різних формаціях. Водночас, у державах із недостатнім рівнем розвитку соціально-економічних інститутів організована злочинність характеризується якісно іншими параметрами серед яких наявність розгалуженої структури, яка забезпечує функціонування організованих злочинних угруповань як ключового ядра організованої злочинності. Саме тому, активна та наступальна протидія організованій злочинності перш за все передбачає детальне вивчення та вжиття відповідних заходів з боку держави, які спрямовані на нейтралізацію інфраструктури злочинності.

Стан дослідження. Аналіз наукових джерел свідчить, що у різні часи науковці звертались до проблеми вивчення інфраструктури організованої злочинності, але комплексні дослідження щодо цієї проблематики проводились в інших соціально-політичних умовах, а останні наукові праці мають фрагментарний характер стосуються опрацюванню загально теоретичних питань та спроб визначити сутність вказаного явища. Так, проблематика інфраструктури злочинності досліджувалась у наукових працях С.В. Албула, Л.І. Аркуші, О.Ф. Долженкова, В.М. Дрьоміна, О.О. Подобного, В.А. Некрасова, Д.М. Цехана, В.Я. Цитряка та інших науковців. У той же час, необхідно зауважити, що у вказаних наукових працях недостатня увага приділена характеристиці окремих елементів інфраструктури організованої злочинності, зокрема корупційним зв'язкам та відповідній системі неформальних відносин між представниками кримінального середовища та органами державної влади і місцевого самоврядування. Особливо гостро вказана проблема постала останнім часом, що пов'язано із формуванням значної кількості різноманітних утворень, які сформувались із метою виконання суспільно корисних функцій поступово трансформувались у кримінальні структури, які тісно пов'язані із представниками органів державної влади.

Мета статті полягає в дослідженні корупційних зв'язків та системи неформальних відносин як складових елементів інфраструктури організованої злочинності.

Виклад основного матеріалу. Розпочинаючи аналіз, необхідно відзначити, що на монографічному рівні першим до проблематики вивчення інфраструктури злочинності звернувся О.Ф. Долженков, розглянувши методологічні питання формування політики протидії інфраструктурі організованої злочинності засобами і методами оперативно-розшукової діяльності [1]. В даному дослідженні автор визначив інфраструктуру організованої злочинності як своєрідне середовище і базис, що зовні не проявляють кримінальних ознак, оскільки носять латентний характер, і в той же час сприяють консолідації кримінальних елементів, створенню ними організованих угруповань і обслуговують матеріальні, фінансові, захисні, субкультурні, кадрові та інші потреби злочинної системи [1].

Також визначаючи змістовні елементи інфраструктури злочинності, вчений вважає, що доцільно ділити інфраструктуру злочинності на дві сфери. В першу він включає елементи, що безпосередньо обслуговують процеси злочинної діяльності: зручні шляхи підходу до місця скоєння злочину і відходу з нього; безпечні з точки зору злочинців і прибуткові канали збуту викраденого; легальні підприємства,

через які здійснюється "відмивання" незаконно отриманих коштів (казино, пункти обміну валюти, фірми, які полегшують операції з нерухомістю тощо); комп'ютерні та телекомунікаційні мережі, які полегшують досягнення злочинного результату; бази, сховища злочинців, так звані "малини"; установи, що здійснюють фізичну реабілітацію злочинців (сауни, дачі, медичні установи тощо).

Другу сферу становлять структури, опосередковано пов'язані з кримінальними процесами: підготовка і відтворення кадрів для злочинної сфери; "ідеологічні" центри підтримки і розвитку злочинських законів і традицій; "школи", "семінари" з обміну злочинним досвідом; "общаки", що використовуються для "підігрівання" заарештованих злочинців і членів їх сімей; "мозкові центри" організованої злочинності; в цілому злочинна субкультура; окремі засоби масової інформації і політичні інститути ("лоббі") на службі злочинних товариств тощо.

Аналіз такого підходу свідчить про його актуальність на момент аналізу цієї проблематики у контексті активного функціонування та розповсюдження організованих злочинних угруповань загальнокримінальної спрямованості. Водночас, аналіз матеріалів практики свідчить, що значна кількість проаналізованих автором елементів: *по-перше*, фактично зникла у процесі розвитку та трансформації організованої злочинності; *по-друге*, набула якісно нових форм, які потребують міждисциплінарного підходу та іншої методології для наукового пізнання.

У подальшому, у контексті вивчення організованих форм злочинності корисливо-насиленої спрямованості до вказаної проблеми звернувся О.О. Подобний [2], визначивши, що інфраструктура корисливо-насиленої організованої злочинності – це комплекс взаємопов'язаних обслуговуючих структур або об'єктів, які забезпечують базис для функціонування організованих злочинних угруповань, складовими якої є: 1) середовище, що їх обслуговує; 2) середовище, з якого поповнюються резерви організованої злочинності; 3) місця концентрації кримінальних елементів, а також особи, що там працюють; 4) місця збуту викраденого майна, а також особи, які займаються таким збутом; 5) засоби масової інформації та Інтернет комунікації, що контролюються злочинними угрупованнями; 6) економічна основа злочинних угруповань, а також особи, які працюють на таких об'єктах; 7) субкультура.

Розробляючи проблематику оперативно-розшукової протидії злочинності в сфері господарської діяльності, В.А. Некрасов визначив інфраструктуру злочинності в сфері господарської діяльності як систему легальних підприємств, установ, організацій і штучно створених утворень, об'єднаних в єдиний ланцюг, що забезпечують протизаконний рух товарів, капіталів, цінних паперів, послуг, в тому числі – незаконного походження, а також людських ресурсів для поновлення учасників кримінального середовища з метою забезпечення довготривалого функціонування технологій, схем і способів здійснення господарських злочинів [3].

В останні роки, до аналізу цієї проблематики звернулись вчені кримінологи, які використали інноваційний методологічний підхід до аналізу злочинності як відповідної системи соціальних практик.

Зокрема В.М. Дрьомін, обґрунтовуючи концепцію злочинності як соціальної практики та інституційну теорію криміналізації суспільства, провів ґрунтовний аналіз питання взаємодії злочинності і засобів масової комунікації, роль Інтернету в механізмі інституціоналізації злочинності, зв'язок тіньової економіки та організованої злочинності [4].

Взявши за основу методологічний підхід до розуміння злочинності, запропонований професором В.М. Дрьоміним, вдалу спробу аналізу підкупу в сфері публічної службової діяльності, з точки зору соціальної практики, зробив В.Я. Цитряк. Особливо слід підкреслити, що аналізуючи таке складне явище як корупція, автор приділив значну увагу аналізу інфраструктури підкупу в сфері публічної службової діяльності. Дослідивши проблему на базі значної кількості емпіричних даних, автор прийшов до висновку, що інфраструктура підкупу в сфері публічної службової діяльності – це система кадрових, організаційно-допоміжних та ідеологічних ресурсів, які опосередковують незаконну купівлю/продаж послуг посадових осіб публічної сфери, забезпечують функціональність і сприяють інституціоналізації підкупу [5].

Аналіз даного визначення дозволяє виділити два принципові аспекти, які носять важливе теоретичне і прикладне значення: по-перше, визначення інфраструктури злочинності через категорію «система», що підкреслює масштабність, структурованість і наявність стійких кореляційних залежностей між її елементами; по-друге, акцент автора на те, що інфраструктура злочинності не тільки забезпечує злочинну діяльність, а призводить до її інституціоналізації, що вимагає від держави активних заходів щодо її руйнування або мінімізації негативного впливу.

Проаналізувавши основні теоретичні підходи щодо визначення та сутності інфраструктури злочинності необхідно звернути увагу на характеристики її окремих елементів, які набувають ключового значення на сучасному етапі розвитку суспільства. Одним із таких елементів виступає **система корупційних зв'язків**. Не вдаючись до детального аналізу сутності цієї категорії, оскільки корупція та корупційні зв'язки як відповідні явища ґрунтовно проаналізовані у наукових джерелах звернімо увагу на функціональну спрямованість вказаних явищ у системі забезпечення функціонування злочинних угруповань як ядра організованої злочинності.

При цьому, необхідно зауважити, що така функціональна спрямованість буде відрізнятися у залежності від форм базової злочинної діяльності відповідних злочинних угруповань.

Так, у контексті діяльності організованої злочинності загальнокримінальної спрямованості система корупційних зв'язків виконує такі функції:

по-перше, створення сприятливих умов для функціонування конкретних злочинних угруповань на відповідній території, зокрема шляхом: а) послабленого оперативного контролю за їх злочинною діяльністю та розвитком; б) притягнення до кримінальної відповідальності лише рядових учасників угруповання, що дозволяє забезпечити подальше повноцінне функціонування щодо структури; в) активна наступальна позиція з боку правоохоронних органів на нейтралізацію інших груп, які функціонують на території оперативного обслуговування. Значним чином така ситуація зумовлена тим, що розуміючи неможливість на вказаному етапі розвитку суспільства забезпечити повну нейтралізацію організованих злочинних груп, представники правоохоронних структур вважають за доцільніше здійснювати оперативний контроль за конкретним злочинним угрупованням, здійснюючи відносно нього активну наступальну роботу щодо протидії його злочинній діяльності у випадках вчинення резонансних злочинів та/або виходу таких груп з під оперативного контролю та початку прямої конфронтації із представниками правоохоронних органів;

по-друге, сприяння уникненню кримінальної відповідальності лідерами та учасниками злочинних угруповань, шляхом: а) попередження їх щодо активізації оперативного інтересу стосовно їх злочинної діяльності з боку інших правоохоронних органів; б) попередження таких осіб щодо запланованих відносно них слідчих (розшукових) та негласних (слідчих) розшукових дій. У контексті цього, необхідно звернути увагу, що значна кількість оперативних підрозділів на рівні центрального апарату та обласних управлінь під час реалізації матеріалів оперативних розробок зверталась за санкціонуванням для проведення оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих (розшукових) дій до працівників військової прокуратури з метою забезпечення конфіденційності та успішної реалізації вказаних заходів;

по-третє, в окремих випадках надання інформації щодо привабливих об'єктів злочинного посягання, що найбільш характерно для вчинення квартирних крадіжок злочинними угрупованнями.

У контексті функціонування злочинних угруповань економічної спрямованості система корупційних зв'язків виконує такі функції:

по-перше, забезпечує за підтримки представників органів державної влади та місцевого самоврядування встановлення злочинними угрупованнями контролю за окремими сегментами кримінальних ринків, зокрема у сфері незаконного обігу підакцизних товарів. Як свідчить вивчення матеріалів практики таке сприяння відбувається шляхом: а) підтримки у документальному забезпеченні легалізації таких товарів; б) створення умов для переміщення вказаної групи товарів через державний кордон України; в) здійснення тиску та суб'єктів господарської діяльності, які здійснюють реалізацію схожої групи товарів; г) нейтралізація діяльності осіб, які здійснюють незаконну реалізацію вказаних товарів із метою формування монопольного становища на ринку для конкретного злочинного угруповання;

по-друге, сприяння організованим злочинним угрупованням створенню власних позицій в органах державної влади та місцевого самоврядування, шляхом працевлаштування осіб, які афілійовані до злочинних угруповань та здатні у такий спосіб своєчасно забезпечувати злочинні групи необхідною інформацією для прийняття стратегічних та тактичних рішень щодо подальшої злочинної діяльності;

по-третє, прийняття розпоряджень та інших нормативно-правових актів, які створюють сприятливі конкурентні умови для функціонування легальних структур, які контролюються організованою злочинністю.

Необхідно зауважити, що нейтралізація такої системи корупційних зв'язків для правоохоронних органів є доволі ускладненою, оскільки:

а) за окремими параметрами така діяльність не утворює складу кримінального правопорушення, а здійснюється у межах повноважень та компетенції відповідних представників органів державної влади та місцевого самоврядування; б) у разі протиправного характеру такої діяльності, як правило, у діях особи спостерігаються ознаки адміністративного корупційного правопорушення, що не дозволяє повністю нейтралізувати вплив такого особи на відповідні соціально-економічні процеси; в) сприяння діяльності ОЗУ економічної спрямованості у значній кількості випадків відбувається шляхом мовчазної згоди або невжиття заходів реагування тощо.

Крім системи корупційних зв'язків, необхідно звернути увагу й на систему неформальних відносин, яка існує між представниками органів державної влади, місцевого самоврядування та лідерами кримінального середовища. У сучасних умовах, такі відносини мають партнерсько-діловий характер, що пов'язано із кардинальною трансформацією ідеології життя лідерів кримінального середовища, які адаптуючись до нових соціально-економічних умов значно трансформували систему субкультурних правил, зокрема й у частині відносин із органами державної влади. Так, спостерігається стійка тенденція відходу лідерів кримінального середовища від безпосереднього вчинення кримінальних правопорушень, створення ними власних політичних сил та громадських організацій, намагання легалізувати свою діяльність та створити позитивний імідж у суспільстві. Водночас, незважаючи на вказані процеси більшість таких осіб продовжує координацію злочинної діяльності, що значно ускладнює притягнення їх до кримінальної відповідальності.

Водночас, принагідно зауважити, що на рівні держави протягом останніх років вжито належних нормативних заходів, які спрямовані на нейтралізацію таких форм кримінальної активності, а також руйнування відповідної системи неформальних та корупційних відносин між представниками організованої злочинності з одного боку, а також представниками суб'єктів господарської діяльності та органів державної влади з іншого. До найважливіших із таким правових новел слушно віднести: а) встановлення кримінальної відповідальності за встановлення та поширення злочинного впливу, що довело свою ефективність шляхом реалізації підрозділами стратегічних розслідувань значної кількості матеріалів у різних регіонах України щодо нейтралізації злочинної діяльності осіб, які відносять себе до лідерів кримінального середовища; б) встановлення кримінальної відповідальності для осіб, які не будучи представниками злочинного середовища звертаються за використанням злочинного впливу з метою вирішення конфліктів та інших спірних ситуацій, які потребують регулювання та узгодження з боку правоохоронних органів та інших державних інституцій.

Висновки. Підсумовуючи викладене, необхідно акцентувати увагу на тому, що у системі елементів інфраструктури організованої злочинності система корупційних зв'язків та неформальних відносин посідає одне із ключових місць. Наразі, з боку законодавчого органу вжито окремі заходи на нейтралізацію вказаних елементів злочинної діяльності. Водночас, складність та чітко структурованість вказаних сегментів інфраструктури організованої злочинності потребує: а) систематизації антикорупційного законодавства, зокрема й розроблення правових механізмів нейтралізації неформальних відносин між представниками органів державної влади та кримінальних структур; б) упорядкування структурно-функціональної побудови системи правоохоронних органів, які здійснюють протидію організований злочинності з метою уникнення дублювання їх повноважень та функцій; в) розроблення окремого законодавчого акта спрямованого на формування концептуальних основ нейтралізації функціонування інфраструктури організованої злочинності.

References:

1. Dolzhenkov O.F. Teoretychni problemy stanovlennya polityky protydyi stvorennnyu infrastruktury zlochynnoho svitu zasobamy operatyvnorozshukovoyi diyal'nosti orhaniv vnutrishnikh sprav: dys... dokt. yuryd. nauk: spets. 21.07.04. Odesa. 2002. 433 p.
2. Podobnyy O.O. Teoretychni, pravovi ta orhanizatsiyno-taktychni osnovy operatyvno-rozshukovoyi diyal'nosti orhaniv vnutrishnikh sprav u borot'bi z koryslyvo-nasyl'nyts'koyu orhanizovanoyu zlochynnisty: dys... dokt. yuryd. nauk: spets. 12.00.09. Odesa. 2014. 486 p.
3. Nekrasov V.A. Infrastruktura organizovannoy prestupnosti v sfere khozyaystvennoy deyatel'nosti. *Vesnik Nizhnegorodskoy akademii MVD Rossii*. 2014. № 1. P.129-133.
4. Dr'omin V.M. Zlochynnist' yak sotsial'na praktyka: instyuttsional'na teoriya kryminalizatsiyi suspil'stva: Monohrafiya. Odesa: Yurydychna literatura. 2009. 616 p.
5. Tsytryak V.YA. Pidkup u sferi publichnoyi sluzhbovoyi diyal'nosti: kryminolohichne doslidzhennya: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk: spets. 12.00.08. Odesa. 2014. 20 p.

Система коррупционных связей как элемент инфраструктуры организованной преступности

Балайц Б.А., e-mail: cvet-liliya@ukr.net

Одесский государственный университет внутренних дел, г. Одесса, Украина.

Аннотация: В статье обращено внимание на трансформацию структуры и идеологических моделей функционирования организованной преступности в условиях транзитивности украинского общества. Акцентируется на том, что одной из ключевых проблем современного этапа противодействия организованной преступности является нейтрализация ее инфраструктурных элементов. Систематизированы научные точки зрения относительно сущности инфраструктуры преступности и предоставлен критический анализ позиций отдельных исследователей. Обращено особое внимание, что некоторые из описанных ранее элементов инфраструктуры преступности потеряли свою актуальность, а другие подверглись существенной трансформации. Обосновано, что ключевыми элементами инфраструктуры организованной преступности на современном этапе является система коррупционных и неформальных отношений между представителями криминалитета и органов государственной власти. Выделена функциональная направленность системы коррупционных связей в обеспечении деятельности организованных преступных группировок общеуголовной и экономической направленности. Проанализирована система мер, разработанная в рамках государства и направленная на преодоление этого явления, а также предложены пути дальнейшей оптимизации решения этой задачи.

Ключевые слова: организованная преступность, коррупция, неформальные отношения, инфраструктура преступности.

PROMISING WAYS OF PREVENT THREATS OR VIOLENCE AGAINST LAW ENFORCEMENT OFFICERS

Belenok V. P.

Researcher of the Research Laboratory on the Problems of Combating Crime
of the Educational and Research Institute No. 1
National Academy of Internal Affairs
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8214-0522>
e-mail: belenokvladimir@gmail.com

Abstract. These include the following measures: 1) improving the recruitment system for law enforcement agencies; 2) improving the training system for law enforcement officers; 3) increasing the level of material support, social and legal protection of law enforcement officers; 4) increasing the authority of law enforcement agencies; 5) improving the process of combating crime; 6) improvement of criminal legislation and practice of its application; ensuring compliance with the principle of inevitability of punishment; 7) improvement of forms and methods of combating alcoholism and drug addiction.

Keywords: threat, violence, law enforcement officer, crime prevention, authority, National Police of Ukraine, patrol police, offenses.

Постановка проблеми. Серед пріоритетних завдань розбудови України як правової держави європейського зразка є створення ефективної правоохоронної системи, важливою складовою якої є забезпечення високого рівня захисту правоохоронців. Саме ефективність діяльності вітчизняних правоохоронних органів певною мірою залежить від рівня захисту прав і свобод їх працівників, який, з огляду на виконувані ними функції, повинен мати високий ступінь.

Забезпечення ефективної системи кримінально-правової охорони працівників правоохоронних органів від погроз та насильства неможливе без розробки науково обґрунтованої системи заходів запобігання цим кримінально-протиправним діям.

Стан наукового дослідження. Вагомим внеском у розроблення кримінологічної характеристики погроз або насильства щодо працівників правоохоронних органів, а також запобігання цим злочинам є дослідження українських учених – А. В. Бойка, Л. П. Брич, О. О. Кирбятєва, В. А. Клименка, В. І. Осадчого, М. В. Сийпюкі, А. М. Удода, І. Д. Метельського та ін. Разом із тим чимало питань, що стосуються розробки сучасної системи заходів запобігання погрозам або насильству щодо працівників правоохоронного органу залишаються недостатньо дослідженими.

Виклад основного матеріалу. За результатами аналізу наукової літератури, відповідей респондентів, отриманих під час інтерв'ювання, а також враховуючи особистий досвід роботи в правоохоронних органах можна запропонувати такі перспективні напрями запобігання погрозам або насильству щодо працівників правоохоронних:

1. Покращення системи відбору кадрів у правоохоронні органи. Опитані працівники ДВБ НП України слушно звертають увагу на необхідність більш якісного кадрового забезпечення насамперед підрозділів НП України та прокуратури. Відбір кадрів – це процес вивчення професійних і ділових якостей кожного претендента з метою встановлення його придатності для виконання обов'язків на певному робочому місці або посади; оцінка кандидатів з залученого резерву на відповідність вимогам; вибір із сукупності претендентів найбільш придатного з урахуванням відповідності його спеціальності, кваліфікації, особистих якостей і здібностей характеру діяльності, інтересам організації і його самого [1]. В основі відбору – відповідність кандидата на посаду певним вимогам до тієї чи іншої посади правоохоронця. Наприклад, для служби в НП України майбутній слідчий повинен володіти такими якостями та навичками: висока мотивація та орієнтація на якісні зміни в державі; аналітичні здібності, здатність систематизувати, узагальнювати інформацію, компетентність, комунікабельність; неупередженість та порядність; самостійність, організованість, відповідальність; наполегливість, рішучість, стриманість, здатність швидко приймати рішення в умовах обмеженого часу; стійкість до стресу, емоційних та фізичних навантажень; вміння аргументовано висловлювати свою думку; прагнення до розвитку та самовдосконалення; досвід роботи з ПК (офісні програми, Інтернет) на рівні впевненого користувача. Окрім того серед вимог до кандидата: громадянство України; вища освіта освітнього ступеня (освітньо-кваліфікаційного рівня) бакалавра, спеціаліста, магістра за спеціальністю «Правознавство» та «Право»; вільне володіння українською мовою; знання Конституції України та кримінального

процесуального законодавства, Закону України «Про Національну поліцію», Закону України «Про запобігання корупції» [2]. Незважаючи на те, що існують чіткі критерії і вимоги до кандидата на посаду в правоохоронний орган вони не завжди дотримуються. Це обумовлено насамперед високим рівнем корупції в органах державної влади (наслідком чого є призначення у певних випадках на посади осіб, які не відповідають встановленим вимогам), а також низький рівень оплати праці та матеріального забезпечення в окремих правоохоронних органах – йдеться передусім про НП України. У зв'язку з цим необхідно частково автоматизувати систему відбору кадрів за рахунок незалежного оцінювання (на кшталт здачі ЗНО чи іспиту на рівень володіння державною мовою). Слід максимально обмежити втручання фізичних осіб у відбір кадрів. Вимоги до кандидатів повинні бути закріплені нормативно з метою недопущення призначення на керівні посади в правоохоронні органи людей, кандидатури яких абсолютно не відповідають встановленим вимогам.

2. Покращення системи підготовки правоохоронців. У цілому форми, прийоми та методи підготовки правоохоронців розроблені на належному рівні та здебільшого відповідають необхідним стандартам за винятком певних виключень. Найбільше нарікань сьогодні до системи підготовки патрульної поліції.

Однією з основних умов якісної професійної підготовки майбутніх фахівців є практична спрямованість освітнього процесу. Ґрунтовний аналіз ситуацій службової діяльності працівників патрульної поліції та стану професійної готовності поліцейських дає підстави констатувати наявність недоліків у чинній системі професійного навчання, унаслідок чого вона є малопродуктивною і не сприяє формуванню професійної готовності. Службова діяльність патрульної поліції ставить підвищені вимоги до професійно-теоретичної, психологічної, фізичної, тактичної, вогневої підготовленості працівників; розвитку необхідних професійно важливих рис; сформованості умінь і навичок застосування поліцейських заходів [3, с. 343].

У системі підготовки правоохоронців важливо відновити інститут наставництва, який, як слушно наголошують вчені, був незамінний на «землі», однак, внаслідок відсутності достатньої кількості досвідчених працівників, нині практично не діє [4, с. 17]. На думку вчених, наставництво є одним зі способів підвищення ефективності службової діяльності працівників патрульної поліції. Головне завдання наставництва – адаптація до служби та закріплення стажерів, пришвидшення процесу професійного становлення. В сучасних умовах наставництву притаманний формалізм, причиною чого є брак мотивації в досвідченіших працівників. Застосування наставництва є надзвичайно ефективним у випадках надмірної плинності кадрів, коли постає необхідність оперативно підготувати значну кількість нових працівників [3, с. 27; 5, с. 330-331].

Ключовими напрямками вдосконалення системи професійної підготовки правоохоронців вважають такі: узагальнення міжнародного досвіду; залучення закордонних спеціалістів; інформатизація навчання; новітні технології навчання; взаємозв'язок навчальних дисциплін; оптимізація структури й упровадження тренінгової системи навчання. Головним є переосмислення ставлення працівників правоохоронних органів до системи професійної підготовки загалом і рівня власної підготовленості зокрема [6, с. 9-11]. Мають рацію вчені, які виділили три напрямки вдосконалення діяльності патрульної служби Національної поліції України на сучасному етапі розвитку державності: 1) професійна організація діяльності патрульної поліції; 2) удосконалення нормативно-правової основи діяльності Національної поліції України; 3) якісний відбір і навчання кадрів для патрульної служби Національної поліції України [7, с. 141].

Головне у підготовці правоохоронців не допускати формалізму. Необхідно забезпечити можливість правоохоронцям, насамперед тим, що працюють на вулиці, систематично займатися фізичною підготовкою. Це можна зробити, зокрема шляхом облаштування на території підрозділу правоохоронного органу відповідних спортзалів, а також усілякого заохочення керівниками органів та підрозділів правоохоронних органів підлеглих до фізичної підготовки.

3. Підвищення рівня матеріального забезпечення, соціального та правового захисту правоохоронців. У цьому напрямі насамперед необхідно покращити грошове забезпечення, матеріальне та технічне оснащення службової діяльності, зокрема забезпечення засобами особистої безпеки, технічними засобами для проведення відео- та фото фіксації (поширити застосування нагрудних відеокамер на служби, які найбільше контактують з правопорушниками).

В аспекті захисту правоохоронців слід підтримувати практику звільнення їх від юридичної відповідальності за правомірне застосування передбачених законодавцем заходів примусу з метою попередження або припинення правопорушень, у тому числі при вжитті необхідних заходів самозахисту, за відсутності ознак їх перевищення чи іншого зловживання.

4. Підвищення авторитету правоохоронних органів. З цією метою слід вживати заходи щодо підвищення авторитету НП України серед населення, зокрема за рахунок рекламування діяльності правоохоронців, заборони публікації в мережі Інтернет відеороликів, на яких громадяни грубо і цинічно зневажають поліцію. І. Є. Сулейманова слушно звертає увагу на необхідність формування позитивного ставлення та довіри населення до представників влади через зведення до мінімуму розповсюдження

негативних сюжетів у засобах масової інформації, що компрометують дії працівників правоохоронних органів та інших представників влади, а також доведення до населення інформації про героїчні вчинки працівників правоохоронних органів під час проведення операцій у боротьбі зі злочинністю [8, с. 13-14].

Ділова співпраця правоохоронних органів із засобами масової інформації, як показує практика, має в більшості випадків позитивні результати. У сучасних кризових умовах, що характеризуються різким загостренням криміногенної обстановки, взаємодія поліції, інших силових структур із мас-медіа вимагає негайної активізації. До того ж необхідно зосереджувати зусилля на особливо гострих напрямках, використовуючи найбільш ефективні форми й методи співпраці, адже ЗМІ з огляду на їх величезну щоденну аудиторію здатні зробити значний внесок у справу протидії злочинності та запобігання злочинам [9, с. 466].

Важливо проводити роз'яснювальну роботу з населенням з метою підняття соціального рівня відповідальності та формування поваги до працівників правоохоронних органів. Особливу увагу слід акцентувати на роботі з молоддю.

5. Удосконалення процесу протидії правопорушенням. Це стосується усіх адміністративних та кримінальних правопорушень. Натомість задля удосконалення процесу документування погроз або насильства щодо працівників правоохоронних органів слід акцентувати увагу на таких заходах: 1) повне вивчення і дослідження кожної індивідуальної ситуації вчинення протиправного діяння, правильне встановлення та тлумачення всіх об'єктивних та суб'єктивних ознак відповідного складу правопорушення, а також визначення причинно-наслідкового зв'язку між діями та наслідками, що в сукупності дозволить встановлювати повну картину обставин події; 2) розробка єдиного міжвідомчого алгоритму кваліфікації та документування злочинів, передбачених ст. 345 КК України, з метою застосування єдиних підходів на практиці; 3) покращення взаємодії оперативних підрозділів з органами слідства та дізнання; 4) посилення контролю за розкриттям і розслідуванням злочинів скоєних проти правоохоронців з боку керівників територіальних управлінь НП України в областях (взяття відповідної категорії злочинів керівниками підрозділів НП України, слідчих управлінь та процесуальних керівників прокуратури під особистий контроль з метою своєчасного проведення відповідних процесуальних дій); 5) правильне застосування превентивних заходів, у тому числі примусу, відносно потенційних правопорушників; 6) вчасне залучення допоміжних сил та повідомлення керівника про ймовірність вчинення правопорушення відносно поліцейського; 7) вчасне застосовувати фото, відео зйомки; 8) своєчасне ідентифікування себе як правоохоронця; 9) розробка якісних науково-практичних коментарів до законодавства; 10) посилення прокурорського контролю з дотримання строків досудового слідства у зазначеній категорії справ та законністю рішень слідчого з метою вчасного усунення виявлених порушень; 11) безальтернативне застосування передбачених КПК України найбільш суворих запобіжних заходів та визначених КК України покарань у випадку вчинення злочину, передбаченого ст. 345 КК України; 12) надання працівникам ДВБ НП України повноважень щодо контролю (перевірки) діяльності поліцейських усіх органів та підрозділів з метою попередження вчинення ними чи відносно них кримінальних правопорушень; 13) завчасне виявлення причин, умов та факторів, які негативно впливають на роботу правоохоронців, та своєчасне застосування заходів щодо їх усунення чи нейтралізації.

Слід надати правоохоронцям більше прав і повноважень щодо недопущення, виявлення, припинення, розкриття та розслідування кримінальних правопорушень. Опитані висловили пропозицію на законодавчому рівні запровадити «презумпцію правоти поліцейського», а також закріпити можливість застосовувати спеціальні засоби захисту (гумовий кийок, кайданки, слізогінний газ, пристрій для вистрілу патронів споряджений гумовими кулями) у разі коли у поліцейського виникла підозра про вчинення певною особою не тільки кримінального, але й адміністративного правопорушення.

На особливу увагу заслуговує питання щодо усунення «паличної системи» в показниках роботи правоохоронців (стосується насамперед поліцейських).

Для забезпечення дотримання єдиних умов і стандартів припинення правопорушень, пов'язаних з посяганням на правоохоронців, та їх документування слід розробляти протоколи дій правоохоронців (вони повинні охоплювати ситуації образ, погроз, фізичного насильства, опору, невиконання законних вимог). Ці протоколи повинні стосуватися насамперед працівники патрульної поліції та поліції превенції. За своєю природою це алгоритми дій правоохоронця у випадку вчинення щодо нього або його колег правопорушення. Цей алгоритм повинен базуватися на чинних правових нормах, бути закріплений нормативно, наприклад, у певній інструкції, та доведений як до правоохоронців, так і до населення.

Згідно вказаного протоколу до порушника, в діях якого вбачатимуться ознаки кримінального чи адміністративного правопорушення проти правоохоронця, можуть застосовуватися усі передбачені законодавством заходи поліцейського примусу: від заходів фізичного впливу, спеціальних засобів, заходів процесуального примусу (наприклад, негайне затримання) аж до застосування вогнепальної зброї (за наявності передбачених підстав).

Вказаний протокол повинен бути закріплений нормативно, і обов'язково враховуватися як працівниками правоохоронного органу, при його застосуванні так і правоохоронцями, до компетенції яких в подальшому належатиме надання оцінки законності дій суб'єктів та об'єктів застосування протоколу.

Наприклад, під час оформлення матеріалів ДТП, один із учасників пригоди може намагатися спровокувати конфлікт з патрульним поліцейським (висловлює образи в його адресу, не виконує законні вимоги правоохоронця, погрожує йому), оскільки обурився його діями або не погоджується з обставинами, викладеними у матеріалах. За таких обставин усі учасники такої події та очевидці повинні чітко усвідомлювати, що до такої особи з метою запобігання вчиненню тяжкого злочину негайно буде застосовано кайданки, її помістять до службового транспортного засобу та доставлять до адміністративного приміщення поліції для складання протоколу про адміністративне правопорушення або внесення відомостей в ЄРДР за наявності ознак кримінального правопорушення.

У випадку введення таких протоколів слід висувати і підвищені вимоги до поведінки правоохоронців. Слід розробити запобіжники, що унеможливають зловживання правоохоронцями своїми можливостями щодо необґрунтованого складання протоколів про адміністративні правопорушення та вносення відомостей до ЄРДР. У результаті дій відповідно до протоколу має бути протокол про адміністративне правопорушення (наприклад, дрібне хуліганство, злісну непокору законному розпорядженню або вимозі поліцейського) із зафіксованими доказами вчинення таких протиправних дій (наприклад, на камеру) або розпочате кримінальне провадження за посягання на правоохоронця. Водночас якщо дії правоохоронців були неправомірними потерпілим слід реально компенсувати шкоду, завдану незаконними діями правоохоронців.

У разі оскарження таких дій працівників поліції, працівники ДБР, прокуратури або суду повинні обов'язково врахувати, що дії, вчинені в межах протоколу, за відсутності ознак перевищення влади, слід вважати правомірними. Відтак буде діяти правило «спершу підкоряйся, потім оскаржуй».

6. Удосконалення кримінального законодавства та практики його застосування. Забезпечення дотримання принципу невідворотності покарання. Варто звернути увагу і на удосконалення кримінального законодавства та практики його застосування, адже як слушно зауважено в літературі «в основі ефективного запобігання суспільно небезпечним діянням обов'язковими є якісні кримінально-правові норми, що встановлюють кримінальну відповідальність за певні злочини» [10, с. 162-163].

Важливо забезпечити дотримання принципу невідворотності покарання. Зокрема у разі вчинення злочину та доведення вини особи кримінальне провадження має бути направлено до суду. Відповідно суд, у розумні строки, повинен винести рішення щодо особи, яка своїми діями завдала фізичної або моральної шкоди працівнику поліції під час виконання службових обов'язків. У разі встановлення органом досудового розслідування у діях особи відсутності складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 345 КК України, необхідно виділити матеріали для притягнення особи до адміністративної відповідальності, для того щоб кожен хто вчинив неправомірні дії відносно поліцейських був притягнутий до встановленої законом відповідальності. Необхідно переглянути практику звільнення від кримінальної відповідальності осіб, які скоїли злочини, відносно працівників правоохоронних органів.

Важливо забезпечити висвітлення у ЗМІ, а також на сайтах правоохоронних органів, місцевих органів державної влади, міст, соціальних мережах інформацію про факти притягнення до кримінальної та адміністративної відповідальності за вчинення правопорушень відносно працівників правоохоронних органів. Просвітницька робота серед населення повинна проводитися з боку як ЗМІ, так і самих правоохоронців. Необхідно чіткіше роз'яснювати правоохоронцям підстави юридичної відповідальності за вчинення протиправних дій, зокрема щодо правоохоронців.

7. Удосконалення форм та методів боротьби з алкоголізмом та наркоманією. І. Є. Сулейманова має рацію в тому, що необхідно сприяти системі лікувальної, реабілітаційної та профілактичної роботи з особами, які вживають наркотичні засоби та зловживають алкогольними напоями [8, с. 13-14]. Варто погодитися з тим, що алкоголізм – соціальна проблема. Тому її коріння треба шукати не лише в недосконалості медичного та терапевтичного лікування пацієнтів, а насамперед у неефективності державної соціальної політики та невідповідності законодавства загрозам, що існують. Успіх у обмеженні алкоголізму залежить від застосування комплексної стратегії. Вона передбачає застосування різними державними та недержавними суб'єктами медичних, соціальних, правових та інших організаційних заходів. Найбільш ефективними з огляду на обмеження поширення алкоголізму та зменшення кількості алкоголіків є напрямки обмеження доступності алкоголю шляхом: збільшення оподаткування алкогольних напоїв; встановлення мінімальної ціни за одиницю; регулювання маркетингу; скорочення кількості місць продажу алкоголю; регулювання часу продажу алкогольних напоїв; збільшення віку, в якому дозволено купувати алкоголь. У світлі ефективності соціального вектора запобігання алкоголізму позитивний зарубіжний досвід впровадження певних заходів стає особливо актуальним: продаж алкоголю у спеціальних точках продажу (Фінляндія, Швеція); обмеження продажу алкоголю після 18-00 год. у неділю та у дні державних свят (Фінляндія, Швеція); встановлення комендантської

години для неповнолітніх щодо заборони ходити самостійно без супроводу дорослих після 22:00. (Великобританія, США, Польща, Бразилія, Республіка Білорусь); заборона продажу алкогольних напоїв особам віком до 21 року (США, деякі провінції Канади, деякі штати Індія, Індонезія). Найбільш ефективними заходами щодо зменшення алкоголізму є: видача ліцензії на продаж алкоголю одній загальнодержавній торговій мережі для полегшення контролю за її діяльністю; повна заборона продажу алкогольних напоїв поблизу шкіл, спортивних споруд та інших місць, які відвідують підлітки; запобігання продажу алкоголю повнолітнім, які супроводжують неповнолітніх; повна заборона продажу алкоголю особам до 18 років, а також міцних напоїв – від 21 року; збільшення адміністративної відповідальності для осіб, які продають алкоголь неповнолітнім [11].

Значна частина цих заходів вже застосовується в Україні, тому слід лише посилити контроль за дотриманням відповідних обмежень та заборон. Окрім цього слід розглянути перспективи їх розширення та вдосконалення.

Висновки. Таким чином мінімізувати факти погроз або насильства щодо працівників правоохоронних органів в Україні можливо завдяки реалізації системи заходів запобігання цим злочинам, яка повинна включати: 1) покращення системи відбору кадрів в правоохоронні органи; 2) покращення системи підготовки правоохоронців; 3) підвищення рівня матеріального забезпечення, соціального та правового захисту правоохоронців; 4) підвищення авторитету правоохоронних органів; 5) удосконалення процесу протидії правопорушенням; 6) удосконалення кримінального законодавства та практики його застосування; забезпечення дотримання принципу невідворотності покарання; 7) удосконалення форм та методів боротьби з алкоголізмом та наркоманією тощо.

References:

1. Bindizhenko, V. M. (2017). Systema naboru ta vidboru personalu orhanizatsii ta formuvannia kadrovoi polityky [system of recruitment and selection of personnel of the organization and formation of personnel policy.]. *Efektivna ekonomika [Efficient economy]*, № 5 [in Ukrainian].
2. Konkurs na posadu Slidchyi u HUNP v Zakarpatskii oblasti [Competition for the position of Investigator in the GUNP in the Transcarpathian region]. URL: https://nabir.np.gov.ua/index.php?r=recruitment%2Fprocess_recruitment&id=4889&fbclid=IwAR0W6h7oUHhtL9qC8sv1q-aJ9yLeM-clW8vMEGXLDDZ-tzQAv8hkb74sXMV0 [in Ukrainian].
3. Bondarenko, V. V. (2018). Profesiina pidhotovka pratsivnykiv patrolnoi politsii: zmist i perspektyvni napriamy: monohrafiia [Professional training of patrol police officers: content and perspective directions: monograph]. Kyiv: FOP Kandyba T.P., 524 [in Ukrainian].
4. Cherniavskiy, S. S., & Vozniuk, A. A. (2012). Udoshkonalennia fakhovoi pidhotovky slidchykh v umovakh kryminalnoho protsesualnoho zakonodavstva Ukrainy [Improvement of professional training of investigators in terms of criminal procedural legislation of Ukraine]. *Rozkryttia zlochyniv za novym Kryminalnym protsesualnym kodeksom Ukrainy: zb. materialiv nauk.-prakt. konf. (Kyiv, 8 lystop. 2012 r.) [coll. materials scientific-practical. conf. (Kyiv, November 8, 2012)]*, 17-19 [in Ukrainian].
5. Bereznjak, V. S. (2016). Rol nastavnytstva u pidhotovtsi pratsivnykiv Natsionalnoi politsii [The role of mentoring in the training of National Police officers]. *Svitovyi dosvid pidhotovky kadrov politsii ta yoho vprovadzhennia v Ukraini: materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (Dnipropetrovsk, 21 berez. 2016 r.) [World experience of police training and its implementation in Ukraine: materials International scientific-practical conf. (Dnipropetrovsk, March 21, 2016)]*, 330-331 [in Ukrainian].
6. Sokurenko, V. V. (2015). Shliakhy pokrashchennia systemy profesiinoi pidhotovky pravookhorontsiv [Ways to improve the system of professional training of law enforcement officers]. *Shliakhy pokrashchennia systemy profesiinoi pidhotovky pravookhorontsiv do dii v ekstremalnykh umovakh: zb. materialiv Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (Kharkiv, 18 hrud. 2015 r.) [Ways to improve the system of professional training of law enforcement officers to act in extreme conditions: Coll. materials International. scientific-practical conf. (Kharkiv, December 18, 2015)]*, 9-11 [in Ukrainian].
7. Kiiashko, R. Yu., & Kravchenko, I. S. (2016). Aktualni problemy diialnosti patrolnoi sluzhby Natsionalnoi politsii Ukrainy [Actual problems of activity of patrol service of National police of Ukraine]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu (Serii «Pravo») [Scientific Bulletin of Uzhhorod National University]*, Vip. 39(1), 139-142. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2016_39\(1\)_35](http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2016_39(1)_35) [in Ukrainian].
8. Suleimanova, Y. E. (2015). Nasylstvennuye prestupleniia protiv predstavitelei vlasti v sfere poryadka upravleniia: ugovno-pravovoye i krimynologicheskoye issledovaniye: avtoref. dyss. ... kand. jurid. nauk: 12.00.08 [Violent crimes against representatives of the authorities in the field of management order: criminal law and criminological research: author. diss. ... Cand. jurid. sciences: 12.00.08]. Ufa, 30 p. [in Russian].
9. Sokurenko, V. V., & Bandurka, O. M. (2021). Velyka ukrainska kryminolohichna entsyklopediia. U 2 t. [Great Ukrainian criminological encyclopedia. In 2 vols.]. T. 1: A-L. Kharkiv: «Fakt», 853 p. [in Ukrainian].

10. Vozniuk, A. A. (2016). Kontseptualni zasady zapobihannia suspilno nebezpechnym diianniam [Conceptual principles of prevention of socially dangerous acts]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav [Scientific Bulletin of the National Academy of Internal Affairs]*, № 2 (99), 156-165 [in Ukrainian].

11. Shramko, S. S., Golina, V. V., & Kolodyazhny, M. G. (2019). Alcoholism as a medical and socio-legal problem and ways to solve it. *Wiadomosci Lekarskie*, 72(12 cz 2), 2496-2500. 2499.

Перспективные направления предотвращения угроз или насилия в отношении сотрудников правоохранительных органов

Беленок В. П., e-mail: belenokvladimir@gmail.com

Национальная академия внутренних дел., г. Киев, Украина

Аннотация. В статье на основании анализа научной литературы, результатов социологического исследования, а также учитывая личный опыт работы в правоохранительных органах обозначены перспективные направления предотвращения угроз или насилия в отношении сотрудников правоохранительных органов. Они включают следующие мероприятия: 1) улучшение системы отбора кадров в правоохранительные органы; 2) улучшение системы подготовки правоохранителей; 3) повышение уровня материального обеспечения, социальной и правовой защиты правоохранителей; 4) повышение авторитета правоохранительных органов; 5) совершенствование процесса противодействия правонарушениям; 6) совершенствование уголовного законодательства и практики его применения; обеспечение соблюдения принципа неотвратимости наказания; 7) совершенствование форм и методов борьбы с алкоголизмом и наркоманией.

Ключевые слова: угроза, насилие, работник правоохранительного органа, предотвращение преступлений, авторитет, Национальная полиция Украина, патрульная полиция, правонарушения.

LEGISLATIVE NEWS IN THE PROTECTION OF HUMAN RIGHTS BY LAW ENFORCEMENT BODIES OF UKRAINE

Bondar Valeria Valerievna

Candidate of Law, Associate Professor,

Kherson faculty Odesa State University of Internal Affairs, Kherson, Ukraina

e-mail: valerai777@ukr.net

Abstract. Modern domestic society is fundamentally different from previous eras in that it recognizes the main value of the Person, his life, health, honor, dignity, inviolability and other rights, freedoms and legitimate interests of non-governmental individuals and legal entities. In order to ensure these virtues, there is an objectively functioning public apparatus, the pinnacle of which, in terms of efficiency, are law enforcement agencies, which should protect citizens from the most significant types of danger. Law enforcement activities of the state are a leading guarantee of the principle of rule of law and are implemented through a system of law enforcement agencies, which are directly entrusted with the functions of ensuring the rights and freedoms of the person and citizen from the greatest types of danger, protection of public order; prevention, detection, disclosure and termination of offenses; provision of administrative services. Among the problems solved by the people of Ukraine, one of the most pressing is the problem of human and civil rights. In order to fully realize the rights, freedoms and responsibilities of man and citizen, you need to know them and be able to protect them. Article 19 of the Constitution of the legal order in Ukraine is based on the principles according to which no one can be forced to do what is not provided by law. Public authorities and local governments, their officials are obliged to act only on the basis, within the powers and in the manner prescribed by the Constitution and laws of Ukraine. The European integration of Ukraine obliges our country to ensure the effective functioning of institutions that will guarantee the rule of law, respect for the rights and freedoms of man and the public, and their effective protection. One of these tasks is to create the Ministry of Internal Affairs of Ukraine as a civilian body of the European model.

Keywords: human rights, integration, national police, human rights abuses, legislative innovations.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Інтеграція до європейських інституцій відкриває Україні шлях до більш широкої участі в структурах міжнародної безпеки, забезпечує можливість спільних дій України та ЄС щодо боротьби зі злочинністю. У цьому контексті ефективна та цілеспрямована діяльність Міністерства внутрішніх справ із розгалуженою системою представників МВС за кордоном стає важливим чинником стабільності й безпеки. Зважаючи на викладене, МВС упродовж 2014-2015 років ужито низку заходів щодо реформування органів внутрішніх справ України на органи Національної поліції України[1].

У ст. 8 Закону України «Про основи національної безпеки України» реформування правоохоронної системи визначається як один з основних напрямів державної політики з питань національної безпеки України. Саме тут вказується, що «... реформування проводиться з метою підвищення ефективності її діяльності ...»[2]. Основними напрямками в роботі поліції є адміністративна й кримінальна діяльність. Також в сприянні слідчому судді під час установлення порушень норм кримінального законодавства, у збиранні необхідних доказів за його дорученнями, розшуку осіб, які вчинили злочини, і передаванні їх до суду.

Перевагою наявної у Франції організації слідчого апарату є самостійність слідчих суддів, підкорення їх лише закону, відсутність стороннього втручання в розслідування кримінальних справ. Певними повноваженнями під час розслідування злочинів наділений суддя зі свобод і ув'язнень. Контролює діяльність слідчих суддів слідчий орган, у роботі якого беруть участь судді апеляційного суду. Їхній процесуальний статус характеризується такими основними суттєвими ознаками: суддя діє в складі суду та призначається і звільняється з посади Президентом за поданням Міністра юстиції; рішення слідчий суддя приймає самостійно, крім взяття під варту; проводить слідчі дії, але позбавлений права порушувати кримінальну справу, пред'являти особі обвинувачення, складати обвинувальний акт після закінчення розслідування.

Слідчий суддя відповідно до закону здійснює всі слідчі дії, які вважає необхідними для встановлення істини. Також слідчий суддя забезпечує обвинуваченому реалізацію його права на захист. Суддя може дати доручення посадовим особам судової поліції провести необхідні слідчі дії, проте вони не можуть проводити допити обвинуваченого та ставки віч-на-віч.

Усі дії слідчого судді можуть бути оскаржені. Прокурор не наділений правом давати слідчому судді вказівки, обов'язкові для виконання, скасовувати його рішення. Слідчий суддя має право самостійно

накладати значні штрафи на осіб, які неналежним чином виконують процесуальні обов'язки [3]. В свою чергу Україна має керуватися положеннями Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, з іншої сторони, що визначає якісно новий формат відносин з ЄС на принципах «політичної асоціації та економічної інтеграції» та й є стратегічним орієнтиром системних реформ в Україні й перебудови системи правоохоронних органів зокрема [4].

Правоохоронна сфера є гарантом створення чіткого механізму контролю за правопорядком і законністю в суспільстві. Європеїзація суспільства, прагнення інтеграції в європейський простір, захист прав, свобод громадян, демократизація зумовлюють необхідність побудови якісно нової моделі правоохоронних органів, які відіграють визначальну роль у захисті прав і свобод людини та громадянина.

Отже, зважаючи на всі новації та попередній позитивний та негативний досвід, доречно зазначити, що правоохоронна система відіграє важливу роль у формуванні правової держави в умовах євроінтеграції України, здійснюючи свою активність у соціально-економічній і політичній сферах суспільного життя, під час забезпечення громадського порядку та громадської безпеки; у процесі провадження досудового слідства; здійснення адміністративно-правової юрисдикції; під час проведення оперативно-розшукових заходів; у профілактичній діяльності; у зв'язку з виконанням адміністративних і судових рішень [7]. Підвищення рівня взаємодії та співпраці поліції і громадськості необхідно визначити як основне завдання захисту прав і свобод людини. Ця взаємодія має насамперед соціальний характер, а її основою є партнерські взаємовідносини між людьми. Основною причиною виникнення проблем забезпечення прав і свобод людини та громадянина є неефективне налагодження комунікацій або неналежне розуміння поставлених завдань. У деяких випадках до цього призводить небажання співпрацювати для налагодження порозуміння [8].

В Україні визнається і діє принцип верховенства права. Водночас на сьогодні система правосуддя виконує не всі поставлені перед нею завдання на належному рівні. Основними чинниками такої ситуації визначено низький рівень правової культури та правової свідомості суспільства; поширеність корупційних явищ у сфері правосуддя. А також відсутність належної IT-інфраструктури та можливостей використання інформаційних систем і системи електронного правосуддя; недостатній рівень дотримання принципу змагальності в кримінальному провадженні, відсутність професійної відповідальності за порушення прав людини й ігнорування принципу змагальності; розбіжності між новими процесуальними повноваженнями та реальними інституційними функціями суб'єктів досудового та судового етапів слідства; непослідовне застосування процесуальних норм прокуратурою; відсутність індивідуалізованого, заснованого на доказах підходу до попередження злочинів, реабілітації та ресоціалізації; обмежене застосування альтернативних видів покарання та відсутність позитивного досвіду; відсутність належної динаміки в наближенні до стандартів Європейського Союзу [9].

Відповідно до ст. 38 Конституції України громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами [10]. Прикладами такої участі громадян сталив ключення представників громадськості до складу атестаційних комісій, запрошення їх до участі в роботі колегій. Зазначеним заходам сприяло формування при МВС України та обласних управліннях громадських рад із питань забезпечення прав людини, створення Управління моніторингу дотримання прав людини в діяльності органів національної поліції, що істотним чином вплинуло на рівень довіри суспільства до поліції та розширення і зміцнення таких відносин у майбутньому.

Відомчий контроль за забезпеченням прав і свобод громадян в адміністративній діяльності поліції є одним із видів контролю як функції управління і становить діяльність зі спостереження, аналізу й перевірки об'єктів контролю (органів та підрозділів міліції, працівників міліції), що спрямована на запобігання, виявлення та припинення дій, що суперечать установленим законодавством України та міжнародними правовими актами нормам правилам і стандартам у сфері захисту прав і свобод людини та громадянина. Основними критеріями оцінювання ефективності цього контролю є: наявність внутрішніх нормативних документів, які регулюють здійснення відомчого контролю, закріплення відповідальних за його здійснення осіб та визначення для них кола обов'язків, які мають передбачати повноту і комплексність контрольних заходів; дієвість відомчого контролю, зокрема щодо недопущення, вчасного виявлення і виправлення відхилень від установлених правових норм або перешкоджання виникненню таких відхилень, визначення резервів для підвищення ефективності функціонування досліджуваних процесів діяльності; ефективність механізму інформування керівництва про результати відомчого контролю, надання практичних рекомендацій щодо вдосконалення досліджуваних процесів діяльності та своєчасності адекватного зворотного реагування; стан практичного впровадження результатів відомчого контролю за забезпеченням прав і свобод громадян в адміністративній діяльності поліції [11].

Окремим напрямком діяльності є розроблення алгоритму дій під час охорони мирних зібрань із метою забезпечення права громадян на свободу слова, вираження поглядів і переконань. У поліцейських підрозділах має бути запроваджено спеціальне навчання персоналу з метою забезпечення прав людини під час службової діяльності. Випадки застосування сили та фізичного примусу під час таких заходів мають бути чітко регламентовані нормативними приписами, у переважній більшості – санкціоновані й ретельно

розглянуті керівництвом поліції разом з іншими органами, що контролюють діяльність поліції, з обов'язковою участю громадськості. Узагалі кажучи, парламент мав би ухвалити Закон про свободу мирних зібрань, в якому передбачити всі дії поліції в ситуаціях, які виникають під час мирних зібрань[12]. Одним способом вирішення недосконалості законодавства, що регламентує повноваження правоохоронних органів у сфері забезпечення особистих прав людини, є своєчасна ротація застарілих правових актів на більш досконалі й ефективні. Удосконаленню підлягають не тільки закони, а й відомчі нормативно-правові акти, особливо органів національної поліції. Їх головне призначення полягає в тому, що вони мають установлювати не повноваження окремих структурних підрозділів, а здійснювати розподіл загальної компетенції в сфері забезпечення конституційних особистих прав людини, яка вже визначена вищими за юридичною силою правовими актами, між підрозділами національної поліції відповідно до поставлених перед ними завдань, а також враховуючи сили та засоби, якими вони володіють.

Таким чином, можемо зробити висновки, що сфера адміністративно-правового забезпечення дотримання прав людини в правоохоронних органах України як системи еволюційних і революційних правотворчих заходів в умовах сучасних викликів побудована на людиноцентристській теорії адміністративного права та виконанні міжнародних зобов'язань України перед Європейською Спільнотою щодо утвердження принципу верховенства права та поваги до прав людини й основоположних свобод.

References:

1. Dliach A. *Intehrantsiine seredovnyshche Ukrainy. Odno ta bahatovnektornist intehrantsiinoho rozvytknu* [Integration environment of Ukraine. one and multi-vector integration of development]. URL: <http://randia.ru/text/78/168/3404.rhr> (In Ukrainian)
2. *Pro osnovy natsionalnoi bezpeky Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 19.06.2003 № 964-IV* [On the basics of national security of Ukraine.: Law of Ukraine of June 19, 2003 № 964-IV]. *Holos Ukrainy vid 22.07.2003* [Voice of Ukraine dated July 22, 2003]. № 134. (In Ukrainian)
3. Averianov V. B. (2005) *Novi rysy predmetna ukrainsnkooho adminisnatyvnogo prava* [New features of the subject of Ukrainian administrative law]. *Zhurnal Personanl* [ournal of Personnel]. 2005. № 4. P.76-81. (In Ukrainian)
4. *Uhoda pro asotsiatsniiu mizh Ukrainoniui ta Yevropeinskym Soiuzom. Uriadovyni portal* [Association Agreement between Ukraine and the European Union. Government portal]. URL: http://www.kmu.gov.ua/sontrrol/rublish/artisle?art_id=248387631 (In Ukrainian)
5. Bratel S.H. (2015) *Shliakhy reformunvannia pravookhonoronnoi systemy Ukrainy. Rol pravookhonoronnykh orhaniv u formuvannni pravovoni derzhavy v umovakh yevrointnehratsii Ukrainy* [Ways to reform the law enforcement system of Ukraine. The role of law enforcement agencies in the formation of the rule of law in the context of Ukraine's European integration]. *Natsionalna akademina vnutrishnnikh sprav* [National Academy of Internal Affairs]. Kyiv. 2015. P. 54-56 (In Ukrainian)
6. Korulia I.V. (2015) *Pryntsyyny diialnonsti militsii vidpovindno do mizhnarondnykh standarntiv. Rol pravookhonoronnykh orhaniv u formuvannni pravovoni derzhavy v umovakh yevrointnehratsii Ukrainy: materianly Vseukr. pidsumk. nauk.-prakt. konf. Chastyna 1. Nats. akad. vnutr. sprav* [Principles of police activity in accordance with international standards. The role of law enforcement agencies in the formation of the rule of law in the conditions of European integration of Ukraine: materials All-Ukrainian. the result. scientific-practical conf. Part 1. Nat. acad. internal affairs]. Kyiv. 2015. P.100-101. (In Ukrainian)
7. Volynka K. (2000) *Problemna zberezhenntia prav i svobod osoby v Ukraini* [Problematic preservation of individual rights and freedoms in Ukraine]. *Liudyna i politykna* [Man and politician]. 2000. № 1. P. 64-68. (In Ukrainian)
8. *Pro uchast hromadiann v okhoroni hromadnskoho poriadku i derzhavnnoho kordonu: Zakon Ukrainy vid 22 chervnia 2000 r.* [On the participation of citizens in the protection of public order and the state border: Law of Ukraine of June 22, 2000]. *Vidomosnti Verkhovnnoi Rady Ukrainy* [Information of the Verkhovna Rada of Ukraine]. 2000. № 40. St. 338. (In Ukrainian)
9. *Konstytnutsiia Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 28.06.1996 № 254k/96-V* [The Constitution of Ukraine: Law of Ukraine of 28.06.1996 № 254k / 96-V]. *Vidomosnti Verkhovnnoi Rady Ukrainy* [Information of the Verkhovna Rada of Ukraine]. 1996. № 30. St. 141. (In Ukrainian)
10. Lazur Ya.V. (2011) *Zabezpenchennia prav i svobod hromadiann v sferi publichnnoho upravlinnnia. avtoref. dys ... d-ra yuryd. nauk: 12.00.07* [Ensuring the rights and freedoms of citizens in the field of public administration. author's ref. dis ... Dr. Jurid. Science: 12.00.07]. Kyiv. 2011. 41 p. (In Ukrainian)
11. Averianonv V.B. (2018) *Prava hromadiann u sferi vykonavchoi vlady: adminisnatyvnopravove zabezpenchennia realizantsii ta zakhystu. monohranfiia* [Citizens' rights in the sphere of executive power: administrative and legal provision of implementation and protection. monograph]. Dnipropetrovsk. Dniprop. derzh. un-t vnutr. Sprav. Lira LTD. 2018. 588 p. (In Ukrainian)
12. Zakharov Ye. *Reformunvannia orhaniv vnutrishnnikh sprav ta prava liudyny* [Reforming the bodies of internal affairs and human rights]. URL . <http://khr.org/index.rhr?id=1488907079>. (In Ukrainian)

Законодательные новации в защите прав человека правоохранительными органами Украины

Бондарь Валерия Валерьевна, e-mail: valeriai777@ukr.net

Херсонский факультет Одесского государственного университета внутренних дел, г. Херсон, Украина

Аннотация. Современное отечественное общество коренным образом отличается от предыдущих эпох, поскольку основную ценностную признает именно Человека, его жизнь, здоровье, честь, достоинство, неприкосновенность и другие права, свободы и законные интересы невластных физических и юридических лиц. В целях обеспечения указанных добродетелей объективно функционирует публичный аппарат, вершиной которого, с точки зрения эффективности деятельности, являются правоохранительные органы, которые должны осуществлять защиту граждан от наиболее значительных видов опасности. Правоохранительная деятельность государства является ведущей гарантией обеспечения принципиальной верховенства права и осуществляется через систему правоохранительных органов, на которые непосредственно возложены функции обеспечения прав и свобод человека и гражданина от самых крупных видов опасности, охраны общественного порядка; предупреждение, выявление, раскрытие и прекращение правонарушений; оказание административных услуг. Среди проблем, которые решает народ Украины, одной из самых гостеприимных является проблема осуществления прав человека и гражданина. Для того чтобы в полном объеме реализовать права, свободы и обязанности человека и гражданина, нужно их знать и уметь их защищать. Статьей 19 Конституции правовой порядок в Украине основывается на принципах, согласно которым никто не может быть принужден делать то, что не предусмотрено законодательством. Органы государственной власти и органы местного самоуправления, их должностные лица обязаны действовать только на основании, в пределах полномочий и способом, предусмотренным Конституцией и законами Украины. Европейская интеграция Украины обязывает наше государство обеспечить эффективное функционирование институтов, которые будут гарантировать верховенство права, соблюдение прав и свобод человека и гражданина, их эффективную защиту.

Ключевые слова: права человека, интеграция, национальная полиция, нарушение прав человека, законодательные новации.

CHARACTERISTICS OF CRIMINAL OFFENSES COMMITTED BY SERVICEMEN

Natalia Dmytrenko,

Teacher Of the Department of Professional and Specialty Disciplines of the
Kherson Faculty of the Odesa State University of Internal Affairs, Kherson, Ukraine
e-mail: ryzhylova@gmail.com

Abstract: The article presents a solution to the current problem of substantiation of the theoretical and methodological basis for identifying criminal offenses among servicemen. The content of the conceptual apparatus of the study is considered: "criminal offense". Types of criminal offenses are analyzed. Varieties of criminal offenses of servicemen are formed, relying on statistical data. The latency of war crimes, the causes and actions to prevent them are considered. The national prevention of crime among servicemen in Ukraine through economic, political, ideological and organizational measures aimed at economic development, raising the living standards of citizens, thus solving the problem of eliminating crime.

Keywords: military personnel, criminal offenses, misdemeanor, crime, crime prevention.

Актуальність. Сьогодні вчинення кримінальних правопорушень військовослужбовцями стає проблемою, яка вимагає найбільш пильної уваги не лише з боку органів державної влади, а й громадськості. Більше того, значення запобігання злочинності в Збройних Силах пояснюється неабияким зростанням кількості вчинених військовослужбовцями кримінальних правопорушень як проти встановленого порядку несення військової служби, так і інших загальнокримінальних правопорушень, що вчиняються ними в Збройних Силах України.

Особливою категорією є латентна злочинність як сукупність невиявлених і не включених до статистичної звітності вчинених у Збройних Силах України кримінальних правопорушень.

Спираючись на статистичні дані Департаменту інформаційно-аналітичного забезпечення Збройних Сил нашої країни можна звернути увагу, що показники кримінальних правопорушень є нестабільними та схильні до збільшення. Це дає підстави стверджувати, що такі тенденції є вкрай невітнішими та штовхають до спільного вирішення не вирішених питань щодо запобігання кримінальним правопорушенням серед військовослужбовців в Україні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання змісту, класифікації кримінальних правопорушень, їх причин та умов було висвітлено в наукових працях, Д.В. Казначеевої, М.І. Карпенка та ін. [1; 2]. Запобігання кримінальним правопорушенням серед військовослужбовців та аналіз вдосконалення законодавства щодо протидії злочинності розглянуто М.Г. Колодяжним, Є.Б. Пузиревським та ін. [3; 4].

Формування цілей статті. Метою статті є обґрунтування характеристики кримінальних правопорушень, які вчиняються військовослужбовцями.

Виклад основного матеріалу. Нестабільне становище України на світовій політичній та економічній арені спричинило підвищення криміногенної ситуації у державі в цілому та Збройних Силах України зокрема. Окремою та досить нагальною проблемою стало різке зростання за останні роки кількості вчинених у Збройних Силах України кримінальних правопорушень, а особливо – тяжких злочинів.

Спираючись на 11 ст. Кримінального кодексу України можна звернути увагу, що кримінальне правопорушення трактується як небезпечне винне діяння, дія або бездіяльність, вчинене суб'єктом кримінального правопорушення [5].

В науковій літературі кримінальне правопорушення, має більш ширший зміст. На думку більшості науковців кримінальним правопорушенням вважається протиправне діяння, що спричинило конфлікт з приводу завдання одним із його учасників суттєвої шкоди іншому або створення загрози настання такої шкоди, правовим наслідком якого є передбачені законом заходи кримінально-правового характеру.

У ст. 12 Кримінального кодексу України було визначено класифікацію кримінальних правопорушень, серед них: проступки і злочини [5]. Якщо за вчинення проступка передбачене покарання штраф, або інше покарання не пов'язане із позбавленням волі. То із злочинами дещо інакше, вони поділяються на нетяжкі, тяжкі та особливо тяжкі. Покарання за скоєння нетяжких злочинів передбачено у вигляді штрафу або позбавлення волі на строк не більше п'яти років. За скоєння тяжкого злочину також може бути покарання у вигляді штрафу, або позбавлення волі на строк не більше десяти років. Розмір штрафу за вчинення особливо тяжкого злочину буде в рази вищим, а строк позбавлення волі понад десять років або довічне ув'язнення.

Можна виокремити декілька ознак кримінального правопорушення серед військовослужбовців, а саме: наявність конфлікту між суб'єктами у зв'язку із спричиненням одним із них іншому суттєвої шкоди або створення реальної загрози настання такої шкоди; наявність кримінально-правового наслідку вчинення діяння у виді кримінальної відповідальності або іншого засобу кримінально-правового реагування [4, с. 7].

Спираючись на кримінологічну класифікацію кримінальних правопорушень серед військовослужбових можна розділити у дві групи. До першої групи відносяться кримінальні правопорушення, що вчиняються військовослужбовцями, проти життя та здоров'я, кримінальні правопорушення проти власності, та злочини проти громадської безпеки. До другої групи можна віднести кримінальні правопорушення військовослужбовців проти порядку несення військової служби.

Одним із важливих елементом характеристики військових кримінальних правопорушень є їх кількісно-якісні показники. Динаміка кримінальних правопорушень, вчинених у Збройних Силах України свідчить про те, що з 2014 р. спостерігається різке зростання кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень, учинених військовослужбовцями.

Окреме занепокоєння, на думку Казначєєва Д.В., викликає зона бойових дій на Сході України, яка сьогодні є одним з основних джерел надходження в незаконний обіг вогнепальної зброї, боєприпасів, вибухових речовин тощо. Крім того, наявність неконтрольованої ділянки державного кордону з Російською Федерацією створює сприятливі умови для вчинення інших кримінальних правопорушень [1, с. 132].

Так, упродовж 2014–2021 рр. на території Донецької області внесено до ЄРДР 16 344 кримінальних правопорушень корисливо-насиленницької спрямованості, а на території Луганської області за аналогічний період часу – 5965 таких правопорушень [6].

На думку, Колодяжного М.Г., кількість кримінальних правопорушень, які вчинені військовослужбовцями, не відбиваються в показниках кримінально-правової статистики через автономність та замкнутість військової сфери, низький рівень доступності до неї з боку громадськості, підвищений рівень корпоративності, а також наявність сталих традицій військової служби [3, с. 191].

Наявність латентної злочинності серед військовослужбовців України спотворює дану сферу через формування мікросередовища та психологічної обстановки безкарності після вчинення суспільно-небезпечних діянь. Таке явище стимулює осіб, що вчинили злочин продовжувати та поширювати свою антисуспільну діяльність. В свою чергу це істотно спотворює статистичні дані, які характеризують кримінологічну ситуацію, а також реальний стан, характер, структуру та динаміку злочинності, відомості про розмір і характер спричиненої шкоди.

Тому можна стверджувати, що латентність кримінальних злочинів серед військовослужбовців зменшує ступінь достовірності прогнозів та перешкоджає реалізації кримінально-правового принципу невідворотності відповідальності, підриваючи авторитет правоохоронних органів та перешкоджаючи якісній протидії злочинності, що в свою чергу негативно впливає на економічне життя країни знижуючи антикримінальну активність громадян.

Аналізуючи статистичні дані можна звернути увагу, що за 2020 рік кримінальні правопорушення, у яких особам вручено повідомлення про підозру становить 435 осіб. Аналіз даних кримінальних правопорушень за якими провадження направлено до суду з обвинувальним актом за 2020 рік є 397 осіб. Кримінальні правопорушення скоєні у стані алкогольного сп'яніння за колишній рік – 6 осіб. За непокору (ст. 402 КК) як правочин серед військовослужбовців за 2020 рік було притягнуто 10 осіб; невиконання наказу (ст. 403 КК) – 1 особа; опір начальникові або примушування його до порушення службових обов'язків (ст. 404 КК) – 2 особи; погроза або насильство щодо начальника (ст. 405 КК) – 8 осіб; порушення статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності відносин підлеглості (ст. 406 КК) – 40 осіб; самовільне залишення військової частини або місця служби (ст. 407 КК) – 1185 осіб; дезертирство (ст. 408 КК) – 51 особа; викрадення, привласнення чи вимагання військовослужбовцями зброї (ст. 410 КК) – 98 осіб; умисне знищення чи пошкодження військового майна (ст. 411 КК) – 2 осіб; необережне знищення або пошкодження військового майна (ст. 412 КК) – 11 осіб; втрата військового майна (ст. 413 КК) – 49 осіб; недбале ставлення до військової служби (ст. 425 КК) – 100 осіб [6].

Таким чином, найбільші поширеними кримінальними правопорушеннями серед військовослужбовців є проти життя та здоров'я особи, проти власності, кримінальні правопорушення проти громадської безпеки. Згідно статистичним показникам 81,7% скоєних кримінальних правопорушень відбувається у Збройних Силах України, натомість 18,3% загальної спрямованості.

На нашу думку, серед невідкладних заходів протидії кримінальним правопорушенням серед військовослужбовців в Україні необхідно: оновити доктрини військової безпеки України, з огляду на вимоги сьогодення щодо забезпечення національної безпеки та з урахуванням зовнішньополітичної та внутрішньої ситуації в державі. Необхідним є належне фінансування всіх сфер військовослужбовців в Україні, що буде базуватись на відповідному компромісі між сучасними потребами Збройних Сил України та економічними можливостями української держави.

Фінансуватись повинні як заходи, пов'язані із забезпеченням та належним підтриманням бойової готовності військ, так і соціальні програми, спрямовані на захист військовослужбовців та членів їх сімей. Перехід на комплектування всіх правоохоронних органів у яких передбачена військова служба, та військових формувань виключно на контрактній основі. Тому необхідно створити такі матеріально-технічні й соціально-економічні умови служби цих категорій військовослужбовців, які давали б їм більше можливостей для самореалізації. Варто зауважити, що про необхідність переходу військових формувань на контрактну основу неодноразово висловлювались повноважні представники органів законодавчої та виконавчої влади.

На думку Пузиревського Є.Б., загальнонаціональне запобігання кримінальним правопорушенням серед військовослужбовців в Україні можна досягти за допомогою злагодженої діяльності командирів щодо виявлення детермінантів такої злочинності, а також сукупність заходів щодо обмеження, нейтралізації та усунення дії детермінантів вчинення кримінальних правопорушень [4, с. 10].

Висновки. На сьогодні день необхідним є відновлення престижу військової служби, забезпечивши реальний професіоналізм особового складу військ у відповідності до якісно нових потреб, які тісно поєднанні з особливостями зовнішньої політики української держави. Лише за таких умов можна відповідати на виклики сьогодення щодо загального та спеціального запобігання кримінальним правопорушенням серед військовослужбовців. Для запобігання злочинності серед військових в Україні на загальнонаціональному рівні необхідно провести державні заходи, що будуть спрямовані на обмеження та нейтралізацію сфери й потужності впливу базисних, економічних умов та причин.

References:

1. Kaznacheyeva D.V. (2018) Viys'kova zlochynnist': analiz ta prohnouzuvannya. *Visnyk Kryminolohichno asotsiatsiyi Ukrayiny*. 2018. № 2(19). P. 132-140. (In Ukrainian)
2. Karpenko M.I. (2015) Prychyny i zapobihannya zlochynam proty vstanovlenoho poriadku nesennya viys'kovoyi sluzhby (viys'kovym zlochynam). *Yurydychna nauka*. 2015. № 10. P. 61–70. (In Ukrainian)
3. Kolodyazhnyy M.H. (2018) Viys'kovi zlochyny v Ukrayini: determinatsiya ta zapobihannya. *Visnyk Natsional'noyi akademiyi pravovykh nauk Ukrayiny*. № 4 (75). 2018. P. 191-197. (In Ukrainian)
4. Puzyryevs'kyi YE.B. (2008) Kryminolohichnyy analiz i zapobihannya viys'kovym zlochynam: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.08. Kharkiv. nats. un-t vnutr. sprav. Kharkiv, 2008. 21 p. (In Ukrainian)
5. Kryminal'nyy kodeks Ukrayiny: Kodeks Ukrayiny red. vid 15.07.2021. № 2341-III. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T012341?an=911540>. (In Ukrainian)
6. Statystychna informatsiya pro zareystrovani kryminal'ni pravoporushennya ta rezul'taty yikh dosudovoho rozsliduvannya. Heneral'na prokuratura Ukrayiny: ofits. sayt. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=114140&libid=100820. (In Ukrainian)

Характеристика уголовных правонарушений, совершаемых военнослужащими

Дмитренко Наталья Андреевна, e-mail: ryzhylova@gmail.com;
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2743-9286>

Херсонский факультет Одесского государственного университета внутренних дел, г. Херсон, Украина

Аннотация. В статье приведено решение актуальной проблемы обоснования теоретико методологических основ выявления уголовных правонарушений среди военнослужащих. Рассмотрено содержание понятийного аппарата исследования: «уголовное правонарушение». Проанализированы разновидности уголовных преступлений. Сформированы разновидности уголовных правонарушений военнослужащих, опираясь на статистические данные. Рассмотрена латентность военных преступлений, причины и действия по их предотвращению. Рассмотрено общенациональное предотвращение преступности среди военнослужащих в Украине через экономические, политические, идеологические и организационные мероприятия, направленные на развитие экономики, повышение уровня жизни граждан, решающих тем самым задачу ликвидации преступности.

Ключевые слова: военнослужащие, уголовные правонарушения, проступок, преступление, противодействие преступности.

CURRENT PROBLEMS DURING THE PERFORMANCE OF OFFICIAL POLICIES OF UKRAINE

Dumansky Roman Viktorovich

Teacher of the Department of Administrative Law and administrative process of Kherson faculty
Odessa State University of Internal Affairs, Kherson, Ukraine
email: dumanskiyrv.ks@ukr.net

Abstract. The issue of imperfection of Ukrainian legislation during the existence of independent Ukraine has always occupied one of the main places among the problems of a national nature. Despite the fact that the legal system of the state is integral and coherent and should not have any contradictions, there are a number of differences and inconsistencies that affect public life. Every police officer is forced to see shortcomings in legislation during their daily service. Which, due to the rapid change of social and societal changes, the legislative bodies of Ukraine do not have time to adapt in time. Nevertheless, due to a number of obstacles, the police officer performs his official duties and serves the people of Ukraine. It is necessary to radically solve urgent problems at the legislative level, fixing the term of administrative detention until the trial in court, which must take place within a day after the administrative detention of a person, and if this day (and most often it happens on a practical day) duty of judges and court staff on the day off, which may be fixed by order of the State Judicial Administration (to resolve the issue of payment to court staff) and the minutes of the meeting of a particular court in consultation with the leadership of the police unit. After all, the activities of police officers should be aimed at satisfying the interests of citizens. Because the Law of Ukraine "On the National Police" states that police officers are faced with tasks that are within the limits set by law, services to assist persons who for personal, economic, social reasons or as a result of emergencies need such assistance.

Keywords: police, administrative activity, human rights, law, national police.

Постановка проблеми у загальному викладі та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Попри значний законотворчий досвід відповідних державних органів центральної влади та досвід реформування правоохоронних органів європейських держав, сьогодні в окремих положеннях Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі КУпАП) та Закону України «Про Національну поліцію» містяться неточності й розбіжності з іншими законодавчими актами, які, у свою чергу, зумовлюють відсутність єдиної правозастосовної практики поліцейських.

Дуже багато вітчизняних вчених досліджують це питання. Деякі з них: В. Авер'янов, І. Арістова, О. Бандурка, В. Басс, В. Бевзенко, О. Безпалова, Ю. Битяк, Л. Біла-Тіунова, В. Білоус, І. Бородін, В. Галунько, В. Гаращук, Ю. Гаруст, І. Голосніченко, С. Гончарук, І. Гриценко, Т. Гуржій, С. Гусаров, В. Гусласький, В. Демченко, О. Джафарова, Є. Додін, М. Дорогих, А. Єлістратов, В. Заросило, А. Іванищук, Р. Калюжний, В. Ковальська, А. Комзюк, С. Ківалов, В. Коваленко. Але через постійні зміни в суспільному житті та недосконалості законодавства, питання і по сьогодні залишається актуальним.

Так, багато сказано про те, що Законом України «Про національну поліцію» від 2 липня 2015 року створено новий орган охорони правопорядку – Національну поліцію [2]. Довіра громадян до нових поліцейських є високою.

Але чи уникне нова поліція тих проблем, які поставали перед міліцією? Про що ж мовчить влада? Спробую розібратись в ситуації, яка складається на теперішній час.

Однією з нагальних проблем, що наразі існує в адміністративному праві є те, що, стаття 260 КпАП України встановлює [2], що поліцейські мають право застосовувати до правопорушника заходи забезпечення провадження у справах про адміністративні правопорушення, такі, як особистий огляд речей та документів, вилучення речей та документів, адміністративне затримання, тимчасове затримання транспортного засобу, відсторонення водіїв від керування транспортними засобами та огляд на стан сп'яніння, тощо[6].

В більшості відділеннях поліції спеціальний приймальник для тримання адмінзатриманих відсутній. Станом на сьогоднішній день не створений спеціальний приймальник для забезпечення тримання правопорушників, затриманих поліцейськими в тих містах де працює поліція. Питання залишається відкритим.

Спеціальний приймальник потребує певного обладнання. Облаштовуються як мінімум, такі приміщення:

а) камери для окремого утримання чоловіків і жінок;

б) ізолятори для окремого утримання заново доставлених осіб, які не пройшли санітарної обробки, для хворих і осіб з підозрою на інфекційні захворювання;

в) кімнати для чергового, начальника спецприймальника, інспекторів, медпрацівника, канцелярії, прийняття їжі з обладнанням для миття і зберігання посуду, відпочинку, а також туалету;

г) санітарний пропускник з душовою і дезінфекційною камерою, сушилка, приміщення для підігрівання і прийняття їжі, миття і зберігання посуду, зберігання особистих речей адмінарештованих і інших господарських предметів, санітарний вузол; окремі кімнати для зберігання чистої та брудної білизни[2].

Спеціальний приймальник повинен мати внутрішній огорожений двір. Для здійснення пропускового режиму в приймальнику з лімітом на 50 і більше місць обладнується контрольно-пропускний пункт.

Керівництво спеціальним приймальником і контроль за його діяльністю повинен здійснювати орган поліції, оскільки основна маса правопорушників затримується поліцейськими.

Нажаль поки що ці всі питання залишаються відкритими.

Поліцейські при несенні служби не мають взагалі протоколів про адміністративне затримання, оскільки приміщення для тримання адмінзатриманих відсутнє в поліції і є в наявності тільки в приміщеннях відділення поліції, де поліцейські і можуть отримати протокол про адміністративне затримання. Але питання - коли правопорушника затримали та до доставки його до відділення поліції на яких підставах він взагалі тримається поліцейськими. Чи буде час від затримання до доставки правопорушника до відділення поліції і складання протоколу особистого затримання рахуватись законним затриманням.

Основний нормативний документ, який використовують поліцейські у своїй діяльності це Кодекс України про адміністративні правопорушення. Але цей закон не зазнав суттєвих змін для нормальної діяльності поліції, а зміни до нього носять косметичний характер, тобто найменування «органи внутрішніх справ» доповнено фразою «національна поліція». В цілому цей закон залишився тим самим законом, що прийнятий в СРСР у 1984 році, безліч разів зазнавав змін, але по суті є радянським законом. Не можна сказати поганий він чи гарний, можна сказати, що він не в повній мірі відповідає вимогам часу та не встигає за реформами, в тому числі, які відбуваються в органах Національної поліції. Над ним просто необхідно працювати та вносити своєчасно відповідні зміни і тоді не буде важливим те в якому році він прийнятий[5].

Кодекс України про адміністративні правопорушення містить в собі деякі суперечливі норми, що залишились із радянських часів, або зазнали змін вже в теперішній час, але потребують скорішого врегулювання та приведення у відповідність до міжнародних поліцейських норм та стандартів.

Щодо повноважень поліцейського вимагати від правопорушника повідомити своє прізвище, ім'я, по батькові.

Також великою проблемою є те, що особи, які вчиняють правопорушення не завжди погоджуються повідомити свої особисті дані для складання протоколу про адміністративне правопорушення. Дуже часто правопорушники відмовляють та не повідомляють свої дані поліцейському, обґрунтовуючи свою відмову посиланням на ст. 63 Конституції України [1], помилково стверджуючи, що вони можуть відмовитись давати пояснення щодо себе, членів сім'ї, тощо.

Але в даному випадку поліцейським слід розуміти, що давати показання або пояснення це не те саме, що і повідомляти свої особисті дані. Правопорушник зобов'язаний повідомити поліцейському свої дані. Ця норма на мій погляд зрозуміла та не потребує додаткової регламентації в КпАП України, але якщо в подальшому вводити відповідальність за відмову повідомити свої особисті дані поліцейському, то слід закріпити і обов'язок особи повідомити поліцейському свої особисті дані.

Поліцейський для встановлення особи правопорушника, застосовує засіб забезпечення адміністративного провадження у вигляді адміністративного затримання та доставляє правопорушника до відділу поліції. А у відділенні поліції особу правопорушника може бути встановлено, якщо вона проходила по облікам МВС, затримувалась раніше, але якщо особа не притягалась до адміністративної чи кримінальної відповідальності і не погоджується повідомити свої дані, або називає неправдиві дані, що робити поліцейському? Відповідь одна через три години відпускати правопорушника, оскільки час адміністративного затримання завершився, і неповідомлення особою своїх персональних даних не є підставою для її подальшого тримання. Звісно є ризик того, що правопорушник, який не повідомляє свої особисті дані може приховувати їх з певною ціллю, наприклад він перебуває в розшуку за скоєння злочину. Принципи невідворотності покарання за скоєне правопорушення втрачає свій сенс. Необхідно ввести адміністративну відповідальність для правопорушників за відмову повідомити поліцейському свої особисті дані, необхідні для встановлення особи, складання протоколу про адміністративне правопорушення, винесення постанови по справі про адміністративне правопорушення та виконання постанови по справі про адміністративне правопорушення. Тобто зобов'язати правопорушника повідомити своє прізвище, ім'я, по батькові, місце реєстрації та місце свого проживання, якщо вони різні, повідомити своє місце роботи, свої контактні телефони та адрес електронної пошти, якщо вони є. Покаранням за відмову назвати свої особисті дані повинен стати, в тому числі, адміністративний арешт, на строк до 15 діб[3].

Не мало важливим є роз'яснення прав особі, яка притягається до адміністративної відповідальності. Так усі знають, що правопорушнику потрібно роз'яснити права передбачені статтями 10, 63 Конституції України та ст. 268 КпАП України, але як це виглядає на практиці[1,6].

В Сполучених Штатах є так зване правило «Миранди» і суть роз'яснення прав полягає в промові поліцейським правопорушнику чотирьох речень: «Ви маєте право мовчати. Все, що ви скажете, може бути використано проти вас у суді. Ваш адвокат має право бути присутнім на допиті. Якщо ви не маєте можливості оплатити адвоката, він буде наданий вам державою. Ви розумієте свої права?»

В Українській правоохоронній діяльності така універсальна промова поліцейського до правопорушника відсутня. По суті поліцейському слід зачитувати правопорушнику усі статті, оскільки не проголошення статей може бути розцінено, як не роз'яснення прав. Потрібно в найближчі строки зробити доповнення до нормативно-правових актів та включити у Закон України «Про національну поліцію» універсальну промову поліцейського, яку вони могли б використовувати при затримання як і правопорушників так і злочинців, оскільки права передбачені КпАП України та КПК України різняться, самі статті, які слід роз'яснити досить великі, поліцейський може забути текст статті, а правопорушник при затриманні може не зрозуміти усіх перелічених прав, тому на мій погляд і слід розробити та запровадити стисле формулювання прав правопорушника саме при затриманні.

Також у статті 264 КпАП України річ іде про особистий огляд і огляд речей. Однак текст статті містить у собі тільки перелік осіб, які мають право проводити особистий огляд, але підстави особистого огляду не зазначені, в яких випадках особистий огляд є обов'язків не вказано. Загальні підстави застосування заходів забезпечення провадження у справах про адміністративні правопорушення зазначені у ст. 260 КпАП України, але вони не можуть відобразити усі моменти які можуть при тому чи іншому заході виникнути. Потрібна детальна регламентація[6].

Щодо доказів у справі про адміністративні правопорушення, визначальною фразою статті 251 КпАП України є «доказами в справі про адміністративні правопорушення, є будь які фактичні дані.....»[6], тобто якщо буквально розуміти це формулювання, то усі зібрані докази можуть бути використані в провадженні по справі про адміністративні правопорушення.

Щодо повноважень адвоката в провадженні по справах про адміністративні правопорушення. Рішенням Конституційного Суду України від 2007 року встановлено, що участь у справах про адміністративні правопорушення має право брати тільки адвокат. Стаття 268 КпАП України чітко визначає, які права має особа, що притягається до адміністративної відповідальності[6]. Адвокат має майже ті ж самі права, які має його підзахисний (окрім пояснень, які правопорушник може дати тільки особисто): таким чином на етапі складання протоколу (читай виготовлення основного доказу по справі про адміністративне правопорушення) та збору поліцейським доказів по справі про адміністративне правопорушення адвокат має право ознайомитись з усіма матеріалами справи про адміністративне правопорушення, подати відповідні докази, які є в нього або заявити клопотання (про витребування доказів, опитування свідків, призначення експертизи, тощо), при цьому адвокат не має право іншим чином втручатись в процедуру оформлення протоколу про адміністративне правопорушення. При розгляді справи про адміністративні правопорушення адвокат може брати повноцінну участь.

Що робити в тому випадку, коли самі поліцейські мають право виносити постанови (розглядати) по справах про адміністративні правопорушення і зазвичай роблять це одразу після складання протоколу. Ця норма в КпАП України також не виписана. На наш погляд, якщо особа, яка притягається до адміністративної відповідальності бажає, щоб у справі взяв участь її адвокат, вона повинна повідомити поліцейського про намір скористуватися послугами адвоката, а поліцейській в свою чергу повинен повністю оформити матеріали справи про адміністративне правопорушення, дати можливість особі ознайомитись з матеріалами справи про адміністративне правопорушення та призначити розгляд справи на іншу дату, щоб правопорушник мав можливість запросити адвоката, той мав можливість ознайомитись з матеріалами справи, заявити клопотання, якщо вони в нього виникнуть, вже після цього приступати до розгляду справи по суті.

Висновки. Таким чином навіть при приблизному аналізі діяльності національної поліції стає зрозумілим, що необхідно дуже тяжко і наполегливо працювати над матеріально-технічним, організаційним та законодавчим забезпеченням діяльності поліції. Щоб поліцейські, які прийшли працювати в поліцію не відчували байдужість до проблем, які виникають у їх діяльності та надалі сумлінно стояли на захисті прав і свобод громадян.

References:

1. *Konstytutsiia Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 28.06.1996 № 254k/96-V* [The Constitution of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (In Ukrainiane)
2. *Zakon Ukrainy «Pro natsionalnu politziiu»* [Law of Ukraine "On the National Police"]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (In Ukrainiane)
3. *Reforma v MVS* [Reform in the Ministry of Internal Affairs]. URL: <https://mvs.gov.ua/uk/activity/reform-ministry-internal-affairs> (In Ukrainiane)

4. *Konstytutsiia Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 28.06.1996 № 254k/96-V* [The Constitution of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (In Ukrainian)

5. Zakharov Ye. *Reformuvannia orhaniv vnutrishnikh sprav ta prava liudyny* [reforming the bodies of internal affairs and human rights]. URL: <http://khr.org/index.rhr?id=1488907079>. (In Ukrainian)

6. *Kodeks Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia* [Code of Ukraine on Administrative Offenses]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (In Ukrainian)

Актуальные проблемы при выполнении служебных обязанностей полицейскими Украины

Думанский Роман Викторович, email: dumanskiyru.ks@ukr.net

преподаватель кафедры административного права и административного процесса Херсонского факультета Одесского государственного университета внутренних дел, г. Херсон, Украина

Аннотация. Вопрос несовершенства украинского законодательства за время существования независимой Украины всегда занимал одно из главных мест среди проблем общегосударственного характера. Несмотря на то, что правовая система государства целостна и согласована и не должна иметь никаких противоречий, в ней насчитывается ряд разногласий и несогласований, которые влияют на общественную жизнь. Каждый полицейский каждый день во время несения службы вынужден видеть недоработку в законодательных актах. Которые из-за быстрой смены социальных и общественных изменений не успевают своевременно адаптировать законодательные органы Украины. Но все равно из-за ряда препятствий полицейский выполняет свои служебные обязанности и служит народу Украины. Необходимо кардинально решать насущные проблемы на законодательном уровне, например, закрепляя срок административного задержания к рассмотренному делу в суде, который должен произойти в течение суток после административного задержания лица, а если этот день (а чаще всего так и происходит) это вопрос чередованием судей и работников аппарата суда в выходной день, что возможно закрепить на распоряжение Государственной судебной администрации (для решения вопроса оплаты работникам суда) и протоколом собрания конкретного суда по согласованию с руководством полицейского подразделения. Ведь деятельность сотрудников полиции должна быть направлена на удовлетворение интересов граждан. Поскольку в Законе Украины «О Национальной полиции» сказано, что перед работниками полиции стоят задачи, которые заключаются в пределах, определенных законом, услуг помощи лицам, которые по личным, экономическим, социальным причинам или вследствие чрезвычайных ситуаций нуждаются в такой помощи.

Ключевые слова: полиция, административная деятельность, права человека, закон, национальная полиция.

GUILT OF LEGAL ENTITIES IN ADMINISTRATIVE LAW: THEORETICAL PROBLEMS OF CONCEPTUALIZATION

M. Harat

Kyiv National University of Trade and Economics, Kyiv, Ukraine

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-4293-3322>

e-mail: haratmichael@gmail.com

Abstract. The main goal of the article is to develop conceptual approach to determining the guilt of legal entity as a sign of administrative offense and conditions for administrative liability. Basing on the analysis of modern scientific and legal research, development trends, debates and problematic aspects of conceptualizing the guilt of legal entities in administrative law have been outlined. It's been stated that there is no single doctrinal vision of the essence of the guilt of legal entity, as well as a low level of juridical regulation of legal entities liability for administrative offenses.

In order to formulate clear idea of nature and essence of the guilt of legal entities, its formal-logical, cognitive and juridical aspects have been analyzed. The idea on guilt of legal entity being the establishment of guilt through the assessment of mental processes of consciousness of its team or individual representatives has been substantiated (i. e. by subjective attitude to guilt), which does not meet the requirements of practice. The advantages of an objective approach to understanding the guilt of a legal entity according to which guilt is considered as the actual involvement of the organization into specific illegal encroachment are highlighted. It has been established, that such an approach is characterized by a proper theoretical justification, and it will contribute to systematic counteraction development against administrative delict among legal entities.

Basing on the study of practical aspects of administrative liability, it has been concluded that significant number of problems over the qualification of administrative offenses by legal entities are committed due to "gaps" in the legislative description of their subjective side and within juridical uncertainty of legal entities. The necessity for defining the concept of "guilt of legal entity" in the current Code of Ukraine on Administrative Offenses and in other legislative acts on the liability of legal entities for administrative offenses have been substantiated.

Keywords: administrative offense, administrative liability, legal entity, administrative corpus delicti, the subjective side of the administrative offense, the guilt of legal entity.

Relevance of the topic. At the current stage of the institute of administrative responsibility development, one of the most problematic issues of its functioning is the question of essence on guilt of legal entity. For decades, domestic administrative law has been dominated by the Soviet thesis that the subject of administrative offense can be individual only. In Soviet times, in conditions of state property domination, the imposition of fines onto legal entities was meaningless, that is the Soviet legal doctrine had always made it inappropriate to recognize enterprises, institutions, and organizations as subjects of administrative liability. This concept was implemented within the adopted Code of Administrative Offenses of the Ukrainian SSR dated 07.12.1984, according to which the subject of administrative liability is to be imposed upon individual only. This position of the legislator remained unchanged for many decades, that evidenced by numerous additions that were amended to the CUoAO throughout its validity [5].

In such circumstances, the main attention of the legislator and the scientific community was focused on the issue of administrative liability of the individuals [2; 3; 4]. Instead, the issue of administrative liability of legal entities (including the issue of their delict capacity, as well as the issue of their guilt, and many others) has not yet received a conceptual solution. Meanwhile, it is obvious that legal entities, being the subjects of law, juridical relations and legal liability are fundamentally different from individuals. One of such differences lies in the collective (organizational) form of legal entities, which determines the specifics of mechanisms for making legally significant decisions, as well as the specifics on their relationship to both the decisions made and their consequences. It is no less obvious that the peculiarities of the organizational status of legal entities require separate approach to the legal assessment of their activities. It is impossible to apply logical and legal constructions to them, designed exclusively for a person whose behavior is characterized by an inseparable combination of psychological and physiological processes.

The goal of the article. Taking into account the above-mentioned, there is a need to develop and substantiate conceptual approach to determining the guilt of legal entities, appropriate for use in rule-making activities and law enforcement practice.

The state of scientific development of the problem. Due to the great scientific and practical importance of the issue of administrative liability of legal entities, it is traditionally remain in the center attention of leading scholars of this sphere. V. Stefaniuk, I. Golosnichenko, N. Grishina, T. Gurzhiy, V. Kolpako, M. Mikheyenko, D. Lukyanets, M. Kravets, O. Zima and others have made quite significant contribution into its development. At the same time, the question of the nature and essence of the guilt of legal entities in the theory of administrative law has not been resolved yet. Despite the great number of special studies, domestic science has not yet developed a single view upon the guilt of legal entity as the feature of administrative offense and condition for administrative liability.

Results of the research. The modern theory of administrative liability is based on the fact that the guilt of legal entity is fundamentally different from the guilt of individual. The legal entity has an organizational nature and it is a collective entity. The offense committed by it may be the result of a number of illegal decisions, actions or omissions of the entire group of its representatives, from the Head to the supporting staff. Sometimes quite legitimate decisions of the Head of a legal entity are "canceled" by illegal actions of its subordinates. Legal entity may have collective form of governing, which again makes it difficult to determine personal guilt of individual representatives of the administration. In many cases, it is impossible to identify specific executive (official) directly responsible for the offense, let alone to clarify his or her internal attitude to wrongdoing, inaction, and harmful effects of the offense committed. Well, is it reasonable to do so, keeping in mind that in this case we are talking about bringing to justice the whole organization, but not its responsible representatives? After all, the mechanism of bringing legal entities to administrative responsibility is to be not only effective, but also rational and economically justified.

In search of an answer to this question, domestic scientists express their different points of view. Many scholars (V. Stefaniuk, I. Golosnichenko, N. Grishina, M. Mikheyenko, D. Lukyanets, M. Kravets, O. Zima and others) insist that the guilt of legal entity should be determined by the will of its representatives. All the actions of legal entity are always stipulated the actions of personnel representing it, i. e. the actions of legal entity are always being the consequence of person's actions; there is a certain connection between them, – writes M. O. Kravets, so determining the guilt of legal entity the actions between individuals, who are being the part of legal entity, and illegal actions of the legal entity should be taken into account [19, p. 8; 12, p. 42; 16, p. 77; 21, p. 103-106].

It is necessary to note that the unity of supporters of this approach is being rapidly exhausted. Defining the guilt of legal entity as an internal attitude to the offense committed by its representatives, they radically differ on the issue of the subjective content of such an attitude, i. e. who exactly "forms" the guilt of the organization.

For example, I. G. Petrova argues that the guilt of legal entity is the mental attitude of the legal entity personnel (staff) as for committing offense in the sphere of nature, which determines the causal link between its actions and consequences [18, p. 296]. Under this approach, the guilt of legal entity is considered as the total ratio (i. e. the total "sum" of intellectual and volitional processes of consciousness) attitude of all members of the legal entity to the administrative offense and its harmful consequences.

At the same time, N. V. Grishina and O. T. Zima in their arguments about the guilt of legal entities proceed from the fact that in the vast majority of cases of offenses by organizations are determined by the will of limited number of executives (officials), usually representatives of the administration authorized to making legally significant managerial decisions. As O. T. Zima notes, "in most cases only some employees of the enterprise know about the fact of committing an offense. Therefore, on behalf of the team only those employees are acting, whose work or managerial powers are directly or indirectly related to the commission of acts that constitute the objective side of the administrative offense [21, p. 104]". Basing on the above-mentioned, supporters of this approach propose to determine the guilt of legal entity on the grounds of mental attitude of executives (officials) involved into the adoption (implementation) unlawful decision (act) by the legal entity [17, p. 270; 15, p. 8]. In generalized form, the essence of this concept is quite clearly formulated by K. O. Chyshko, who states that "the guilt of legal entity is proved through the fault of all individuals who are being its representatives, and are directly related to the administrative offense [9, p. 151]".

Thus, the question of guilt as for the actions of legal entity is decided depending on whether they are the result of culpable actions or inaction of individuals who are being the part of it. If in the course of qualification it's been determined that the unlawful fact underlying the illegal actions of legal entity are some factual circumstances independent of the will and consciousness of its employees, the actions of such a legal entity are proposed to be considered innocent [20, p. 92, 93].

At the same time, some scholars considering the guilt of legal entity through the prism of the guilt of the individuals involved, go much further in their search and raise the question of the "dominating will" within collective guilt. In particular, they argue that the will of the members of the organization to commit an offense does not indicate the guilt of the organization itself. The guilt of the company occurs only when the will to commit the offense is dominant; i. e. comes from senior authorized officials of the enterprise, institution of the organization. This leads to the fundamental conclusion, that "... it cannot be found a legal entity guilty of an

administrative offense, if such a violation is the result of intentional actions of the employee, committed against the will of the administration of the enterprise" [21, p. 105].

Moreover, on the pages of some scientific papers you can find attempts on determining specific forms of guilt of legal entities. In particular, M. V. Udod and O. G. Litus distinguish the following: direct intent (awareness of the illegal nature of their actions (inactions) and desire to have harmful consequences); indirect intent (awareness of the illegal nature of their actions (inactions) and conscious assumption of their harmful consequences); negligence (failure to realize illegal nature of their actions (inactions) or harmful nature of the consequences, even though the person should and could have realized them) [20, p. 95].

The analysis of all the above points of view gives grounds for the following conclusions. The concept of establishing the guilt of legal entity through the assessment of consciousness mental processes of the team or individual representatives (i. e. through subjective attitude to guilt) cannot be considered as meeting the requirements on practice. Indeed, finding out the general attitude of the team to the illegal activities of the organization is an impossible task, taking into account a great number of its members, the huge functional complexity for assessing mental processes of every individual, the inviolability of the majority of team to illegal actions (inactions). In general, the question of the collective guilt of the team as an arithmetic sum on mental relations of all its members from the legal point of view is incorrect. After all, such an approach is fraught with the fact that the obvious negative attitude of one member of the team can be "compensated" by the ignorance or honesty of another or some others.

Nonetheless controversial is the thesis of proving the guilt of a legal entity through the fault of all individuals directly involved into the committed administrative offense. Again, this concept does not answer the question of the way, how to determine the guilt (and even more specific form of guilt) with the involvement of several individuals into the offense. After all, the attitude of various members of the team involved into the illegal actions of the organization can vary from ignorance to an open desire for negative consequences. In this case, it is not always possible to line up a common psychological "denominator" of the guilt. Such an operation possibly could have had positive result in some particular cases only. However, at the general system-wide level it will never justify the time, money, and organizational effort involved.

As for the concept of "dominating will" in collective guilt, its main provisions run counter to the current practice of bringing legal entities to justice for administrative offenses. First of all, this regards to the provision on the absence of guilt in cases where the offense committed by the legal entity was due to the actions of persons not entitled to act on behalf of the legal entity (although the administration acted lawfully). In practice, the administrative liability of legal entity arises from the fact that it has committed an administrative offense, regardless of the actions (inactions) of which employee this offense was caused.

We consider this approach to be quite justified, because of involvement or non-involvement into the committed act by the "bearer of the dominating will" (i. e. a representative of the organization) does not affect the fact of the offense in any way. Whoever led to its commission, the actual offense indicates the imperfection of the mechanisms of administration, activity and control within the organization. Thus, the offense of legal entity is always a negative social phenomenon; it always violates the law and poses danger to public relations, and therefore requires proper response from the state.

Thus, the security guard inadmissibility for officials of the state architectural and construction control bodies onto the construction site is an illegal, socially harmful act of legal entity, regardless of whether the security officer was ordered by the Head of the contractor or without it. Moreover, the practice shows that in the vast majority of cases, unscrupulous contractors avoid receiving notification from the state architectural and construction control authorities about the inspection at the site. In particular, they deliberately do not receive the relevant letters of notification, which further gives them grounds to appeal against the decisions of the state architectural and construction control bodies, allegedly, due to ignorance of the planned inspections. If the qualification of such violations follows the principle of "bearer of the dominating will", the involvement of legal entities in for the offense under paragraph 2 of Part 6 of Article 2 of the Law of Ukraine "On liability for offenses in the field of urban planning" of 14.10.1994 №208/94-BP, in most cases will become impossible. After all, in such cases it is extremely difficult to prove conscious and willful disregard for the requirements of the law directly by the Head of the company-contractor.

It should be noted that the concept of liability of legal entity, regardless of the fault of its management, is reflected in the current legislation, in particular, in the Law of Ukraine "On Television and Radio Broadcasting". Part 8 of Article 72 of this Law provides for the liability of television and radio companies in cases where their employees have not taken measures to stop the offense live broadcasting. It is obvious that in this context we are talking about both managerial and technical staff, directors, TV presenters, etc. [7].

Again, the provisions of some rules on administrative liability of legal entities (in particular, the description of an illegal act) leave no doubt that the legislator assigns the key role in committing administrative offenses to lower or middle management personnel, not empowered to act on behalf of the legal entity. For example,

Paragraph 6 of Part 3 of Article 2 of the Law of Ukraine "On liability for offenses in the field of urban planning" of 14.10.1994 №208/94-BP provides liability of urban entities engaged in construction work for: "maintenance of executive documentation in violation of building codes, state standards and rules [6]". In this case, personal responsibility for maintaining executive documentation on the construction site (in particular, for keeping a log of work performed ks 6.) is imposed onto the contractor (foreman), who, although directly managing the construction work, but does not represent the contractor in relations with other subjects of legal relations.

In the light of the above-mentioned, the definition of the guilt onto legal entity solely due to the negative orientation of the "dominating will" of its senior management seems insufficiently justified.

Paying tribute to M. V. Udod and O. G. Litus in terms of development of the discussion on the nature and essence of the guilt of legal entities, we have to note that their attempt to distinguish the forms of such guilt is devoid of practical expediency. To date, no act of administrative-delict law provides for the liability of legal entities for intentional or negligent commission of an offense. Accordingly, in bringing legal entities to administrative responsibility, the qualifying value is not a certain form of guilt, but the very fact of its existence. In view of this, the definition of intent and negligence in the actions (inactions) of legal entities, as well as the definition of their individual manifestations (direct intent, indirect intent, negligence) should be considered as an example of "theorizing", too much abstract and far from urgent needs of juridical practices.

Having based on the above-mentioned, it is necessary to agree with those experts who consider the concept of guilt of legal entity as individuals' mental attitude who are being part of it, "artificially created" and "unconvincing" [10, p. 136]. As I. S. Ivanov rightly noted that in determining the guilt of legal entity in committing an offense, there cannot be used conventional psychological approach based on direct extrapolation of officials or representatives of the organization guilt onto the fault of the company. Such a design of the guilt of one person in relation to another is not fully constructively acceptable [13, p. 6, 7]. O. V. Gedziuk is also right in this aspect, who in his reasoning about the guilt of legal entity proceeds from the fact that "a legal entity has its specific nature, peculiarities of its legal status", so the guilt cannot be "put on" it (subjective sense and meaning) minding analogy with the individual. In addition, the team or even the responsible official is not always aware of their actions. In the psychological concept of guilt, the guilt of an individual (official) is actually transferred to legal entity; however, these are different subjects [11, p. 64, 65].

From our point of view, the debatable issue on the psychological concept of guilt of legal entity is stipulated by various factors: psychological, organizational, theoretical and legal, etc. Nevertheless, the main factor here, of course, is the lack of practical justification. In conditions, when on practice the bringing of organizations to legal responsibility (in particular, to administrative) is always carried out regardless of the direction of will and processes of consciousness of its collective or separate representatives, the analysis of these processes can have almost purely cognitive value. It goes without saying, that the relevant scientific concepts have the "right to exist", rather like the elements of general philosophical discourse on the nature of the legal entity's guilt, but as the basis for practical jurisdictional activity.

Conclusions. There can be little doubt that the practical application of the principle of subjective guilty attitude in relation to legal entities will lead to unjustified complications as for the classification of offenses, the consideration of administrative cases and the application of administrative delict rules. It is quite obvious that the negative consequences of such a step will significantly outweigh its possible positive effect. Mentioning the above-stated, it is expedient to bring legal entities to administrative responsibility on the basis of objective approach, according to which the organization is guilty of failing to make possible, permissible and necessary efforts to avoid illegal actions (inactions) and their harmful consequences.

Within the framework of objective approach to understanding the guilt of legal entities, the latter is considered not just as a system of processes for individuals' consciousness, but also as the actual involvement of the organization into specific illegal encroachment. In our opinion, this approach is the most rational, from the point of view of systematic organization and implementation of counteraction to administrative delict among legal entities. In addition, it is devoid of theoretically debatable points related to the "linking" of the guilt of legal entity to the guilt of individuals.

There is no coincidence that this approach is considered as the basic principle by the legislators of many different countries on the globe. For example, under US tax law, a legal entity is exempt from liability for taxation offenses if it is provided with evidence that it has exercised diligence and foresight in matters, but still violated the law due to circumstances that it was not able to control [14, p. 211]. In accordance with Part 2 of Article 4.6 of the Code of Administrative Offenses of the Republic of Belarus, a legal entity bears administrative responsibility, if this one has not taken all measures to comply with the norms (rules), for violation of which administrative liability is provided [1]. The criminal and administrative liability of legal entities in the Republic of Turkey is based on similar principles (see: *Art. 60 Penal Code of Turkey, Art. 33 Establishment of Radio and Television Enterprises and their Media Services Law etc.*) [8].

In our opinion, the principle of objective guilt, which is de facto applied in bringing legal entities to administrative responsibility, must also be defined de jure. To do this, it should be formalized in the current CUoAO, and in the Law of Ukraine of 14.10.1994. №208/94-BP “On liability for offenses in the field of urban planning”, as well as in other legislative acts on the liability of legal entities for offenses.

References:

1. Code of Administrative Offenses of the Republic of Belarus: Law of the Republic of Belarus dated January 6, 2021 № 91-3. National legal Internet portal of the Republic of Belarus. 2021. № 2. p. 2811.
2. Goncharuk S., Kuzmenko O., Gurzhii T., Berlach A., Yarmaki Kh. Establishment of the institute of administrative responsibility in the legal system of Ukraine. *Journal of Law and Political Sciences*. 2021. Vol.26. Iss.1. P. 235-260. Criminal and Penal law of Turkey of 04.11.2004. Resmi Gazete, № 25642, 11/04/2004.
3. Gurzhiy T.O. (2008) Legal regulation of administrative-tort relations: prospects for development. Bulletin of the Prosecutor's Office of Ukraine. 2008. №8. Pp. 92-99.
4. Gurzhii T. (2018) Administrative-delict legislation: topical issues and perspectives: Ukraine of the XXI century: tendencies and prospects of development: materials of the XXVIII All-Ukrainian scientific-practical conference. K.: Published by the European University. P. 46-50.
5. Decision of the Constitutional Court of Ukraine. (2001). Dated 30.05.2001, case № 1-22/2001 “Regarding the official interpretation of the provisions of paragraph 22 of Part one of Article 92 of the Constitution of Ukraine, parts one, three of Article 2, part one of Article 38 of the Code of Ukraine on Administrative Offenses (case on liability of legal entities)”. Official Herald of Ukraine, № 24. Art. 1076.
6. On liability for offenses in the field of urban planning: Law of Ukraine dated 14.10.1994 № 208/94-BP. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. 1994. № 46. p. 411.
7. On television and radio broadcasting: Law of Ukraine dated 21.12.1993. № 3759-XII. *Official Bulletin of Ukraine*. 1994, № 10. p. 43.
8. On the Establishment of Radio and Television Enterprises: The Law of Turkey of 15.02.2011. № 6112. Resmi Gazete. № 27863. 03.03.2011.
9. Chyshko K.O. (2017). Administrative responsibility of legal entities for offenses that encroach onto public order and public safety/International Scientific-Practical Conference “Legal Jurisprudence in the Conditions of Integration of Ukraine and Moldova into European Union: Modern Repeated Decisions, March 24-25, 2017”/com. org.: V. Bujor (president) [et al.]. Chişinău: S. n., (Tipogr. “Cetatea de Sus”). p. p. 148-151.
10. Dobryanska N.V. (2019). Disputing issues regarding administrative liability of legal entities. *Scientific notes of TNU named after V. I. Vernadsky. Series: "Legal Sciences"*, Volume 30 (69), № 5, p. p. 135–138.
11. Gedziuk O.V. (2014). Institute of Guilt in Tax Law of Ukraine. *Law and Civil Society*. № 4, p. p. 54-68.
12. Grishina N.V. (2006) Subjects responsible for committing administrative offenses. Law and Security, №5. p. p. 40-42.
13. Ivanov I.S. (2006) Institute of Guilt in Tax Law: dis. Cand. jurid. science: 12.00.14. M., 221 p.
14. Ivansky A.Y. (2008) *Financial and legal responsibility: theoretical analysis*: monograph. Odessa: Legal Literature, 504 p.
15. Kostiv M.V. (2005) Administrative juridical subjectivity of legal entities and features of its implementation into administrative-delict relations: author's ref. dis. Cand. jurid. science: 12.00.07. Kyiv, 21 p.
16. Kravets M.O. (2017) Administrative liability of legal entities. *Relevant problems of domestic jurisprudence*, № 4. p. p. 75–78.
17. Krivenko D.V. (2013) In regards to the category of guilt when qualifying actions of legal entity – the taxpayer as a subject of administrative liability. *Law and Society*, № 6, Part 2. p. p. 268-271.
18. Petrova I. G. (2013) The concept of guilt of legal entity as the main feature of the subjective side of an administrative offense in the field of environmental sciences in Ukraine. *Scientific Bulletin of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine*. Ed. 182, Ch.1, p. p. 292-298.
19. Stefaniuk V., Golosnichenko I., Mikheenko M. (1999). Institute of administrative responsibility of legal entities: problems of theory and practice. Law in Ukraine, № 9. p. p. 6-9.
20. Udod M., Litus O. (2010) Administrative liability of legal entities. *Bulletin of the Academy of Customs Service of Ukraine. Series: "Law"*, № 1 (4), p. p. 90-95.
21. Zima O.T. (2001) Administrative responsibility of legal entities: dis. cand. jurid. science: 12.00.07. Kharkiv, 164 p.

Вина юридических лиц в административном праве: теоретические проблемы концептуализации

Харат М., e-mail: haratmichael@gmail.com, ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-4293-3322>

Киевский национальный торгово-экономический университет, Киев, Украина

Аннотация. Основная цель статьи - разработать концептуальный подход к определению вины юридического лица как признака административного правонарушения и условий привлечения к административной ответственности. На основе анализа современных научно-правовых исследований обозначены тенденции развития, дискуссии и проблемные аспекты концептуализации вины юридических лиц в административном праве. Констатируется отсутствие единого доктринального видения сущности вины юридического лица, а также низкий уровень юридического регулирования ответственности юридических лиц за административные правонарушения.

Для того чтобы сформулировать четкое представление о характере и сути вины юридических лиц, проанализированы ее формально-логический, когнитивный и юридический аспекты. Обоснована идея о виновности юридического лица, заключающаяся в установлении вины путем оценки психических процессов сознания его коллектива или отдельных представителей (т. Е. Субъективным отношением к вине), что не соответствует требованиям практики. Выделены преимущества объективного подхода к пониманию вины юридического лица, согласно которому виновность рассматривается как фактическое участие организации в конкретном противоправном посягательстве. Установлено, что такой подход имеет надлежащее теоретическое обоснование и будет способствовать развитию системного противодействия административному правонарушению среди юридических лиц.

На основании изучения практических аспектов административной ответственности сделан вывод, что значительное количество проблем по квалификации административных правонарушений юридическими лицами возникает из-за «пробелов» в законодательном описании их субъективной стороны и в пределах юридической неопределенности правовой сущности. Обоснована необходимость определения понятия «вина юридического лица» в действующем Кодексе Украины об административных правонарушениях и других законодательных актах об ответственности юридических лиц за административные правонарушения.

Ключевые слова: административное правонарушение, административная ответственность, юридическое лицо, состав административного правонарушения, субъективная сторона административного правонарушения, вина юридического лица.

LEGAL REGULATION OF THE INSTITUTION OF ADOPTION IN UKRAINE

M.M. Ivanova

Applicant of Odesa State University of Internal Affairs, Odesa, Ukraine
email: police_activity@ukr.net

Abstract. The article examines the main provisions of the legal regulation of the institution of adoption in Ukraine, the general characteristics of the regulations of Ukraine governing the procedure and conditions of adoption, the actual study of the adoption process as a form of placement of children and children.

Keywords: adoption, adoptive parent, adopted child, principles of adoption, placement of children, deprived of parental care, secrecy of children.

Актуальність теми. Захист прав та інтересів дитини є одним із найважливіших завдань нашої держави, адже ставлення до дітей, їхніх прав і свобод, повага до їх гідності відображають рівень цивілізованості суспільства. Одним із правових інститутів, що гарантує дотримання прав дітей, є інститут усиновлення як пріоритетна форма влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, та допускається виключно в інтересах дитини. Законодавством України та інших країн передбачаються різні форми влаштування таких дітей. Це і опіка та піклування, патронат над дітьми, прийомна сім'я, дитячий будинок сімейного типу тощо. Але, безумовно, до найбільш поширених і ефективних форм влаштування дітей без батьківського піклування належить усиновлення (удочеріння). Разом з тим, останні кілька років кількість національних усиновлень, а також влаштувань дітей-сиріт та позбавлених батьківського піклування в сімейні форми виховання постійно знижується. 90% із понад 100 тис. дітей, які перебувають в інтернатних закладах, не мають статусу позбавлених батьківської опіки, що дозволяло б їх усиновити. Справи про позбавлення батьківських прав суди розглядають за залишковим принципом. Служби у справах дітей не завжди сумлінно ставляться до своїх обов'язків. Тема майже зовсім зникла з інформаційного порядку денного. COVID-19 також не обійшов стороною й без того знедолених дітей, ще більше загальмувавши процеси, які могли б подарувати їм нові сім'ї.

Постановка проблеми. Усиновлення сьогодні є складною правовою конструкцією, його специфічність полягає в тому, що питання усиновлення включають психологічні моменти, адже мова йде, з одного боку, про майбутнє дитини, її адаптацію в сім'ї усиновлювачів, а з іншого – про розуміння усиновлювачами майбутніх труднощів щодо виховання дитини, взаєморозуміння її з членами нової сім'ї тощо. Зокрема, усиновлення можна розглядати як правовий інститут комплексного характеру, як юридичний факт та правовідношення. Розвиток і вдосконалення цього правового інституту займає далеко не другорядне місце серед заходів щодо захисту прав дитини, особливо в умовах апроксимації українського законодавства з питань захисту прав дітей відповідно до Конвенції ООН про права дитини.

Загальні питання щодо сутності та значення правового регулювання інституту усиновлення були предметом дослідження таких вчених, як: В.А. Ватрас, З.В. Ромовська, Ю.С. Червоний, О.В. Калітенко, Г.С. Волосатий, Н.П. Косенко, М.А. Логвинова, Л.А. Савченко, В.С. Яковенко та ін. Більшість науковців досліджували розвиток сімейного права взагалі, тому безпосередньо інститут усиновлення у теперішній час є малодослідженим в літературі.

Метою статті є комплексна характеристика правового регулювання інституту усиновлення, яка полягає у дослідженні основних питань щодо особливостей усиновлення дітей громадянами України в контексті влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування.

Сьогодні в Україні правове регулювання усиновлення здійснюється за допомогою нормативно-правових актів, зокрема: Конституції України [1], Сімейного кодексу України [2], Цивільного процесуального кодексу України [3], Цивільного кодексу України [4], Законів України: «Про громадянство України» [5], «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» [6], «Про охорону дитинства» [7], «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» [8], «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» [9], «Про державну реєстрацію актів цивільного стану» [10], постанов Кабінету Міністрів України: «Про затвердження Порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей» від 08.10.2008 р. № 905 [11], «Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав» від 24.09.2008 р. № 866 [12], наказу Міністерства охорони здоров'я «Про затвердження Переліку захворювань, за наявності яких особа не може бути усиновлювачем» від 20.08.2008 р. №479 [13], наказу

Міністерства охорони здоров'я «Про затвердження Переліку захворювань, які дають право на усиновлення хворих дітей без дотримання строків перебування на обліку в центральному органі виконавчої влади, до повноважень якого належать питання усиновлення та захисту прав дітей, а також до досягнення дитиною п'яти років» від 27.12.2011 р. № 973 [14] тощо.

Перш ніж перейти до комплексної характеристики правового регулювання інституту усиновлення, необхідно спочатку навести власне саме поняття усиновлення. Так, поняття усиновлення закріплено у ст. 207 СК України: усиновленням є прийняття усиновлювачем у свою сім'ю особи на правах дочки чи сина, що здійснене на підставі рішення суду, крім випадку, передбаченого ст. 282 СК України. Між тим, вчені дають різноманітні й більш розгорнуті визначення інституту усиновлення. Так, В.І. Борисова та І.В. Жилінкова визначають усиновлення як правовий інститут, що функціонує в інтересах дитини, єдиний або обидва батьки якої померли, невідомі, позбавлені батьківських прав, визнані в судовому порядку недієздатними, безвісно відсутніми або оголошені померлими; дали згоду на усиновлення; понад шість місяців не проживали разом із дитиною та без поважних причин не брали участі у її вихованні [15, с. 58].

В.В. Рязанцев наголошує, що усиновлення – це складний юридичний акт: у ньому знаходять своє відображення воля осіб, які висловили бажання усиновити дитину; батьків, які дали згоду на усиновлення своєї дитини; самої дитини; інших осіб, установлених законом; воля держави, виражена у відповідному судовому рішенні. Таким чином, вияв державної волі певною мірою впливає на виникнення відносин, зумовлених усиновленням. Держава за допомогою судових органів безпосередньо виражає свою волю та бере участь у здійсненні юридичного акту усиновлення. Без чітко вираженої волі держави на здійснення усиновлення відповідні цьому акту відносини виникнути не можуть [16, с. 9].

Відповідно до ст. 207 СК України усиновленням є прийняття усиновлювачем у свою сім'ю особи на правах дочки чи сина, що здійснене на підставі рішення суду, крім випадку, передбаченого ст. 282 СК України. В ролі усиновлювачів можуть виступати особи, встановлені ст. 211 СК України [2]: повнолітні дієздатні особи (не молодше 21 року); особи, які старше усиновленої дитини не менш ніж на 15 років; подружжя, один із подружжя за згодою другого на усиновлення, а також одинокі особи. Іноземні громадяни можуть почати процедуру усиновлення дитини в Україні (adoption of a child in Ukraine) за умови перебування в шлюбі. Виняток становлять випадки, коли усиновлювачем дитини виступає його родич - іноземець.

Бувають випадки, коли відразу кілька осіб виявили бажання усиновити одну і ту ж дитину. У такій ситуації в дію вступає стаття 213 СК України [2], згідно з якою пріоритетне право на усиновлення дитини мають: громадяни України; сім'я в якій виховується дитина; особи, які перебувають у шлюбі (подружжя); родичі дитини (незалежно від місця їх проживання); чоловік матері дитини або нова дружина батька дітей; особи, які всиновлюють кількох дітей, які є братами, сестрами.

Процедура усиновлення дитини дружини починається з перевірки чоловіка (майбутнього батька) на відповідність встановленим для усиновителя правилам і обмеженням. Попередньо, таку перевірку можна провести самостійно. Далі потрібно отримати дозвіл на усиновлення - краще оформити його у нотаріуса, але можна і в суді. Юридична перспектива процедури усиновлення дитини вітчимою багато в чому залежить від позиції біологічного батька і позбавлення його батьківських прав.

Основною метою усиновлення є створення оптимальних умов для виховання, а також фізичного, психічного, духовного і соціального розвитку дітей. Тому, законодавством пред'являється ряд вимог до особистості кандидата в усиновлювачів. Зокрема, згідно зі статтею 212 СК України [2], усиновлювачами не можуть виступати наступні категорії осіб: не мають громадянства; не дотримуються інтересів дитини; зловживають алкоголем або наркотичними засобами; не мають постійного місця проживання та стабільного доходу; обмежені в дієздатності або визнані недієздатними; страждають на хвороби, перелік яких затверджений МОЗ України; позбавлені батьківських прав (якщо ці права не були поновлені); за станом здоров'я потребують постійного стороннього догляду; перебувають на обліку (лікуванні) в психоневрологічному або наркологічному диспансері; були усиновлювачами (опікунами, піклувальниками, прийомними батьками, батьками-вихователями) іншої дитини, щодо якої з їхньої вини усиновлення було скасовано або визнано недійсним (було припинено опіку, піклування чи діяльність прийомної сім'ї або дитячого будинку сімейного типу).

Крім того, відповідно до чинного законодавства України, усиновлювачами не можуть бути одностатеві пари; іноземці, які не перебувають у шлюбі (якщо вони не є родичами дітей); громадяни, встановлені п. 10 ч. 1 ст. 212 СК України, а також особи, які перебувають у шлюбі з чоловіком (жінкою), які відповідно до п. 3-6, 8, 10 ч. 1 ст. 212 СК України не можуть бути усиновлювачами [2].

Відповідно до Порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей, проведення процедури усиновлення можливе лише щодо дитини, яка перебуває на місцевому обліку дітей, які можуть бути усиновлені, в службі у справах дітей [11]. Згідно п. 4 цього Порядку, усиновленню підлягають: діти сироти; діти, позбавлені батьківського піклування; діти, батьки яких дали згоду на усиновлення.

Виходячи з норм сімейного законодавства України усиновити можна дитину у віці від 2 місяців до 18 років. У виняткових випадках (за рішенням суду) може бути усиновлений і повнолітній, який є сиротою або позбавлений батьківського піклування до досягнення ним 18 років (ч. 2 ст. 208 СК України) [2]. При цьому, при розгляді справи судом, враховується сімейний стан усиновлювача, зокрема наявність або відсутність у нього власних дітей та інші обставини.

Для забезпечення інтересів і дотримання прав дитини на проведення усиновлення необхідно отримати її згоду (ст. 12 Конвенції про права дитини) [17], форма якої повинна відповідати її віку та стану здоров'я. При цьому, дитиною має бути дана згода не в цілому на усиновлення, а на усиновлення конкретною особою, з якою дитина спілкувалася, кому довіряє, симпатизує і знайшла спільну мову. У випадках, коли дитина не досягла такого віку та рівня розвитку, при яких може висловити своє ставлення до усиновлення, її згода не потрібна.

Усиновлення дитини здійснюється за добровільної згоди його біологічних батьків. Рішення повинно бути усвідомленим і не переслідувати корисливих мотивів (плата за згоду на усиновлення дитини не припустима). Згода батьків оформляється в письмовому вигляді і засвідчується нотаріусом. У ст. 219 СК України перераховані підстави, які допускають проведення усиновлення без згоди батьків. Дозвіл не вимагається, якщо вони: невідомі; позбавлені батьківських прав; визнані недієздатними або безвісно відсутніми; протягом двох місяців після народження дитини не забрали її і запис про них у Книзі реєстрації народжень вчинено відповідно до ст. 135 СК України [2]; більше шести місяців не проживають разом з дитиною і без поважних причин не беруть участі в її вихованні та утриманні, не виявляють батьківської уваги і турботи.

Оскільки процедура усиновлення досить складна, потребує чималих затрат часу, збирання великої кількості документів, умовно розділимо її на два етапи: адміністративний та судовий. Перед поданням заяви до суду особа, яка бажає усиновити дитину повинна стати на облік у службі у справах дітей за місцем свого проживання, тобто пройти адміністративну процедуру.

Так, згідно з п. 21 Порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 8 жовтня 2008 року №905 облік громадян України, які постійно проживають на території України і бажають усиновити дитину, здійснює служба у справах дітей за місцем проживання таких громадян [11].

У відповідності до п. 22 Порядку громадяни України, які бажають усиновити дитину, звертаються із заявою про взяття їх на облік кандидатів в усиновлювачі до служби у справах дітей за місцем проживання. Заяву повинно бути написано в присутності працівника служби у справах дітей та засвідчено ним. У заяві зазначається адреса проживання заявника (за наявності кількох місць проживання - адреса кожного з них), дані паспорта громадянина України, номер телефону та електронна адреса. У разі коли один із подружжя не може особисто з'явитися до служби у справах дітей для написання заяви, його заяву, засвідчену нотаріально, може подати дружина (чоловік).

Разом із заявою подаються такі документи: копія паспорта громадянина України або іншого документа, що посвідчує особу та довідка про заробітну плату за останні шість місяців або копія декларації про доходи за попередній календарний рік, засвідчена органами Державної податкової служби України. У разі коли усиновлювачами є сімейна пара, довідку про заробітну плату за останні шість місяців або копію декларації про доходи за попередній календарний рік, засвідчену органами Державної податкової служби України, може подавати один із подружжя, який має постійний дохід; копія свідоцтва про шлюб, укладений в органах реєстрації актів цивільного стану, якщо заявники перебувають у шлюбі; висновок про стан здоров'я кожного заявника, складений за формою згідно з додатком 3 Порядку; засвідчена нотаріально письмова згода другого з подружжя на усиновлення дитини (у разі усиновлення дитини одним із подружжя), якщо інше не передбачено законодавством; довідка про наявність чи відсутність судимості для кожного заявника, видана територіальним центром з надання сервісних послуг МВС; копія документа, що підтверджує право власності або користування житловим приміщенням; довідка про проходження курсу підготовки з питань виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, з рекомендаціями щодо кількості, віку та стану здоров'я дітей, яких може усиновити заявник, за формою, затвердженою Мінсоцполітики. У разі коли громадяни України, які бажають усиновити дитину, є її родичами, опікунами, піклувальниками, прийомними батьками чи батьками-вихователями, така довідка не подається.

Копії документів, зазначених у пп. 1, 3 і 7 цього пункту, засвідчуються працівником служби у справах дітей, який здійснює приймання документів. У разі усиновлення дитини одним із подружжя висновок про стан здоров'я та довідка про наявність чи відсутність судимості подаються кожним із подружжя. Заява вважається поданою, якщо до неї додані всі документи, зазначені в цьому пункті. Витребування у заявників документів, не зазначених у цьому пункті, не допускається. Строк дії документів становить один рік з дня їх видачі, якщо інше не передбачено законодавством.

Згідно з п. 23 Порядку під час приймання документів заявникам роз'яснюються порядок та умови усиновлення, права і обов'язки кандидатів в усиновлювачі, усиновлювачів, правові наслідки усиновлення, порядок здійснення контролю за умовами проживання і виховання усиновленої дитини, про що складається акт за затвердженою Мінсоцполітики формою. За наслідками перевірки поданих документів, обстеження житлово-побутових умов проживання заявників служба у справах дітей складає відповідний висновок.

Згідно п.25 Порядку громадяни України, які бажають усиновити дитину, проходять курс підготовки з питань виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, за програмою, затвердженою Мінсоцполітики, крім випадків, коли заявники є родичами дитини, її опікунами, піклувальниками, прийомними батьками, батьками-вихователями. Необхідно зазначити, що дана норма є новою. 10 липня 2019 року Уряд прийняв постанову КМУ «Про внесення змін до Порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей» [18]. Нормами цієї Постанови передбачено введення обов'язкової підготовки для громадян України, які виявили бажання усиновити дитину-сироту, дитину, позбавлену батьківського піклування. Також документ передбачає удосконалення роботи служб у справах дітей з кандидатами в усиновителі щодо ознайомлення з інформацією про дітей, які можуть бути усиновлені, та створення постійно діючої комісії з питань міжнародного усиновлення. На думку авторів документа, реалізація акту забезпечить максимальну відкритість і прозорість процедури усиновлення, мінімізує корупційні ризики і корупційні складові в процесі усиновлення, а також забезпечить врахування найкращих інтересів дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Заявники не беруться на облік кандидатів в усиновлювачі, у разі коли (п.26 Порядку): вони вже перебувають на обліку кандидатів в усиновлювачі в одній із служб у справах дітей; подані документи не відповідають вимогам, визначеним у п. 22 Порядку [11]; у поданих документах є виправлення або дописки, не завірені в установленому порядку; заявники (один з них) не можуть бути усиновлювачами з підстав, зазначених у ст. 212 СК України [2]; різниця у віці між дитиною, яку бажають усиновити, та заявниками становить менш як 15 років; сума сукупного доходу на кожного члена сім'ї з урахуванням дітей, які усиновлюються менша, ніж установлений законодавством прожитковий мінімум; житлове приміщення заявників перебуває в незадовільному санітарно-гігієнічному стані; у житловому приміщенні заявників неможливо влаштувати місце для занять і окреме спальне місце для дитини; під час обстеження житлово-побутових умов заявників та бесіди з ними або у процесі вивчення їх документів виявлено обставини чи умови, які можуть мати негативні наслідки для виховання і розвитку дитини; вони відмовилися від підписання акту, передбаченого пунктом 23 Порядку; заявники, крім родичів дитини, її опікуна, піклувальника, прийомних батьків, батьків-вихователів, відмовилися пройти або не пройшли підготовку з питань виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, що підтверджується довідкою.

Про відмову у взятті на облік кандидатів в усиновлювачі заявникам надається обґрунтована відповідь у письмовій формі протягом десяти робочих днів після надходження заяви та документів, зазначених у п. 22 Порядку.

Висновок про можливість бути усиновлювачами оформляється протягом десяти робочих днів після надходження заяви та всіх документів, зазначених у п. 22 Порядку, згідно з визначеними Мінсоцполітики вимогами на бланку служби у справах дітей, пронумеровується, прошнуровується, підписується її керівником, засвідчується печаткою та видається кандидатам в усиновлювачі. Разом із висновком повертаються пронумеровані, прошнуровані, скріплені печаткою та завірені підписом керівника служби у справах дітей документи, подані кандидатами в усиновлювачі, із зазначенням служби у справах дітей, в якій вони перебувають на обліку, та облікового номера. Строк дії висновку про можливість бути усиновлювачами становить один рік з дати видачі і може бути продовжений, але не більше як на два роки. Якщо протягом дії висновку про можливість бути усиновлювачами закінчився строк дії документів, зазначених у пп. 2, 4, 6 і 7 п. 22 Порядку, кандидати в усиновлювачі поновлюють їх і додають до документів, повернутих службою у справах дітей.

Для підтвердження можливості бути усиновлювачами кандидати в усиновлювачі протягом п'яти робочих днів з дати поновлення документів подають їх оригінали та копії до служби у справах дітей за місцем обліку. Оригінали документів повертаються кандидатам в усиновлювачі, а поновлена інформація щодо них вноситься до Єдиного банку даних. Якщо протягом строку дії висновку про можливість бути усиновлювачами кандидати в усиновлювачі не здійснили усиновлення, вони можуть звернутися до служби у справах дітей за місцем обліку із заявою про продовження строку дії зазначеного висновку про можливість бути усиновлювачами.

Заява подається кандидатами в усиновлювачі не пізніше ніж за десять робочих днів до закінчення одного року з дати видачі висновку. До заяви додаються документи, зазначені у п. 22 Порядку. Служба у справах дітей перевіряє подані документи, складає акт обстеження житлово-побутових умов заявників та готує довідку про продовження строку дії висновку про можливість бути усиновлювачами за формою,

затвердженою Мінсоцполітики, або в разі виявлення обставин, що унеможливають усиновлення, письмово повідомляє заявників про відмову у продовженні зазначеного строку. Документи, подані кандидатами в усиновлювачів, пронумеровані, прошнуровані, скріплені печаткою та завірені підписом керівника служби у справах дітей, повертаються заявникам.

Строк дії висновку про можливість бути усиновлювачами продовжується не пізніше ніж за п'ять робочих днів до закінчення строку його дії, що підтверджується видачею довідки про продовження строку дії такого висновку. У разі коли такий строк не продовжується, кандидатам в усиновлювачів повідомляється про відмову у продовженні строку дії такого висновку. Довідка про продовження строку дії висновку про можливість бути усиновлювачами або повідомлення про відмову у продовженні зазначеного строку оформляється на бланку служби у справах дітей, підписується її керівником та засвідчується печаткою. Отже, лише пройшовши процедуру обліку, подавши всі вище перелічені документи та отримавши висновок та інші документи від служби у справах дітей особа, яка бажає усиновити дитину може звернутися до суду. Так, згідно зі ст. 251 Цивільного процесуального кодексу України [3] заява про усиновлення дитини або повнолітньої особи, яка не має матері, батька або була позбавлена їхнього піклування, подається до суду за місцем їх проживання.

Ст. 252 ЦПК України встановлює вимоги до змісту заяви. Зокрема, заява про усиновлення дитини повинна містити: найменування суду, до якого подається заява, ім'я, місце проживання заявника, а також прізвище, ім'я, по батькові, вік усиновлюваної дитини, її місце проживання, відомості про стан здоров'я дитини. Заява про усиновлення дитини може також містити клопотання про зміну прізвища, імені, по батькові, дати, місця народження дитини, про запис заявника матір'ю або батьком дитини. До заяви про усиновлення дитини за наявності мають бути додані такі документи: копія свідоцтва про шлюб, а також письмова згода на це другого з подружжя, засвідчена нотаріально, - при усиновленні дитини одним із подружжя; медичний висновок про стан здоров'я заявника; довідка з місця роботи із зазначенням заробітної плати або копія декларації про доходи; документ, що підтверджує право власності або користування жилим приміщенням; квитанція банку про сплату судового збору за подання заяви. На практиці заявники разом із заявою подають до суду той самий пакет документів, який попередньо був отриманий ними від служби у справах дітей. За результатами розгляду заяви про усиновлення суд ухвалює рішення про усиновлення дитини.

Основним правовим наслідком усиновлення є те, що усиновлені діти і їхні нащадки щодо усиновлювачів та їхніх родичів, а усиновлювачі та їхні родичі щодо усиновлених і їхніх нащадків повністю прирівняні в особистих і майнових правах та обов'язках до родичів за походженням. Таким чином, права усиновлювачів і усиновлених та батьків і дітей за походженням нічим не відрізняються – це права й обов'язки, які передбачені законом для батьків щодо їхніх кровних дітей. На підтвердження такого висновку можна навести думки В. Шахматова та Б. Хаскельберга, які зазначали, що з актом усиновлення закон пов'язує правові наслідки, виникнення сімейних правовідносин, за своїм змістом тотожних правовідносинам, що виникають на підставі факту родинності; акт усиновлення зумовлює правові наслідки у сфері відносин, що регулюються не тільки сімейним правом, але й іншими галузями, насамперед цивільним правом [19, с. 355].

До прав усиновлювачів віднесено такі:

право на таємницю усиновлення, тобто особа має право на таємницю перебування на обліку тих, хто бажає усиновити дитину, пошуку дитини для усиновлення, подання заяви про усиновлення та її розгляду, рішення суду про усиновлення;

право на приховання факту усиновлення від дитини, яка усиновлена, тобто усиновлювач має право приховувати факт усиновлення від дитини, яка ним усиновлена, і вимагати нерозголошення цієї інформації особами, яким стало відомо про неї як до, так і після досягнення дитиною повноліття. Усиновлювач має право приховувати від дитини факт її усиновлення, якщо розкриття таємниці усиновлення може завдати шкоди її інтересам;

право бути записаним матір'ю (батьком) дитини. Тобто особа, яка подала заяву про усиновлення, може виявити бажання бути записаною в книзі реєстрації народжень матір'ю, батьком дитини (або повнолітньої особи). Усиновлювачі мають право на зміну відомостей про місце народження та дату народження дитини (така зміна допускається судом, якщо буде встановлено, що це відповідає інтересам дитини);

право на зміну прізвища, імені та по-батькові особи, яка усиновлена, тобто якщо усиновлювачами є одночасно жінка та чоловік і якщо вони записуються батьками дитини, відповідно змінюються прізвище та по-батькові дитини. За заявою усиновлювачів може бути змінено ім'я дитини. Для такої зміни потрібна згода дитини. Така згода не вимагається, якщо дитина живе в сім'ї усиновлювача та звикла до нового імені. Якщо усиновлювач записується батьком дитини, відповідно змінюється по-батькові дитини. Якщо усиновлюється повнолітня особа, її прізвище, ім'я та по-батькові можуть бути змінені у зв'язку з усиновленням за заявою усиновлювача та усиновленої особи.

Обов'язками усиновлювачів вважаються такі: виховувати дитину; піклуватись про здоров'я дитини, її фізичний, духовний та моральний розвиток; захищати права та інтереси дитини; управляти майном дитини; надавати матеріальну та моральну підтримку, сплачувати аліменти на утримання; брати участь у додаткових витратах щодо утримання дітей; інші обов'язки, передбачені законом.

Під час усиновлення не тільки усиновлювачі набувають певні права та обов'язки, усиновлена дитина також набуває певні права, але головне – за нею зберігаються деякі права, які існували до усиновлення. Згідно зі ст. 234 СК України усиновлена дитина зберігає за собою права на пенсію, інші соціальні виплати, а також на відшкодування шкоди у зв'язку з втратою годувальника. Збереження пенсії усиновленим – це виняток із загального права про втрату усиновленими прав щодо своїх батьків чи їхніх родичів, адже мета збереження цього права – не допустити погіршення матеріального становища цих дітей, навіть у тих випадках, коли усиновлювачі записані як їхні батьки. Крім того, варто підкреслити, що право на пенсію зберігається за неповнолітніми дітьми під час їх усиновлення незалежно від того, чи була їм уже призначена пенсія та чи фактично отримували вони її. Важливо, щоб на момент усиновлення (винесення рішення про усиновлення) існували умови, які надають право на отримання пенсії у зв'язку з втратою годувальника.

Виходячи з наведених положень, оскільки з юридичної позиції внаслідок усиновлення дитина набуває нових батьків та інших родичів, актом усиновлення одночасно припиняється правовий зв'язок дитини з її батьками та іншими родичами за походженням. Таким чином, усиновлення – це водночас правоутворювальний та правоприпиняльний юридичний факт.

Отже, найважливішою вимогою закону, що спрямована на створення найбільш сприятливої сімейної обстановки для виховання усиновлених, можна назвати таємницю усиновлення. Українське законодавство дає змогу виділити два види таємниці усиновлення: від дитини та від інших сторонніх осіб. Збереження таємниці усиновлення необхідне для того, щоб дитина могла повною мірою відчувати, що набула нею сім'я є її рідною сім'єю. Необережність і байдужість до інтересів дитини й усиновлювачів, втручання сторонніх осіб можуть порушити ті ще не зовсім міцні особисті зв'язки, які виникли між усиновлювачами та дитиною. Власне, збереження таємниці усиновлення полягає в попередженні розголошення усиновлених дитині того, що її вихователі, яких вона визнає своїми батьками, фактично не пов'язані з нею кровним спорідненням. Саме для забезпечення таємниці усиновлення законодавством передбачено можливість усиновлювачів, по-перше, бути записаними як батьки дитини, по-друге, змінити ім'я (прізвище, власне ім'я, по-батькові), дату та місце народження усиновлюваної дитини [20, с. 67].

Варто наголосити і на тому, що СК України закріплює спеціальні заходи, які спрямовані на збереження таємниці усиновлення. Так, особа має право на таємницю перебування на обліку тих, хто хоче усиновити дитину, пошуку дитини для усиновлення, подання заяви про усиновлення та її розгляду, на таємницю рішення суду про усиновлення (ст. 226 СК України). Усиновлювач має право приховувати факт усиновлення від дитини, яка ним усиновлена, якщо розкриття таємниці усиновлення може завдати шкоди її інтересам, і вимагати нерозголошення цієї інформації особами, яким стало відомо про неї як до, так і після досягнення дитиною повноліття (ст. 228 СК України). Особи, які розголосили таємницю усиновлення, несуть відповідальність, встановлену законом. Особи, яким у зв'язку з виконанням службових обов'язків доступна інформація щодо усиновлення, зобов'язані не розголошувати її, зокрема й тоді, коли усиновлення для самої дитини не є таємним (ст. 228 СК України), а також надано право усиновлювачу бути записаним матір'ю, батьком дитини (ст. 229 СК України). Вищенаведені положення СК України про осіб, яким відома таємниця усиновлення, можна пояснити таким чином. Наприклад, повідомлення громадськості про факт усиновлення дитини (що є сімейною таємницею) може призвести не лише до заподіяння моральної шкоди як самому усиновленому, так і членам його нової сім'ї, а й до матеріальних втрат (витрат на лікування та переїзд сім'ї в іншу місцевість із метою уникнення негативного впливу з боку населення, де сім'я проживає). Тобто за відсутності права кожного члена сім'ї на зберігання таємниці свого особистого й сімейного життя ці особи позбавлені правового захисту.

Внаслідок цього норми сімейного права не будуть виконувати свою «святую місію» – захищати права громадян [21, с. 341]. Як бачимо, сімейна таємниця втілюється в праві, яке має гарантуватись кожній особі. Як наголошують Л.А. Савченко та Т.В. Шевченко, право на сімейну таємницю можна розуміти в суб'єктивному й об'єктивному значеннях. В об'єктивному розумінні право на сімейну таємницю – це сукупність сімейно-правових норм, які регулюють суспільні відносини у сфері володіння та розпорядження інформацією, що становить сімейну таємницю, визначеним законом колом суб'єктів (членів сім'ї та спеціально уповноважених сімейних осіб) через визначення режиму доступу до цієї інформації для інших осіб і встановлення вимоги не розголошувати цю інформацію тими, кому вона була повідомлена. У суб'єктивному розумінні право на сімейну таємницю – це передбачене й гарантоване законом правоконкретного члена сім'ї володіти та розпоряджатись інформацією, що становить сімейну таємницю, не допускати її незаконне отримання з боку інших осіб і вимагати нерозголошення цієї інформації в разі її отримання з метою захисту як своїх інтересів, так і інтересів інших членів сім'ї [22, с. 122].

Таким чином, процес усиновлення дитини в Україні можна умовно розділити на кілька етапів, кожен з яких має певні труднощі та особливості. Разом з тим, дотримання вищезазначених умов усиновлення сприяє належному функціонуванню інституту усиновлення в цілому, а також забезпечує врахування найкращих інтересів дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

References:

1. *Konstytutsiia Ukrainy: Zakon № 254k/96-VR vid 28.06.1996 r.* [The Constitution of Ukraine: Law № 254k / 96-VR of June 28, 1996]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy* [Information of the Verkhovna Rada of Ukraine], 1996, № 30, st. 141. (In Ukrainian)
2. *Simeyni kodeks Ukrainy: Zakon № 2947-III vid 10.01.2002 r.* [Family Code of Ukraine: Law № 2947-III of January 10, 2002]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy* [Information of the Verkhovna Rada of Ukraine]. 2002, N 21-22, st.135. (In Ukrainian)
3. *Tsyvilnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy: Zakon № 1618-IV vid 18.03.2004 r.* [Civil Procedure Code of Ukraine: Law № 1618-IV of March 18, 2004]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy* [Information of the Verkhovna Rada of Ukraine], 2004, N 40-41, 42, st.492. (In Ukrainian)
4. *Tsyvilnyi kodeks Ukrainy: Zakon № 435-IV vid 16.01.2003 r.* [Civil Code of Ukraine: Law № 435-IV of January 16, 2003]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy* [Information of the Verkhovna Rada of Ukraine]. 2003, №№ 40-44, st.356. (In Ukrainian)
5. *Pro hromadianstvo Ukrainy Zakon № 2235-III vid 18.01.2001 r.* [On Citizenship of Ukraine Law № 2235-III of January 18, 2001]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy* [Information of the Verkhovna Rada of Ukraine]. 2001, № 13, st.65. (In Ukrainian)
6. *Pro derzhavnu dopomogu simiam z ditmy: Zakon № 2811-XII vid 21.11.1992 r.* [On state assistance to families with children: Law № 2811-XII of 21.11.1992]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy* [Information of the Verkhovna Rada of Ukraine]. 1993, № 5, st.21. (In Ukrainian)
7. *Pro okhoronu dytynstva: Zakon № 2402-III id 26.04.2001 r.* [On Child Protection: Law № 2402-III of April 26, 2001]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy* [Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy]. 2001, № 30, st.142. (In Ukrainian)
8. *Pro orhany i sluzhby u spravakh ditei ta spetsialni ustanovy dlia ditei: Zakon 20/95-VR vid 24.01.1995 r.* [On bodies and services for children and special institutions for children: Law 20/95-VR of 24.01.1995]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy* [Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy]. 1995, N 6, st. 35. (In Ukrainian)
9. *Pro zabezpechennia orhanizatsiino-pravovykh umov sotsialnoho zakhystu ditei-syrit ta ditei, pozbavlenykh batkivskoho pikluvannia: Zakon № 2342-IV vid 13.01.2005 r.* [On ensuring organizational and legal conditions of social protection of orphans and children deprived of parental care: Law № 2342-IV of 13.01.2005]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy* [Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy]. 2005, № 6, st.147. (In Ukrainian)
10. *Pro derzhavnu reiestratsiiu aktiv tsyvilnoho stanu: Zakon № 2398-VI vid 01.07.2010 r.* [On state registration of civil status acts: Law № 2398-VI of 01.07.2010]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy* [Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy]. 2010, № 38, st.509. (In Ukrainian)
11. *Pro zatverdzhennia Poriadku provadzhennia diialnosti z usynovlennia ta zdiisnennia nahliadu za dotrymanniam prav usynovlenykh ditei: Postanova KMU vid 8 zhovtnia 2008 r. № 905* [On approval of the Procedure for conducting activities on adoption and supervision of the observance of the rights of adopted children: Resolution of the Cabinet of Ministers of October 8, 2008 № 905]. (In Ukrainian)
12. *Pytannia diialnosti orhaniv opiky ta pikluvannia, poviazanoi iz zakhystom prav dytyny: Postanova KMU vid 24 veresnia 2008 r. № 866* [Issues of guardianship and custody activities related to the protection of children's rights: Resolution of the Cabinet of Ministers of September 24, 2008 № 866]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/866-2008-p/ed20181010>. (In Ukrainian)
13. *Pro zatverdzhennia Pereliku zakhvoriuvan, za naiavnosti yakykh osoba ne mozhe buty usynovliuvachem: Nakaz MON vid 20.08.2008 r. №479* [On approval of the List of diseases in the presence of which a person cannot be an adoptive parent: Order of the Ministry of Education and Science of 20.08.2008 №479]. URL: <https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1022-08>. (In Ukrainian)
14. *Pro zatverdzhennia Pereliku zakhvoriuvan, yaki daiut pravo na usynovlennia khvorykh ditei bez dotrymannia strokiv perebuvannia na obliku v tsentralnomu orhani vykonavchoi vlady, do povnovazhen yakoho nalezhat pytannia usynovlennia ta zakhystu prav ditei, a takozh do dosiahnennia dytynoiu piaty rokiv: Nakaz MOZ vid 27.12.2011 r. № 973* [On approval of the List of diseases that give the right to adopt sick children without compliance with the terms of registration with the central executive body, whose powers include issues of adoption and protection of children's rights, as well as until the child reaches five years: 12/27/2011 № 973]. (In Ukrainian)
15. Bopycovoï B.I., Zhylinkovoï I.B. (2006) *Cimeine ppavo Ukraïny : pidpychnyk* [Family law of Ukraine: supporter]. K.: *Yupinkom Intep* [Yurinkom Inter], 2006, 263 p. (In Ukrainian)
16. Piazantsev B.B. (2001) *Ppavootnoshenyia ycyynovlenyia v poccyickom cemeinom ppave: avtopef. dycc. ... kand. yupyd. nayk : cpets. 12.00.03* [The rights of adoption in the Polish family law]. M., 2001, 18 p. (In Russian)

17. *Konventsiiia OON pro prava dytyny: Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy № 789KhII (78912) vid 27 liutoho 1991 r.* [UN Convention on the Rights of the Child: Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine № 789XII (78912) of February 27, 1991] (In Ukrainian)

18. *Pro vnesennia zmin do Poriadku provadzhennia diialnosti z usynovlennia ta zdiisnennia nahliadu za dotrymanniam prav usynovlenykh ditei: Postanova KМУ vid 10 lypnia 2019 r. № 603* [On Amendments to the Procedure for Adoption Activities and Supervision of Observance of the Rights of Adopted Children: Resolution of the Cabinet of Ministers of July 10, 2019 № 603]. (In Ukrainian)

19. Kocenko H.P. (2013) *Ppavovi naclidky zdiicnennia ycynovlennia* [Legal consequences of the adoption of the law]. *Mytna sprava* [Customs]. 2013. № 6(2.1). P. 355-359. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ms_2013_6. (In Ukrainian)

20. Kocenko H.P. (2013) *Umovy zdiicnennia ycynovlennia v Ykpaïni* [Conditions for the implementation of the adoption in Ukraine]. *Haykovyi vicnyk Hatsionalnoi akademii vnytpishnix sprav* [Scientific Bulletin of the National Academy of Internal Affairs]. 2013. № 3. P. 67–74. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvknuvs_2013_3_10. (In Ukrainian)

21. Batpac B.A. (2004) *Do pytannia ppo poniattia cimeinyx ppavovidnocyn* [On the question of the concept of family law]. *Depzhava i ppavo* [State and law]. Byp. 23. K., 2004. P. 371. (In Ukrainian)

22. Cavchenko L.A., Shevchenko T.B. (2013) *Taiemnytsia ycynovlennia. Za i ppoty* [The secret of adoption. For and against]. *Sychacni pytannia ekonomiky i prava* [Current issues of economics and law]. 2013. Byp. 2. P. 122–126. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Spap_2013_2_23. (In Ukrainian)

Правовое регулирование института усыновления в Украине

Иванова М.М., email: police_activity@ukr.net

соискатель Одесского государственного университета внутренних дел, г. Одесса, Украина

Аннотация. В статье исследованы основные положения правового регулирования института усыновления в Украине, осуществлена общая характеристика нормативно-правовых актов Украины, регулирующих порядок и условия усыновления, собственно исследован процесс совершенствования как форма устройства детей.

Ключевые слова: инвалидирование, инвалидатель, инвалидный, принципы инвалидности, устраивание детей, лишенных родительской опеки, тайна и инновации.

NATIONAL POLICE OF UKRAINE AS A SUBJECT OF ENSURING PUBLIC SECURITY AND PUBLIC ORDER

K.S. Izbash,

Odessa State University of Internal Affairs, Ukraine,
e-mail: ekaterinaizbash83@gmail.com

Abstract. The article is devoted to the study of the provision of public security and public order by the National Police of Ukraine. It is argued that the National Police implements a set of measures aimed at ensuring and complying with rules in the field of public safety and order, prevention and cessation of offenses, providing quality police services in the field of human rights and freedoms, protection of society and the state from unlawful encroachments, which will influence on development of our state, the formation of civil society and ensuring the safety of human health and life. The etymology of the words «public», «public», «public safety», «public safety», «public order» has been studied. The normative-legal regulation of the activity of the National Police in the sphere of ensuring and maintaining public safety and order is analyzed. The classification of the system of subjects of public safety and public order has been carried out and it has been established that a significant role in the field of public security and maintenance of public order is assigned to the bodies of the National Police of Ukraine. It is concluded that a significant number of regulations in the field of public safety and public order need to be updated and brought into line with the categories of «public safety» and «public order», which are defined by the Law of Ukraine «On National Police».

Keywords: public order, public safety, public, legal support, regulations, National Police.

Постановка проблеми. У Конституції України проголошено, що людина, її життя та здоров'я, честь і гідність, недоторканність та безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [1]. Органи Національної поліції України посідають одне із головних місць у практичній реалізації конституційних приписів щодо забезпечення публічної безпеки та порядку в Україні. Правоохоронні органи, в тому числі органи Національної поліції, здійснюють комплекс заходів, який спрямований на забезпечення та дотримання правил у сфері публічної безпеки та порядку, профілактики та припинення правопорушень, надання якісних поліцейських послуг у сфері охорони прав і свобод людини, а також захист інтересів суспільства і держави від протиправних посягань, що сприяє повноцінному розвитку нашої держави, становленню громадянського суспільства та забезпеченню безпеки здоров'я та життя людини. При цьому довіра населення до поліції є критерієм оцінки роботи органів поліції, як це передбачено Законом України «Про Національну поліцію» [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання забезпечення публічної (громадської) безпеки та публічного (громадського) порядку, в тому числі і підрозділами органів Національної поліції були предметом досліджень таких учених як В.Б. Авер'янов, О.М. Бандурка, О.І. Безпалова, Ю.П. Битяк, І.П. Голосніченко, В.В. Галуцько, С.А. Комісаров, А.Т. Козюк, Т.О. Коломєць, В.К. Колпаков, А.М. Куліш, О.М. Музичук, В.Я. Настюк, С.Г. Стеценко, В.Г. Фатхутдінов, В.В. Сокурєнко, О.Н. Ярмиш та ін.

Серед останніх наукових праць, у яких розглядалися питання забезпечення публічної безпеки та порядку підрозділами органів Національної поліції, слід зазначити такі: «Правові та організаційні засади забезпечення громадської безпеки підрозділами Національної поліції» (Жила С.Ю., 2016 р.) [12], «Адміністративно-правове забезпечення Національною поліцією України публічної безпеки і порядку під час проведення масових заходів» (Долинний А.В., 2017 р.) [11], «Адміністративно-правові засади забезпечення Національною поліцією України публічної безпеки в умовах антитерористичної операції» (Аброськін В.В., 2018 р.) [10], «Адміністративно-правове регулювання поліцейської діяльності щодо забезпечення публічного порядку» (Шевченко С.І., 2018 р.) [16], «Забезпечення публічної безпеки в Україні: адміністративно-правовий аспект» (Панова О.В., 2019 р.) [13]. З огляду на динаміку та характер проблемних питань у сфері забезпечення публічного порядку та безпеки органами Національної поліції, теоретичний та практичний інтерес вимагає нових підходів до її вирішення.

Метою статті є дослідження сучасного стану та теоретичних засад забезпечення публічної безпеки та порядку підрозділами органів Національної поліції України. Однак, беручи до уваги складність досліджуваної проблеми, вона ще залишається особливо актуальною.

Виклад основного матеріалу. Зміни зовнішнього й внутрішнього соціально-правового середовища в країні і розвиток демократичної держави в цілому висувають підвищені вимоги щодо якості та дієвості

функціонування органів Національної поліції. Причому натеper саме за здатністю Національної поліції забезпечувати належний рівень публічної безпеки і порядку оцінюється ефективність її діяльності.

Звернемося до етимології слова «публічний». Термін «публічний» вживається у таких значеннях: який відбувається в присутності публіки, людей; прилюдний; призначений для широкого відвідування, користування; громадський [17, с. 547]. В сучасній українській мові слово «громадський» тлумачиться у наступних значеннях: який виникає, відбувається в суспільстві або стосується суспільства, пов'язаний з ним; суспільний; належний усій громаді, усьому суспільству; колективний; призначений для загального користування; в якому бере участь увесь колектив [15, с. 184]. Термін «публічний» характерний для права Європейського Союзу, що обумовлено особливостями мови деяких європейських держав, де терміни «публічний» та «громадський» позначаються єдиним словом «public» [15, с. 289; 17, с. 69].

Поняття «публічна безпека» є найближчим до поняття «громадська безпека» та найбільш вживаним в нормативно-правових актах [15, с. 193]. Сьогодні категорія «громадська безпека» частіше вживається в положеннях нормативно-правових актів, аніж «публічна безпека». При цьому можна зробити висновок, що як у самому Законі України «Про Національну поліцію», так і в ряді інших нормативно-правових актів наведені категорії вживаються як синонімічні. Яскравим прикладом цього є навіть назва наказу МВС України «Про затвердження Порядку організації взаємодії Національної гвардії України та Національної поліції України під час забезпечення (охорони) публічної (громадської) безпеки і порядку» [8]. Проте вважаємо, що наведені поняття не можна вживати як рівнозначні, про що свідчить як їх семантичний аналіз, так і позиції, які сформувалися в науці [13, с.53].

Погоджуємося з думкою авторського колективу підручника «Управління органами Національної поліції України», який стверджує, що термін «публічна безпека» наразі поглинув застарілий термін «громадська безпека» [18, с. 74]. На наш погляд, слушною є думка А.В. Долинного, який наголошує на тому, що в загальному розумінні «публічний» і є «громадський». Тобто, поняття «публічний» є дещо ширшим за «громадський» і включає його до свого змісту [11, с. 24].

На законодавчому рівні термін «публічна безпека» був вперше зазначений у Законі України «Про Національну поліцію». Сьогодні у нормативно-правових актах, положення, які визначають особливості забезпечення законності та правопорядку в державі, одночасно використовуються дві категорії - «публічна безпека» та «громадська безпека», що створює певну термінологічну плутанину та ускладнює отримання комплексного уявлення про зміст системи забезпечення публічного порядку в державі. У зв'язку з цим, важливого значення набуває розмежування вказаних категорій та упорядкування національного адміністративного законодавства.

Оскільки поняття «публічна безпека і порядок» тісно переплітається за змістом та сферою впливу з такими термінами як «громадська безпека» та «громадський порядок», є нагальна необхідність конкретизувати ці поняття. Під термінами «громадська безпека» і «громадський порядок» взагалі розуміється певний позитивний стан, що існує в суспільстві, забезпечення якого гарантує уникнення певних небезпек як перед суспільством так і перед окремими громадянами. Цінності, яким загрожує небезпека, є досить різноманітними.

Л.А. Сидорчук розмежує поняття громадського порядку та його забезпечення, зазначаючи, що забезпечення громадського порядку є провідною функцією держави, виконання якої здійснюється шляхом нормативно-правової регламентації охоронної діяльності державних органів і громадських організацій у цій сфері суспільних відносин [14, с.52].

Існуючі погляди на поняття громадської безпеки і громадського порядку мають певну схожість. До схожості цих понять віднесемо наступні ознаки: а) ці категорії мають складну соціальну природу, маючи в своїй основі певну сукупність суспільних відносин, які охороняються державою; б) це найбільш суттєві і багаточисельні зв'язки у сфері суспільного життя, які мають загальні ознаки, що дозволяють співвідносити їх один з одним, наприклад такі, як захист прав, свобод і законних інтересів об'єкта зазіхання; в) однорідність суспільних відносин, які утворюють кожне з понять, що розглядається, і регулювання їх визначеними сукупностями норм, дозволяють розглядати ці відносини як схожі явища. Отже, визначаючи співвідношення понять «громадський порядок» і «громадська безпека», їх можна співвіднести як динамічне і статичне поняття. Громадський порядок - це динамічне явище, а громадська безпека - це статичне явище, які взаємодоповнюють одне одного.

В основі правових засад щодо забезпечення публічної безпеки та публічного порядку органами Національної поліції України полягає адміністративно-правове регулювання, яке здійснюється за допомогою адміністративно-правових норм різної юридичної сили. До основних нормативно-правових актів відносяться: Конституція України, Закони України «Про Національну поліцію», «Про громадські об'єднання», «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону»; Кодекс України про адміністративні правопорушення, постанови КМУ «Про затвердження Положення про Національну поліцію», «Про затвердження Типового статуту громадського формування з охорони

громадського порядку і державного кордону, описів зразків бланка посвідчення і нарукавної пов'язки члена такого формування», «Про затвердження Порядку організації робіт із забезпечення громадського порядку та громадської безпеки під час проведення футбольних матчів», «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики», наказ Міністерства внутрішніх справ «Про затвердження Порядку організації взаємодії Національної гвардії України та Національної поліції України під час забезпечення (охорони) публічної (громадської) безпеки і порядку» [1-9] тощо.

Зазначимо, що значна роль у сфері забезпечення публічної безпеки та підтримання публічного порядку надається органам Національної поліції України. Відповідно до положень ст. 1 Закону України «Про Національну поліцію», Національна поліція України є центральним органом виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку, діяльність якого спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Міністра внутрішніх справ України згідно із законом [4].

Завданнями поліції є надання поліцейських послуг у сферах: 1) забезпечення публічної безпеки і порядку; 2) охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави; 3) протидії злочинності; 4) надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги (ст. 2 Закону) [4].

У даному контексті доцільно зауважити, що систему поліції складають центральний орган управління поліцією та територіальні органи поліції. При цьому, до складу апарату центрального органу управління поліції входять організаційно поєднані структурні підрозділи, що забезпечують діяльність керівника поліції, а також виконання покладених на поліцію завдань. Зокрема, у складі поліції функціонують: 1) кримінальна поліція; 2) патрульна поліція; 3) органи досудового розслідування; 4) поліція охорони; 5) спеціальна поліція; 6) поліція особливого призначення [4].

Згідно з положеннями п. 3 постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Національну поліцію», основними завданнями Національної поліції є: 1) реалізація державної політики у сферах забезпечення охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку; 2) внесення на розгляд Міністра внутрішніх справ пропозицій щодо забезпечення формування державної політики в зазначених сферах; 3) надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги [7].

Серед суб'єктів, які беруть участь у формуванні, забезпеченні та реалізації державної політики у сфері публічної безпеки і публічного порядку, необхідно виокремити наступних: по-перше, *Президент України* - здійснює загальне керівництво у сфері публічної безпеки і порядку як глава держави, гарант державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина; по-друге, *Верховна Рада України* - у межах наданих їй повноважень, передбачених Конституцією України, визначає засади внутрішньої та зовнішньої політики, основи публічної безпеки, формуючи законодавчу базу в цій сфері; по-третє, *Кабінет Міністрів України*, який є вищим органом у системі органів виконавчої влади, вживає заходів щодо забезпечення прав і свобод людини і громадянина, публічної безпеки і порядку, боротьби із злочинністю; по-четверте, *Міністр внутрішніх справ України* - забезпечує формування державної політики у сфері забезпечення публічної безпеки і порядку, охорони та захисту прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, а також надання поліцейських послуг та контролює її реалізацію поліцією; по-п'яте, *Національна поліція України* - центральний орган виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку; по-шосте, *Національна гвардія України*, яка виконує завдання із захисту та охорони життя, прав, свобод і законних інтересів громадян, суспільства і держави від злочинних та інших протиправних посягань, охорони громадського порядку та забезпечення громадської безпеки тощо; по-сьоме, *судові органи* - здійснюють судочинство у справах про злочини, що завдають шкоди публічній безпеці і порядку під час масових заходів; по-восьме, *місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування* - забезпечують вирішення питань у сфері публічної безпеки на місцях у межах наданої компетенції; по-дев'яте, *громадські формування з охорони громадського порядку*, що беруть участь в охороні громадського порядку, сприяючи органам місцевого самоврядування, правоохоронним органам та органам виконавчої влади у запобіганні та припиненні адміністративних правопорушень і злочинів, захисті життя та здоров'я громадян, інтересів суспільства від протиправних посягань тощо; по-десяте, *громадські об'єднання та громадяни*, які привертають увагу суспільних і державних інститутів до небезпечних явищ і процесів у сфері публічної безпеки і порядку, у законний спосіб і законними засобами захищають власні та суспільні інтереси.

Таким чином, можна зробити висновок, що саме органи та підрозділи Національної поліції позиціонуються як безпосередні виконавці поставлених завдань із забезпечення та підтримання публічної

безпеки і публічного порядку. Тому поліція є провідним суб'єктом забезпечення публічної безпеки і порядку, яка безпосередньо планує, організовує та забезпечує публічну безпеку і порядок.

Проаналізувавши положення нормативно-правових актів у сфері забезпечення публічної безпеки та публічного порядку, можемо стверджувати, що значна їх кількість потребує оновлення та приведення у відповідність до категорій «публічна безпека» і «публічний порядок», які визначені Законом України «Про Національну поліцію». Основними серед таких є КУпАП, Закони України «Про особливості забезпечення громадського порядку та громадської безпеки у зв'язку з підготовкою та проведенням футбольних матчів», «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону», «Про заходи щодо попередження та зменшення вживання тютюнових виробів і шкідливого впливу на здоров'я населення» та інші.

References:

1. Konstytutsiia Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 28 cherv. 1996 r. № 254k/96-VR. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-VR>.
2. Kodeks Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia : Zakon Ukrainy vid 07 hrud. 1984 r. № 8073-Kh. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>.
3. Pro hromadski obiednannia : Zakon Ukrainy vid 22 ber. 2012 r. № 4572-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>.
4. Pro Natsionalnu politsiiu : Zakon Ukrainy vid 02 lypn. 2015 r. № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.
5. Pro uchast hromadian v okhroni hromadskoho poriadku i derzhavnoho kordonu : Zakon Ukrainy vid 22 chervn. 2000 r. № 1835 –III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1835-14>.
6. Pro zabezpechennia uchasti hromadskosti u formuvanni ta realizatsii derzhavnoi polityky : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 03 lyst. 2010 r. № 996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-VR>.
7. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Natsionalnu politsiiu : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 28 zhovtn. 2015 r. № 877. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-2015-VR>.
8. Pro zatverdzhennia Poriadku orhanizatsii robit iz zabezpechennia hromadskoho poriadku ta hromadskoi bezpeky pid chas provedennia futbolnykh matchiv : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 25 kvit. 2012 r. № 341. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/341-2012-VR>.
9. Pro zatverdzhennia Poriadku orhanizatsii vzaiemodii Natsionalnoi hvardii Ukrainy ta Natsionalnoi politsii Ukrainy pid chas zabezpechennia (okhorony) publichnoi (hromadskoi) bezpeky i poriadku : Nakaz MVS Ukrainy vid 10 serp. 2016 r. № 773. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1223-16>.
10. Abroskin V.V. Administratyvno-pravovi zasady zabezpechennia Natsionalnoiu politsiieiu Ukrainy publichnoi bezpeky v umovakh antyterorystychnoi operatsii : dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.07 / Khark. nats. un-t vnutr. sprav. Kharkiv, 2018. 238 p.
11. Dolynnyi A.V. Administratyvno-pravove zabezpechennia Natsionalnoiu politsiieiu Ukrainy publichnoi bezpeky i poriadku pid chas provedennia masovykh zakhodiv : dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.07 / Vidkr. Mizhn. un-t rozvytku liudyny «Ukraina». Kyiv, 2017. 198 p.
12. Zhyla S.Iu. Pravovi ta orhanizatsiini zasady zabezpechennia hromadskoi bezpeky pidrozdilamy Natsionalnoi politsii : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia k-ta yuryd. nauk : 12.00.07. Odesa, 2016. 22 p.
13. Panova O.V. Zabezpechennia publichnoi bezpeky v Ukrainy: administratyvno-pravovyi aspekt : dys. d-ra yuryd. nauk : 12.00.07. / Khark. nats. un-t vnutr. sprav; Sumskyi derzhavnyi un-t. Kharkiv, 2019. 517 s.
14. Sydorchuk L.A. Rozuminnia sutnosti okhorony hromadskoho poriadku orhanamy mistsevoho samovriaduvannia. Yevropeiskii perspektyvy. 2012. № 2. P. 51-56.
15. Suchasna pravova entsyklopediia / za zah. red. O.V. Zaichuka. Vyd. 3-tie, pererobl. i dopov. Kyiv : Yurinkom Inter, 2015. 408 p.
16. Shevchenko S.I. Administratyvno-pravove rehuliuвання politseiskoi diialnosti shchodo zabezpechennia publichnoho poriadku : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia k-ta yuryd. nauk : 12.00.07. Dnipro, 2018, 22 p.
17. Iurydychna entsyklopediia : u 6 t. / hol. red. Yu.S. Shemchushenko. Kyiv : Ukrainska entsyklopediia, 1998. T. 2. 744 p.
18. Upravlinnia orhanamy Natsionalnoi politsii Ukrainy : pidruchnyk / za zah. red. V. V. Sokurenka. Kharkiv : Styl'na typohrafiia, 2017. 580 p.

Национальная полиция Украины как субъект обеспечения публичной безопасности и публичного порядка

Избаш Екатерина Сергеевна, e-mail: ekaterinaizbash83@gmail.com

Одесский государственный университет внутренних дел, Украина

Аннотация. Статья посвящена исследованию обеспечения Национальной полицией Украины публичной безопасности и общественного порядка. Аргументировано, что органы Национальной полиции проводят комплекс мероприятий, который направлен на обеспечение и соблюдение правил в сфере публичной безопасности и порядка, профилактики и пресечения правонарушений, оказания качественных полицейских услуг в сфере охраны прав и свобод человека, защиты интересов общества и государства от противоправных посягательств, способствует полноценному развитию нашего государства, становлению гражданского общества и обеспечения безопасности здоровья и жизни человека.

Исследована этимология слов «публичный», «общественный», «публичная безопасность», «общественная безопасность», «общественный порядок». Проанализировано нормативно-правовую регламентацию деятельности Национальной полиции в сфере обеспечения и поддержания публичной безопасности и порядка. Осуществлена классификация и определена система субъектов обеспечения общественной безопасности и общественного порядка и установлено, что значительная роль в сфере обеспечения общественной безопасности и поддержания общественного порядка отводится органам Национальной полиции Украины. Сделан вывод, что значительное количество нормативно-правовых актов в сфере обеспечения общественной безопасности и общественного порядка нуждается в обновлении и приведении в соответствие к категориям «публичная безопасность» и «общественный порядок», определенных Законом Украины «О Национальной полиции».

Ключевые слова: публичный порядок, публичная безопасность, общественный, правовое обеспечение, нормативно-правовые акты, Национальная полиция.

CURRENT ISSUES REGARDING THE RECOGNITION, LOSS AND DEPRIVATION OF REFUGEE STATUS OR PERSON IN NEED OF ADDITIONAL PROTECTION

Krasilovska Olena Yuriyivna

Kherson Faculty of Odessa State University of Internal Affairs, Kherson, Ukraine

e-mail: elena.vojtyuk.1998@gmail.com

Abstract. The Constitution of Ukraine is a more important document in the development of the system of protection of refugees' rights in the state. According to Article 26 of the Constitution of Ukraine, "foreigners and stateless persons legally staying in Ukraine enjoy the same rights and freedoms, as well as bear the same obligations as citizens of Ukraine, except as provided by the Constitution and laws, or international treaties of Ukraine". Of particular importance in this context are the legislative acts of Ukraine and international acts guaranteeing to foreigners and stateless persons who are legally present in Ukraine, and therefore to refugees or persons in need of additional protection, equality of rights, freedoms and responsibilities with citizens of Ukraine, freedom of movement, free choice of residence, the right to leave the territory of Ukraine freely. The main form of providing protection to foreign citizens in Ukraine is recognition as a refugee or a person in need of additional protection. A refugee or a person in need of subsidiary protection may not be deported or forcibly returned to a country where his or her life or liberty is in danger on the grounds of race, religion, nationality, citizenship, nationality or political opinion, or other reasons recognized by international treaties or international organizations to which Ukraine is a party as those that cannot be returned to the countries of origin. authorities implementing state policy in the field of refugees and persons in need of additional or temporary protection, with an application for recognition as a refugee or a person in need of additional protection. Legislation of Ukraine in the field of recognition, loss and deprivation of refugee status or a person in need of additional protection needs to be improved.

Keywords. refugees, legislation of Ukraine, international law, additional protection, protection of refugees.

Постановка проблеми. Вирішення проблеми біженців, в першу чергу на законодавчому рівні, означає правове регулювання міграційних процесів та відновлення безпеки на всіх її рівнях, що у свою чергу відповідає життєво важливим інтересам окремої особи, а також глобалізованого і такого тісного світу.

Так, 08 липня 2011 року прийнято Закон України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» (далі – Закон), який наблизив нашу державу до стандартів Європейського Союзу, значно розширив коло осіб, яким надається захист в Україні, забезпечивши законодавче врегулювання проблеми додаткового та тимчасового захисту осіб, які не підпадають під ознаки біженця, але також потребують захисту. Крім того, до переваг цього Закону можна віднести поліпшення захисту неповнолітніх дітей біженців, встановлення єдиної довідки про звернення за захистом в Україні та положення про видачу дозволу на проживання одночасно з визнанням статусу біженця [2].

Загалом, із прийняттям оновлених нормативних актів в даному напрямку, досягнуто відповідності норм українського законодавства міжнародно-правовим стандартам у сфері захисту прав біженців, передусім Конвенції про статус біженців 1951 р. та Протоколу щодо статусу біженців 1967 р. 10 січня 2002 р. Верховна Рада України прийняла Закон України «Про приєднання України до Конвенції про статус біженців та Протоколу щодо статусу біженців». Відповідно до цього Закону, наша держава зобов'язалася виконувати вимоги зазначених міжнародно-правових актів [3,4,5].

Разом з тим, існують особливості визнання, втрати і позбавлення статусу біженця або особи, яка потребує додаткового захисту.

Так, особливістю надання притулку є те, що відповідно до п.26 ч.2 ст.106 Конституції, віднесено до повноважень Президента України, а оформлюється воно відповідно ч.3 ст.106 Конституції виключно указом Президента України.

Разом з тим, викликають питання деякі прогалини в положеннях Закону, що стосуються процедури надання та позбавлення статусу біженця, додаткового або тимчасового захисту в Україні.

Одна з важливих проблем, що потребує вирішення є часова обмеженість або взагалі часова невизначеність для звернення осіб до центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, із заявою про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту.

За даними Державної міграційної служби України (далі – ДМС України) станом на 31 грудня 2019 року в Україні проживає 2096 визнаних біженців та осіб, які отримали додатковий захист – 1612 чоловіків та 484 жінок. Також на обліку перебуває 285799 іммігрантів, 133147 іноземців та осіб без громадянства

(тимчасові), 12864 виявлених «нелегальних» мігранти (9719 чоловіків та 3145 жінок). Окрім того, за даними УВКБ ООН в Україні приблизно 35 тисяч осіб без громадянства чи осіб під ризиком без громадянства, які перебувають на території України.

Так, відповідно до ст. 5 Закону особа, яка з наміром бути визнаною біженцем в Україні або особою, яка потребує додаткового захисту, перетнула державний кордон України в порядку, встановленому законодавством України, повинна протягом п'яти робочих днів звернутися до центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту. Таким чином, встановлене часове обмеження, в певній мірі обмежує реалізацію прав осіб, які виявили бажання звернутись із такою заявою. Разом з тим особа, яка з наміром бути визнаною біженцем в Україні або особою, яка потребує додаткового захисту, під час в'їзду в Україну незаконно перетнула державний кордон України, повинна без зволікань звернутися до центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, із заявою про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту. Водночас постає питання як встановити такий «часовий термін» звернення, як: «без зволікань»? Законодавцем це не визначено. Більш того, відповідно до ст. 26 Конституції – іноземці та особи без громадянства користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, але при тій умові, що вони перебувають в Україні на законних підставах. Знов виникає питання, чи законно в даному випадку, звернення особи, яка незаконно перетнула кордон України, із заявою про визнання її біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту [1,2]?

На наш погляд, існують прогалини і в умовах надання особам тимчасового захисту. Так відповідно до ст.18 Закону, Кабінет Міністрів України, за поданням центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, приймає постанову про надання особам тимчасового захисту у разі якщо на територію України з країни, яка має спільний кордон з Україною, масово прибувають особи у зв'язку з подіями, зазначеними в цьому Законі. Виходячи із змісту цієї статті, не негативні події, які відбуваються в інших державах, а саме фактор масового прибуття відіграє вирішальну роль у підставах прийняття подібної постанови і не розповсюджуються на осіб, які можуть індивідуально звернутись з цього приводу до українських органів виконавчої влади.

Слід приділити увагу і такій процедурі, як позбавлення статусу біженця та додаткового захисту.

Так, відповідно до ч.7 ст.11 Закону, підставою для подання центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, про позбавлення статусу біженця або додаткового захисту може бути клопотання органу Служби безпеки України або іншого органу державної влади. Разом з тим, в ч.9 цієї ж статті зазначено, що обставини, які є підставою для позбавлення статусу біженця або додаткового захисту, викладаються в поданні. Тобто, мова іде про різні види документів, що в свою чергу може створювати юридичний казус під час прийняття рішення, а також може створювати можливість для порушення закону з боку посадових осіб [2].

Висновки. На жаль, Законом не було вирішено всіх питань щодо визнання, втрати і позбавлення статусу біженця або особи, яка потребує додаткового захисту. Тому українське законодавство потребує внесення відповідних змін, доповнень та уточнень, а правильна практика застосування правових норм посадовими та службовими особами в цієї галузі, повинна стати вирішальним джерелом у цьому напрямку, оскільки саме вони приймають рішення, які здатні суттєво вплинути на подальше положення особи, яка звернулася із заявою про надання їй статусу біженця або особи, яка потребує додаткового захисту. Відмінність внутрішньо переміщених осіб від біженців та осіб, що отримують додатковий та тимчасовий захист, полягає в тому, що останні перебувають поза межами країни своєї громадянської належності чи попереднього постійного місця проживання. Натомість внутрішньо переміщені особи є громадянами України, іноземцями чи апатридами (особами без громадянства), попереднє постійне місце проживання яких було в Україні. При цьому відповідні зміни потрібно внести і до Конституції України, конкретизувавши повноваження Президента України щодо надання притулку. За Президентом України можна залишити право надання притулку в тих випадках, якщо цей притулок не надається біженцям, особам, що потребують тимчасового чи додаткового захисту та внутрішньо переміщеним особам.

References:

1. *Konstytutsiia Ukrainy vid 28.06.1996 roku №254k/96-VR* [The Constitution of Ukraine of June 28, 1996 №254k / 96-VR]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr> (In Ukrainian)
2. *Zakon Ukrainy «Pro bizhentsiv ta osib, yaki potrebuut dodatkovoho abo tymchasovoho zakhystu» vid 08.07.2011 roku № 3671-VI* [Law of Ukraine “On Refugees and Persons in Need of Additional or Temporary Protection” of July 8, 2011 № 3671-VI]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17#Text> (In Ukrainian)

3. *Zakon Ukrainy «Pro pryiednannia Ukrainy do Konventsii pro status bizhentsiv ta Protokolu shchodo statusu bizhentsiv» vid 10.01.2002 roku № 2942-II* [Law of Ukraine “On Ukraine's Accession to the Convention Relating to the Status of Refugees and the Protocol Relating to the Status of Refugees” of January 10, 2002 № 2942-II]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2942-14#Text> (In Ukrainian)

4. *Konventsiiia pro status bizhentsiv vid 28.07.1951 roku* [Convention relating to the Status of Refugees of 28.07.1951]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_011#Text (In Ukrainian)

5. *Protokol shchodo statusu bizhentsiv vid 16.12.1966 roku* [Protocol on the status of refugees dated 16.12.1966]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_011#Text (In Ukrainian)

Актуальные проблемы по признанию, потере и лишению статуса беженца или лица, которое нуждается в дополнительной защите

Красиловская Елена Юрьевна, e-mail: elena.vojtyuk.1998@gmail.com

Херсонский факультет Одесского государственного университета внутренних дел, г. Херсон, Украина

Аннотация. Конституция Украины является более важным документом в развитии системы защиты прав беженцев в государстве. Согласно ст.26 Конституции Украины «иностранцы и лица без гражданства, находящиеся в Украине на законных основаниях, пользуются теми же правами и свободами, а также несут такие же обязанности, как и граждане Украины, - за исключением, установленным Конституцией, законами или международными договорами Украины». Особое значение в этом контексте имеют законодательные акты Украины и международные акты, гарантирующие иностранцам и лицам без гражданства, которые на законных основаниях находятся в Украине, а следовательно и беженцам или лицам, нуждающимся в дополнительной защите, равенстве прав, свобод и обязанностей гражданами Украины, свободу передвижения, свободный выбор места жительства, право свободно покидать территорию Украины. Основной формой предоставления защиты иностранным гражданам в Украине является признание беженцем или лицом, нуждающимся в дополнительной защите. Беженец или лицо, требующее дополнительной защиты, не может быть выслано или принудительно возвращено в страну, где их жизни или свободе угрожает опасность по признакам расы, вероисповедания, национальности, гражданства (подданства), принадлежности к определенной социальной группе или политическим убеждениям, а также других причин, которые признаются международными договорами или международными организациями, участниками которых является Украина, как невозвратимые в страны происхождения. власти, реализующей государственную политику в сфере беженцев и лиц, нуждающихся в дополнительной или временной защите, с заявлением о признании беженцем или лицом, нуждающимся в дополнительной защите. Законодательство Украины в сфере признания, потери и лишения статуса беженца или лица, нуждающегося в дополнительной защите, требует совершенствования.

Ключевые слова: беженцы, законодательство Украины, международное право, дополнительная защита, защита беженцев.

INFORMATION SUPPORT OF OPERATIVE-SEARCH ACTIVITY ON STRUGGLE AGAINST CRIMINAL OFFENSES IN THE FIELD OF PRODUCTION AND SALE OF ALCOHOLIC BEVERAGES

Andrii Lysenko,

Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Operational Investigative Activities and Disclosure of Crimes
Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine
ORCID:<https://orcid.org/0000-0003-0780-2148>
e-mail: lan11.07.1979@gmail.com

Iryna Lysenko,

Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Law National Technical
University «Kharkiv Polytechnic Institute», NTU «KhPI» Kharkiv, Ukraine
ORCID:<https://orcid.org/0000-0003-3392-6056>
e-mail: irina8119@ukr.net

Abstract. A significant factor influencing the timely and effective detection of criminal offenses, including in the production and sale of alcoholic beverages, is the proper organization of work on information support of operational and investigative activities, which includes: acquisition and location of various sources of information, informatization of all areas of work on the fight against crime, the creation of information systems, the use of modern technical means, high-speed systems for receiving and transmitting both general and operational information, and their processing, etc. Without a well-established and functioning system of information support for operational and investigative activities, adequate counteraction to crime is problematic. Given the above, this scientific work is devoted to the organization of information support of operational and investigative activities to combat criminal offenses in the field of production and sale of alcoholic beverages and solving related problems.

Keywords: operative-search activity, information-analytical support, information, criminal offenses, sphere of production and sale of alcoholic beverages

Для розкриття питання інформаційного забезпечення оперативно-розшукової діяльності щодо боротьби з кримінальними правопорушеннями у сфері виготовлення та збуту алкогольних напоїв, необхідно насамперед розкрити зміст поняття „інформація”. „Інформація” (від лат. *informatio* – ознайомлення, роз’яснення) означає відомості, повідомлення про стан справ, свідчення про що-небудь [1]. Вчені вважають, що „інформація” – це визначення змісту, одержаного зі світу, в процесі пристосування до нього наших почуттів. Він же визначає інформацію як зміст сигналу, повідомлення [2]. Однак ці два поняття не ідентичні.

Оперативні підрозділи у своїй роботі використовують різноманітну інформацію. Однак для боротьби зі злочинністю найважливіше значення має оперативно-розшукова інформація. Поняття „оперативно-розшукова інформація” як самостійний термін стало вживатися у спеціальній літературі і нормативних актах лише на початку 1970-х років. Процес збору оперативно-розшукової інформації став складовим елементом пізнавальної частини оперативно-розшукової діяльності, забезпечуючи діяльну частину оперативно-розшукової роботи.

І.Н. Паршин визначає оперативно-розшукову інформацію як сукупність специфічних, соціальних і правових відомостей, що забезпечують вирішення організаційних і тактичних завдань оперативно-розшукової діяльності, які одержані оперативними апаратами на конфіденційній та офіційній основі із різноманітних джерел [3]. Схожу позицію займає М.М. Перепелиця [4].

На нашу думку, під оперативно-розшуковою інформацією слід розуміти сукупність відомостей отриманих у результаті здійснення оперативно-розшукової діяльності правоохоронними органами, про факти підготовки або вчинення кримінальних правопорушень та осіб до них причетних.

Слід зазначити, що для успішної боротьби зі злочинністю оперативним підрозділам необхідно мати відповідну інформацію про діяльність кримінальних структур, процеси, що відбуваються у злочинному середовищі. Від правильної і високоорганізованої роботи з інформацією (оперативності її надходження та якості обробки) залежить ефективність і своєчасність виявлення кримінальних правопорушень, обґрунтованість рішень, що приймаються, вибір заходів оперативно-розшукового реагування. У той же час відсутність, неповнота і

несвоєчасність надходження тієї чи іншої інформації стає причиною низької ефективності роботи оперативних підрозділів, негативно впливає на кінцеві результати боротьби зі злочинністю.

У Хартії глобального інформаційного суспільства вказується, що в інформаційному суспільстві кардинальні зміни відбуваються не тільки в економіці, але і в інших сферах діяльності. Наукове знання, сучасні інформаційні технології, засоби телекомунікації і зв'язку все активніше входять в повсякденне життя людини, істотно змінюючи його. Інформаційне суспільство дозволяє людям ширше використовувати свій потенціал і реалізувати свої наміри, надає нові можливості для пошуку, зберігання, обробки і поширення інформації [5].

У спеціальній літературі існує чимало поглядів на визначення поняття „інформаційне забезпечення”, тож проаналізуємо деякі з них. О.М. Бандурка вважає, що оперативно-розшукової діяльності здійснюється заради отримання інформації, її накопичення, обробки, аналізу і висновків та вжиття відповідних заходів. Далі він відзначає, що повне і всебічне висвітлення діяльності суб'єкта правопорушення є запорукою успішного припинення його протиправної поведінки [6]. Усе це належить, у першу чергу, до інформаційного забезпечення оперативно-розшукової діяльності.

Г.К. Кисліцин визначив інформаційне забезпечення як сукупність показників, документів, масивів інформації, а також методів їх реєстрації, передачі, зберігання й опрацювання, які забезпечують взаємопов'язане, комплексне вирішення завдань боротьби зі злочинністю [7]. Схожу позицію займає Я.Ю. Кондратьєв [8]. Дані науковці вважають, що сутність інформаційного забезпечення полягає у консолідації масивів інформації з наступним її використанням для вирішення завдань оперативно-розшукової діяльності.

По іншому розуміють інформаційне забезпечення В.Л. Регульський та В.П. Євтушок, які зазначають, що інформаційне забезпечення оперативно-розшукової діяльності пов'язується, по-перше, з вивченням і оцінкою оперативної обстановки; по-друге, з ефективністю профілактичної роботи оперативних підрозділів у цілому; по-третє, з оцінкою їхньої роботи у розкритті злочинів [9]. Виділяючи, таким чином, тактичне значення інформаційного забезпечення у боротьбі зі злочинністю.

Незважаючи на деякі розбіжності у поглядах науковців на визначення поняття „інформаційне забезпечення”, у результаті їх аналізу спостерігаються спільні елементи, властиві кожному з них. До них можна віднести збір, аналіз, накопичення та збереження інформації з метою її зручного та ефективного використання.

На наш погляд, інформаційне забезпечення оперативно-розшукової діяльності необхідно розглядати як комплекс заходів, здійснюваних оперативними підрозділами, спрямованих на пошук, збір, аналіз, збереження та використання інформації з метою прийняття відповідних рішень щодо боротьби зі злочинністю. При цьому перевірка та реалізація оперативної інформації не входять до даного етапу.

До основних завдань функціонування системи інформаційного забезпечення оперативно-розшукової діяльності можна віднести: а) збір, обробку та узагальнення оперативно-розшукової, оперативно-довідкової, аналітичної і статистичної інформації для оцінки стану оперативної обстановки та прийняття обґрунтованих рішень на всіх рівнях діяльності оперативного підрозділу; б) забезпечення можливості оперативного отримання інформації у повному, систематизованому та зручному для користування вигляді оперативними працівниками, з метою виконання своїх службових обов'язків; в) забезпечення динамічної та ефективної інформаційної взаємодії усіх підрозділів правоохоронних органів України, інших органів державної влади; г) забезпечення захисту інформації. Ці завдання нерозривно пов'язані з формуванням інфраструктури інформаційного середовища оперативного підрозділу, яке складається з інформаційних ресурсів, як відомчих, так і інших правоохоронних та державних органів, з якими здійснюється інформаційна взаємодія.

Організаційний аспект діяльності щодо налагодження інформаційного забезпечення оперативно-розшукової діяльності зазвичай включає в себе: 1) визначення переліку сфер (об'єктів) економіки, що підлягають оперативному обслуговуванню; 2) розподіл сфер (об'єктів) економіки за рівнями (державним, обласним, місцевим) оперативного обслуговування; 3) закріплення співробітників оперативних підрозділів за галузями (сферами), об'єктами економіки по лініям та напрямкам роботи; 4) збір і аналіз первинної інформації про соціально-економічну, криміногенну характеристики сфери (об'єкта) оперативного обслуговування; 5) створення оптимальних за чисельністю та якісному складу джерел інформації (гласних і негласних), забезпечення їх надійної роботи; 6) організація взаємодії й обміну інформацією по горизонталі та вертикалі з іншими суб'єктами оперативно-розшукової діяльності, а також з контролюючими органами і громадськими організаціями; 7) аналіз стану оперативної обстановки на основі зібраної інформації; 8) відображення отриманих даних у оперативних обліках.

Особливістю кримінальних правопорушень у даній сфері є те, що злочинні дії не обмежуються яким-небудь одним етапом виготовлення або збуту алкогольних напоїв. Як правило, у кожному випадку злочинні дії здійснюються на всіх (або на більшості) етапах технологічного процесу виготовлення алкогольних напоїв, їх збуту, зберігання та транспортування. Ці особливості необхідно враховувати при отриманні оперативної інформації.

Діяльність щодо організації інформаційного забезпечення у розглядуваній сфері слід починати з визначення переліку об'єктів, що становлять оперативний інтерес закріплення їх за працівниками відповідного оперативного підрозділу. Такі заходи дозволять приймати обґрунтовані рішення про необхідність придбання або збільшення джерел оперативної інформації на об'єкті та сприятимуть своєчасному отриманню інформації про кримінальні та інші правопорушення.

Для встановлення підприємств та організацій, що мають відношення до виробництва та обігу алкогольних напоїв, оперативними працівниками повинні використовуватися як оперативні дані, так і відомості реєстраційних органів. Однак така інформація про підприємства складається тільки з назви підприємства (фірми), його юридичної адреси, даних керівника і головного бухгалтера підприємства (фірми). Ці відомості періодично, за письмовим запитом, необхідно отримувати у виконавчих комітетах міської ради депутатів, державних адміністраціях районів, органах доходів і зборів, інших державних органах влади і накопичуються в автоматизованих інформаційних системах та неавтоматизованих обліках.

Слід зазначити, що необхідно мати, якомога більш уточнені, періодично кориговані відомості про кількість об'єктів економіки на території, що обслуговується. Одержання необхідної в таких випадках інформації на практиці забезпечується шляхом одержання її в державних органах виконавчої влади, з метою подальшого вивчення даних про реєстрацію юридичних осіб (передбачуваних об'єктів оперативної уваги) на території визначеного регіону.

Необхідно зазначити, що важливим джерелом при зборі інформації про стан оперативної обстановки на об'єктах, що обслуговуються, є особи, які надають конфіденційну допомогу. Такі особи, перебуваючи безпосередньо у кримінальному середовищі, найбільш повно сприймають процеси і явища, які там відбуваються.

Ми вважаємо, що з метою одержання оперативної інформації про кримінальні процеси, що відбуваються в розглядуваній сфері, доцільно отримувати інформацію від наступної категорії осіб:

а) працівників підприємств, що займаються виробництвом алкогольних напоїв, з відділів постачання, збуту, цехів розливу (відомості про постачальників-одержувачів спирту й обсяги постачань, про реальні обсяги виготовленого спирту, про різні порушення технологічного процесу, правил обліку, обсяги виготовленої врахованої та неврахованої алкогольної продукції, одержувачів неврахованої продукції тощо);

б) звільнених, відсторонених від роботи, понижених у посаді осіб з-поміж керівного складу підприємств, що займаються виробництвом та торгівлею алкогольними напоями (відомості про правопорушення, що вчиняються на підприємстві);

в) працівників контрольно-пропускних пунктів заводів, що займаються виробництвом та торгівлею алкогольними напоями (у зв'язку з тим, що неврахована алкогольна продукція вивозиться через ці пункти, вони володіють інформацією про кількість вивезеної продукції та осіб, що її придбали);

г) працівників організацій і установ, що здійснюють ліцензування і контроль за сферою виготовлення та збуту алкогольних напоїв (відомості про наявні на підприємствах даної сфери правопорушення, які були виявлені під час проведених ними перевірок);

д) осіб, що займаються торгівлею алкогольними напоями, – працівників ринків, магазинів, оптових баз, кафе, барів тощо (відомості про постачальників незаконно виготовленої алкогольної продукції);

є) осіб, що займаються підприємницькою діяльністю у сфері алкогольного бізнесу, їх найближчого оточення (колеги по роботі, друзі, сусіди), які можуть мати відомості про: постачальників спирту для підпільного виробництва алкогольних напоїв; осіб, що займаються таким виробництвом; джерела одержання ними підроблених акцизних марок, етикеток, пробок, обладнання для укупорки; осіб, які займаються незаконним придбанням, збутом, транспортуванням і зберіганням спирту й алкогольних напоїв;

ж) осіб, які зловживають алкогольними напоями і вживають переважно фальсифіковану продукцію, у зв'язку з чим володіють інформацією про осіб, що займаються її збутом та виготовленням.

Слід зазначити, що останню категорію осіб доцільно також залучати для проведення контрольної закупівлі алкогольних напоїв, тому що вони, як правило, не викликають підозр у злочинців.

При пошуку та зборі інформації про кримінальні правопорушення досліджуваного виду, слід враховувати, що між особами, що займаються незаконним виготовленням та збутом алкогольних напоїв, спостерігається найжорстокіше протистояння, переважно за місця збуту готової продукції. Це можна використати при одержанні від учасників одного угруповання оперативної інформації у відношенні „конкурентів”.

Перспективними джерелами одержання інформації про кримінальні правопорушення є використання можливостей аналітичної та комп'ютерної розвідки. Цей новий напрям у розвитку системи інформаційного забезпечення оперативно-розшукової діяльності полягає в підвищенні аналітичної функції оперативних підрозділів у боротьбі зі злочинністю. Детально він був викладений у роботі В.С. Овчинського, який одним із перших розвинув нові категорії та відповідні напрямки в галузі інформаційно-аналітичного забезпечення: „аналітична розвідка” та „комп'ютерна розвідка” [10]. На його думку, одним з основних напрямків інформаційно-аналітичного забезпечення оперативно-розшукової діяльності є аналітична розвідка, а інформаційно-технічного забезпечення – комп'ютерна розвідка. Умовно кажучи,

аналітична розвідка є розвідкою в інформаційному просторі, яка виявляє явища та об'єкти на підставі аналітичного опрацювання відомостей та фактів.

Деякі науковці вважають, що аналітична розвідка як різновид інформаційно-аналітичної роботи – це інтелектуальне осмислення розвідданих, оперативно-розшукової інформації і перетворення їх на судження, описи чи висновки, що використовуються з метою судового переслідування злочинності [11]. Інформація, отримана в результаті комп'ютерної розвідки, в певних випадках потребує аналітичного опрацювання, тобто застосування апарату аналітичної розвідки. У той же час застосування методик комп'ютерної розвідки істотно підвищує ефективність аналітичної розвідки, оскільки відкриває можливість „черпати” інформацію з банків даних і комп'ютерних систем, які мають, зокрема, вихід до Інтернету. Це забезпечує більш легкий доступ і наступне автоматизоване опрацювання відкритої інформації, одержуваної в електронному вигляді. Необхідно відзначити, що в мережі Інтернету в даний час можна знайти електронні версії практично всіх періодичних видань та безліч іншої інформації, у тому числі про факти вчинення протиправних дій.

Аналіз зарубіжного досвіду свідчить, що більша частина цивілізованого світу давно усвідомила важливість впровадження сучасних інструментів аналізу в правоохоронній діяльності. Так, у Великобританії фінансові слідчі використовують у своїй роботі сучасні інформаційні технології. На початку ХХІ століття практично кожна особа залишає за собою електронний слід інформації (наприклад, у Великобританії загальна кількість баз даних, де громадяни можуть залишити електронний слід, становить близько трьохсот). Перед слідчими постає завдання зібрати дані з цих баз відносно конкретної особи, потім відфільтрувати з цих відомостей такі, що відповідають параметрам розслідування, тобто, інакше кажучи, перевірити отриману інформацію стосовно більш широкого контексту розслідування для того, щоб звести воедино всі відомості і провести аналіз, згідно з яким необхідно діяти надалі [12].

На нашу думку, для поліпшення інформаційного забезпечення оперативно-розшукової діяльності доцільно створювати спеціальний відділ комп'ютерної розвідки у складі оперативних підрозділів, з метою пошуку та аналізу інформації, що знаходиться в локальній мережі Інтернету та інших електронних мережах, стосовно фактів вчинення правопорушень та осіб до них причетних (у тому числі й у досліджуваній сфері), з наступним її направленням для перевірки у відповідні відділи, відділення оперативних підрозділів.

Одержання додаткової інформації під час боротьби з кримінальними правопорушеннями у сфері виготовлення та збуту алкогольних напоїв можливе за рахунок організації належної взаємодії оперативних підрозділів з іншими правоохоронними та контролюючими органами в частині обміну інформацією.

Ми вважаємо, що в автоматизованих інформаційних системах доцільно накопичувати та систематизувати таку офіційну й оперативну інформацію, що стосується сфери виготовлення та збуту алкогольних напоїв:

1) про підприємства, що займаються виготовленням та збутом алкогольних напоїв із зазначенням назви підприємства, його юридичної адреси, розміру виділених квот на виробництво, постачання, одержання і використання спирту, основних економічних показників діяльності підприємства, його зв'язків (постачальників, покупців сировини, алкогольних напоїв тощо), реєстраційного номеру ліцензії на здійснення даного виду діяльності, дати її отримання і терміну дії;

2) про осіб, з-поміж керівного складу підприємств, що займаються виготовленням та збутом алкогольних напоїв, про матеріально-відповідальних осіб, фахівців, здійснюючих безпосередньо виробничу діяльність із виготовлення алкогольних напоїв, а також інших посадових осіб, працюючих на даних підприємствах і схильних до вчинення злочинів;

3) про підготовку або вчинення правопорушень у даній сфері та осіб до них причетних (способи вчинення, місце, час, настановні дані осіб, адреси проживання, місцезнаходження підпільних виробництв, злочинних зв'язків тощо);

4) про осіб, які раніше були засуджені або притягувалися до адміністративної відповідальності за вчинення правопорушень цього виду, організаторів і „працівників” підпільних цехів де незаконно виготовляються алкогольні напої, осіб, що виготовляють кустарним способом дану продукцію та їхні зв'язки;

5) про результати перевірок підприємств контролюючими органами та факти виявлених правопорушень.

Використання автоматизованих інформаційних систем є важливим джерелом інформаційного забезпечення оперативно-розшукової діяльності. Згідно зі статтею 8 Закону України „Про оперативно-розшукову діяльність”, оперативним підрозділам надано право: отримувати від юридичних та фізичних осіб безкоштовно або за винагороду інформацію про кримінальні правопорушення, які готуються або вчинені; створювати і застосовувати автоматизовані інформаційні системи [13].

Ефективність використання інформації для боротьби з кримінальними правопорушеннями у сфері виготовлення та збуту алкогольних напоїв зростатиме, якщо вона буде опрацьовуватися в інформаційно-аналітичних системах та передаватися каналами електронної пошти. Так, В.А. Пчолкін та В.П. Крайній зазначають, що збільшення обсягу інформації стає на заваді у процесі її обробки та аналізу. Однак використання

сучасних комп'ютерних технологій дозволить вирішити цю проблему [14]. Необхідно відзначити, що інформаційні (комп'ютерні) технології складаються з методів, прийомів і засобів обробки великих масивів інформації, поданих в електронному вигляді, з метою отримання за допомогою електронно-обчислювальних машин із загального масиву необхідних відомостей відповідно до встановлених критеріїв.

Однак у практичній діяльності оперативні працівники не завжди використовують інформаційні системи. Із цього приводу О.М. Бандурка справедливо зазначає, що „одне з основних завдань, яке потребує подальшого вирішення, це підняття ступеня готовності оперативних підрозділів до роботи з інформаційними системами, до активного використання ними новітніх інформаційних технологій у своїй професійній діяльності. На цей час існує певний психологічний бар'єр щодо їх використання, для подолання якого необхідна кропітка цілеспрямована робота серед працівників оперативних підрозділів, подолання сформованих стереотипів, фактично переосмислення традиційних підходів та методів, формування нового – системного мислення, оволодіння умінням бачити в нових інформаційних технологіях не тільки систему знань, але й сукупність практичних прийомів, методів і засобів, що розширюють межі можливостей користувачів таких систем” [6].

Слід зауважити, що на сьогодні існують певні недоліки в функціонуванні автоматизованих інформаційних систем, а тому не можна погодитися з думкою Д.М. Середи, який вважає, що є потреба в реорганізації та оновленні системи інформаційного забезпечення на основі визначених основних недоліків: неузгодженість при створенні та впровадженні інформаційних банків даних; недостатня повнота і вірогідність даних; слабкий інформаційний зв'язок між обліково-реєстраційними, оперативно-розшуковими і довідковими фондами різних служб; дублювання збирання і багаторазова переробка однакових даних різними галузевими службами і на різних рівнях; багата чисельність та недосконалість первинних облікових документів; несвоєчасне надходження до споживачів оперативно-службової інформації через недосконалість технології подання відомостей в банки даних і слабе використання сучасних засобів [15].

Основними причинами виникнення цих недоліків є: недосконалість правового регламентування розробок інформаційних систем, відірваність практичних працівників від банків даних, неможливість чи незручність безпосереднього доступу до інформації, і як наслідок – їх незацікавленість в підтримці інформаційних підсистем в якісному та актуальному стані.

Також великою проблемою в інформаційному забезпеченні оперативно-розшукової діяльності для боротьби з кримінальними правопорушеннями насамперед економічної спрямованості (у тому числі й у сфері виготовлення та збуту алкогольних напоїв) є отримання інформації з інформаційних систем різних контролюючих органів. Нагальною є необхідність опрацювання питання залучення зовнішніх інформаційних ресурсів та надання пропозицій щодо законодавчого врегулювання інформаційної взаємодії з органами державної влади.

Ми вважаємо, що це питання має бути врегульоване на законодавчому рівні шляхом встановлення обов'язкового надання інформації оперативним підрозділам за письмовим запитом та підключенням інформаційних систем контролюючих та інших державних органів до автоматизованих інформаційних систем оперативних підрозділів в односторонньому порядку з метою використання їхніх інформаційних ресурсів (у встановленому обсязі) у боротьбі зі злочинністю. Односторонній порядок підключення зумовлений тим, що інформаційні системи оперативних підрозділів є відомчими мережами закритого типу, які містять й інформацію, що становить державну таємницю, у зв'язку з чим їхнє підключення до інформаційних систем загального користування є неприпустимим.

На наш погляд, функціонування автоматизованих інформаційних систем оперативних підрозділів після підключення до них інформаційних систем контролюючих та інших державних органів повинно здійснюватися у такому порядку: при необхідності отримання інформації стосовно фізичної або юридичної особи, яка займається економічною діяльністю, оперативний працівник підготує запит за підписом начальника підрозділу, в якому він працює, і подає на розгляд начальнику правоохоронного органу, який приймає рішення про видачу чи відмову у видачі інформації, що міститься в інформаційній системі. Такий порядок надання інформації значно прискорив би та спростив одержання необхідних відомостей оперативними працівниками, скорочуючи строки їх одержання до одного дня, і при цьому виключив би можливість „витоку” інформації від працівників контролюючих та інших державних органів про те, що конкретною особою зацікавилися працівники оперативного підрозділу.

Наприкінці зазначимо, що від загального рівня організації інформаційного забезпечення оперативно-розшукової діяльності щодо боротьби з кримінальними правопорушеннями у сфері виготовлення та збуту алкогольних напоїв і подальшого його удосконалення багато в чому залежить їхня профілактика, своєчасне виявлення та припинення. У даний час одним із пріоритетних завдань інформаційного забезпечення повинно стати підвищення якості оперативної поінформованості про вчинення протиправних дій, у першу чергу на легальних підприємствах, що займаються виробництвом алкогольних напоїв, з метою виявлення фактів

розкрадання спирту, акцизних марок, технологічних комплектуючих, випуску неврахованої продукції та встановлення осіб, причетних до цього. Це зумовлено тим, що основна частина фальсифікованих алкогольних напоїв виготовляється саме на легальних підприємствах, а не у підпільних цехах.

References:

1. Filosofskiy slovar'. Moskva, 1983. 517 r. (In Russian).
2. Viner N.A. Informatsionnoye obespecheniye prokurorskogo nadzora. Sotszakonnost'. Moskva, 1990. № 312 (3). R. 37–40. (In Russian).
3. Parshin I.N. Informatsionnoye obespecheniye operativno-rozysknoy deyatel'nosti apparatov ugovnogo royzyska: Diss... kand. yurid. nauk. Moskva: Akademiya MVD RF, 1996. 182 p. (In Russian).
4. Perepelytsya M.M. Deyaki teoretychni aspekty informatsiynoho zabezpechennya operativno-rozshukovoyi diyal'nosti orhaniv vnutrishnikh sprav. *Visnyk Universytetu vnutrishnikh sprav*. 1999. № 1. P. 36–42. (In Ukrainian).
5. Okinavskaya Khartiya global'nogo informatsionnogo obshchestva ot 22 iyulya 2000 goda URL: http://www.conventions.ru/view_base.php?id=13180 (accessed 29.05.2020). (In Russian).
6. Bandurka O.M. Operational search activity. Part 1: Textbook. Kharkiv: NUVS, 2002. 293 p. (In Ukrainian).
7. Kyslytsyn H.K. Ynfomatsyonnoe obespecheniye. Sotszakonnost'. Moskva, 1990. № 12. R. 50–57. (In Russian).
8. Kondrat'ev YA.YU., Khakhanovs'ky V.H. Normativno-pravova baza informatsiyno-analitychnoho zabezpechennya diyal'nosti operativnykh pidrozdiliv militsiyi. *Naukovyy visnyk NAVS Ukrayiny*. Chastyna 2. 2003. № 3. R. 49–55. (In Ukrainian).
9. Rehul's'ky V.A., Yevtushok V.P. Informatsiynе zabezpechennya operativno-rozshukovoyi diyal'nosti orhaniv vnutrishnikh sprav u suchasnykh umovakh. *Visnyk L'viv's'koho IVS. L'viv*, 1997. № 6. R. 12–20. (In Ukrainian).
10. Ovchynskyy V.S. Operativno-rozysknaya ynfomatsyya. Moskva: NYFRA-M, 2000. P. 33–38. (In Russian).
11. Dolzhenkov O.F., Nekrasov V.A., Cherkasov YU.E. Osnovy rozvidky u seredovyshchi ta infrastrukturi zlochynnosti: monohrafiya. Odesa: Odes'kyi yuryd. instytut NUVS, 2003. 290 p. (In Ukrainian).
12. Police. 2001. September. P. 24–27. Vyyavleniye prestupnikov s pomoshch'yu informatsionnykh tekhnologiy. *Bor'ba s prestupnost'yu za rubezhom*. Informbyulleten'. M: VINITI, 2003. № 6. C. 19–23. (In Russian).
13. Verkhovna Rada of Ukraine. Legislation of Ukraine (n.d.). *On Operative Investigation Activity: Law of Ukraine dated 18.02.1992 No. 2135-XII*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text>. (In Ukrainian).
14. Pcholkov V.D., Kravnyy V.P. Vykorystannya informatsiynykh masyviv dlya vykryttya ekonomichnykh zlochyniv. *Vypusk № 1 (t). L'viv: Visnyk LIVS*, 1998. R. 101–108. (In Ukrainian).
15. Sereda D.M. Taktyka rozkryttya zlochyniv u sferi pryvatzatsiyi operativnykh pidrozdilamy orhaniv vnutrishnikh sprav. *Dys... kand. yuryd. nauk. Zaporizhzhya: ZYUIVS*, 2001. 261 p. (In Ukrainian).

Информационное обеспечение оперативно-розыскной деятельности по борьбе с криминальными правонарушениями в сфере изготовления и сбыта алкогольных напитков

Лысенко Андрей Николаевич, e-mail: lan11.07.1979@gmail.com

Харьковский национальный университет внутренних дел, г. Харьков, Украина

Лысенко Ирина Вячеславовна, e-mail: irina8119@ukr.net

Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт», г. Харьков, Украина

Аннотация: Существенным фактором, который оказывает влияние на своевременное и эффективное выявление уголовных правонарушений, в том числе и в сфере производства и сбыта алкогольных напитков, является правильная организация работы по информационному обеспечению оперативно-розыскной деятельности. Такая работа включает: приобретение и расположение различных источников информации, информатизации всех направлений работы по борьбе с преступностью, создание информационных систем, использования современных технических средств, быстродействующих систем приема и передачи как общей, так и оперативной информации, и их обработки. Без отлаженной и действующей системы информационного обеспечения оперативно-розыскной деятельности, адекватное противодействие преступности является проблематичным. Учитывая изложенное, данная научная работа посвящена вопросам организации информационного обеспечения оперативно-розыскной деятельности по борьбе с криминальными правонарушениями в сфере изготовления и сбыта алкогольных напитков и решению связанных с этим проблем.

Ключевые слова: оперативно-розыскная деятельность, информационно-аналитическое обеспечение, информация, уголовные преступления, сфера производства и реализации алкогольных напитков.

DETERMINANTS OF CRIMINAL OFFENSES, PROVIDED FOR BY ART. 213 OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE

Andrii Lysenko,

Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Operational Investigative Activities and Disclosure of Crimes Kharkiv
National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine
ORCID:<https://orcid.org/0000-0003-0780-2148>
e-mail: lan11.07.1979@gmail.com

Viktoriia Vintsuk,

Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor of the Department of Criminal Procedure, Criminalistics and
Expertology Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine
ORCID:<https://orcid.org/0000-0003-4241-4474>
e-mail: vikaord1@gmail.com

Maksym Tkachov,

Candidate of Economics Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Law National
Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute», NTU «KhPI» Kharkiv, Ukraine
ORCID:<https://orcid.org/0000-0001-7607-9462>
e-mail: Maksym.Tkachov@khpi.edu.ua

Abstract. Purpose – based on the analysis of official statistics available from the Prosecutor General's Office of Ukraine on recorded criminal offenses provided for by Art. 213 of the Criminal Code of Ukraine, to determine the practical experience of combating crime in the field of economic activities, issue-specific literature, today's incidence of the criminal offenses under study, trends of their discovery, and causes and conditions which are conducive to such crimes. Methodology – a system of general scientific and special methods which enabled an objective analysis of the issue under study, in particular, sociological, comparative legal, statistical analysis, logical normative, formal logical and content analysis of documents. Findings the findings are presented as calculated data of quantitative indicators of the dynamics in the discovery of the criminal offenses under Art. 213 of the Criminal Code of Ukraine in the period 2014–2020, and also as a list of the main determinants of these offenses and the criminal situation related thereto. Scientific novelty. The article proposes a number of new scientific provisions and proposals, namely, establishes the current criminal situation in the field of scrap metal procurement and operations with it in Ukraine, determines the trends of changes in it, and the major causes and conditions conducive to the criminal offenses under Art. 213 of the Criminal Code of Ukraine. Practical importance. The scientific provisions formulated and presented in this article contain specific data which are important in the general theoretical as well as in the practical sense, and also provide the ground for increasing the efficiency of law enforcement and may be used to organize the detection and investigation of violations in the procedure of scrap metal procurement and operations with it.

Keywords: scrap metal, criminal situation, law, operative search counteraction, violation of procedure for scrap metal procurement and operations with scrap metal, criminal offenses.

Постановка проблеми. Получение Украиной независимости привело к значительным преобразованиям в социально-экономической сфере. Начиная с 1991 года в результате разгосударствления металлургической отрасли и потери государственной монополии на проведение операций с металлоломом, несовершенства правового регулирования данных процессов, увеличивается криминализация этой высокодоходной сферы хозяйственной деятельности, массово возникают нелегальные пункты приема металлолома. Учитывая, что металлолом является важнейшим стратегическим и энергосберегающим сырьем для металлургического производства, которое влияет на эффективность деятельности предприятий отечественной металлургической отрасли и обеспечения экологической безопасности окружающей среды, важной является необходимость снижения уровня преступности в рассматриваемой сфере.

Необходимым условием выполнения этой задачи является повышение эффективности оперативно-розыскного противодействия уголовным правонарушениям, предусмотренным ст. 213 УК Украины, в том числе, путем усовершенствования теоретических основ такого противодействия при помощи определения детерминант совершения данных правонарушений и их последующего устранения.

Анализ последних исследований и публикаций. Уголовно-правовые и оперативно-розыскные аспекты противодействия уголовным правонарушениям, предусмотренным ст. 213 УК Украины исследовались в научных работах П.Н. Андрушко, Д.А. Гармаша, В.М. Кузнецова, А.И. Саско и др. Прежде всего учеными подробно были рассмотрены проблемы уголовно-правовой регламентации данных правонарушений, их уголовно-правовая характеристика, такие ее элементы, как субъект, субъективная сторона, объект, объективная сторона преступления, также ими были определены предмет преступления, факторы социального и правового характера, способствующих совершению нарушения порядка осуществления операций с металлоломом, предложены изменения в действующий УК Украины с целью его совершенствования, осуществлен анализ критериев разграничения уголовных правонарушений в этой сфере от подобных административных правонарушений.

Выделение нерешенных ранее частей общей проблемы. Вместе с тем ряд вопросов остался вне поля зрения ученых. Одним из них является отсутствие научных исследований по вопросам определения состояния и динамики совершения нарушений порядка осуществления заготовки металлолома и операций с ним в современной Украине, детерминант их совершения. Ныне особенно остро ощущается потребность в изучении обозначенной проблематики в связи со значительной распространенностью уголовных правонарушений, предусмотренных ст. 213 УК Украины. На основании изложенного можно сделать вывод, что требуют дополнительных исследований, с учетом современных задач оперативно-розыскной деятельности, криминалистики, вопросы, касающиеся определения состояния криминогенной обстановки в этой сфере хозяйственной деятельности.

Цель статьи заключается в формировании системы знаний о нарушениях порядка осуществления заготовки металлолома и операций с ним путем определения современных причин и условий, исследуемых уголовных правонарушений.

Для достижения поставленной цели необходимо решить следующие задания:

- рассмотреть генезис криминализации сферы осуществления заготовки металлолома и операций с ним;
- проанализировать официальные статистические данные Генеральной прокуратуры Украины по учету уголовных правонарушений, предусмотренных ст. 213 УК Украины, практический опыт борьбы с преступностью в сфере хозяйственной деятельности, специальную литературу;
- исследовать состояние и динамику совершения нарушений заготовки металлолома и операций с ним в настоящее время в Украине;
- определить детерминанты уголовных правонарушений, предусмотренных ст. 213 УК Украины.

Методика. При написании статьи использовались следующие научные методы: социологический – во время сбора и накопления научной информации об объекте и предмете исследования путем изучения официальных, научных и библиографических источников, анкетирования работников Национальной полиции; сравнительно-правовой и статистического анализа – при исследовании и анализе статистических данных по противодействию нарушению порядка заготовки металлолома и осуществления операций с ним; логико-нормативный и формально-логический – при осуществлении анализа криминогенной обстановки и определении детерминант совершения уголовных правонарушений, предусмотренных ст. 213 УК Украины; контент-анализа документов – при изучении материалов уголовных производств, отражающих результаты борьбы с данным уголовным правонарушением.

Основной материал и полученные научные результаты. Возникновение независимой Украины сопровождалось приватизацией металлургической отрасли и соответственно потерей государственной монополии на осуществление операций с металлоломом. Действующее в этот период законодательство не успевало реагировать на вновь возникающие процессы в сфере хозяйственной деятельности. В результате чего многие из них оставались без правового регулирования. Это стало предпосылкой для криминализации экономики.

Некоторые ученые справедливо замечают по этому поводу: «Характерной чертой отечественной экономики является уголовный монополизм на наиболее прибыльные сферы общественного производства (банковский сектор, топливно-энергетический и горнометаллургический комплексы, химическая промышленность, машиностроение, торговля, фармацевтическая промышленность)» [1]. Теневые процессы не ограничились только экономикой, но и охватили почти все сферы жизни в Украине. Масштабы морального вреда, нанесенного обществу в связи с вынужденным участием в теневой экономике, огромны. В 90-х годах XX века для подавляющего большинства населения произошла полная смена фундаментальных ценностей и ориентиров, теневой образ жизни стал привычным явлением, авторитет государства в глазах общества был значительно подорван. Многие граждане страны, вынужденно пренебрегая нравственными нормами, стали на незаконный и преступный путь [2].

Увеличение возможностей в этот период для совершения правонарушений в сфере хозяйственной деятельности стало предпосылкой того, что в последнем десятилетии XX века приобрели широкое распространение незаконные операции с металлоломом и содержание незаконных пунктов его приема, хранения и сбыта. Совершение данных уголовных правонарушений связано с посягательством на

экономические основы государства и экологическую безопасность окружающей среды. Кроме того их общественная опасность увеличивается за счет уклонения от налогообложения со стороны преступников, что причиняет значительный материальный ущерб государственному бюджету.

Таким образом, можно констатировать, что после приобретения Украиной независимости криминальная обстановка в сфере осуществления операций с металлоломом значительно ухудшилась.

Повышение спроса на металлолом и возможность его беспрепятственного сбыта через незаконные пункты его приема, способствовали появлению и широкому распространению нового вида хищений – краж металлосодержащих предметов. В качестве их главного отличия от иных видов краж можно выделить то, что субъект уголовного правонарушения заранее имеет умысел на незаконное завладение предметом правонарушения с целью последующей сдачи его на металлолом и получение за это прибыли.

Стабилизировать криминальную обстановку в сфере осуществления заготовки металлолома и операций с ним в Украине, и установить контроль за данным видом хозяйственной деятельности государство попыталось законодательным путем. С этой целью при принятии в 2001 году нового Уголовного кодекса Украины в него была введена статья 213, которая предусматривает уголовную ответственность за нарушение порядка осуществления операций с металлоломом и организацию незаконных пунктов его приема, хранения и сбыта [3].

О значительной степени криминализации сферы осуществления заготовки металлолома и операций с ним свидетельствуют официальные статистические данные Генеральной прокуратуры Украины о количестве зарегистрированных уголовных правонарушений, предусмотренных статьей 213 Уголовного кодекса Украины и результатах их досудебного расследования, которые отражены на рисунке. Так, в 2014 было учтено 1287 преступлений данного вида, в 2015 г. – 1276 (–0,85%), в 2016 г. – 649 (–49,14%), в 2017 г. – 661 (+1,85%), в 2018 – 639 (–3,33%), в 2019 г. – 476 (–25,51%), в 2020 г. – 269 (–43,49%) [4].

Анализируя эти данные, можно сделать вывод о том, что в период 2014–2015 гг. уровень преступности в сфере заготовки металлолома и осуществления операций с ним остается практически неизменным. В 2016 г. количество выявленных уголовных правонарушений данного вида резко сокращается – практически вдвое. Однако, существенное уменьшение показателей эффективности борьбы по данной линии работы обусловлено не уменьшением уровня преступности, а вступлением в действие 28.06.2015 г. нового Закона Украины «Про лицензирование видов хозяйственной деятельности» [5]. В данном Законе из перечня видов деятельности подлежащих лицензированию была исключена «деятельность, связанная с заготовкой, переработкой металлолома черных и цветных металлов и его металлургической переработкой» и внесены соответствующие изменения в Закон Украины «Про металлолом» [6]. В связи с этим были внесены изменения в ст. 213 Уголовного кодекса Украины в части декриминализации такой формы совершения исследуемых уголовных правонарушений, как осуществление операций с металлоломом без получения лицензии.

Помимо этого законодатель с целью приведения норм, которые регулируют ответственность за нарушения в сфере осуществления операций с металлоломом, в соответствие с новыми положениями законодательства, внес изменение в ст. 213 Уголовного кодекса Украины, касающееся определения субъектов совершения уголовных правонарушений, предусмотренных данной статьей [7]. При этом была допущена ошибка, так, в ст. 213 Уголовного кодекса Украины появилось положение, которое не соответствовало нормам действующего законодательства, не могло быть реализовано и приводило к проблемам правоприменения. К рассматриваемому изменению относится указание в данной статье такого субъекта нарушений порядка осуществления операций с металлоломом, как должностное лицо субъекта хозяйственной деятельности, сведения о котором не включены в перечень субъектов хозяйствования, которые осуществляют операции с металлоломом. Вместе с тем ни Закон Украины «Про лицензирование видов хозяйственной деятельности», ни Закон Украины «Про металлолом» (который является специальным законодательным актом, регулирующим отношения, которые возникают в процессе осуществления операций с металлоломом) не предусматривают существование или необходимость создания указанного перечня, органов, которые обязаны его вести, требований к субъектам хозяйствования, необходимых для включения в перечень и т.п.

Указанное изменение действовало в период с 5.04.2015 г. (дата вступления в действие Закона Украины «О внесении изменений в некоторые законодательные акты Украины по упрощению условий ведения бизнеса (дерегуляция)» [7], до его отмены 14.11.2020 г., в связи с принятием Закона Украины «Про внесение изменений в некоторые законодательные акты Украины по детенизации рынка металлургического сырья и операций с металлоломом» [8] и негативно отразилось на динамике выявления уголовных правонарушений, предусмотренных ст. 213 Уголовного кодекса Украины. Так, начиная с 2017 г. до 2020 г. наблюдается дальнейшее значительное уменьшение количества выявленных уголовных правонарушений, предусмотренных ст. 213 Уголовного кодекса Украины – на 58%. Таким образом, в 2020 г. официально зарегистрированный уровень преступности в сфере заготовки металлолома и осуществления операций с ним снизился по сравнению с

2014 г. на 79,1%. Это свидетельствует с одной стороны о попытке государства стабилизировать криминогенную обстановку в данной сфере, а с другой – о несовершенстве в рассматриваемый период действовавшего уголовно-правового законодательства, предусматривающего ответственность за нарушение порядка осуществления заготовки металлолома и операций с ним.

Однако распространенность исследуемых уголовных правонарушений и до сих пор остается значительной. В ходе проведенного нами анализа статистических данных учета всех видов уголовных правонарушений в сфере хозяйственной деятельности было установлено, что нарушение порядка заготовки металлолома и осуществления операций с ним является одним из наиболее распространенных уголовных правонарушений в данной сфере и составляют в среднем около 10,8% от их общего количества за исследуемый период. Это подтверждается анализом официальных статистических данных Генеральной прокуратуры Украины о количестве зарегистрированных уголовных правонарушений в сфере хозяйственной деятельности и результатах их досудебного расследования. Так, в 2014 г. было учтено 8418 уголовных правонарушений всех видов в сфере хозяйственной деятельности. При этом, уголовные правонарушения, предусмотренные ст. 213 Уголовного кодекса Украины составили 15,29% от их общего количества. Соответственно в 2015 г. – 7631 (16,72%), в 2016 г. – 6490 (10%), в 2017 г. – 6297 (10,5%), в 2018 г. – 6334 (10,09%), в 2019 г. – 5947 (8%) в 2020 г. – 5342 (5,04%) [4].

Необходимо отметить, что действительное состояние распространенности исследуемых нами уголовных правонарушений, отличается еще большими количественными показателями их совершения. Такое утверждение обусловлено тем, что уголовные правонарушения, предусмотренные ст. 213 Уголовного кодекса Украины обладают высокой степенью латентности. В связи, с чем значительная их часть не выявляется правоохранительными органами. Данное обстоятельство не позволяет установить истинное состояние криминогенной обстановки в сфере осуществления заготовки металлолома и операций с ним в Украине. Что приводит в свою очередь к отсутствию, соответствующих мер реагирования со стороны государства.

Стоит заметить, что неопределенность целей и задач в выборе средств и направлений государственной политики по борьбе с нарушениями порядка осуществления заготовки металлолома и операций с ним свидетельствует об отсутствии научно обоснованного подхода к решению этой проблемы, что затрудняет деятельность правоохранительных органов по борьбе с преступлениями данного вида и как следствие создает благоприятные условия для распространения преступности.

Мы считаем, что с целью стабилизации криминогенной обстановки и снижение уровня преступности, связанной с нарушением порядка осуществления заготовки металлолома и операций с ним, необходимо выявить и устранить ее детерминанты. Детерминантами преступности (от лат. *determinare* – «определять») называются комплексы социальных явлений, совместное действие которых порождает преступность. В качестве детерминант выделяют причины преступности и ее условия. Причины и условия преступности действуют совместно: причина порождает следствие лишь при наличии определенных условий.

По этому поводу криминологи отмечают, что явление преступности как система деятельности на уровне общества, социальных групп и отдельных людей не возникает само по себе. Это явление имеет собственные основания, в роле которых выступают другие события, явления, процессы, которые их породили при определенных условиях. Такие основания называются причинами. Причина в статическом состоянии сама по себе ничего не порождает. Для наступления последствия (реализация причины в динамике) необходимо сочетание ее с условием [9]. Также ученые совершенно верно утверждают, что чаще всего в роле причин фигурируют обстоятельства, при которых происходило нравственное воспитание личности, формировались ее мотивационные установки. А к условиям, которые способствуют совершению преступления, относятся условия реализации ее личностных и других индивидуальных свойств [10]. Причины преступности оказывают определяющее влияние на принятие решения о совершении незаконного деяния. Вместе с тем нельзя выделить какую-нибудь одну основную причину преступности, так как на принятие решения лицом о начале преступной деятельности, как правило, влияет совокупность таких причин.

Условия преступности – это совокупность негативных явлений и процессов, которые способствуют формированию и проявлению причин преступности [9]. Таким образом, условие преступности – это то, что само по себе не порождает преступность или преступление, но влияет на процессы порождения, участвует в детерминации преступности. В зависимости от функциональной роли условия делятся на необходимые и достаточные. Необходимыми условиями считаются неблагоприятные условия жизни и социализация разных слоев населения, негативные явления и процессы, под влиянием которых возникают криминогенные деформации элементов общественного сознания. Для реализации умысла должны быть еще и достаточные условия, которые понижают риск уголовной ответственности и повышают шансы достижения конечного результата [9]. В рамках нашего исследования к последним можно отнести либерализацию уголовной ответственности за совершение уголовных правонарушений, предусмотренных

ст. 213 УК Украины, низкий уровень борьбы с преступностью, коррупцию органов правоохранительной и судебной систем и т.п.

В отличие от условия, причина всегда непосредственно связана с результатом, не отделена от него опосредованными звеньями. Это, в частности, означает, что причина действия человека – его сознание и воля; поэтому очевиден криминологический вывод: причины преступности лежат в субъективной сфере жизни общества, социальной группы и личности [11].

Детерминанты преступности целесообразно поделить на две группы: первая группа – это общие причины и условия, которые влияют на рост количества совершенных уголовных правонарушений и соответственно ухудшение криминогенной обстановки в Украине; вторая группа – это специальные, которые влияют непосредственно на совершение уголовных правонарушений, предусмотренных ст. 213 Уголовного кодекса Украины. Обе группы причин и условий тесно взаимосвязаны между собой.

К общим детерминантам преступности относятся: тяжелая экономическая ситуация в стране и вызванная этим безработица; распространение наркомании и алкоголизма; формирование в обществе культа обогащения и стремления к ведению материально обеспеченной жизни; повышение уровня социального неравенства между разными слоями общества и т.д.

Коротко рассмотрев основные детерминанты преступности, перейдем к детальному рассмотрению детерминант непосредственно, влияющих на рост нарушений порядка осуществления заготовки металлолома и операций с ним, которые имеют большее значение для нашего исследования.

Одной из важнейших причин совершения уголовных правонарушений, предусмотренных ст. 213 Уголовного кодекса Украины, является возможность получения значительных материальных доходов противоправным путем. Предпосылкой этому служит простой механизм совершения уголовных правонарушений данного вида. При этом от преступников для быстрого получения высокой прибыли не требуется владение большим начальным капиталом, особыми навыками, занятия определенной должности, наличия образования, криминальных связей и опыта. Следует заметить, что механизм совершения незаконных операций с металлоломом полностью идентичен технологическому процессу осуществления операций с металлоломом на легальных предприятиях, с той лишь разницей, что в первом случае она осуществляется без государственной регистрации.

Следующей по значимости детерминантой распространения преступности, связанной с нарушением порядка осуществления заготовки металлолома и операций с ним, является преждевременный отказ от государственной монополии на осуществление таких операций, в результате чего государство фактически потеряло возможность осуществления контроля и влияния на процессы, происходящие в этой области. Это, в свою очередь, породило большое количество негативных явлений. Так, с 1992 г., с началом процесса приватизации предприятий металлургической отрасли, стремительно растут цены на изделия из металла (по сравнению с ценами, которые были в период существования СССР), что привело к возникновению коммерческого спроса на металлолом как основное сырье для производства такой продукции. Рост цен на металлолом соответственно увеличил его ликвидность, сделали его объектом внимания криминальных элементов, и вызвали рост количества совершенных преступлений, связанных с его оборотом. В результате этого происходит потеря значительной части дохода государства от осуществления операций с металлоломом, что наносит значительный материальный ущерб государству.

Процесс перехода предприятий металлургической отрасли от государственной формы собственности к частной, в условиях становления новой рыночной системы экономики, породил длительный период времени, в течение которого в хозяйственной сфере существовал правовой «вакуум», то есть законодательство фактически не успевало за интенсивным развитием экономических отношений. При этом необходимо учитывать отсутствие опыта у законодателя в разработке и принятии эффективно действующих нормативно-правовых актов в новых условиях, а также отсутствие четко сформулированной государственной стратегии в отношении статуса субъектов хозяйствования и порядка осуществления их деятельности. Это привело к отсутствию правового регулирования некоторых процессов в сфере хозяйственной деятельности, в том числе и осуществления операций с металлоломом.

Несовершенство правового регулирования деятельности, связанной с осуществлением операций с металлоломом, стимулировало интенсивное развитие преступности в данной сфере и заключалось в отсутствии запрета на экспорт металлолома цветных и легированных металлов до 1999 г., а также отсутствия уголовной ответственности за совершение данных преступлений до 2001 г. Это негативное явление сделало невозможным осуществление эффективной борьбы с незаконными операциями с металлоломом в тот период, чем и воспользовались преступники.

Кроме того, по нашему мнению, к недостаткам правового регулирования можно отнести либерализацию уголовной ответственности за совершение уголовных правонарушений, предусмотренных статьей 213 Уголовного кодекса Украины, которая заключается в достаточно мягком наказании, учитывая их общественную опасность. Следует заметить, что большое значение для лиц, совершающих нарушения

порядка осуществления операций с металлоломом, при принятии ими решения о начале криминальной деятельности, имеет факт относительно небольшой меры уголовной ответственности при значительных незаконных доходах [12]. В связи с этим, по нашему мнению, целесообразно усилить ответственность за совершение этих уголовных правонарушений.

Значительному распространению уголовных правонарушений, предусмотренных ст. 213 УК Украины, способствует высокий уровень коррупции в правоохранительных органах. Косвенно это подтверждается двумя фактами. Во-первых, механизм нарушения порядка заготовки металлолома и осуществления операций с ним предусматривает создание большого круга лиц, осведомленных о незаконном приеме металлолома, и делает эти уголовные правонарушения фактически очевидными. Так, преступники с целью налаживания процесса скупки металлолома, вынуждены рекламировать свою противоправную деятельность в обществе путем размещения объявлений. Следовательно, такое положение делает невозможным функционирование незаконных пунктов приема, хранения и сбыта металлолома в течение какого-либо значительного периода времени без «поддержки» со стороны коррупционных связей. Во-вторых, в настоящее время, несмотря на принимаемые правоохранительными органами меры по противодействию уголовным правонарушениям, предусмотренным статьей 213 УК Украины, практически во всех населенных пунктах Украины функционируют незаконные пункты приема, хранения и сбыта металлолома.

Перечисленные выше детерминанты, в своей совокупности, создали благоприятные условия для возникновения и распространения нарушений порядка осуществления заготовки металлолома и операций с ним, чем немедленно воспользовались как отдельные криминальные элементы, так и представители организованной преступности.

Выводы. Анализ состояния криминогенной обстановки в сфере осуществления заготовки металлолома и операций с ним в Украине свидетельствует, что на сегодняшний день несмотря на принятые государством меры по ее стабилизации, распространенность уголовных правонарушений, предусмотренных статьей 213 Уголовного кодекса Украины остается весьма значительной. О факте их широкого распространения свидетельствует анализ статистических данных Генеральной прокуратуры Украины о количестве зарегистрированных уголовных правонарушений в сфере хозяйственной деятельности. Так, в период с 2014 по 2020 гг. количество зарегистрированных уголовных правонарушений, предусмотренных статьей 213 Уголовного кодекса Украины уменьшилось на 79,1%, что в первую очередь связано с декриминализацией такой формы их совершения, как осуществление операций с металлоломом без получения лицензии, а также ошибки законодателя в части определения в указанной статье субъекта их совершения (изменения действовали с 05.04.2015 до 14.11.2020). Вместе с тем рассматриваемые уголовные правонарушения являются одними из наиболее распространенных в сфере хозяйственной деятельности и составляют в среднем около 10,8% от их общего количества в исследуемый период.

По нашему мнению, основными детерминантами уголовных правонарушений, предусмотренных статьей 213 УК Украины и состояния, связанной с этим криминогенной обстановки в Украине являются: а) высокая доходность, то есть возможность криминальных элементов, осуществляющих незаконные операции с металлоломом, получать значительные прибыли, в сочетании с относительно небольшой степенью уголовной ответственности по сравнению с совершением других корыстных преступлений; б) простой механизм совершения данных уголовных правонарушений, который не требует от преступников для получения значительных материальных доходов владения большим начальным капиталом, особыми навыками, занятия определенной должности, наличия образования, криминальных связей и опыта; в) преждевременное прекращение государственной монополии на проведение операций с металлоломом, которое связано с приватизацией предприятий и, как следствие, формирование коммерческого спроса на него на внутреннем и внешнем рынках сбыта, что сделало металлолом объектом посягательства со стороны преступников; г) несовершенство правового регулирования процесса осуществления операций с металлоломом, особенно на начальном этапе возникновения независимой Украины, которое заключалось в отсутствии запрета на экспорт металлолома цветных и легированных металлов (до 1999 г.), отсутствии уголовной ответственности за нарушение порядка проведения операций с металлоломом (до 2001 г.), либерализации уголовной ответственности за совершение этих преступлений; д) коррупция в правоохранительных органах, которая обусловлена низким уровнем их материальной обеспеченности в сочетании с высокой доходностью преступной деятельности по нарушению порядка осуществления заготовки металлолома и операций с ним.

References:

1. Holovkin, B. M. (2014). General Characteristics of the Determinants of Crime in Ukraine. *Forum of law*, 1, 106-111. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2014_1_21.
2. Piasetska-Ustych, S. V. (2016). Corruption and the shadow economy in the system of socio-economic relations of society. *Global and national problems of economics*, 10, 34-39. Retrieved from <http://global->

national.in.ua/issue-10-2016/18-vipusk-10-kviten-2016-r/1838-p-yasetska-ustich-s-v-koruptsiya-i-tinova-ekonomika-v-sistemi-sotsialno-ekonomichnikh-vidnosin-suspilstva.

3. Verkhovna Rada of Ukraine. Legislation of Ukraine (n.d.). *Criminal Code of Ukraine: Law of Ukraine dated 05.04.2001 No. 2341-III*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

4. Prosecutor General's Office of Ukraine (n.d.). *Official website: Statistics – Prosecutor General's Office*. Retrieved from <https://www.gp.gov.ua/ua/1stat>.

5. Verkhovna Rada of Ukraine. Legislation of Ukraine (n.d.). *About licensing of types of economic activity: Law of Ukraine dated 02.03.2015 No. 222-VIII*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-19#Text>.

6. Verkhovna Rada of Ukraine. Legislation of Ukraine (n.d.). *About scrap metal: Law of Ukraine dated 05.05.1999 No. 619-XIV*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/619-14#Text>.

7. Verkhovna Rada of Ukraine. Legislation of Ukraine (n.d.). *On amendments to some legislative acts of Ukraine to simplify the conditions for doing business (deregulation): Law of Ukraine dated 12.02.2015 No. 191-VIII*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/191-19#Text>.

8. Verkhovna Rada of Ukraine. Legislation of Ukraine (n.d.). *On amendments to some legislative acts of Ukraine concerning de-shadowing of the market of metallurgical raw materials and operations with scrap metal: Law of Ukraine dated 14.07.2020 No. 776-IX*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776-20#Text>.

9. Holovkin, B. M. (2014). Causality in system determinations to criminality. *Theory and practice of jurisprudence*. 1 (5), 268-275. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2014_1_24.

10. Semeniuk, O. (2017). Causes and conditions of crime and their reflection motivations of criminal behavior. *Legal Ukraine*. 2–3, 75–84.

11. Osmolian, V. A. (2015). Law enforcement activity on liquidation reasons for committing crimes. *Scientific Bulletin of Lviv State University of Internal Affairs*. 3, 148–159.

12. Lysenko, A. M., Vintsuk, V. V., Vinakov, A. V., Hrabazii, I. A., & Shendryk, V. V. (2013). *Activity of operative divisions of law-enforcement bodies concerning struggle against infringements of the order of implementation of operations with scrap metal: monograph*. Kharkiv: Oberih.

Детерминанты уголовных правонарушений, предусмотренных ст. 213 Уголовного кодекса Украины

Лысенко Андрей Николаевич, e-mail: lan11.07.1979@gmail.com

Харьковский национальный университет внутренних дел, г. Харьков, Украина

Винцук Виктория Владимировна, e-mail: vikaord1@gmail.com

Харьковский национальный университет внутренних дел, г. Харьков, Украина

Ткачев Максим Михайлович, e-mail: Maksym.Tkachov@khp.edu.ua

Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт», г. Харьков, Украина

Аннотация: Целью статьи является определение на основе анализа официальных статистических данных Генеральной прокуратуры Украины по учету уголовных правонарушений, предусмотренных ст. 213 УК Украины, практического опыта борьбы с преступностью в сфере хозяйственной деятельности, специальной литературы, распространенности исследуемых уголовных правонарушений в настоящее время, тенденций их выявления, причин и условий, способствующих их совершению. Методика исследования заключается в использовании системы общенаучных и специальных методов, которые обеспечили объективный анализ исследуемого предмета, в частности, социологический, сравнительно-правовой, статистического анализа, логико-нормативный, формально-логический и контент-анализа документов. Результаты представлены в виде расчетных данных количественных показателей динамики выявления уголовных правонарушений, предусмотренных ст. 213 УК Украины в период 2014–2020 гг., а также перечня основных детерминант данных правонарушений и состояния, связанной с этим криминогенной обстановки. Научная новизна состоит в том, что в статье предложен ряд новых научных положений и предложений, а именно: определены современное состояние криминогенной обстановки в сфере осуществления заготовки металлолома и операций с ним в Украине, тенденции ее изменения, основные причины и условия, способствующие совершению уголовных правонарушений, предусмотренных ст. 213 УК Украины. Практическая значимость. Сформулированные и изложенные в статье научные положения содержат конкретные данные, которые имеют как общетеоретическое, так и практическое значение, являются основой для повышения эффективности правоохранительной деятельности и могут быть использованы при организации раскрытия и расследования нарушений порядка осуществления заготовки металлолома и операций с ним.

Ключевые слова: металлолом, криминогенная обстановка, закон, оперативно-розыскное противодействие, нарушение порядка осуществления заготовки металлолома и операций с металлоломом, уголовные правонарушения.

LIFE IMPRISONMENT: PROBLEMS OF CRIMINAL LEGISLATION OF UKRAINE

Merkulova V.O.,

Doctor of Law, Professor,

Professor of Criminal Law and criminology of Odessa State University Internal Affairs, Odessa, Ukraine

Hrytenko O.A.

Doctor of law, Associate Professor,

Professor of the Department criminal law disciplines Faculty of Law,

Dnipropetrovsk University of Internal Affairs, Dnipro, Ukraine

e-mail: oksanochka.oksi78@ukr.net

Abstract. A new type of the most severe punishment is defined in alternative sanctions of sixteen criminal law norms which contain signs of criminally illegal (criminal) behavior directed against national security of Ukraine, life and health of the person, sexual inviolability of the person, public safety, authority of public authorities, justice, peace, security of mankind and international order (generic object), subject to particularly severe consequences.

In all cases, life imprisonment is defined in the sanction of the norm, along with imprisonment for a certain period. On the one hand, this new type of punishment should provide preventive functions of the abolished death penalty (severe punishment, fear), and on the other hand, as one of the subtypes of the criminal punishment system, has its goals not only punishment but also correction and special warning of the convict.

Problems of legal nature and appointment of a new type of punishment, specificity of the ratio and significance of punishment and correction in the process of its implementation should affect the state and directions of further reforming the current criminal legislation of Ukraine in terms of expanding restrictions on this type of punishment punishment for another more lenient, the use of parole. In particular, all of the above in terms of systemic legal analysis of the provisions of Art. 64 of the Criminal Code and Part 4 of Art. 68 of the Criminal Code gives grounds to conclude that it is expedient to limit the scope of application of the most severe punishment only to the first stage of an unfinished criminal offense - preparation. And this restriction should not depend on the generic object of encroachment, because the life and health of any person is the most important value for the state. As for the possibilities and procedure for disseminating the effect of Art. 81, 82 of the Criminal Code for those sentenced to life imprisonment - this problem requires more in-depth research in terms of determining the material and formal grounds for the use of incentive institutions, taking into account the peculiarities of the dualism of punishment.

Keywords: life imprisonment, especially serious crimes, imprisonment, law enforcement, criminal punishment system.

Актуальність. З набуттям чинності Кримінальним кодексом України (КК) 2001 року в системі покарань з'явився новий вид покарання – довічне позбавлення волі, яке мало призначатися за вчинення особливо тяжких злочинів і застосовуватися лише у випадках, спеціально передбачених КК, якщо суд не вважав за можливе застосувати позбавлення волі на певний строк. Дана дефініція, як і перелік осіб, стосовно яких довічне позбавлення волі не застосовувалося, доволі тривалий час не зазнавали змін. Проте Законом від 07.09. 2016 р. (№1492-VIII) цей інститут зазнав змін: до попереднього переліку обмежень в застосуванні довічного позбавлення волі (вчинення діяння особою у віці до 18 років, досягнення особою 65 років, стан вагітності на момент вчинення діяння чи постановлення вироку) законодавець додав факт незакінченої кримінально-протиправної діяльності (у випадках чітко визначених у законі).

Загалом новий вид найсуворішого покарання визначено в альтернативних санкціях шістнадцяти кримінально-правових норм, які містять ознаки кримінально-протиправної (злочинної) поведінки спрямованої проти національної безпеки України, життя та здоров'я особи, статевої недоторканості особи, громадської безпеки, авторитету органів державної влади, правосуддя, миру, безпеки людства та міжнародного порядку (родовий об'єкт), за умови настання особливо тяжких наслідків.

У всіх випадках довічне позбавлення волі визначено у санкції норми поряд із позбавленням волі на певний строк. З одного боку, цей новий вид покарання має забезпечувати превентивні функції скасованої смертної кари (сувора кара, страхання), а з іншого боку, як один із підвидів системи кримінальних покарань, має своїми цілями не лише кару, а й виправлення та спеціальне попередження засудженої особи.

Ця особливість все більше впливає на стан правозастосування. Станом на 1.01. 2020 р. чисельність довічно ув'язнених осіб становила 1536 осіб (у 2019 р. – 1541, у 2018 р. - 1572, у 2017 р. - 1579 осіб), в тому числі – 23 жінки. (12) Отже спостерігається постійна тенденція до зниження кількості осіб, при тому, що за останні чотири роки щорічно додається по 20 знову засуджених осіб. (12) Слід зазначити, що

порівнюючи із статистикою перших років застосування довічного позбавлення волі в Україні судова практика в цій частині суттєво змінилася. Адже у 2001 та 2002 роках довічне позбавлення волі було призначене відповідно 138 та 155 особам. (17, С. 11) Маємо погодитися із тією думкою, що суди почали усвідомлювати «усю серйозність наслідків призначення такого покарання – по суті смертної кари у розстрочку» (27). Причиною зменшення кількості осіб засуджених до довічного позбавлення волі, які перебувають в установах по виконанню покарання (поміж іншого), є стан смертності серед засуджених, який характеризується доволі негативною тенденцією: кількість померлих у 2017-2019 рр. суттєво збільшилася порівняно із попередніми роками (з 2-4 випадків до 27 -33 на рік). (12) В доктрині права доводиться, що Україна посідає одне із перших місць серед європейських держав за кількістю засуджених до довічного позбавлення волі (3, С. 224; 16, С. 478).

Як будь-який новий кримінально-правовий інститут – інститут довічного позбавлення волі потребує більш поглиблених досліджень щонайменше на декількох рівнях: з'ясування характеру системно-правових взаємозв'язків із іншими кримінально-правовими інститутами, зокрема, таким покаранням як позбавлення волі на певний строк, незакінченою кримінально-протиправною діяльністю, цілями покарання тощо; встановлення відповідності (невідповідності) гуманістичного спрямування у реформуванні даного виду покарання основоположному принципу кримінального права – чіткої залежності суворості покарання від тяжкості діяння; потребує подальших пошуків дієвих кримінально-правових та кримінально-виконавчих механізмів та інструментарію, здатних забезпечити досягнення цілей покарання та нейтралізувати негативний вплив довгострокового перебування особи в ізоляції на фізичний та психічний стан. Зазначене обумовлює актуальність обраного нами напрямку дослідження в умовах інтенсивного реформування чинного кримінального законодавства.

Стан дослідження. Під час підготовки даної статті у якості доктринальних джерел використовувалися праці суто кримінально-правового, кримінально-виконавчого та кримінологічного характеру, предметом дослідження яких безпосередньо (або ж опосередковано) визначалися проблеми чинного стану та подальших напрямків реформування кримінального законодавства України щодо підстав застосування (призначення) та порядку виконання найсуворішого покарання у виді довічного позбавлення волі. Зокрема, наукові дослідження, присвячені проблемам: особливостей правової природи та завдань довічного позбавлення волі, першочерговість цілей та можливостей досягнення виправлення (ресоціалізації) засуджених (Т.В. Дуюнова, Н.В. Коломієць, В. Коротаєва, Л.О. Мостепанюк, Ю.А. Пономаренко, В.П. Севостьянова, С.І. Скокова та О.І. Фролова); формулювання формальних та матеріальних підстав для застосування змін під час відбування покарань, пов'язаних з ізоляцією особи від суспільства (А.П. Гель, Т.І. Горбачевська, О.П. Горпинюк, О.А. Гритенко, В.Я. Конопельский); змісту міжнародно-правових стандартів та міжнародно-правовому досвіду, співвідношенню рівня морального страждання засудженої особи та сутності катування, нелюдського поводження, можливостям досягнення мети покарання (Т.І. Горбачевська, О.П. Горпинюк, О.М. Кабанов, В. Коротаєв, Н.В. Коломієць, А.Х. Степанюк, А.В. Лазебна, Ю.А. Пономаренко).

Визначення проблеми. Введення до чинної системи кримінальних покарань довічного позбавлення волі потребує визначення його правової природи та співвідношення із таким покаранням як позбавлення волі на певний строк, уточнення тих ознак, які доводять як змістовну та сутнісну тотожність даних видів покарання, так і їхню суттєву відмінність. Саме такий підхід дозволить визначитися із певним правовим інструментарієм, який має підвищити ефективність виконання та відбування найсуворішого виду покарання, яким є довічне позбавлення волі. Складовою цієї проблеми є питання розробки правового механізму, системи заходів впливу спрямованих на досягнення виправлення засуджених під час відбування покарання у виді довічного позбавлення волі. Дані проблеми аналізуються як на тлі внесених змін в ст. 64 КК «Довічне позбавлення волі», так і змісту доктрини та законопроектів щодо подальшого реформування кримінального законодавства в частині можливостей поширення дії ст.ст. 81, 82 КК на осіб, засуджених до довічного позбавлення волі.

Основний зміст. Зважаючи на предмет дослідження найважливішими є результати наукового обговорення та визначення більш-менш загальновизнаної доктринальної позиції щодо *проблеми характеру та правової природи співвідношення довічного позбавлення волі із позбавленням волі на певний строк.*

Проблема правової природи, поняття, ознак нового виду покарання у виді довічного позбавлення волі є сталою з часу набуття чинності Кримінального кодексу 2001 року і до сьогодні. Як на нашу думку, більш виваженою та обґрунтованою є пропозиція щодо ставлення до даного виду покарання як до певного різновиду позбавлення волі (Л.О. Мостепанюк; Ю.А. Пономаренко; О.І. Фролов). (17, С. 6; 18, С. 225-232; 25, С. 215)

Різновид – це насамперед таке явище, в якому відтворюються певні узагальнюючі властивості. Зважаючи на основи доктрини в цьому питанні, співвідношення дефініцій кримінального та кримінально-виконавчого права, маємо визначитися із тими загальними ознаками, які є властивими як позбавленню волі на певний строк, так і довічному позбавленню волі, а отже доводять доцільність ставлення до довічного позбавлення волі як до різновиду позбавлення волі: їхня сутність, насамперед, полягає в ізоляції особи від суспільства та утриманні в установах закритого типу; метою покарань є не лише кара, а й виправлення засудженої особи (її реабілітація) та загальне (спеціальне) попередження вчиненню нових злочинів;

призначаються за тяжкі та особливо тяжкі злочини (довічне – лише за особливо тяжкі) та лише у разі їхнього визначення у санкції статті; у всіх випадках прийняття рішення судом про застосування довічного позбавлення волі обґрунтовується не доцільність призначення позбавлення волі на певний строк; правообмеження зорієнтовані на певний рівень безпеки установи по виконанню покарання (максимальний, середній) та особливості режиму виконання та відбування виду покарання.

Проте категорія «різновид» свідчить не лише про важливість певних видових ознак, але й тих в яких відтворюється різниця між ними. Тому пропозицію зорієнтуватися на подібності цих покарань та зафіксувати це законодавчо у одній (єдиній назві покарання) не підтримуємо. Так у спеціальному дисертаційному дослідженні щодо особливостей даного виду покарання Л.О. Мостепанюк, не лише доводить подібність довічного позбавлення волі із позбавленням волі на певний строк, але й пропонує це законодавчо затвердити у визначенні одного виду покарання під назвою - позбавлення волі на певний строк або безстроково (17, С. 6).

Вважаємо позбавлення волі на певний строк та довічне позбавлення волі мають бути самостійними та самодостатніми покараннями, які суттєво різняться за ступенем суворості. Адже не менш важливе значення мають специфічні ознаки довічного позбавлення волі, які і дозволили законодавцю розглядати це покарання як альтернативу смертній карі: призначається лише за діяння, вчинені з умисною формою вини (зазвичай, з прямим умислом); призначається за різні види кримінально-протиправних діянь, пов'язані із насильницьким посяганням на життя особи (переважно декількох осіб), статево недоторканість неповнолітньої особи; потенційна безстроковість покарання перетворює його на найсуворіший вид державного примусу; більш значна ступінь залежності призначення довічного позбавлення волі від суддівського суб'єктивного розсуду; практична відсутність реальної перспективи звільнення за умовами чинного законодавства; більш суворі режимні вимоги утримання особи в ізоляції на початковому етапі перебування в ізоляції; особливе значення дотримання меж та критеріїв, які є основою для відмежування легального (законного) застосування суворого обсягу право обмежень та ознаками катування, нелюдського поводження по відношенню до засуджених. І саме ця відмінність свідчить на користь існування різних видів покарання.

Визначені вище специфічні властивості цього покарання (потенційна безстроковість, практична відсутність реальної перспективи дострокового звільнення, суворість режимних вимог в установах по виконанню покарання, тощо), - свідчать про об'єктивну закономірність та необхідність застосування найсуворішого державного примусу до осіб, які вчинили особливо тяжкі діяння (найсуворішого обсягу кари). Не слід забувати, що довічне позбавлення волі мало б стати еквівалентом смертній карі за вчинення найтяжчих злочинів. Доцільність застосування значного обсягу примусу, суворість правообмежень є *відтворенням змісту та сутності досягнення мети кари* за вчинення особливо тяжких діянь, які практично у всіх випадках пов'язані із спричиненням смерті іншої людини (декількох осіб), вчинені з особливою жорстокістю, загально небезпечним способом, спрямовані проти соціально уразливих верств населення (дітей, вагітних жінок, інвалідів тощо). Тож відновлення соціальної справедливості по відношенню до потерпілих вимагає саме такого підходу - відплати засудженого за ту значну шкоду, яку він спричинив суспільству. Саме тяжкістю окремих діянь керуються прибічники поновлення в сучасних умовах покарання у виді смертної кари. Не можна не враховувати той факт, що за даними окремих досліджень в більшості випадків об'єктом особливо жорстоких злочинів ставали жінки (63 % потерпілих) та неповнолітні (22 %), що свідчить про агресивне поводження засуджених до фізично слабкіших за себе, а отже доводить суттєву їхню моральну збитковість. Майже кожний п'ятий засуджений за вбивство трьох і більше осіб (23, С. 4).

Тож виправданими є суворі ізоляція та поміщення особливо небезпечних засуджених осіб в кримінально-виконавчі установи закритого типу максимального рівня безпеки (жінки – до установи чи сектору середнього рівня безпеки), суттєве обмеження та позбавлення прав, свобод та інтересів засудженої до довічного позбавлення волі особи, особливо на початковому терміні її перебування в ізоляції. Зазначене є суттєвим чинником, який посилює в даному випадку значення «кари» як цілі покарання по відношенню до виправлення та спеціального попередження.

Проте дуалізм та суперечливість довічного позбавлення волі полягає у тому, що закономірна та об'єктивна доцільність посилення суворості режимних вимог, з одного боку, має розглядатися на тлі проблеми формування позитивного ставлення до встановленого режиму виконання та відбування покарання, оскільки режим – це один із заходів соціально-виховного впливу на засуджену особу, спрямований на її виправлення та ресоціалізацію.

Введення довічного позбавлення волі, яке має певні переваги порівняно із смертною карою (усуває незворотність покарання, а отже дозволяє виправити судову помилку; не порушується природне право людини – право на життя; надає шанс спокутувати вину та можливість повернутися у суспільство за певних умов тощо), в чинну систему кримінальних покарань утворило цілу низку соціально-правових та психофізичних чинників, які вимагають більшої уваги до особливостей та специфічності реалізації *таких цілей покарання як виправлення та спеціальне попередження*.

З перших же років реалізації цього покарання та утворення у секторах максимального рівня безпеки умов для тримання засуджених постало питання, яким чином «засуджуючи злочинця на життя в умовах не

на один десяток років, держава повинна гарантувати, щоб покарання не було катуванням і засуджений не втратив людське обличчя» (10, С. 248.). Відчуття власної нікчемності, стан «смерті особистості», глибока депресія, апатія, втрата відчуття реальності, фізична та розумова деградація засуджених до довічного позбавлення волі (14, С. 703), - саме на такий результат орієнтували кримінологи у разі відсутності перспективи повернення у суспільство. Перспектива такого негативного впливу безстрокової ізоляції на психофізичний стан накладається на специфічні особливості соціально-демографічного та кримінально-правового характеру: 63 % осіб не мають сім'ї; 29 % осіб не визнають своєї вини, а 42 % - лише частково; у 87 % засуджених виявлена схильність до непрямой та прямої (суто фізичного впливу) агресії (22, С. 347-349). Дані характеристики не можуть не вплинути на оцінку особливостей механізму досягнення мети виправлення стосовно засуджених до довічного позбавлення волі.

В найбільшій мірі ця проблема стосується досягнення мети виправлення під час реалізації такого покарання як довічне позбавлення волі. Але на тлі більш збиткового впливу ізоляції на психічний стан та здоров'я особи, а отже потенційного звуження сфери можливостей реалізації мети виправлення та ре соціалізації. Це твердження набуває сенсу на тлі даних про значну кількість осіб, засуджених до довічного позбавлення волі, які не визнають свою вину (кожний третій), визнають лише частково (майже кожний другий) та тверджень правозахисників про те, що серед осіб, засуджених до довічного позбавлення волі понад 100 осіб утримуються у в'язниці незаконно (28).

Проблема можливостей та сутності організаційно-правового інструментарію досягнення мети виправлення найнебезпечніших осіб, засуджених до довічного позбавлення волі, набула особливої актуальності і не втрачає її до сьогодні. Це питання є предметом тривалої наукової дискусії. Наукові міркування з цього приводу підчас є доволі суперечливими та неоднозначними: від визнання того, що довічне позбавлення волі є довготривалим способом повного виправлення та радикальної зміни злочинного світогляду (убезпечення) засудженої особи (9, С. 200), - до визнання достатнім досягненням «виправлення хоч би у мінімальній мірі» (6, С. 239). Існує і цілком протилежна позиція, сутність якої полягає у тому, що суспільство має розмірковувати не про виправлення даної категорії засуджених (ступінь виправлення), а про те, щоб у цих засуджених «залишилася якась частина людських рис» (16, С. 480).

Саме зважаючи на зазначений вище специфічний прояв дуалізму довічного позбавлення волі у процесі його реалізації та досягнення таких цілей покарання як кара, виправлення та спеціальне попередження маємо проаналізувати чинний стан та перспективи реформування кримінального законодавства України щодо переліку обмежень в застосуванні довічного позбавлення волі (ст. 64 КК), доцільності та підстав застосування пом'якшення призначеного судом покарання (ст. 82 КК) та умовно-дострокового звільнення (ст. 81 КК).

Особливістю дефініції кримінально-правової норми ч. 1 статті 64 КК є те, що її зміст в частині визначення підстав та умов застосування покарання у виді довічного позбавлення волі практично не змінювався з часів набуття чинності КК 2001 року і до сьогодні (26, С. 34). Відповідно незмінними є кримінально-правові підстави застосування найсуворішого виду покарання: вчинення діяння певного ступеня тяжкості (особливо тяжкого злочину); обов'язкова визначеність даного виду покарання у санкції статті, де даний вид покарання завжди є альтернативою максимальному терміну позбавлення волі (п'ятнадцять років); особливе значення суб'єктивного розсуду судді (суддів), які мають обґрунтувати факт не можливого застосування позбавлення волі на певний строк.

Проте у 2016 році відповідно до Закону від 07.09.2016 р. (№ 1492 – VIII) частина друга розглядуваної норми зазнала змін – додалося словосполучення «а також у випадку, передбаченому частиною четвертою статті 68 КК». Якщо звернутися до змісту цієї частини, маємо визнати, що законодавець пішов по шляху суттєвого поширення сфери не застосування довічного позбавлення волі. Відтепер до визначеного раніше переліку осіб (які вчинили злочин у віці до 18 років, яким виповнилося більше 65 років, жінки, що були в стані вагітності на час вчинення злочину або на момент постановлення вироку) додалися ті особи, кримінально-протиправна діяльність яких була завершена на стадії готування до злочину, або ж вчинення замаху на злочин. Дане виключення не стосується випадків «вчинення злочинів проти основ національної безпеки України, передбачених у статтях 109-114-1 КК, та злочинів вчинених проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, передбачених у статтях 437-439 КК, частині першій ст. 442 КК та статті 443 КК». (11, С. 34)

Саме конкретний зміст даної новели надає підстави для значної кількості міркувань та певних висновків щодо: відповідності (невідповідності) даного положення принципам системного підходу до тлумачення кримінально-правових норм, що містяться як в Загальній, так і Особливій частині кримінального законодавства та стосуються застосування довічного позбавлення волі; доцільності (недоцільності) такого нововведення; пропозицій щодо чіткості та дієвості кримінально-правових положень в даній частині кримінального законодавства.

По-перше, слід звернути увагу на те, як узгоджуються між собою кримінально-правові положення, які містяться у ч. 1 ст. 64 КК, щодо обов'язкової визначеності довічного позбавлення волі у санкції статті та довільного переліку законодавцем статей 109-114-1 КК, 437-439, 443 КК, ч. 1 ст. 442 КК (передбачених Розділами I та XX КК) у ч. 4 ст. 68 КК. Адже довічне позбавлення волі визначено у якості альтернативи позбавленню волі на певний строк лише у ч. 3 ст. 110 та ст. 112 КК (Розділ I) та ч. 2 ст. ст. 438, 439, ч. 1 ст. 442, ст. 443 КК (Розділ XX). Не чіткість та невиправдана широкість законодавчих формулювань у ч. 4 ст.

68 КК. перешкоджає загальній та дієвій зорієнтованості на значення санкції як такої, поширює межі тлумачення законодавчих положень щодо підстав та умов застосування довічного позбавлення волі; не відповідає системному співвідношенню положень ст. 64 та ст. 68 КК, де першочергове значення мають саме підстави (умови) застосування покарання, визначені у ч. 1 ст. 64 КК. Тож якщо залишити це нововведення за сутністю, то слід чітко надати перелік тих кримінально-правових норм, які не охоплюються сферою обмеження у застосуванні довічного позбавлення волі на стадії готування та замаху.

По-друге, маємо враховувати, що із усіх кримінально-правових норм, в яких йдеться про довічне позбавлення волі, майже у третині (ст.ст. 112, 348, 348-1, 379, 400 КК) норма сконструйована таким чином, що діяння завершується з моменту замаху на життя певної категорії осіб (державних чи громадських діячів, працівників правоохоронних органів, членів громадських формувань з охорони громадського порядку, журналістів, суддів, народних засідателів, присяжних, захисників тощо) – усічений склад кримінального правопорушення. А отже положення ч. 4 ст. 68 КК щодо осіб, які вчиняють зазначені злочини, стосуватимуться лише стадії готування.

По-третє якщо здійснити системно-правовий аналіз шістнадцяти кримінально-правових норм, санкції яких у якості альтернативи передбачають поряд із позбавленням волі на певний строк довічне позбавлення волі, то увагу привертає факт доцільності виключень у ч. 4 ст. 68 КК за ознакою родового об'єкту (національна безпека України, мир, безпека людства, міжнародний правопорядок). Адже у підсумку найважливішим є те, що в ч. 3 ст. 110 та ст. 112 КК (Розділ I), ч. 2 ст.ст. 438, 439, ч. 1 ст. 442, ст. 443 КК (Розділ XX) найсуворіша відповідальність настає за наявності тяжких наслідків, загибелі людини (людей).

Відповідно постає питання щодо співвідношення даного виключення із станом кримінально-правового захисту життя малолітніх дітей, вагітних жінок, статевої свободи та здоров'я осіб, що не досягла чотирнадцяти років (п. 2 ч. 2 ст. 115, ч. 6 ст.ст. 152, 153 КК). Попередній системно-правовий аналіз свідчить, що факт замаху (навіть закінченого замаху) на ці важливі об'єкти не може бути підставою для застосування довічного позбавлення волі. Проте, відповідно до Конституції (ст. ст. 24, 51, 52), держава має забезпечувати належний правовий захист материнства та дитинства, а будь-яке насильство над дитиною є особливою сферою переслідування за законом (8, С. 6, 11, 20). Якщо керуватися положеннями чинної Конституції України, виникає взагалі питання щодо доцільності такого нововведення у кримінальне законодавство. Маємо визнати існування проблеми в частині відповідності розглядуваної новели принципу справедливості та законності. Доречним буде згадати про те, що проведення соціологічних досліджень серед населення про ставлення та оцінку доцільності введення довічного позбавлення волі у 2004 р. показало, що схвалюють застосування довічного позбавлення волі лише 37 % респондентів, а 64,7% опитаних висловилися про поновлення смертної кари

(17, С. 6). За даними соціологічних досліджень у 2011 році цей показник зменшився до 38, 4 % опитаних. Проте кожний четвертий вважав за доцільне застосування смертної кари за зґвалтування неповнолітніх (19). Отже суспільство особливо болісно ставиться до гуманізації кримінальної репресії щодо осіб, які вчинили особливо тяжкі злочини щодо дітей.

Усе вище зазначене в частині системно-правового аналізу положень ст. 64 КК та ч. 4 ст. 68 КК надає підстави дійти висновку щодо доцільності обмеження сфери застосування найсуворішого покарання лише першим етапом незакінченого кримінального правопорушення – готуванням. І це обмеження не має залежати від родового об'єкта посягання, оскільки життя та здоров'я будь-якої особи є найважливішою цінністю для держави.

Якщо при вирішенні питання щодо кола осіб, до яких не може застосовуватися довічне позбавлення волі, переважаючим критерієм є ступінь тяжкості вчиненого діяння та ступінь небезпечності особи, яка його вчинила, - то проблеми доцільності (недоцільності) поширення сфери застосування інститутів заміни покарання на інші більш м'яке, умовно-дострокове звільнення (ст.ст. 81, 82 КК) мають бути взаємопов'язані із перспективами та потенційними можливостями досягнення щодо осіб, які відбувають довічне позбавлення волі, такої мети покарання як виправлення та спеціальне попередження. Адже саме досягнення певного ступеню виправлення засудженою особою є матеріальною підставою для дострокового звільнення.

В світі існують доволі різні правові системи, а відповідно різні види довічного ув'язнення: довічне позбавлення волі без реальної можливості бути звільненим (отже відсутні можливості перегляду призначеного покарання); довічне позбавлення волі з можливістю бути звільненим (визначені різні механізми перегляду призначеного покарання). Вчені відносять Україну до першої групи держав, оскільки вважають, що за чинної процедури застосування президентського помилування цей інститут практично не застосовується. Так за окремими даними за увесь період самостійності України лише одна особа пенсійного віку, засуджена до довічного позбавлення волі, була звільнена в рамках інституту помилування (3, С. 227; 16, С. 479). А отже реальність того, що засуджені до довічного позбавлення волі після відбуття двадцяти років покарання можуть сподіватися на його пом'якшення є мізерною.

Тому все частіше предметом історичного та системно-правового аналізу вітчизняних вчених є міжнародно-правовий законодавчий та правозастосовний досвід щодо правового інструментарію та підстав перегляду (скорочення) призначеного судом покарання. Звернення до змісту та сутності окремих міжнародно-правових стандартів, які містяться у Європейських пенітенціарних правилах, в Рекомендаціях Комітету Міністрів

Ради Європи про умовно-дострокове звільнення доводить те, що в кожній державі пенітенціарна система має надавати можливість засудженим прогресувати та конструктивно готуватися до дострокового звільнення. І такий підхід має стосуватися усіх ув'язнених, а отже і засуджених до довічного позбавлення волі.

В вітчизняній кримінально-правовій та кримінально-виконавчій доктрині (зокрема психологічного спрямування) з чинних проблем виконання та відбування покарання у виді довічного позбавлення волі доводиться те, що метод перспективних ліній, сутністю яких є формування бажання досягнення позитивних цілей, в першу чергу має стосуватися засуджених до тривалих термінів позбавлення волі (7, С. 123). Звертається у вага на необхідність створення ефективної мотивації для правомірної поведінки під час відбування покарання (2; 7, С. 123). Логічним є те, що тривалі пошуки дієвих механізмів та інструментарію, здатних нейтралізувати вплив негативних наслідків перебування особи в тривалій ізоляції на її фізичний та психологічний стан, базувалися на визначенні меж забезпечення збалансованого співвідношення законних інтересів засуджених та держави, приведення умов тримання засуджених в ізоляції до європейських стандартів. (5, С. 1) Сутністю ж останніх є те, що єдиним ефективним рушієм для такої мотивації може виступати інститут зміни у умов тримання (так звана прогресивна система виконання та відбування покарання).

Останнім часом все частіше вчені в аналізі цього питання звертаються до практики Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ), як взагалі, так і зокрема в частині розгляду звернень громадян України. Окремим напрямком звернень є оскарження факту відсутності можливості застосування умовно-дострокового звільнення (УДЗ) до довічно позбавлених волі. Специфічним є те, що і у зверненнях і в рішеннях ЄСПЛ факт відсутності у засуджених реальних перспектив на звільнення оцінюється з позицій сутнісних характерних ознак катування та нелюдського поводження. Тож дана проблема аналізується на тлі співвідношення та відповідності чинного кримінального та кримінально-виконавчого законодавства стану щодо реалізації довічного позбавлення волі конституційним та міжнародно-правовим положенням в сфері захисту прав людини та недопущення катування чи нелюдського поводження. (3, С. 226; 4, С. 208-209, 7; 9, С. 199)

Зміст та характер прийнятих ЄСПЛ надає вченим достатні підстави стверджувати, що головною метою покарання є не сама кара як така, а можливість подальшої реабілітації із перспективою повернення в суспільство (3, С. 224).

Відповідно, актуальності набувають різні види системи заохочувальних заходів запобігання та зменшення соціальної дезадаптації засуджених до довічного позбавлення волі (10; 16, С. 480), серед яких важливе місце посідають кримінально-правові та кримінально-виконавчі інститути пом'якшення покарання та дострокового звільнення, підстави та умови застосування яких визначаються у ст.ст. 81, 82 КК. Науковці все частіше акцентують увагу на тому, що наявність суттєвих змін у виправленні та реабілітації засудженої особи мають стати підставою для перегляду призначеного судом покарання у виді довічного позбавлення волі. В доктрині права у якості результату перегляду призначеного судом найсуворішого покарання найчастіше розглядаються заміна покарання більш м'яким покаранням або умовно-дострокове звільнення. (3, С. 224; 4, С. 207, 208) І про ці перспективи особа має знати вже на початку відбування покарання.

Проте, враховуючи той факт, що ст.ст. 81 та 82 КК не поширюються на цю категорію осіб, до сьогодні по різному тлумачаться потенційні перспективи заміни довічного на позбавлення волі на строк не менше двадцяти п'яти років. Зокрема, стосовно доцільного строку позбавлення волі, на який буде замінено ДПВ, підходів щодо відрاهування його початку, співвідношення із подальшою можливістю умовно-дострокового звільнення, законністю (незаконністю) застосування УДЗ, визначення його формальних та матеріальних підстав. Саме ці питання в більшості випадків є предметом для обговорення в доктрині права. Пропонуємо усі наукові позиції за певними сутнісними ознаками (характеристиками) умовно класифікувати на чотири групи.

Ознакою першої групи є те, що факт відсутності законодавчого визначення у КК України підстав для застосування ст.ст. 81, 82 КК до осіб, засуджених до довічного позбавлення волі, не розглядається як припона. Представники даної позиції це питання розглядають на тлі євроінтеграційних процесів України та посилення значення міжнародно-правових стандартів та рішень. Доводиться те, що «посилання судів на відсутність в національному законодавстві механізму щодо дострокового звільнення чи заміни довічного більш м'яким покаранням можна вважати порушенням ст. 27 Віденської конвенції про право міжнародних договорів, яка передбачає, що Україна не може використовувати внутрішнє (національне) право для обґрунтування неможливості виконання міжнародного договору». (4, С. 210) При цьому як джерело права пропонується розглядати конкретні рішення з цього приводу ЄСПЛ.

Відповідно до другого напрямку доктринальних положень особливого значення у вирішенні питання щодо дострокового звільнення набуває перспектива заміни довічного позбавлення волі на позбавлення волі на певний строк в порядку помилування. Сутність наукових позицій полягає у особливому значенні напрацьованого власного вітчизняного механізму та інструментарію попередження правопорушень та дотримання правопорядку, а відповідно доводиться те, що система кримінального правосуддя є суто проблемою власне кожної окремої держави, а чинна процедура застосування помилування власне містить у собі можливості та перспективи звільнення від покарання (4, С. 209).

Існує позиція (А.Х. Степанюк, І.С. Яковець), відповідно до якої після заміни довічного позбавлення волі на позбавлення волі не менше 25 років в порядку помилування перед засудженим відкривається перспектива дострокового звільнення на підставі ч. 5 ст. 82 КК, де визначено - «до осіб, яким покарання замінено більш м'яким, може бути застосоване умовно-дострокове звільнення». Про цьому початок строку покарання обчислюється з моменту його фактичної заміни, а формальні підстави відповідно до тяжкості діяння (три чверті строку покарання). Отже у підсумку на час умовно-дострокового звільнення особа має відбутися щонайменше 38 років та 9 місяців (15, С. 486).

На думку інших вчених (Ю.А. Пономаренко) двадцятип'ятирічний термін позбавлення волі, на який може бути замінено в порядку помилування довічне позбавлення волі, має відраховуватися з дня початку відбування призначеного судом покарання. Таким чином, на момент помилування особа вже відбуде мінімум двадцять років позбавлення волі. Тож кількість років, яку слід відбутися додатково для наявності формальних підстав застосування умовно-дострокового звільнення залежатиме від того терміну, на який буде замінено довічне позбавлення волі. За умовами ст. 87 КК ці межі не визначені (18, С. 238).

Відповідно до третього напрямку особливостей оцінки потенційних можливостей дострокового звільнення осіб, довічно позбавлених волі, особливого значення набуває сам факт перебування особи в ізоляції понад двадцять п'ять років. На думку одних (Т.І. Горбачеська), - після відбуття 25 років у засудженого має автоматично наставати право на перегляд справи та заміни покарання на позбавлення волі на певний строк, а відповідно і можливість подальшого умовно-дострокового звільнення. (3, С. 224). Як варіант пропонувалося і більш гуманне рішення питання (І.Г. Богатирьов): після відбуття 25 років позбавлення волі замінити довічне на обмеження волі терміном від 3 до 5 років з подальшим застосуванням умовно-дострокового звільнення (13, С. 250).

Проте, як на наш погляд, превалюючим має стати четвертий напрям пошуку вирішення проблеми. А саме – чітке визначення підстав та умов застосування розглядуваних інститутів в матеріальній галузі права – кримінальному праві та законодавстві. Слід зазначити, що практично усі законопроекти в частині удосконалення реалізації довічного позбавлення волі в Україні (зокрема, 2015, 2017 років) містили пропозиції щодо визначення окремого самостійного кримінально-правового інституту заміни довічного позбавлення волі більш м'яким покаранням та умовно-дострокового звільнення (20; 21). В законопроектах йдеться про необхідність відбуття не менше десяти років позбавлення волі, що надає засудженим можливість сподіватися за заміну довічного позбавлення волі на позбавлення волі терміном п'ятнадцять років, обчислення якого мало б починатися з дня заміни покарання. У якості матеріальної підстави для такої заміни визначається низький рівень вчинення повторного кримінального правопорушення та наявність особистого плану реінтеграції засудженого в суспільстві. Умовно-дострокове звільнення може стосуватися лише тих осіб, яким замінено довічне на позбавлення волі на певний строк. Підставою ж звернення з клопотанням про застосування УДЗ може бути відбуття не менше двадцяти років покарання і звіт про виконання особистого плану реінтеграції у суспільство вже під час відбування більш м'якого покарання.

Підсумовуючи зазначене, маємо підкреслити наступне.

Незважаючи на те, що у практиці призначення та виконання таких покарань як позбавлення волі на певний строк та довічне позбавлення волі існує чимало тотожних (схожих) правових чинників, як то: особливе значення суддівського розсуду та обґрунтування факту призначення даних видів покарання, виконання покарання в умовах суворої ізоляції та поміщення в кримінально-виконавчі установи закритого типу, спрямування на досягнення однакових цілей покарання (кара, виправлення, спеціальне попередження) тощо, - тим не менш це два самодостатні види покарання, які займають самостійне місце у загальній системі кримінальних покарань. Саме місце розташування довічного позбавлення волі в даній системі доводить його найсуттєвішу правову властивість – максимально можливий рівень правообмежень та позбавлень під час його реалізації як наслідок вчинення особливо тяжких умисних злочинів, пов'язаних із насильницьким посяганням на життя, здоров'я, статеву недоторканість особи (переважно декількох осіб), вчинених з особливою жорстокістю чи загально небезпечним способом тощо.

Подвійний характер та суперечливість покарання у виді довічного позбавлення волі (дуалізм покарання) виявляється саме через особливості співвідношення та значення таких цілей як кара та виправлення (ресоціалізація). Якщо даний дуалізм є сутнісною ознакою позбавлення волі на певний строк, то тим більш він є складовою виконання найсуворішого покарання – довічного позбавлення волі. Проте особливість соціально-правового призначення розглядуваного виду покарання в чинній системі покарань (ст. 51 КК) – реалізація відповідальності та покарання щодо осіб, які становлять для суспільства найвищу ступінь небезпеки, поглиблює суттєво протиріччя між можливостями та шляхами досягнення зазначених цілей.

Значно ускладнюється виправлення засуджених, які мають перебувати в тривалій ізоляції від суспільства та рідних, відбуваючи довічне позбавлення волі. Проте концептуально доведеним є те, що цей складний та довготривалий процес реалізації кримінально-виконавчих відносин має відбуватися на засадах зацікавленості та вмотивованості усіх сторін, бути спрямований на зміну особистості засудженої особи, корегування її свідомості, поглядів, почуттів тощо. Що в свою чергу обумовлює особливу актуальність дослідження питання доцільності застосування до розглядуваного виду засуджених таких стимулюючих заходів як пом'якшення покарання та умовно-дострокового звільнення.

Саме проблеми правової природи та призначення нового виду покарання, специфічність співвідношення та значення кари та виправлення у процесі його реалізації мають впливати на стан та напрямки подальшого реформування чинного кримінального законодавства України в частині поширення сфери обмежень в застосуванні цього виду покарання, визначення підстав та умов заміни призначеного судом покарання на інше більш м'яке, застосування умовно-дострокового звільнення. Зокрема, усе вище зазначене в частині системно-правового аналізу положень ст. 64 КК та ч. 4 ст. 68 КК надає підстави дійти висновку щодо доцільності обмеження сфери застосування найсуворішого покарання лише першим етапом незакінченого кримінального правопорушення – готуванням. І це обмеження не має залежати від родового об'єкта посягання, оскільки життя та здоров'я будь-якої особи є найважливішою цінністю для держави. А щодо можливостей та порядку поширення дії ст.ст. 81, 82 КК на засуджених до довічного позбавлення волі, - дана проблема потребує більш поглиблених наукових досліджень в частині визначення матеріальних та формальних підстав застосування заохочувальних інститутів, враховуючи особливості прояву дуалізму покарання.

References:

1. Buhaichuk I.A., Isakov P.M. (2015) *Problemy shchodo utrymannia zhinok, zasudzhennykh do dovichnoho pozbavleniia voli v Kachanivskii vypravni kolonii Upravlinnia derzhavnoi penitentsiarnoi sluzhby Ukrainy v Kharkivskii oblasti № 54* [Problems regarding the detention of women sentenced to life imprisonment in the Kachaniv Correctional Colony of the State Penitentiary Service of Ukraine in the Kharkiv Region № 54]. *Kryminalno-vykonavcha polityka Ukrainy ta Yevropeiskoho soiuzu: rozvytok ta intehtatsiia: zb. mater. mizhnar. nauk.- prakt. konf. (Kyiv, 27 lystopada 2015 r.)* [Criminal Executive Policy of Ukraine and the European Union: Development and Integration: Coll. mater. international scientific-practical conf. (Kyiv, November 27, 2015)]. K.: In-t krym.-vykon.sluzhby, 2015. P. 118-111. (In Ukrainian)
2. Tykhoho V.P., Barasha Ye.Iu., Hel A.P. (2014) *Zmina umov trymannia zasudzhennykh do dovichnoho pozbavleniia voli cholovikiv: realnist chy deklaratsiia?* [Changing the conditions of detention of men sentenced to life imprisonment: reality or declaration?]. *Suchasna nauka – penitentsiarnii praktytsi: zb.materialiv II Mizhnarod. prakt. konf. (Kyiv, 4 hrudnia 2014 r.)* [Modern science - penitentiary practice: collection of materials II International. practice. conf. (Kyiv, December 4, 2014)]. K.: In-t krym.-vykon.sluzhby; Kyivskiy rehion. Tsent NAPrN Ukrainy, 2014. P. 44-48. (In Ukrainian)
3. Horbacheska T.I. (2019) *Dovichne pozbavleniia voli u natsionalnii pravovii systemi Ukrainy ta yoho vidpovidnist mizhnarodnym zasadam zakhystu prav liudyny* [Life imprisonment in the national legal system of Ukraine and its compliance with international principles of human rights protection]. *The Journal of Eastern European Law Zhurnal skhidnoevropeiskoho prava* [The Journal of Eastern European Law Journal of Eastern European Law]. 2019. № 69. P. 222-229. (In Ukrainian)
4. Horpyniuk O.P. (2020) *Dovichne pozbavleniia voli yak «irreducible life sentence» za kryminalnym zakonodavstvom Ukrainy* [Life imprisonment as an "irreducible life sentence" under the criminal law of Ukraine]. *«Molodyi vchenyi»* ["Young Scientist"]. 2020. № 1 (77). P. 207-211. (In Ukrainian)
5. Grytenko O.A. (2020) *Teoretyko-pravovi kontseptualni zasady prohresyvnoi systemy vykonanniia ta vidbuvanniia pokaranniia u vydi pozbavleniia voli: avtoref. dyser. na zdob. nauk. stup. dokt. yuryd. nauk za spets. 12.00.08* [Theoretical and legal conceptual principles of a progressive system of execution and serving a sentence in the form of imprisonment: author's ref. disser. on zdob. Science. stup. Dr. jurid. science for special. 12.00.08]. Odesa: ODUVS, 2020. 36 p. (In Ukrainian)
6. Duiunova T.V. (2014) *Tsili pokaranniia u vydi dovichnoho pozbavleniia voli ta mozhlyvosti yikh dosiahnennia na praktytsi* [The purposes of punishment in the form of life imprisonment and the possibility of achieving them in practice]. *Suchasna nauka – penitentsiarnii praktytsi: zb.materialiv II Mizhnarod. prakt. konf. (Kyiv, 4 hrudnia 2014 r.)* [Modern science - penitentiary practice: collection of materials II International. practice. conf. (Kyiv, December 4, 2014)]. K.: In-t krym.-vykon.sluzhby; Kyivskiy rehion. Tsent NAPrN Ukrainy, 2014. P. 238-240. (In Ukrainian)
7. Kabanov O.M. (2018) *Aktualni problemy sotsialno-psykholohichnoi roboty z osobamy, shcho vidbuvaiut dovichne pozbavleniia voli* [Actual problems of social and psychological work with persons serving life imprisonment]. *Zbirnyk naukovykh prats Kharkivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu im. H.S. Skovorody «Pravo»* [Collection of scientific works of Kharkiv National Pedagogical University. G.S. Frying pans "Right"]. 2018. Vypusk 29. P. 117-126. (In Ukrainian)
8. *Konstytutsiia Ukrainy: chynne zakonodavstvo stanom na 10 liutoho 2011 r.* [Constitution of Ukraine: current legislation as of February 10, 2011]. K.: Alerta; TsUL, 2011. 96 p. (In Ukrainian)
9. Korotaiev V. (2020) *Pravova pryroda dovichnoho pozbavleniia voli* [Legal nature of life imprisonment]. *Kryminalne pravo* [Criminal law]. 2020. № 12. P. 197-201. (In Ukrainian)
10. Kolomiets N.V. (2018) *Shchodo zastosuvanniia umovno-dostrokovoho zvilnenniia do osib, zasudzhennykh do dovichnoho pozbavleniia voli* [Regarding the application of parole to persons sentenced to life imprisonment]. *Yurydychnyi visnyk* [Legal Bulletin]. 2018. № 3 (48). P. 177-183. (In Ukrainian)
11. *Kryminalnyi kodeks Ukrainy: chynne zakonodavstvo zi zminamy ta dopovnen. Stanom na 1 travnia 2021* [Criminal Code of Ukraine: current legislation as amended. As of May 1, 2021]. K.:PALYVODA A.V., 2021. 300 p. (In Ukrainian)

12. *Kryminalno-vykonavcha systema Ukrainy v 2019 rotsi. Statystychnyi ohliad* [Criminal-executive system of Ukraine in 2019. Statistical Review]. URL: <http://ukrprison.org.ua/articles/1581323348> (In Ukrainian)
13. Bohatyrov I.H. (2008) *Kryminalno-vykonavche pravo Ukrainy: Pidruchnyk* [Criminal-executive law of Ukraine: Textbook]. K.: Vseukrainska asotsiatsiia vydavtsiv «Pravova yednist» [All-Ukrainian Association of Publishers "Legal Unity"], 2008. 352 p. (In Ukrainian)
14. Dzhuzha O.M., Bohatyrov I.H., Kolb O.H., Vasylevych V.V. ta in. (2010) *Kryminalno-vykonavche pravo Ukrainy: Pidruchnyk* [Criminal-executive law of Ukraine: Textbook]. K.: Atika, 2010. 752 p. (In Ukrainian)
15. Stepaniuk A.Kh., Yakovets I.S. (2005) *Kryminalno-vykonavchyi kodeks Ukrainy: Naukovo-praktychnyi komentar* [Criminal-executive code of Ukraine: Scientific and practical commentary]. Kh.: TOV «Odyssey», 2005. 560 p. (In Ukrainian)
16. Lazebna A.V. (2019) *Dovichne pozbavleniia voli: problema perspektyv umovno-dostrokovoho zvilnenniia* [Life imprisonment: the problem of prospects for parole]. «*Molodyi vchenyi*» ["Young Scientist"]. 2019. № 5 (69). P. 477-482 (In Ukrainian)
17. Mostepaniuk L.O. (2005) *Dovichne pozbavleniia voli yak vyd kryminalnoho pokaranniia: avtor. dyser. na zdobuttia nauk. stup.kand. yuryd. nauk za spets. 12.00.08* [Life imprisonment as a type of criminal punishment: author. disser. for science. Candidate's degree jurid. science for special. 12.00.08]. K.: NAVSU, 2005. 18 p. (In Ukrainian)
18. Ponomarenko Yu.A. (2009) *Vydi nakazanyi po uholovnomu pravu Ukrainy: Monohrafiia* [Types of punishments under the criminal law of Ukraine: Monograph]. Kh.: Yzd-vo «FYNN», 2009. 344 p. (In Russian)
19. Pokalchuk O. (2011) *Zhazhda krovy* [Thirst for blood]. *Zerkalo nedely* [Mirror of the week]. 2011. № 41. P. 15. (In Russian)
20. *Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo adaptatsii poriadku zastosuvannia okremykh institutiv kryminalnoho prava do yevropeiskykh standartiv: Proekt Zakonu Ukrainy № 6344 vid 11.04.2017 r.* [On amendments to some legislative acts of Ukraine on the adaptation of certain procedures of criminal law to European standards: Draft Law of Ukraine № 6344 of 11.04.2017]. URL: http://wl.cl.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61586 (In Ukrainian)
21. *Pro penitentsiarnu systemu: Proekt Zakonu Ukrainy № 7337 vid 24.11.2017 r.* [On the penitentiary system: Draft Law of Ukraine № 7337 dated 24.11.2017]. URL: http://wl.cl.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62965 (In Ukrainian)
22. Muzyky A.A., Skokov S.I. (2005) *Vykonanniia pokaran u vydi dovichnoho pozbavleniia voli: pravovi ta sotsialni aspekty* [Execution of punishments in the form of life imprisonment: legal and social aspects]. *Problemy penitentsiarnoi teorii i praktyky: Shchorichnyi biuleten* [Problems of penitentiary theory and practice: Annual bulletin]. K.: KluI KNUVS, 2005. P. 344-351. (In Ukrainian)
23. Skokov S. (2002) *Pro deiaki osoblyvosti osobystosti zasudzhenykh do dovichnoho pozbavleniia voli* [On some features of the personality of those sentenced to life imprisonment]. *Aspekt: informatsiinyi biuleten* [Aspect: information bulletin]. 2002. № 2 (7). P. 3-5. (In Ukrainian)
24. Sevostianov V.P. (2006) *Dovichne pozbavleniia voli: problemy pravovoho rehuliuвання ta praktyky vykonanniia* [Life imprisonment: problems of legal regulation and practice of execution]. *Borotba zi zlochynnistiu ta zabezpechennia hromadskoho poriadku: problemy teorii ta praktyky: Zb. Nauk. prats* [Fight against crime and ensuring public order: problems of theory and practice: Coll. Science. wash]. 2006. P. 166-174 (In Ukrainian)
25. Frolov O.I. (2005) *Komparatyvistskyi analiz problemy dovichnoho pozbavleniia voli* [Comparative analysis of the problem of life imprisonment]. *Problemy pravoznavstva i pravookhoronnoi diialnosti: Zbirnyk naukovykh prats* [Problems of jurisprudence and law enforcement: Collection of scientific works]. Donetsk: *Donetskyi yurydychnyi instytut MVS Ukrainy* [Donetsk Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine]. 2005. № 1. P. 209-219. (In Ukrainian)
26. *Uholovnyi kodeks Ukrainy. Symferopol: «Renome»* [Criminal Code of Ukraine]. Kharkov: «Svytovyd», 2001. P. 29; *Kryminalny y kodeks Ukrainy: chynne zakonodavstvo zi zminamy ta dopovnen. Stanom na 1 travnia 2021* [Criminal and Code of Ukraine: current legislation as amended. As of May 1, 2021]. K.: PALYVODA A.V., 2021. 300 p. (In Ukrainian)
27. Chovhan V. (2017) *Kak ostanovyt novuiu smertnuiu kazn, yly moratoryi na pozhyznennoe lysheniye svobody* [How to stop the new death penalty, or a moratorium on life imprisonment]. *Zerkalo nedely* [Mirror of the week]. 2017. № 37 (333). P. 4. (In Russian)
28. Shutko L. (2015) *Peresmotr pryhovorov nezakonno osuzhdennykh: zakonodatelnye ynytsyatyvi* [Revision of sentences of illegally convicted: legislative initiatives]. *Zerkalo nedely* [Mirror of the week]. 2015. № 35 (231). P. 15. (In Russian)
29. Yatsyshyn M.M. (2015) *Instytut smertnoi kary v Ukraini: mizhnarodno-pravovyi aspekt (ne) zastosuvannia v 2015 rotsi* [Institute of the Death Penalty in Ukraine: International Legal Aspect (Non) Application in 2015]. *Kryminalno-vykonavcha polityka Ukrainy ta Yevropeiskoho soiuzu: rozvytok ta intehtatsiia: zb. mater. mizhnar. nauk.- prakt. konf. (Kyiv, 27 lystopada 2015 r.)* [Criminal-Executive Policy of Ukraine and the European Union: Development and Integration: Coll. mater. international scientific-practical conf. (Kyiv, November 27, 2015)]. K.: In-t krym.-vykon.sluzhby, 2015. P. 118-119. (In Ukrainian)

Пожизненное лишение свободы: проблемы уголовного законодательства Украины

Меркулова Валентина Александровна,

доктор юридических наук, профессор, профессор кафедры уголовного права и криминологии Одесского государственного университета внутренних дел, г. Одесса, Украина

Гритенко Оксана Анатольевна, email: oksanochka.oksi78@ukr.net,

доктор юридических наук, доцент, профессор кафедры уголовно-правовых дисциплин юридического факультета Днепропетровского университета внутренних дел, г. Днепр, Украина

Аннотация. С вступлением в силу Уголовный кодекс Украины (УК) в 2001 году в системе наказаний появился новый вид наказания - пожизненное лишение свободы, которое должно назначаться за совершение особо тяжких преступлений и применяться только в случаях, специально предусмотренных УК, если суд не считал возможным применить лишения свободы на определенный срок. Данная дефиниция, как и перечень лиц, в отношении которых пожизненное лишение свободы не применялось, довольно долгое время не подвергались изменениям. Однако Законом от 07.09. 2016 (№1492-VIII) этот институт претерпел изменения: к предыдущему перечню ограничений в применении пожизненного лишения свободы (совершение деяния лицом в возрасте до 18 лет, достижения лицом 65 лет, состояние беременности на момент совершения деяния или вынесения приговора) законодатель добавил факт незаконченной уголовно-противоправной деятельности (в случаях четко определенных в законе).

В целом новый вид сурового наказания определен в альтернативных санкциях шестнадцати уголовно-правовых норм, содержащих признаки уголовно-противоправного (преступной) поведения направленной против национальной безопасности Украины, жизни и здоровья человека, половой неприкосновенности личности, общественной безопасности, авторитета органов государственной власти, правосудия, мира, безопасности человечества и международного порядка (родовой объект), при условии наступления особо тяжких последствий. Во всех случаях пожизненное лишение свободы определено в санкции нормы наряду с лишением свободы на определенный срок. С одной стороны, этот новый вид наказания должен обеспечивать превентивные функции упраздненной смертной казни (суровая кара, устрашения), а с другой стороны, как один из подвидов системы уголовных наказаний, имеет своими целями не только наказание, но и исправление и специальное предупреждение осужденного.

Проблемы правовой природы и назначения нового вида наказания, специфичность соотношения и значение наказания и исправления в процессе его реализации должны влиять на состояние и направления дальнейшего реформирования действующего уголовного законодательства Украины в части расширения сферы ограничений в применении этого вида наказания, определения оснований и условий замены назначенного судом наказания на другое более мягкое, применение условно-досрочного освобождения. В частности, все выше сказанное в части системно-правового анализа положений ст. 64 УК и ч. 4 ст. 68 УК дает основание сделать вывод о целесообразности ограничения сферы применения сурового наказания лишь первым этапом неоконченного уголовного преступления - приготовлением. И это ограничение не должно зависеть от родового объекта посягательства, поскольку жизнь и здоровье любого лица является важнейшей ценностью для государства. А о возможностях и порядке распространения действия ст 81, 82 УК на осужденных к пожизненному лишению свободы, - данная проблема требует более углубленных научных исследований в части определения материальных и формальных оснований применения поощрительных институтов, учитывая особенности проявления дуализма наказания.

Ключевые слова: пожизненное лишение свободы, особо тяжкое преступление, наказание, дуализм наказания.

TACTICAL FEATURES OF CONDUCTING A SEARCH IN THE INVESTIGATION OF CYBERCRIMES

Nedilko Yaroslav

Taras Shevchenko National University of Kiev, Kiev, Ukraine

ORCID 0000-0003-1483-3479

e-mail: nedilkoyaroslav@gmail.com

Abstract: The article examines the tactical features of the search during the investigation of criminal offenses committed with the use of information technology (cybercrime). The stages of the search are analyzed, as well as scientific recommendations for its effective conduct. It is noted that there are situations when due to ignorance of all the features of this investigative (search) action, evidence is lost, so timely and effective search in cybercrime allows you to identify and remove possible traces of an illegal act.

Keywords: search tactics, cybercrime, cybercrime investigation, search preparation, information technology tools.

Актуальність. Одним із найбільш ефективних способів виявлення, фіксації та вилучення доказової інформації, що має значення для з'ясування обставин вчинення кримінального правопорушення, встановлення осіб які його вчинили, є обшук. Відповідно статистичних даних у 2018 році у зареєстрованих кримінальних правопорушення слідчими суддями першої інстанції було розглянуто 95 524 клопотання про проведення обшуку, задоволено 72 764 клопотань. У 2019 році – 94 608, задоволено — 69 712, у 2020 – 96 904, задоволено — 71 200 [1]. Наведені дані засвідчують, що обшук є однією з поширених слідчих (розшукових) дій, яку слідчі використовують задля отримання доказів у конкретному кримінальному провадженні.

Проведення обшуку при розслідуванні кримінальних правопорушеннях, що вчиняються з використанням інформаційних технологій (кіберзлочинів), обумовлюється не тільки чітким дотриманням норм КПК України, а й вимагає від слідчого знати всі тактичні тонкощі, які виникають до та під час його проведення. В більшості випадків виникають ситуації, коли через незнання всіх особливостей проведення даної слідчої (розшукової) дії втрачаються докази, а досудове розслідування заходить у глухий кут. Тому своєчасне та ефективне проведення обшуку у кіберзлочинах дозволяє виявити та вилучити ймовірні сліди вчинення протиправного діяння.

Метою статті є дослідження основних тактичних особливостей обшуку при розслідуванні кримінальних правопорушень, що вчиняються з використанням інформаційних технологій.

Дослідженням проблемних питань даної слідчої (розшукової) дії з криміналістичної точки зору займалися такі вчені як: Н. М. Ахтирська, Р. С. Белкін, Г. Грос, М. А. Погорецький, Д. Б. Сергєєва, М. В. Салтєвський, Ю. М. Чорноус, В. Ю. Шепітько та інші.

Виклад основного матеріалу. Свого часу з приводу проведення обшуку Ганс Грос зауважував, що хто буде обмежуватися обшуком ящиків і скринь, ліжок, димоходів, той навряд чи що-небудь знайде. Необхідно обшукувати всі місця без винятку, все доступне погляду, оскільки немає предметів, в яких не можна було б заховати щось, що має значення для справи (кримінального провадження) [2, с. 169].

З криміналістичної точки зору під обшуком розуміється обґрунтована доказами, що є в матеріалах кримінального провадження, слідча (розшукова) дія, суть якої полягає у примусовому обстеженні приміщень та споруд, ділянок місцевості, інших об'єктів та окремих громадян, що там перебувають, із метою виявлення та фіксації відомостей про обставини кримінального правопорушення, відшукування та вилучення знарядь або майна (речей і цінностей), яке було здобуте у результаті його вчинення, а також установлення місцезнаходження розшукуваної особи [3, с. 386].

Тактику обшуку в юридичній літературі науковці розглядають у контексті криміналістичної тактики.

Необхідно зазначити, що в етимологічному значенні під тактикою розуміють складову частину військового мистецтва, що включає теорію і практику підготовки, організації та ведення бою, а також способи, прийоми досягнення певної мети [4, с. 1229].

Однак, В.Ю. Шепітько наголошує, що термін «тактика» у криміналістиці має деякі елементи умовності, оскільки вона не рівноцінна военній тактиці та її не слід зводити тільки до тих способів, застосування яких призводить до усунення конфліктних взаємозв'язків та протидії [5, с. 217-218].

В теорії криміналістики існують різні визначення поняття криміналістичної тактики. Натомість, найбільш обґрунтованим, на наш погляд, є визначення наведене М.А. Погорецьким та Д.Б. Сергєєвою, які розглядають його у двох аспектах: спосіб практичної діяльності та розділ криміналістики. Під криміналістичною тактикою як розділом криміналістики науковці розуміють систему наукових положень

та рекомендацій, вироблених криміналістичною наукою, щодо використання слідчим тактичних прийомів для здійснення тактичного впливу на психіку об'єкта такого впливу, спрямованого на подолання протидії, що чиниться цим об'єктом (прямої, прихованої, потенційної, уявної та ін.), або на спонукання його до певних дій в інтересах слідчого (за відсутності явної протидії), з метою ефективного вирішення завдань кримінального провадження [6, с. 18].

Варто наголосити, що під тактичним прийомом обшуку розуміють спосіб його здійснення, що спрямований на досягнення його конкретної мети, заснований на психологічному механізмі його реалізації, і найбільш раціональний і ефективний у певних ситуаціях [5, с. 220].

Більшість вчених-криміналістів переконана, що тактика обшуку покликана забезпечити його максимальну ефективність при чіткому дотриманні законності та складається із трьох стадій (етапів):

- 1) підготовка до проведення обшуку;
- 2) проведення обшуку;
- 3) фіксація результатів обшуку [5, с. 377-389].

Такий підхід є цілком логічним, оскільки дозволяє чітко спланувати проведення обшуку та забезпечити його ефективне проведення.

У кримінальних правопорушеннях, що вчиняються з використанням інформаційних технологій (кіберзлочинів), тактика обшуку має свої певні особливості.

Розглядаючи підготовчу стадію проведення обшуку у кримінальних правопорушеннях зазначеної категорії, слідчому, насамперед, необхідно визначитися щодо кола осіб, які будуть задіяні у його проведенні та підготувати науково-технічні засоби для виявлення, фіксації та вилучення предметів обшуку.

Діюче кримінальне процесуальне законодавство визначає осіб, у присутності яких здійснюється обшук: поняті (не менше двох); особи, права та законні інтереси яких обмежуються або порушуються в результаті проведення обшуку; а також особи, які можуть бути запрошені: потерпілий, підозрюваний, захисник, представник та інші учасники кримінального провадження, спеціаліст, співробітники Національної поліції [7].

До обшуку у кіберзлочинах понятими доцільно залучати осіб, які знайомі з роботою інформаційних технологій. Це сприятиме не тільки посвідченню факту даної слідчої (розшукової) дії, але й належному фіксуванню отриманої інформації (електронної інформації), що має значення для кримінального провадження.

Поділяємо думку Н.М. Ахтирської, що в обов'язковому порядку необхідно визначитися з приводу спеціаліста, оскільки його залучення до обшуку дозволить точно та у логічній послідовності виявляти інформацію необхідну для ефективного розслідування кримінального провадження, оскільки слідчі не завжди володіють знаннями та навичками у технічній сфері, що може призвести до знищення чи псування доказової інформації [8, с. 173].

Завершенням підготовки до обшуку є його чітке планування. Слідчому необхідно розпланувати: час проведення, розподілити функції осіб обшуку, визначитися із послідовністю проведення обшуку, визначити технічні засоби, які будуть використовуватися, обрати тактичні прийоми, що будуть застосовані.

Слушною є думка вчених-криміналістів, які звертають увагу, що проводити обшук потрібно вранці, починаючи з 7-8 години. По-перше, у переважній більшості в цей час дома знаходиться особа, у якої планується проведення обшуку або хтось із його членів родини. По-друге, обшук краще починати зранку зі свіжими силами, оскільки дана слідча (розшукова) дія виснажує його учасників як фізично так і психологічно [9, с. 584].

Проте, невиключні випадки, коли обшук в приміщеннях підприємств, установ, організацій необхідно розпочинати після початку робочого часу, оскільки в цей час переважна більшість осіб знаходяться на робочих місцях з увімкненими засобами інформаційних технологій.

Переходячи безпосередньо до проведення обшуку слід пам'ятати, що це визначальна стадія зазначеної слідчої (розшукової) дії, яка поділяється на декілька етапів: попередній (підготовчий), оглядовий, детальний та фіксації результатів обшуку.

Підготовчий (попередній) етап полягає у швидкому та несподіваному прибутті до місця обшуку, а також організації охорони місця обшуку [10, с. 207-208].

Цілком доречно пропонує О.І. Моглях, що слід негайно здійснити відсторонення осіб від працюючих засобів інформаційних технологій [11, с. 174];

Варто також забезпечити охороною місця живлення електроенергії (електричний щиток, кабелі електроживлення тощо) для уникнення навмисного вимикання живлення на місці обшуку.

На етапі огляду необхідно ознайомитися з місцем обшуку, розташуванням кімнат та визначитись щодо порядку обшуку [12, с. 352]. Крім того:

- визначити та відімкнути спеціальні засоби захисту інформації технічних пристроїв від несанкціонованого доступу, особливо ті, які автоматично знищують інформацію;

- встановити наявність телекомунікаційного зв'язку між пристроями (комп'ютером та іншим комп'ютером чи каналом зв'язку);

- встановити, у якому стані перебувають електронні пристрої (вимкненні чи увімкнені), та яка програма (програми) відкриті на даний момент [10, с. 208-209].

Наступним є етап детального проведення обшуку, на якому здійснюється безпосередній пошук засобів інформаційних технологій (комп'ютерів, планшетів, флешок тощо) чи електронних слідів. При цьому можуть застосовуватися як послідовний так і вибіркового метод обстеження.

При послідовному методі слідчий під час обшуку рухається тільки в обраному напрямку та оглядає об'єкти, що зустрічаються по черзі переходячи від одного до іншого. Натомість, при вибіркового методі в першу чергу досліджуються місця найбільш вірогідного зберігання розшукуваних об'єктів [13, с. 348] (у кіберзлочинах цими місцями є місця знаходження засобів інформаційних технологій).

Науковці звертають увагу, якщо засобів інформаційних технологій досить багато послідовний пошук займе багато часу, тому в першу чергу, необхідно оглянути ті засоби інформаційних технологій, які визначені на підготовчому етапі [9, с. 956].

На наше переконання, особливістю безпосереднього проведення обшуку у кримінальних правопорушеннях, що вчиняються з використанням інформаційних технологій, є те, що на цьому етапі необхідно виділяти (розділяти) дослідження конкретного засобу інформаційних технологій та дослідження інформації, що знаходиться у самому засобі інформаційних технологій (дослідження електронних доказів).

У разі дослідження конкретного засобу інформаційних технологій (планшета, ПК, ноутбука тощо) слідчому варто в протоколі зафіксувати марку та модель даного засобу. Якщо засіб інформаційних технологій на момент обшуку виявився увімкненим, необхідно оцінити інформацію, що знаходиться на дисплеї, а також її зафіксувати [9, с. 957].

У криміналістичній літературі при проведенні обшуку у кіберзлочинах надаються наступні рекомендації:

1) визначити чи з'єднані засоби інформаційних технологій (комп'ютери), що знаходяться у приміщенні, у локальну мережу. За наявності локальної комп'ютерної мережі найбільший інтерес являє центральний комп'ютер – сервер на якому зберігається велика частина інформації [14, с. 167].

2) при виявленні машинних носіїв інформації (флешок, дисків тощо) варто їх вилучити для майбутнього дослідження;

3) у разі необхідності вилучення жорсткого диска комп'ютера доцільно вилучити весь системний блок [10, с. 210].

4) потрібно з'ясувати чи встановлені на засобах інформаційних технологій шифрувальні програми (Microsoft Bitlocker, Steganos, PGP тощо). Знаки про це можуть бути на екрані монітору [8, с. 186].

5) необхідно виявляти схованки, де можуть зберігатися засоби інформаційних технологій. Це можуть бути різні ніші у стінах, підлозі, вентиляційних отворах; окремі речі й предмети з подвійним дном (підвіконня, столи, стільці тощо) [11, с. 177].

6) уважно слід оглядати наявну документацію як електронну так і паперову [11, с.178].

7) описати в протоколі обшуку порядок з'єднань засобів інформаційних технологій між собою (принтер, комп'ютер, монітор, системний блок тощо);

8) визначити, яка програма виконується на засобі інформаційних технологій, а також здійснити її фотографування [15, с. 599-600].

Особливу увагу, на наш погляд, необхідно приділити увімкненій техніці. Слідчому варто, насамперед, дослідити увімкнений засіб інформаційних технологій повністю, оскільки, він може автоматично заблокуватися. Тому, в першу чергу, слід досліджувати всі увімкнені засоби. Якщо у місці де проводиться обшук знайдено декілька увімкнених засобів, необхідно зробити так, щоб вони не заблокувалися, а отже тримати їх постійно в увімкненому стані до їх повного дослідження.

Фіксація результатів обшуку у кіберзлочинах полягає у складенні протоколу даної слідчої (розшукової) дії. Доречно зауважує В.Ю. Шепітько, що від повноти та об'єктивності фіксації перебігу і результатів обшуку залежить доказове значення цієї дії, що вимагає від слідчого скласти такий протокол згідно чітких вимог визначених статтею 104 КПК України. [5, с. 387].

Слід відмітити, що у кримінальних правопорушеннях, що вчиняються з використанням інформаційних технологій (кіберзлочинів) на стадії фіксації обшуку необхідно визначити, які предмети (джерела доказів) потрібно вилучати (зазвичай вони вказуються в ухвалі слідчого судді). В більшості випадків, такими предметами є: комп'ютер (системний блок та його компоненти), планшети, телефони, ноутбуки, флешки, CD-диски, документація, записники з позначеннями тощо.

Для підготовки до вилучення намічених засобів потрібно:

1) завершити роботу комп'ютерної системи;

2) вимкнути електроживлення;

3) промаркувати пристрої комп'ютера перед тим, як від'єднати й вилучити;

4) наклеїти липкі аркуші чи стрічки із зазначенням дати й підписами слідчого, спеціаліста, понятих і власника (користувача) цих апаратних засобів;

5) від'єднати всі кабелі попередньо зафіксувавши їх положення (за допомогою фото- чи відеозйомки). Усі кабелі, що з'єднують пристрої комп'юера, які вилучають, також маркуються з обох кінців і вилучаються. Липкою стрічкою з підписами учасників обшуку пломбують всі наявні рознімання та кнопки для того, щоб унеможливити вмикання комп'ютера та його пристроїв без порушення пломбування;

6) опломбувати корпус апаратного пристрою так, щоб унеможливити його розкриття;

7) роз'єднати пристрої комп'ютера й упакувати окремо, із зазначенням на пакуванні змінних машинних носіїв місця їх виявлення. Роз'єднання треба починати з периферійних пристроїв [14, с.171-172].

Слід пам'ятати, що відповідно до статті 236 КПК України проведення обшуку в обов'язковому порядку фіксується за допомогою аудіо- та відеозапису, а також другий примірник протоколу обшуку разом із доданим до нього описом вилучених документів та тимчасово вилучених речей вручається особі, у якої проведено обшук [7].

Висновки. Належна підготовка та професійне проведення такої слідчої (розшукової) дії як обшук, відіграє важливу роль у процесі збирання доказів при розслідуванні кримінальних правопорушень, що вчиняються з використанням інформаційних технологій (кіберзлочинів).

References:

1. Sudova vlada Ukrainy [Judicial power of Ukraine]. Retrieved from https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/rik_2020 [in Ukr.].
2. Hross H. *Rukovodstvo dlia sudebnukh sledovatelei kak sistema krymynalystyky [Forensic Investigators' Guide as a Forensic System]*. Moskva.: LeksЭst, 2002. 1088 p. [in Russ.].
3. *Kryminalistyka: pidruchnyk [Forensics: a textbook]* / R. I. Blahuta, O. I. Harasymiv, O. M. Dufeniuk ta in.; za zah. red. Ye. V. Priakhina. Lviv: LvDUVS, 2016. 948 p. [in Ukr.].
4. *Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy [Large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language]*. Uklad. i holov. Red. V.T. Busel. Kyiv; Irpin: VTF «Perun», 2001. 1440 p. [in Ukr.].
5. *Kryminalistyka : pidruchnyk [Forensics : textbook]* u 2 t. T. 1. za red. V. Y. Shepitka. Kharkiv : Pravo, 2019. 456 p. [in Ukr.].
6. Pohoretskyi M.A., Serhieieva D.B. *Kryminalistychna taktyka: shchodo vyznachennia poniattia [Forensic tactics: to define the concept]*. Chasopys Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia» Seriiia «Pravo». 2012. № 1 (5). Retrieved from <https://lj.oa.edu.ua/articles/2012/n1/12pmasvp.pdf>. [in Ukr.].
7. *Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [Criminal Procedure Code of Ukraine]* // Kodeks Ukrainy vid 13.04.2012 № 4651-VI. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>. [in Ukr.].
8. Akhtyrskaya N.M. *Aktualni problemy rozsliduvannia kiberzlochyniv : navch. Posib [Actual problems of cybercrime investigation: textbook. The method]*. Kyiv : VPTs «Kyivskiy universytet», 2018. 229 p. [in Ukr.].
9. Averianova T.V., Belkyn R.S., Korukhov Yu.H., Rossynskaia E.R. *Krymynalystyka: Uchebnyk dlia vuzov [Forensics: A textbook for universities]*. Pod red. Zasluzhennoho deiatelia nauky RF, prof. R.S. Belkyna. 2-e yzd., pererab. P doy. Moskva : Norma, 2006. 992 p. [in Russ.].
10. Vekhov V.B., Holubev V.A. *Rassledovanye kompiuternykh prestupleniy v stranakh SNH [Investigation of computer crimes in the CIS countries]* : Monohrfyia / Pod red. Zasluzhennoho deiatelia nauky Rossyiskoi Federatsyy, d-ra yuryd. nauk, prof. B.P. Smahorynskoho. Volhohrad.2004. 304 p. [in Russ.].
11. Motliakh O.I. *Pytannia metodyky rozsliduvannia zlochyniv u sferi informatsiinykh kompiuternykh tekhnolohii [Questions of methods of investigation of crimes in the field of information computer technologies]* : dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.09. Kyiv, 2005. 221 p. [in Ukr.].
12. Salteviskyi M.V. *Kryminalistyka (u suchasnomu vykladі) [Forensics (in modern terms)]*: Pidruchnyk. K.: Kondor, 2006. 588 s. [in Ukr.].
13. *Kryminalistyka : pidruchnyk [Forensics: a textbook]* / V.V. Piaskovskyi, Yu.M. Chornous, A.V. Ishchenko, O.O. Aliksieiev ta in. Kyiv : «Tsentr uchbovoi literatury», 2015. 544 p. [in Ukr.].
14. *Protydiia zlochynam u sferi vykorystannia informatsiinykh tekhnolohii [Countering crimes in the field of information technology]*: intehr. Navch.-prakt. Posib. / [M.V. Karchevskiy, V.V. Kovalenko, V.Ie. Komliev ta in.] ; za red. M.V. Karchevskoho. Kharkiv : Pravo, 2019. 188. [in Ukr.].
15. *Krymynalystyka: Uchebnyk dlia vuzov [Forensics: A textbook for universities]* / Pod red. A.F. Volunskoho. M.: Zakon y pravo, YuNYTY-DANA, 1999. 615 p. [in Russ.].

Тактические особенности проведения обыска при расследовании киберперступлений

Недилько Ярослав Валентинович, e-mail: nedilkoyaroslav@gmail.com

аспирант кафедры уголовного процесса и криминалистики Института права

Киевского национального университета имени Тараса Шевченко, г. Киев, Украина

Аннотация: В статье исследуются тактические особенности розыска при расследовании уголовных преступлений, совершенных с использованием информационных технологий (киберпреступлений). Анализируются этапы обыска и даются научные рекомендации по его эффективному проведению. Отмечается, что бывают ситуации, когда из-за незнания всех особенностей этого следственного (розыскного) действия теряются доказательства, поэтому своевременный и эффективный обыск позволяет выявить и изъять возможные следы противоправного действия.

Ключевые слова: тактика обыска, киберпреступление, расследование киберпреступлений, подготовка к обыску, средства информационных технологий

THEORETICAL, APPLIED AND INTERNATIONAL PRINCIPLES REGARDING THE CONTENT OF THE LABOR AGREEMENT IN THE MECHANISM OF THE LEGAL REGULATION OF LABOR RELATIONS IN UKRAINE

Novikov Mykola,

Ph. D., Associate Professor of the Department of General-Legal and Social-Humanitarian Disciplines
Kherson Faculty of Odesa State University of Internal Affairs, Ukraine
e-mail: novikovnm@i.ua

Abstract. Examining the labor agreement in the international law and national Labor law of Ukraine, we understand their positive scientific, methodological, theoretical, applied, global and national unity as well as the accordance between the law enforcement nature of the act and the normative analysis of the international conventions and normative legal acts, for example, the Labor code in the mechanism of the legal regulation of the labor relations providing a subjective – object orientation of the employee's or owner's or the latter's representative lawful behavior to result the global and state social and economic production of labor as part of a gross product, which makes Ukraine powerful, rich, modern on the grounds of the legal compromise and constructive cooperation of all the participants of the labor process.

To our mind, the full implementation of the meaning and content of the international and national productive and labor and service links indicated in quantity and quality of the labor contract on the effective regulation of the labor relations is realized to get a product on the basis of the regulatory standardization, modern computerization and commercialization of the labor process through lawmaking with the leading acts of the mechanism of the legal regulation of the labor relations which can provide, for example, the adequate logistics for the accurate, unambiguous and correct international and national regulation of the social labor relations, as well as the development of an appropriate, competitive market product for: 1) the national and regional markets; 2) the World Trade Organization; 3) the European market; 4) the African market; 5) the Asian and American market, and others. According to the leading scholars of the classical economics, in our interpretation of the mechanism of the legal regulation of the labor relations in the Labor law of Ukraine, the important formula for the development of production (money – a product – money) that is Marx's formula for the capitalization of goods through the value of the production output accumulates the additional value, whose money contributes to the development of the market production being enriched at present by: 1) logistics; 2) legal compromise and constructive cooperation in the Labor law of Ukraine as to the productive forces and productive (labor) relations in the mechanism of the legal regulation of the labor relations; 3) the normative and applied standardization, modern computerization, and commercialization of the labor process.

The good news for us, the Ukrainians, is the harvest of 2021 of more than 700 tons of gain. "Agrarians of Kherson region have harvested 3.1 million tons of grain", which are positive results of the agricultural work [1].

However, the actuality of the topic is harmonized with the theoretical and applied principles constituting the structural meaning of the labor agreement, which increases significantly the quantitative and qualitative characteristics of the product as a component of the researched market product including the World Trade Organization in the mechanism of the legal regulation of the labor relations.

Keywords: formula of goods capitalization; formula of capitalization of business activity; obtaining a production product by normative-applicable standardization, modern computerization; commercialization of the labor process; development of a competitive market product; MNR capacity for labor relations; enrichment of the capitalization process; legal compromise and constructive cooperation; new capacities in the production and labor relations of the MNR under the conditions (modules) of joint, private, partial.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Як стверджував ще у XIX столітті провідний вчений класичної світової та німецької політичної економії [2] у своїй формулі товарного виробництва, капіталізація товару забезпечується через вартість виробленої продукції, виробничі сили та виробничі (трудові) відносини, тобто акумулює у собі додаткову вартість. Додаткова вартість сприяє розвитку ринкового товарного виробництва, а також динаміці товарообігу, де праця виступає рушійною силою останнього.

Сучасний процес капіталізації прогресивно збагачується за допомогою: 1) належного матеріально-технічного забезпечення; 2) конструктивної співпраці щодо забезпечення потужних виробничих сил та виробничих (трудових) відносин, як результат функціонування механізму правового регулювання (далі –

МПП) для вдосконалення потужної трудової праці [3]; 3) модернізації нормативно-застосовної стандартизації, сучасної комп'ютеризації та комерціалізації трудового процесу.

Такий результат виробництва товарів був завершений ключовою формулою підприємництва (Г–Т–Г), де правовий компроміс та конструктивна співпраця на виробництві забезпечили належний баланс (гармонізацію у громадянському суспільстві) відносин між суб'єктами праці: 1) працівника, як особи, що виробляє матеріальні блага; 2) власника, тобто володаря матеріальних благ та засобів виробництва; 3) конструктивної співпраці на засадах договірного трудового компромісу з метою формування нових потужностей у виробничо-трудових відносинах МПП. Наприклад, щодо умов (модулів) спільного, приватного, чи часткового: 1) володіння, тобто тримання власності при собі; 2) користування, тобто одержання від власності корисних властивостей, отже, набуття нової якісної власності; 3) розпорядження засобами виробництва, тобто вирішенням їхньої фактичної та юридичної долі колективно (працівник – власник) на професійному рівні; 4) здобуття потужних результатів праці [4, с. 336-338; 373-375].

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання порушеної проблеми.

Втім, актуальність теми природно гармонізується теоретично-прикладними засадами, які складають структурний сенс трудового договору, який в МПП трудових відносин значно підвищує кількісні та якісні характеристики продукту праці, як складової досліджуваного ринкового продукту, в тому числі на рівні СОТ. Тому, деякі вчені-правники, зокрема, Є.В. Краснов, І.М. Сирота, Г.І. Чанишева та інші, у своїх наукових дослідженнях актуалізують проблеми трудового права та права соціального забезпечення [5], що є позитивним для впровадження за допомогою МПП трудових відносин, новітніх трудових норм та сталих відносин власності на підставі сучасних договірних актів міжнародного та національного рівня врегулювання.

Ю.Ф. Іванов, М.В. Іванова визначають сукупність умов і відносин трудового договору, які у нашій інтерпретації розкривають сутність : 1) нормативних; 2) правозастосовно-трудових; 3) соціально-забезпечувальних повноважень сторін трудового договору [6], які є, на наш погляд, доленосними. Втім, сутність доленосності досліджуваних повноважень становить зміст, форму, структуру та юридичну результативність продукту праці за трудовим договором. Доленосність, як результат досліджуваного продукту та правовий стан трудової праці пронизує багато сфер суспільного, державного та особистого життя досліджуваних суб'єктів праці щодо її якості, відношенню до багатства, естетичного, технічного, технологічного та культурного задоволення сторін трудової діяльності.

Мета дослідження полягає у здійсненні аналізу теоретично-прикладних та міжнародних засад щодо змісту трудового договору в МПП з оптимізацією трудових відносин в Україні. Для цього звернемо увагу на такі детально аналізовані нами умови, що можуть визначатися міжнародними, законодавчими або іншими нормативно-правовими актами для визначення ефективності змісту трудового договору і встановлювати, наприклад: 1) параметри зарплати працівника, її мінімальний та максимальний розміри [7, с.146-152]; 2) мінімальну та максимальну тривалість трудової відпустки [7, с. 129-131]; 3) параметральні засади мінімальної та максимальної тривалості робочого часу та часу відпочинку [7, с.117; 126]; 4) природні передумови, умови та післяумови укладання трудового договору, які обумовлюють його дієвість, ефективність, належну функціональність, а також трудові властивості сторін (працездатність; дієздатність; деліктоздатність; компетентності взаємодіючих сторін у трудовому договорі; просторово-часові межі; коло осіб; предмет правового регулювання за трудовим договором).

Виклад основного матеріалу дослідження та його результати. На сьогоднішній день простежується посилення взаємодії між міжнародним та національним правом. Утворене у такому симбіозі законодавство сприяє активній комерціалізації процесу праці, оптимізації трудових відносин на теоретично-прикладних засадах, які удосконалюються: 1) новаціями матеріально-технічного забезпечення; 2) якістю сировини (вміння збирати, зберігати та використовувати); 3) поєднанням акордної (технічно та технологічно забезпечувальної) праці; 4) засобами стимулювання трудових відносин.

Вважаємо, що за своєю сутністю МПП впорядковує та активізує трудову діяльність: 1) надає певні, заздалегідь зафіксовані її результати; 2) створює необхідність і достатність умов щодо задоволення потреб та інтересів працівників та власників; 3) створює необхідність і достатність умов щодо соціально значимих і соціально обумовлених потреб та інтересів працівників; 4) сприяє формуванню у суб'єктів праці, виробничих мотивів праці.

Отже, значна кількість трудових умов досліджуваного трудового договору виступають для суб'єктів трудового регулювання в МПП. Вважаємо, що це реально підкреслює об'єктивацію в МПП – функціональність трудового договору за його структурним та факультативним змістом.

Здійснимо аналіз трудового договору (далі – ТД) за правилами договірної цивілістики, де останньому властиві: 1) передумови; 2) умови; 3) післяумови ТД. Вони вважаються істотними, чи обов'язковими, або необхідними, тобто без яких досліджуваний акт не існуватиме, як регулятор трудових відносин. Втім, у загальній теорії трудового права для ефективності ТД такі умови можуть визнаватися доленосними: 1) істотними; 2) обов'язковими; 3) необхідними і достатніми. Оскільки вони прямо впливають на життєві долі і працівника, і власника, що позитивно. За К. Р. Макконнеллу та С. Л. Брю до істотних умов трудового договору слід відносити і фактори виробництва, які є економіко-трудовими ресурсами: а) земля; б) капітал; в) праця; г) підприємництво; д) фахові здібності чи можливості [8;9], оскільки вони спрямовані на оптимізацію досліджуваних просторово-часових меж (передумови, умови, післяумови) ТД.

Їхня сутність полягає в тому, що сам трудовий договір без доленосних умов в трудовому праві не існуватиме. Тому, обов'язковими передумовами, умовами та післяумовами ТД є згадані фактори, які впливають на результативність праці. Однак, не можливо забувати і про часові межі, коло осіб, а також деталізацію предмету трудового регулювання, без яких ТД не може бути визнано укладеним.

У засобах масової інформації України пролунали повідомлення щодо використання «рабської» праці з насильницьким утриманням людей на роботі. Наприклад, в Дніпропетровській та Одеській областях висвітлено випадки, коли здійснювалося насильницьке залучення до сільськогосподарських та інших видів робіт без волевиявлення працівників влаштуватися на роботу та здійснювати її добровільно [10]. Відповідно, у роботодавця та працівника при здійсненні насильницької праці, трудові правовідносини не виникають і є протизаконними. Однак, за даними сучасних досліджень, зокрема представництва Міжнародної організації з міграції «в Україні за час її незалежності 230 тисяч українців постраждали від торгівлі людьми, а 90% з них потрапляють саме в трудову експлуатацію» [10].

Робота, яку виконуватиме працівник, коло його трудових повноважень і обов'язків, називають трудовою функцією, тобто основним напрямком трудової діяльності. Її встановлення є виключною компетенцією сторін за трудовим договором, чим підтверджується офіційність намірів сторін; змістовність фахової поведінки; турботливість про працю та її результативність; техніку безпеки; державність її реєстрації; корисність інтересів сторін. При його укладанні сторони визначають професію, спеціальність, кваліфікацію або посаду працівника, з'ясовують ступінь його обізнаності на практиці, що є позитивним аспектом укладання ТД. Держава, в свою чергу, виступає гарантом трудових договірних відносин, здійснюючі реєстрацію такого договору, наприклад, органами зайнятості населення; податковою службою, пенсійним фондом, органами місцевого самоврядування тощо. Відомо, що однією з типових форм «трудова експлуатація сьогодні є використання безоплатної праці, зокрема, на умовах випробувального терміну або стажування» [10], які часто завершуються не виплатою заробітної плати, шахрайством.

Вважаємо, щоб уникнути проблеми не виплати зарплати, треба трудові відносини розпочинати з укладання трудового договору, який оформляється наказом чи розпорядженням власника підприємства, установи, організації або уповноваженим ним органом, чи фізичною особою (Див: ст. 21 Закону «Про оплату праці»). Законність трудових відносин вимагає й інших принципів стабілізації стосунків, зв'язків між сторонами ТД на засадах справедливості, верховенства права, гуманізму, дієвості, партнерства, компромісу та конструктивної співпраці.

За трудовим фахом така діяльність, що відображає галузевий або родовий поділ праці, в якій працівник може застосувати свої трудові здібності відповідно до наявних у нього знань, вмінь та навичок. Відомо, що виконання трудової праці за ТД вимагає спеціалізації професійних трудових навичок або знань за визначеним профілем, наприклад, водія, інженера, бухгалтера. Тому виконувана робота одного фаху може мати різні класні, майстер – класні, розрядні та фахові рівні.

Відомо, що спеціальність в ТД є такою частиною трудової діяльності, яка визначає певні межі трудового фаху, що найбільш глибоко та всебічно опановано працівником. Наприклад, гравер – людина, що наносить малюнок на метал, каміння інші тверді поверхні; ювелір – це майстер, що працює із коштовними (дорогоцінними) виробами, ракліст – майстер по машинному малюнку на тканині. Тому, спеціальність є основною ознакою, що характеризує трудову функцію працівника, оскільки вона містить у собі спеціалізацію працюючих за професіями із специфікою роботи в умовах певного виду діяльності. Однак сама по собі спеціальність працівника не завжди є тією конкретною роботою, для виконання якої він був найнятий.

Отже, здійснивши аналіз міжнародних та національних засад правового регулювання трудового договору вважаємо, що до провідних факторів укладання ТД відносяться:

- 1) взаємне волевиявлення сторін, тобто письмове погодження працівника та власника на конструктивну співпрацю;
- 2) прийняття та належне влаштування цього працівника на роботу;
- 3) встановлення моменту початку виконання обумовленої роботи;
- 4) визначення трудової функції працівника, тобто еквіваленту обсягу роботи у певних просторово-часових межах за кількістю та якістю одержаної продукції;
- 5) встановлення панування трудової дисципліни на виробництві;
- 6) післяумовами праці завжди є її належна оплата, яка обумовлена в ТД обсягом (кількісними та якісними характеристиками) продукту праці.

Висновки. Отже, проаналізувавши основні положення щодо міжнародного та національного регулювання змісту трудового договору ми приходимо до висновку, що вони мають достатній рівень регламентації. Водночас особливості реалізації міжнародних стандартів укладання трудового договору потребують від держав відповідальності, контролю та безпосереднього закріплення міжнародних стандартів у національному законодавстві. Відповідно, безвідповідальність держав у цьому питанні призводить до порушення прав людини та насильницького використання людської праці, що є неприпустимим. Отже, прискіпливої уваги вимагає не тільки законодавче закріплення норм міжнародного права у національних документах, але й їх належна реалізація.

References:

1. Ukrinform (Multymediina platforma inomovlennia Ukrainy): Vrozhai na ponedilok 25 zhovtnia 2021 roku. URL.: <https://www.ukrinform.ua/tag-vrozaj> (In Ukrainian).
2. Marks K. Kapital. Krytyka politychnoi ekonomii (nim. Das Kapital. Kritik der politischen Ökonomie) URL. <https://uk.wikipedia.org/wiki/99-97> (In Ukrainian).
3. Novikova M.M. Yurydychnyi kompromis, yak faktor optymizatsii mekhanizmu pravovoho rehuliuвання: avtoref... dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. yuryd. nauk. Spetsialnost 12.00.01. Kharkiv, 2008. 21 s. URL. <http://referatu.net.ua/referats/7569/172432> (In Ukrainian).
4. Teremetskyi V. Naukovo-praktychnyi komentar do Tsyvilnoho kodeksu Ukrainy, stanom na 15.09.2021 roku. URL. <https://www.yakaboo.ua/naukovo-praktichnij-komentar-civil-nogo-kodeksu-ukraini-stanom-na-3-kvitnja-2018-roku.html> (In Ukrainian).
5. Aktualni problemy teorii trudovoho prava ta prava sotsialnoho zabezpechennia: monohrafiia / kol. avt. ; za zah. red. d.iu.n., prof., H.I. Chanyshevoi. Odesa: Feniks, 2015. 332 p. (In Ukrainian).
6. Ivanov Yu.F., Ivanova M.V., Trudove pravo Ukrainy. Navchalnyi posibnyk. K. : Izd-vo: Alerta. 2020. 442 p. (In Ukrainian).
7. Kodeks zakoniv pro pratsiu Ukrainy (aktualna sudova praktyka, bazovi zakonodavchi ta normatyvno-pravovi akty). 2-he vyd., pererobl. i dopovn. / Uporiadnyk V. I. Lebid. Kyiv: Alerta, 2020. 314 s. (In Ukrainian).
8. Faktory vyrobnytstva URL. <https://www.google.com/search?q> (In Ukrainian).
9. Vydy stymuliuvannia pratsi i yikh osnovnyi zmist. URL. https://stud.com.ua/26200/menedzhment/vidi_stimulyuvannya_pratsi_osnovnyi_zmist motyvatsii pratsi (In Ukrainian).
10. Trudova ekspluatatsiia – odna z form torhivli liudmy. URL. [https://zt-rada.gov.ua/?3398\[0\]=6710](https://zt-rada.gov.ua/?3398[0]=6710) (In Ukrainian).

Теоретико-прикладные и международные основы регулирования содержания трудового договора в механизме правового регулирования трудовых отношений в Украине

Новиков Николай Михайлович, e-mail: novikovnm@i.ua

Херсонский Факультет Одесского государственного университета внутренних дел, г. Херсон, Украина.

Аннотация. Исследуя трудовой договор в отраслях международного и национального трудового права Украины, следует понимать их положительное научно-методологическое, теоретически-прикладное, мировое и национальное единство. Также необходимо осознавать, что на согласованность правоприменительного характера относительно содержания трудового договора влияет содержание международных конвенций и национальных нормативно-правовых актов. Например, Кодекс законов о труде Украины в механизме правового регулирования трудовых отношений, обеспечивает субъектно-объектную направленность правомерного поведения работника и собственника, или представителя последнего с целью получения результатов на основе правового компромисса и конструктивного сотрудничества всех участников трудового процесса. На наш взгляд, в связи с этим и осуществляется полнота реализации смысла и содержания международных и национальных производственно-трудовых услуг, которые выражаются в количественных и качественных показателях трудового договора как эффективного регулятора отношений труда. Соответственно на получение производственного продукта влияют международные и национальные системы стандартизации, компьютеризации и коммерциализации трудового процесса, которые находят свое закрепление в ведущих актах механизма правового регулирования. Эти акты, в свою очередь способны осуществлять надлежащее материально-техническое обеспечение точного, однозначного и правильного международного регулирования общественных отношений труда, а их изучение и внедрение в национальное право с последующей объективацией предмета правового регулирования выступает катализатором познания и усовершенствования содержания трудового договора.

Автор определяет, что традиционными результатами трудового договора является надлежащее его обеспечение и выработка конкурентоспособного рыночного продукта при учете следующих условий его формирования: 1) национального и регионального рынков; 2) требований Всемирной торговой организации, которая образует организует и мобилизует процессы торговли и передвижения товаров на европейском, африканском, азиатском, американскими других рынках. Учет этих предпосылок приводит к позитивным предпосылкам для развития ВТО, а также экономического роста Украины и других стран.

Ключевые слова: международные стандарты содержания трудового договора, формула капитализации товара; коммерциализация трудового процесса; МПР трудовых отношений; правовой компромисс и конструктивное сотрудничество; новые мощности в производственно-трудовых отношениях МПР по условиям (модулям) общего, частного, долевого.

IMPACT OF TRANSHUMANISM ON THE CONTENT OF PERSONAL NON-PROPERTY RIGHTS

Novikova Mariia,

Associate Professor at the Department of Professional and Specialized Disciplines
Kherson Faculty of Odessa State University of Internal Affairs, Ukraine
e-mail: novikovamariia1222@gmail.com

Abstract. The article considers the impact of the ideas of transhumanism on the content of personal non-property rights. It is established that the development of science and technology determines the development of new views on the value and importance of human life and health. Ideas of making changes in human body in order to improve it were called transhumanism. Transhumanism positively affects the quality of human life, but it also changes the attitude toward human rights. Hence the need for a system of proper legal regulation that brings together the various branches of national law.

Personal non-property rights occupy the leading place in the object of civil law relations. Human somatic rights constitute their important part. Their formation and development is influenced by the ideas of transhumanism as a philosophical trend. Somatic rights determine a person's ability to dispose of his or her own body. Influenced by transhumanist ideas, somatic rights are expanding and modernizing. Technical progress gradually gives more and more opportunities to "restore" or "fundamentally reconstruct" the human body, to influence the human psyche. The system of somatic rights includes: reproductive rights; rights to death; sexual rights; right to change sex; right to dispose of organs and tissues; right to cloning; right to use drugs and psychotropic substances; right to virtual modeling. These rights ensure the freedom of the individual, but at the same time can make a person the object of offenses.

The article focuses on the fact that the state is tasked to protect the somatic rights of the individual. The sphere of somatic rights is not subject to state influence, but requires protection. The author considers civil law norms to be an important instrument for the protection of somatic rights. They unite dispositive legal instruments of legal regulation which enable full protection of somatic rights.

Keywords: transhumanism, personal non-property rights, human somatic rights.

Постановка проблеми та її актуальність. Важливу роль у формуванні галузі цивільного права відіграють об'єкти правовідносин, оскільки вони у своїй сукупності формують розуміння її суті та напрямків розвитку. Відповідно до ст. 177 ЦК України важливою складовою об'єкта цивільних правовідносин є нематеріальні блага, до складу яких входять особисті немайнові права людини. На нашу думку, вирази «нематеріальні блага» або «особисті немайнові права людини» представляють собою юридичний конструкт, зміст якого зазнає постійних видозмін у відповідності до розвитку сучасного суспільства. Водночас, розвиток суспільства тісно пов'язаний з формуванням філософських концепцій, які мають вагомий вплив на формування філософії права та напрями його розвитку. Неможливо відкидати вплив ідей гуманізму чи людиноцентризму, на формування сучасної правової теорії. Відповідно, нові течії філософської думки, які формують сучасний зміст поняття «особисті немайнові права людини», вимагають наукового обґрунтування. Однією з таких течій є трансгуманізм, як результат розвитку наукових технологій та платформа для синтезу нових поглядів на можливості людини, її розуму та тіла. Реалізація означеної концепції створює нові відносини, які, у свою чергу, потребують належного правового регулювання, адже стосуються життя, здоров'я людини та її самоідентифікації. Відповідно, науковий інтерес представляє вплив ідей трансгуманізму на формування змісту немайнових прав людини як важливої складової об'єкта цивільних правовідносин.

Аналіз останніх джерел та публікацій. Вивчення сутності трансгуманізму та його впливу на формування сучасних уявлень про об'єкт правовідносин знайшло своє відбиття у роботах зарубіжних та вітчизняних науковців. Зокрема, В. Воценка, О. Барабаша, С. Бреннера, І. Городиського, М. Ковалю, Д. Колодіна, С. Ліллей, Ю. Мартинюка, Т. Михайлиної, С. Монтойо, А. Поліщука, А. Портера, О. Радутного, Н. Терлецької, Л. Улашкевича, Дж. Хакслі, А. Хамільтона та інших. Однак, означені дослідження не містять системного аналізу у контексті впливу ідей трансгуманізму на розвиток структури немайнових прав людини.

Метою даної статті є визначення сутності впливу ідей трансгуманізму на розвиток уявлення про особисті немайнові права людини в структурі об'єкта цивільних правовідносин.

Виклад основного матеріалу. Сучасні напрями розвитку науки та техніки дають численні можливості для бурхливої уяви. Прогнози розвитку суспільства та людини вражають сміливими лозунгами та пропозиціями з боку учених та пересічних спостережників наукового прогресу. Не дивно, що науковці передчувають активні зміни у соціальні та правовій сферах, оскільки не дивлячись на провокаційність ідей щодо технологічної зміни людської подоби та їх численних противників, вони набувають все більшої популярності. Наразі означені ідеї сформувалися у певний світогляд, що поєднує раціоналістичні ідеї, в основу яких покладені зміни у бутті людини через покращення її тіла, розуму та психіки за допомогою біотехнологій (трансгуманізм) [1, с. 8].

Вперше термін «трансгуманізм» був введений у 1957 році біологом та засновником ЮНЕСКО Дж. Хакслі. На сьогоднішній день Трансгуманістичний рух охоплює велику кількість течій, в основі яких лежать ідеї подовження людського життя як традиційними методами, так і застосуванням інноваційних технологій (генна інженерія, наномедицина, кріоніка тощо). Стаття 1 Трансгуманістичної декларації на сайті Humanity Plus (всесвітньої неурядової організації трансгуманістів) визначає, що людство буває знаходиться під сильним впливом науки та технологій, що дає можливість розширення людського потенціалу за рахунок припинення старіння, усунення когнітивних недоліків, страждань та прив'язаності до планети Земля [2].

У той же час, хоча стрімкий розвиток сучасних біомедичних технологій сприяє порятунку від передчасної смерті, багатьох серйозних хвороб, він поступово стає джерелом етичних, філософських і правових проблем, оскільки починає необмежено втручатися в людську природу. Отже, і технології зачіпають особисті немайнові права людини, а саме категорію соматичних прав.

Соматичні права людини представляють собою унікальний феномен правової сфери, що характеризує можливості вільної самореалізації людини як соціобіодуховної істоти, її розвитку. Вони потребують надійних та ефективних гарантій з боку держави. Відповідно, визначення і подолання колізій у діючому законодавстві щодо захисту та забезпечення соматичних прав формує самостійну систему гарантій їх реалізації. Окреслене виступає завданням не тільки юридичної науки або філософії, але й стає нагальною потребою суспільно-правової практики [3, с.40]. Особливо це стосується можливостей застосування засобів правового захисту (цивільного, кримінального, адміністративного).

Серед широкого загалу і на сторінках наукових видань останнім часом все частіше висловлюються припущення, що розвиток нових глобальних технологій, біоінженерії, нанотехнологій можуть призвести до того, що вид *homo sapiens*, який існував протягом десятків тисяч років, може вже найближчим часом зазнати принципових змін. Не лише зовнішня організація життя людини, а і її біологічна організація, психофізіологічні функції будуть змінені. Цим визначається нагальна потреба у філософсько-правових й загально-теоретичних дослідженнях тілесних, соматичних передумов людського існування у світі, дослідженні змісту, сутності й напрямку розвитку соматичних прав людини [4, с. 42].

У юридичну науку термін «соматичні права людини» ввів В.І. Крусс, який визнавав за людиною право самостійно розпоряджатися своїм тілом: здійснювати його «модернізацію», «реставрацію» і навіть «фундаментальну реконструкцію», змінювати функціональні можливості організму і розширювати їх техніко-агрегатними або медикаментозними засобами. На думку В.І. Крусса, до цих прав можна віднести право на смерть, зміну статі, гомосексуальні контакти, трансплантацію органів, вживання наркотиків або психотропних засобів, право на штучне репродуктування, стерилізацію, аборт і на клонування, а потім - і на віртуальне моделювання в сенсі повного затвердження (дублювання) себе в неметричній формі об'єктивного існування [3, с. 44-46].

Науковці наголошують на тому, що такі права мають суто особистий характер, та пропонують їх визначити як «соматичні» права. Термін "соматичні" походить від давньогрецького слова "сома" - тіло, в самому загальному вигляді визначаючи "соматичний" як пов'язаний з тілом, тілесний, часто використовується в першу чергу в біологічній і медичній науках. Під соматичними правами у вузькоюридичному сенсі слід розуміти визнану суспільством і державою можливість певної поведінки, що виражається в повноваженнях по розпорядженню людиною своїм тілом [5, с.64].

Зміст соматичних прав зводиться (за М.О. Лавриком) до того, що особа має:

— право на смерть. Реалізація такого права, наголошує М.О. Лаврик, здійснюється у формі суїциду та евтаназії, що за своєю суттю не має сенсу в його виділенні як права. З чим і ми погоджуємось, оскільки перша категорія — самогубство, а друга категорія — вбивство, де вони мають загальний припис закону — заборонено. Право на смерть — право, яке не має суто правового характеру, а є більш суб'єктивно оціночним правом, а не об'єктивно оціночним, тобто суб'єктивним правом;

— право людини щодо її органів і тканин. Таке право, у більшості випадків, виявляється через презумпцію особи на розпорядження своїми органами і тканинами як за життя, так і після смерті —

відносно долі свого тіла, через заповідальний відказ чи покладення на спадкоємця інших обов'язків у заповіті [6]. Щодо останнього, то зміст такого права відноситься до фантомних прав, тобто прав, за якими неіснуючий суб'єкт права є носієм певних правомочностей у випадках, встановлених законом. Так, після смерті, відповідно до ч. 4 ст. 289 ЦК України, навіть у фактично померлої особи є право розпоряджатися своїми органами та іншими анатомічними матеріалами тіла науковим, медичним або навчальним закладам. Якщо сказати іншими словами, то існуючий суб'єкт має право у майбутньому, на підставі зафіксованого у встановленому порядку заповідального розпорядження (ст. 1233 ЦК України) [7], розпоряджатися собою у статусі вже об'єкта. Тобто після смерті особа набуває правового режиму особливого об'єкта цивільних прав і з цього моменту в неіснуючого суб'єкта права на підставі минулих повноважень, які набули чинності з моменту смерті та діють на підставі заповіту, є право розпорядження щодо долі свого тіла. А медичні та інші установи, на підставі цих повноважень, мають право на законних підставах відділити від тіла органи та інші анатомічні матеріали для цілей, що обумовленні їхньою метою та інтересами;

— сексуальні права людини. Зазначені права для позитивного права є новими та, як правило, визначаються через призму заборонених сексуальних дій особи чи інших осіб відносно певної особи та через суспільно-моральну оцінку суспільства;

— репродуктивні права людини. Ці права виявляються через зміст прав особи на материнство (ст. 49 СК України) та батьківство (ст. 50 СК України) [8]. Причому зміст такого права має як позитивний характер (право на материнство та батьківство, право на профілактику та лікування безпліддя, право на штучне запліднення, право на донорство та збереження репродуктивних клітин, право на штучне запліднення й імплантацію ембріона, право на використання методу сурогатного материнства), так і негативний характер (штучне переривання вагітності, стерилізація, контрацепція) або зовсім має заборону (клонування людини). Відносно останнього, така заборона продиктована Законом України «Про заборону репродуктивного клонування людини» [9] та відповідно до Додаткового протоколу до Конвенції про захист прав людини та людської гідності щодо застосування біології та медицини, який стосується заборони клонування людей [10], що набув чинності для України у 2006 р.

Цікавим є той факт, що особа, яка була клонована при народженні, набуває таких самих прав, як і особа, народжена у звичайний для нас спосіб. Різниця є лише в обсязі таких прав, тобто прав, які за своєю суттю не властиві у їх природному виникненні відносно цієї особи (наприклад, така особа не набуває права на батьківське ім'я тощо). Слід зазначити, що дії інших осіб, які клонували особу, хоча і підпадають під кримінальну відповідальність, проте за такою особою все одно резервуються суб'єктивні права, оскільки вона не винна у тому, що появилася на світ у такий спосіб;

— право на зміну статі, тобто зміну статі з чоловічої на жіночу та навпаки [6]. Правовою основою реалізації такого права є ст. 51 Основ законодавства України про охорону здоров'я [60]. Фактичною підставою для даного права при його визнанні є захворювання транссексуалізму, а юридичною — право на зміну (корекцію) статевої належності. Слід зазначити, що зі зміною статі особа набуває ті права, які властиві лише певній статі, тобто чоловікові чи жінці, інші права або припиняються, або продовжують існувати у залежності від природних властивостей таких прав. Причому права, які припинилися, можуть мати характер резервованих та поновлюваних, але за умов, якщо особа поверне назад свій природний статевий стан;

— право на вживання наркотиків і психотропних речовин [6]. За загально-соціальним своїм спрямуванням таке право є забороненим, але межа заборони та дозволу міститься у Законі України «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори» [11] та в Постанові Кабінету Міністрів України № 770 від 6 травня 2000 р. «Про затвердження переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів» [12]. Тобто якщо речовини за своєю суттю є наркотичним чи психотропним засобом, проте вищенаведені нормативно-правові акти нічого про них не кажуть, то такі речовини дозволені законом, а отже, і право на них є, а особа має право на використання такого права. Щодо останнього, то певною мірою казати, що це право у його класичному розумінні, не можна, оскільки ці дії є аморальні для суспільства. Іншою стороною є те, що таке право підпадає під презумпцію — дозволено все, що не заборонено законом. А за своєю природою таке право є більш суб'єктивно оціночним правом, ніж об'єктивно оціночним;

— право на віртуальне моделювання, в сенсі повного затвердження (дублювання) себе в неметричній формі об'єктивного існування [6, с. 43].

Аналізуючи роботу В.І. Крусса [3, с. 40-46] положення про «неметричну форму» є не дуже зрозумілим, але, мабуть, це стосується питання клонування особистості. Таке право в законодавстві України практично відсутнє, лише існує як пріоритетний напрямок розвитку держави стосовно штучного інтелекту, що за таких обставин презумується як легальне та охоронюване право, саме як об'єкт авторського права (комп'ютерна програма) та/або

об'єкт патентного права (винахід) — останнє можливе лише з поєднанням комп'ютерної програми, в основі якої є складний програмний алгоритм (штучний інтелект).

Незважаючи на відсутність закріплення за багатьма соматичними правами статусу загальновизнаних, міжнародне співробітництво у сфері суспільних відносин, в яких реалізуються тілесні домагання людини, має місце. В якості прикладів варто привести Загальну декларацію про геном людини та права людини 1997 р., Декларацію про генетичних даних людини 2003 р., Конвенцію про захист прав людини та людської гідності у зв'язку із застосуванням біології та медицини: Конвенція про права людини та біомедицину 1996 р. і Додаткові протоколи до неї (1998 р., 2002 р.).

Величезну роль у формулюванні та визнання репродуктивних прав зіграла Міжнародна конференція з народонаселення і розвитку (Каїр, 1994 р.). Положення документів даної конференції були деталізовані в ході роботи Європейського Форуму народонаселення, проведеного в Женеві в січні 2004 р. в ознаменування 10-річчя з моменту проведення Каїрської конференції.

Соматичні права людини в якості суб'єктивних прав на конституційному рівні докладно закріплюються не так часто. О. М. Нестерова зазначає, що правова регламентація людської тілесності досить міцно вкоренилися й у цілому ряді текстів різних конституцій. В якості окремих прикладів вчена називає: право на повагу інтимного життя (Конституція Андори), право дитини на повагу сексуальної недоторканності (Конституція Бельгії), право одружуватися і засновувати сім'ю (Конституція Боснії і Герцеговини), право на вільне прийняття рішення про народження дітей (Конституція Македонії). Жодна з нині діючих конституцій не містить право на зміну статі, право на смерть.

Найбільш лаконічні категорії щодо людської тілесності містять конституції Румунії і Туреччини. Частина 2 статті 26 Конституції Румунії «Інтимна, сімейна і приватне життя» встановлює, що фізична особа має право розташовувати собою, якщо цим не порушуються права і свободи інших осіб, громадський порядок або добрі звичаї. Стаття 17 Конституції Турецької Республіки встановлює, що фізична цілісність особистості не повинна бути порушена, окрім як у зв'язку з медичною необхідністю і у випадках, встановлених законом [13, с. 97-98].

Щодо прав людини у відношенні їх органів і тканин звернемося до законодавства Німеччини та Швейцарії. Відповідно до ч. 26 ст. 74 Конституції Німеччини конкуруюча законодавча компетенція поширюється на регулювання трансплантації органів і тканин. У відповідності зі статтею 119а Конституції Швейцарії «трансплантаційної медицини» частиною 1 держава видає припис в галузі трансплантації органів, тканин і клітин, піклується при цьому про охорону людської гідності, особистості та здоров'я; згідно ч.2 встановлює критерії для справедливого розподілу органів; ч. 3 встановлює, що пожертвування людських органів, тканин і клітин безоплатно, торгівля людськими органами забороняється.

Реалізація репродуктивних прав негативного характеру в ряді держав (наприклад, у формах абортів) наштовхується на конституційні обмеження. Відповідно до ч.1 ст. 15 Конституції Словаччини та ч. 1 ст. 6 Конституції Чехії людське життя гідна охорони ще до народження. Право на життя ненародженої закріплено і Конституцією Ірландії [13, с. 98-99].

Правове оформлення соматичних прав людини в Україні перебуває на початковому етапі свого розвитку, в окремих випадках має превентивний характер, і фактично зводиться до заборони (евтаназія, репродуктивне клонування). Стосовно інших соматичних прав можливо констатувати або нерегульованість на законодавчому рівні (наприклад терапевтичне клонування), або недостатній рівень ефективності чинної законодавчої регламентації (щодо репродуктивних прав, трансплантації тощо), що потребує вдосконалення.

Розвиток законодавства у сфері здійснення соматичних прав людини повинен здійснюватися комплексно, з урахуванням останніх тенденцій розвитку національної правової системи. Соматичні права людини пов'язані із декількома сегментами правового регулювання суспільних відносин — із конституційною сферою прав та свобод людини, механізмом їх захисту, кримінально-правовою, цивільно-правовими та сімейно-правовими засадами регулювання особистих немайнових прав. Найбільш ґрунтовної та повної правової регламентації соматичні права набувають в рамках медичного права, розвиток та становлення якого є однією із визначальних нових тенденцій формування вітчизняної правової системи. Саме в рамках медичного права здійснюється становлення таких новітніх правових інститутів, пов'язаних із реалізацією соматичних прав, як законодавче забезпечення біоетики, трансплантації, репродуктивних технологій, генної інженерії.

Як нами вже пропонувалося вище, законодавча регламентація соматичних прав повинна відбуватися і на рівні прийняття програмних нормативно-правових актів (концепцій) і на рівні розробки та прийняття кодифікованого нормативно-правового акту про біоетику (він може бути прийнятий у формі Кодексу, Закону, Основ законодавства). Так, вже не перший рік вчені, що займаються проблематикою біоетики та права,

наполягають на необхідності розробки та прийняти в Україні Закону «Про біоетику та юридичні гарантії її забезпечення в Україні», який би закріпив належний понятійний апарат відповідно до міжнародно-правових стандартів у сфері охорони здоров'я, враховуючи вітчизняні наукові та законодавчі напрацювання, принципи біоетики, біоетичні особливості державної політики у сфері охорони здоров'я [14, с.46].

Правовий розвиток соматичних прав включає також розробку та внесення окремих законодавчих пропозицій з досліджуваних питань (наприклад, до парламенту внесені законопроекти в сфері охорони репродуктивних прав, законопроект щодо суррогатного материнства, окремі законодавчі пропозиції щодо вдосконалення законодавства про трансплантацію тощо). Отже, позитивним було б прийняття спеціальних законів («Про репродуктивні права», «Про генну інженерію» та ін.) та вдосконалення чинного законодавства, що регламентує окремі види соматичних прав. Окрім того, слід активізувати законотворчий пошук у напрямку можливого правового регулювання найбільш суспільно резонансних соматичних прав, які на сьогоднішній день заборонені (евтаназія, репродуктивне клонування).

Висновки. Формування концепції соматичних прав людини базується на тезі, що вирішення основних дискусійних питань етичного спрямування щодо реалізації або обмеження прав, які пов'язані із можливостями людини самостійно розпоряджатися своїм тілом, здійснювати його «модернізацію», «реставрацію» і навіть «фундаментальну реконструкцію», змінювати функціональні можливості організму й розширювати їх техніко-агрегатними або медикаментозними засобами, повинно стати основним підґрунтям його законодавчої регламентації. При цьому слід враховувати, що широка та ґрунтовна суспільна дискусія щодо меж та змісту правового регулювання та конкретних перспектив розвитку законодавства у сфері реалізації соматичних прав людини, повинна враховувати досягнення філософської думки, базуватися на відповідних засадах та принципах біоетики, яку слід визнати основною підвалиною такого розвитку.

References:

1. Ulashkevych L. A. (2018) Maibutnie prav liudyny cherez pryzmu transhumanizmu. *Molodyi vchenyi*. 2018. № 10 (62). P. 7-10. (In Ukrainian).
2. Transhumanist Declaration. URL: <https://humanituplus.org/>
3. Kruss V.Y. (2000) Lychnostnye («somatycheskiye») prava cheloveka v konstitutsyonnom y fylosofsko-pravovom yzmerenyy: k postanovke problemy. *Hosudarstvo y pravo*. 2000. № 10. P. 44-48. (In Russian)
4. Povalii S. (2011) Bioetychni aspekty pravovoho rozvytku somatychnykh prav liudyny. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu*. 2011. № 2. P. 40-46. (In Ukrainian).
5. Shavtsova A. V. (2011) Pravo prav cheloveka: otvetu na voprosu. 3-e yzd., pererab. y dop. Mynsk: Tetra-Systems. 2011. 256 p. (In Russian)
6. Lavryk M. A. (2005) K teoryi somatycheskykh prav cheloveka. *Sybyrskiy yurydycheskiy vestnyk*. 2005. № 3. URL: <http://law.edu.ru/doc/document.asp?docID=1229707> (In Russian)
7. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 16.01.2003 roku. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (In Ukrainian).
8. Simeinyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy: № 2947-III vid 10.01.2002r. URL: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1011.21.25&nobreak=1>. (In Ukrainian).
9. Pro zaboronu reproduktyvnoho klonuvannya liudyny : Zakon Ukrainy: № 2231-IV vid 14.12.2004 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2231-IV#Text> (In Ukrainian).
10. Dodatkovyi protokol do Konventsii pro zaxyst prav i hidnosti liudyny shchodo zastosuvannya dosiahnen biolohii ta medytsyny, stosovno zaborony klonuvannya liudskykh istot (ETS N 168). Mizhnarodnyi dokument Rady Yevropy vid 12.01.1998 № 168 URL: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_526. (In Ukrainian).
11. Pro narkotychni zasoby, psyxotropni rechovyny i prekursori: Zakon Ukrainy: № 60/95-VR vid 15.02.1995 r. URL: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1086.56.5&nobreak=1>. (In Ukrainian).
12. Pro zatverdzhennia pereliku narkotychnykh zasobiv, psyxotropnykh rechovyn i prekursoriv: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy: № 770 vid 06.05.2000r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/770-2000-%D0%BF#Text> (In Ukrainian).
13. Nesterova E.M. (2014) Lychnostnye (somatycheskiye) prava v sisteme prav cheloveka: dys. kand. yuryd. nauk: 12.00.01. Moskva, 2014. 197 p. URL: <https://www.twirpx.com/file/1566054/> (In Russian)
14. Seniuta I. Bioetychne zakonodavstvo Ukrainy: perspektyvy stanovlennia ta rozvytku. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya yurydychna*. 2006. Vyp. 42. P. 42–49 (In Ukrainian).

Влияние концепции трансгуманизма на содержание личных неимущественных прав

Новикова Мария Николаевна, e-mail: novikovamariia1222@gmail.com

Херсонский факультет Одесского государственного университета внутренних дел, г. Херсон, Украина.

Аннотация. В статье рассматривается влияние идей трансгуманизма на содержание личных неимущественных прав.

Установлено, что развитие науки и техники обуславливает развитие новых взглядов на ценность и важность жизни и здоровья человека. Идеи внесения изменений в человеческий организм с целью его улучшения получили название трансгуманизма. Трансгуманизм позитивно влияет на качество человеческой жизни, но он меняет отношение к правам человека. Отсюда возникает необходимость создания системы надлежащего правового регулирования, которое объединяет различные отрасли национального права.

В объекте гражданско-правовых отношений личные неимущественные права занимают ведущее место. Важную их часть составляют соматические права человека. На их формирование и развитие влияют идеи трансгуманизма как философского течения. Соматические права определяют возможность человека распоряжаться собственным телом. Под влиянием трансгуманистических идей соматические права расширяются и модернизируются. Технический прогресс постепенно дает все больше возможностей «реставрировать» или «фундаментально реконструировать» человеческое тело, повлиять на психику человека. К системе соматических прав отнесены: репродуктивные права; права на смерть; сексуальные права; право на изменение пола; право на распоряжение органами и тканями; право на клонирование; право на употребление наркотиков и психотропных веществ; право на виртуальное моделирование. Данные права обеспечивают свободу личности, но одновременно могут сделать человека объектом правонарушений.

В статье акцентируется внимание на том, что перед государством ставится задача защиты соматических прав человека. Сфера соматических прав не подлежит государственному влиянию, но требует защиты. Важным инструментом защиты соматических прав автор считает гражданско-правовые нормы. Они объединяют диспозитивные юридические инструменты правового регулирования, которые дают возможность полноценной защиты соматических прав.

Ключевые слова: трансгуманизм, личные неимущественные права, соматические права человека.

SOME ASPECTS OF THE CRIMINALIZATION AND INVESTIGATION OF RAPE

Savelieva Irina

PhD, Kherson Faculty of the Odesa State University of Internal Affairs, Kherson, Ukraine

e-mail: IrinkaGT17@gmail.com

Abstract: This article examines some aspects of the criminalization and investigation of rape. The author analysed the interpretation of the concept of "rape" from Ukrainian legislation's point of view and revealed the signs of a criminal offence provided for in Article 152 of the Criminal Code of Ukraine. The influence of the composition of rape on the forensic characteristics of rape is considered.

The author concluded that it is necessary to introduce a legal definition of voluntary consent as a manifestation of sexual freedom and its structure based on the subject composition and volume.

The author considers the following signs to the subject composition of consent: a person has reached the age of consent, for health reasons can understand the nature and consequences of sexual intercourse; is in a state of consent.

The scope of consent should include the solution of issues regarding free choice: the person of the partner/partners in sexual intercourse; place, time, method, and form of sexual intercourse.

A brief overview of legislative regulation and judicial practice regarding signs of rape in the UK, Australia, USA, Germany, New Zealand, Sweden, Israel, etc., as well as international legal acts and decisions of the ECHR.

Analysed scientific trends regarding the interpretation of the concept of "voluntary consent" in Ukraine and abroad.

It is concluded that in the presence of deception, voluntariness has a conditional character, is falsified, and cannot be recognized as the result of the free expression of the will of the victim.

Keywords: rape, voluntary consent, criminalization, investigation, stealth.

Вплив міжнародного права чітко простежується в багатьох галузях національного права. Не стало виключенням і кримінальне право України. Наприкінці 2017 - початку 2018 років відповідно до положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами в чинний Кримінальний кодекс України були внесені зміни до розділу 4 "Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи", нині "Кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи". Принципових змін зазнала стаття 152 КК України "Зґвалтування".

Законодавець виписавши оновлене визначення зґвалтування як "вчинення дій сексуального характеру, пов'язаних із вагінальним, анальним або оральним проникненням в тіло іншої особи з використанням геніталій або будь-якого іншого предмета, без добровільної згоди потерпілої особи" [1] безперечно змінив склад кримінального правопорушення, що в свою чергу вплинуло на його криміналістичну характеристику.

Типово до криміналістичної характеристики кримінального правопорушення вчені включають такі елементи: особа імовірного правопорушника; імовірні мотиви і цілі; особа імовірної жертви; обставини скоєння кримінального правопорушення; способи підготовки, скоєння і приховування кримінального правопорушення; типові сліди кримінального правопорушення та імовірні місця їх знаходження; механізм слідоутворення; предмет кримінально-протиправного посягання та умови його охорони; знаряддя і засоби скоєння кримінального правопорушення [2, с.133].

Таким чином, до криміналістичної характеристики зґвалтування безпосередньо належать ознаки зі складу такого кримінального правопорушення або ж останні впливають на механізм вчинення кримінального правопорушення та слідову картину.

В чинній редакції законодавець криміналізував дій сексуального характеру вчинені набагато ширшим переліком способів, ніж це традиційно було в попередній редакції. Увага зосереджена не тільки на насильстві (фізичному чи психічному) як способі вчинення зґвалтування, але на відсутності добровільної згоди.

Утілений законодавчий підхід до визначення зґвалтування, серед іншого, бере до уваги позицію ЄСПЛ, яка полягає в тому, що для кваліфікації вчиненого як зґвалтування принциповим є не стільки застосування сили чи погрози її застосуванням, скільки встановлення відсутності згоди потерпілої особи на статевий контакт (зокрема, рішення ЄСПЛ у справі «М.С. проти Болгарії» від 4 грудня 2003 р.) [3, с.14].

У примітці до статті 152 КК України є спроба конкретизації добровільної згоди як результату вільного волевиявлення особи, з урахуванням супутніх обставин. Проте що мається на увазі під супутніми обставинами та що саме є вільним волевиявленням особи; чи можна, враховуючи вказані обставини,

визнати недобровільною згодою результат «вільного волевиявлення»; в якій формі повинно відбуватися «волевиявлення» залишається не розкритим [4].

Стаття 152 КК, викладена в редакції Закону 6 грудня 2017 р., безпосередньо не передбачає обман як один зі способів зґвалтування і, відповідно, не містить жодних застережень щодо його можливого виду (характеру).

Погоджуючись з О. Дудоровим, вважаємо що проникнення в один із трьох природних отворів тіла іншої особи, поєднане із введенням її в оману, може розцінюватися як зґвалтування — за умови, що особа не надала б на це згоди, якби не була введена в оману щодо певних обставин — природи чи мети сексуального проникнення, особи того, хто його вчиняє, тощо [5].

У питанні добровільності згоди на статевий акт багато нюансів. Варто розглянути практику зарубіжних країн та міжнародних актів з цього питання.

За останні 50 років відбулися значні зміни у законодавстві багатьох країн щодо криміналізації зґвалтувань. Зокрема відбулось розширення дефініції зґвалтування, реформування правил винесення вироку та прийняття доказів до розгляду, відмінено вимогу щодо підтвердження повідомлення жертви ще кимось. Так, у 1983 році Канада змінила законодавство щодо зґвалтування і перестала вимагати підтвердження повідомлення про зґвалтування кимось окрім жертви. Проте сторона обвинувачення на практиці схильна ігнорувати цю поправку і лише невелика кількість кримінальних проваджень була передана на судовий розгляд [6].

В окремих країнах Азії нещодавно прийнято закони, що радикально змінили визначення поняття зґвалтування та передбачили державну підтримку жертвам. Як наслідок значно збільшилась кількість повідомлень про випадки зґвалтувань. Проте реформоване законодавство не буде ефективним, якщо населення країни не буде проінформоване про свої права.

З метою гарантування розгляду судом виключно інформації, яка стосується кримінальної справи Міжнародний кримінальний трибунал щодо колишньої Югославії розробив кілька правил, корисних для забезпечення ефективності законів і в інших випадках:

по-перше, у випадку сексуального нападу немає необхідності підтверджувати свідчення жертви;

по-друге, попередній сексуальний досвід жертви не повинен розкриватися і слугувати свідченням (щоб не допускати віктим блеймінгу - звинувачення жертви, який притаманний і діяльності правоохоронних органів в Україні);

по-третє, згоду жертви не можна брати до уваги, якщо їй (йому) погрожували фізичним або психологічним насиллям, затримували або вона (він) мала причину боятися такого насилля або затримання;

по-четверте, згода жертви не враховується якщо жертва мала причину вважати, що якщо вона (він) не підкориться, то насилля буде загрожувати іншій особі.

Проте як свідчить практика, в багатьох країнах суди виносять надто м'які вироки у кримінальних провадженнях щодо сексуального насилля [7, 8]. Щоб запобігти такій ситуації необхідно ввести мінімально допустиме покарання у справах про зґвалтування, у кримінальних провадженнях за відсутності пом'якшуючих обставин.

У Великобританії, Швеції, Бельгії, Німеччині тощо будь-який інтимний акт без чіткої згоди всіх суб'єктів вважається зґвалтуванням, не залежно від перебування в родинних, службових чи інших зв'язках або без таких.

Прийнята у Великобританії практика балансує між абсолютною безкарністю та проявами радикальності. У цій країні діє три основні принципи:

по-перше, особа, що є учасником статевого акту повинна досягти певного віку і розуміє наслідки своїх дій. Обов'язок дізнатися реальний вік іншого суб'єкта-учасника і переконатися, що такий досяг віку згоди, покладається на партнера;

по-друге, особа, що є учасником статевого акту, робить свій вибір вільно, не під тиском партнера;

по-третє, особа, що є учасником статевого акту, не повинна знаходитись у стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння.

§ 261.6. Кримінального кодексу Каліфорнії (США) визначає згоду як позитивну співпрацю в дії або ставленні відповідно до здійснення вільної волі. Особа повинна діяти вільно та добровільно, а також знати про природу діяння чи операції. Згода не може бути отримана шляхом викликання страху у жертви. Кожна особа, яка спонукає будь-яку іншу особу до статевого акту, сексуального проникнення, гетеро- чи гомо- зв'язку, коли його чи її згода отримана шляхом фальшивого чи шахрайського уявлення чи введення в оману, що робиться з наміром викликати страх, і який викликає страх, і що змусить розумну особу за подібних обставин діяти всупереч вільному волевиявленню особи, і дійсно спонукає потерпілого до таких дій, карається позбавленням волі у окружній в'язниці на строк не більше одного року або у в'язниці штату на два, три або чотири роки. Термін «страх» в цьому розділі означає страх завдати шкоди чи смерті особі чи будь-якому родичу особи чи члену сім'ї [9].

Вік вільної згоди в Каліфорнії складає 18 років (§ 261.5 Кримінального кодексу Каліфорнії). Вади розвитку, в тому числі що викликали непрацездатність на можливість дати вільну згоду жертвою не впливають.

В той же час, якщо жертва перед або під час статевого акту не усвідомлювала характеру діяння і про це було відомо іншому учаснику статевого акту, це нівелює згоду жертви (Кримінальний кодекс Каліфорнії § 261(a)(4)(A)).

«Несвідомий характер діяння» означає нездатність чинити опір, якщо жертва відповідає будь-якій з таких умов:

1. була без свідомості або спала;
2. не усвідомлювала, не розуміла, що дія відбулася;
3. не усвідомлювала, не розуміла істотних ознак діяння через фактичне шахрайство винного;
4. не усвідомлювала, не розуміла суттєвих характеристик діяння через шахрайське уявлення зловмисника про те, що сексуальне проникнення служило професійній меті, якщо воно не служило професійній меті.

Вважається такою, що не може дати добровільну згоду особа, яка завідомо для правопорушника була під дією будь-якої одурманюючої або анестезуючої речовини, або правопорушник обґрунтовано повинен був знати про такий стан (Кримінальний кодекс Каліфорнії, § 261(a)(3)) [9].

Таким чином, законодавство перелічених країн звертає увагу при визначенні добровільності згоди не тільки на характеристику суб'єктного складу статевого акту, але й об'єктивних дій, що спричиняють суб'єктивні наслідки (обман та введення в оману).

На нашу думку, окрім можливості суб'єкта статевого акту дати добровільну згоду слід також розглянути обсяг такої згоди. Добровільна згода на статевий акт є проявом статевої свободи особи.

Під статевою свободою слід розуміти право дорослої і психічно здорової особи самостійно обирати собі партнера для статевих зносин і не допускати у сфері таких зносин будь-якого примусу [10, с. 281].

Тобто згода повинна стосуватися добровільного визначення:

1. особи партнера/партнерів для статевого акту;
2. місця вчинення статевого акту;
3. часу вчинення статевого акту (початок, кінець, тривалість);
4. способу вчинення статевого акту (в тому числі із залученням додаткових предметів або без таких);
5. форма вчинення статевого акту.

Якщо процесом доказування відсутності згоди щодо особи партнера/партнерів для статевого акту практика правоохоронної діяльності в Україні напрацьована, то з іншими питаннями є як нормативні, так і правозастосовні пробіли.

Останнім часом набуло особливої актуальності питання “безпечного статевого акту”, тобто з використанням презервативу, який є не тільки контрацептивним засобом, але й запобігає зараженню захворюваннями, що передаються статевим шляхом.

Стелсінг - це пошкодження презервативу до або під час статевого акту або видалення його під час статевого акту без відома партнера привернуло увагу законодавців у різних країнах, що призвело до криміналізації даного діяння.

Поштовхом до криміналізації стелсінгу стали численні судові вирoki (особливо в країнах прецедентного права), якими осіб було засуджено за такі дії. Судді мотивувалися наслідками таких дій, зокрема зараженням хворобами, що передаються статевим шляхом, та небажаній вагітності, що розглядалось як репродуктивний примус. А. Бродські описуючи стелсінг зазначає, що він є юридично суміжний зі зґвалтуванням[11]. Тож з 2020 року в Німеччині та Великобританії стелсінг визнали формою сексуального насильства.

Розглянемо детальніше практику судових вироків різних країн.

У травні 2017 року в австралійському суді розглядалась справа про стелсінг. Президент товариства юристів Нового Південного Уельсу визначив стелсінг як сексуальне насильство, оскільки воно змінює умови згоди [12].

Постанова Верховного суду Канади у 2014 році (Р. проти Хатчинсона) залишило без змін обвинувальний вирок щодо чоловіка, який зробив отвори в своєму презервативі.

У 2018 році в Німеччині чоловіка визнали винним в сексуальному посяганні. Це був перший обвинувальний вирок у Німеччині за стелсінг [13].

У 2017 році швейцарський суд в Лозанні визнав чоловіка винним у зґвалтуванні за зняття презервативу під час статевого акту всупереч бажанню жінки, проте у 2019 році Верховний суд кантона у Цюриху відмінив вирок, постановивши, що така поведінка не була незаконною[14].

У квітні 2021 року чоловік в Новій Зеландії був засуджений за зґвалтування за стелсінг під час статевого акту з секс-працівником. Згода була надана тільки на статевий акт з презервативом.

Законодавство Великобританії згоду на певний статевий акт (визначеної форми та конкретизованого способу), але не на будь-який статевий акт без винятків, отримав назву умовної згоди [15].

У лютому 2021 року член Асамблеї Каліфорнії Х. Гарсія запропонувала законопроект, який оголошував незаконним “контакт між пенісом, з якого був видалений презерватив, та інтимною частиною іншої особи, яка не давала усної згоди на видалення презервативу під час сексу. Такий статевий акт повинен каратися як “сексуальні побої”. Попередні законопроекти з цього питання 2017 і 2018 років не були прийняті. В жовтні 2021 року зазначений законопроект був прийнятий і став першим законом про боротьбу зі стелсінгом у штаті США[16].

Проте першою країною світу, яка визнала стелсінг зґвалтуванням стала Австралія у 2020 році [17].

В той же час серед правників не існує єдиної думки щодо стелсінгу. Дж. Блюстайн вважає, що стелсінг “без наслідків” (без зараження хворобою чи вагітності) повинен залишатися у сфері цивільного деліктного права.

Дж. Блюстайн посилається на ізраїльське кримінальне та цивільне законодавство. Щодо ізраїльського законодавства, концепція порушення довіри як кримінального правопорушення існує лише для державних службовців або людей, які виконують державний обов’язок. Порушення довіри між діловими або романтичними партнерами — це суперечка особистого характеру, яка може перерости у цивільний позов.

Якщо стелсінг призвів до вагітності, і жінка бажає її перервати, то чоловік повинен сплатити витрати на медичне лікування, а також компенсацію за спричинені горе і страждання. Але якщо жінка захоче зберегти дитину, то покаранням, безсумнівно, має бути висока сума сплати аліментів на наступні 18-21 рік відповідно до його статків, що само по собі може бути гіршим за ув’язнення, і може розглядатися як форма рабства – особливо коли результат був небажаним.

Єдиною обставиною, на його думку, за якої стелсінг потрапляє у сферу кримінального права, є зараження жертви інфекційною хворобою, що передається статевим шляхом. За умови що правопорушник знав про власний стан зараження, стелсінг є нападом, оскільки спричиняє шкоду фізичному здоров’ю. Проте якщо правопорушник не знав про своє захворювання, а отже не передбачав можливість зараження жертви, стелсінг слід визнати актом злочинної недбалості.

Таким чином правник вважає, що стелсінг, який призвів до вагітності повинен покладати на чоловіка фінансові обов’язки (щодо абортів або утримання дитини), а стелсінг, який призвів до зараження інфекційним захворюванням, що передається статевим шляхом, повинен кваліфікуватися як напад. Тобто Дж. Блюстайн заперечує в кваліфікації стелсінгу як зґвалтування[18]. З таким твердженням важко погодитись, оскільки воно не враховує дефініцію добровільної згоди як прояву статевої свободи, а також казусу, коли жінка є суб’єктом, що пошкодив презерватив перед статевим актом без відома чоловіка.

Показовою є доктринальна позиція (праці Ю. Бауліна, М. Зенової, Н. Михальченко тощо), згідно з якою добровільність згоди означає вільне волевиявлення особи, відсутність не лише будь-якого примусу, а й обману при отриманні згоди.

З набранням чинності новел у ст.152 КК України, виходячи з аналізу її змісту стає зрозумілим, що доведення обставин відсутності згоди покладатиметься на потерпілу особу.

Джерелами доказів у кримінальних провадженнях щодо зґвалтувань є показання, документи, висновки експертів, речові докази[19]. Доказування і далі спиратиметься на пояснення сторін, а також висновки експертиз, перш за все, біологічної, судово-медичної та судово-хімічної.

Отже, питання про тлумачення ознак складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 152 КК України залишається невирішеним.

На нашу думку, доцільно ввести легальну дефініцію добровільної згоди, як прояву статевої свободи, та її структури виходячи із суб’єктного складу та обсягу.

До суб’єктного складу згоди мають бути віднесені ознаки: особа досягла віку згоди, за станом здоров’я здатна була усвідомити характер та наслідки статевого акту; перебуває в стані, що дозволяє висловити згоду.

До обсягу згоди слід віднести вирішення питань щодо вільного вибору: особи партнера/партнерів для статевого акту; місця вчинення статевого акту; часу вчинення статевого акту; способу вчинення статевого акту; форми вчинення статевого акту.

За наявності обману добровільність має умовний (уявний) характер, є сфальсифікованою і не може визнаватися результатом вільного волевиявлення потерпілої особи, як про це йдеться в примітці ст. 152 КК України.

До криміналістичної характеристики зґвалтування безпосередньо належать ознаки зі складу такого кримінального правопорушення або ж останні впливають на механізм вчинення кримінального правопорушення та слідову картину, що в свою чергу здійснює вплив на методику розслідування зґвалтувань.

References:

1. Kriminalniy kodeks Ukraini vid 05.04.2001 № 2341-III [Criminal code of Ukraine of 13.04.2012 № 4651-VI]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (accessed 01.11.2021). (In Ukrainian).

2. Shkuta, O. (2021) Zahalnoteoretychni aspekty kryminalistychnoi kharakterystyky kryminalnykh pravoporushen [General theoretical aspects of forensic characterization of criminal offenses] Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Serii: Yurysprudentsiia. [Scientific Bulletin of the International Humanities University. Series: Jurisprudence], 2021. № 49. 132-135. (In Ukrainian).

3. Dudorov, O. (2018) Zlochyny proty statevoi svobody ta statevoi nedotorkanosti osoby (osnovni polozhennia kryminalno-pravovoi kharakterystyky)[Crimes against sexual freedom and sexual integrity of a person (basic provisions of criminal law)] : prakt. poradnyk Sievierodonetsk : RVV LDUVS im. E.O. Didorenka [practice. adviser Severodonetsk: RVV LDUVS them. E.O. Didorenko], 2018. 92. Available at: https://lduvs.edu.ua/wp-content/uploads/Docs/books/%D0%94%D1%83%D0%B4%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B2_%D0%BF%D0%BE%D1%80%D0%B0%D0%B4%D0%BD%D0%B8%D0%BA_%D1%81%D0%B5%D0%BA%D1%81.%D0%B7%D0%BB%D0%BE%D1%87%D0%B8%D0%BD%D0%B8.pdf (accessed 01.11.2021). (In Ukrainian).

4. Markin, V. (2018) Seks za Kryminalnym kodeksom: nova redaktsiia [Sex under the Criminal Code: a new version] Yurydychna hazeta onlain [Legal newspaper online], 2018. №8 (610) Available at: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/kriminalne-pravo-ta-proces/seks-za-kriminalnim-kodeksom-nova-redakciya.html> (accessed 01.11.2021). (In Ukrainian).

5. Dudorov, O. (2019) Novely kryminalnoho zakonodavstva Ukrainy shchodo vidpovidalnosti za seks-delikty: okremi problemni aspekty [Novelties of the criminal legislation of Ukraine on liability for sexual offenses: some problematic aspects] Available at: <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/novely-kryminalnogo-zakonodavstva-ukrayiny-shchodo-vidpovidalnosti-za-seks-delikty-okremi-problemni-aspekty/> (accessed 01.11.2021). (In Ukrainian).

6. Du Mont J, Myhr TL. So few convictions: the role of client_x0012_related characteristics in the legal processing of sexual assaults. Violence Against Women, 2000, 6:1109–1136. Available at: <https://www.ojp.gov/ncjrs/virtual-library/abstracts/so-few-convictions-role-client-related-characteristics-legal>(accessed 01.11.2021). (In English).

7. Further actions and initiatives to implement the Beijing Declaration and Platform for Action. New York, NY, Women, Peace and Development, United Nations, 2000 Available at: <https://digitallibrary.un.org/record/415893?ln=ru> (accessed 01.11.2021). (In English).

8. Reproductive rights 2000: moving forward. New York, NY, Center for Reproductive Law and Policy, 2000. Available at: <https://reproductiverights.org/reproductive-rights-2000-moving-forward/> (accessed 01.11.2021). (In English).

9. California Consent Laws. Available at: <https://apps.rainn.org/policy/compare/consent-laws.cfm> (accessed 01.11.2021). (In English).

10. Chuhunikov, I. (2020) Zgvaltuvannia i seksualne nasyistvo ta prymushuvannia do vstupu v statevyi zviazok: Problemy rozmezhuвання [Rape and sexual violence and coercion to have sex: Problems of differentiation] Pidpriemstvo, gospodarstvo i pravo[Enterprise, economy and law], 2020. №5. 280-287. (In Ukrainian).

11. Brodsky, A. (2017) 'Rape-Adjacent': Imagining Legal Responses to Nonconsensual Condom Removal. Columbia Journal of Gender and Law, Vol. 32, No. 2, 2017. Available at: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2954726 (accessed 01.11.2021). (In English).

12. "Is this rape?" The legal grey-area around prosecuting 'stealthing' in Australia Available at: <https://www.abc.net.au/triplej/programs/hack/stealthing-and-the-law/8489348> (accessed 01.11.2021). (In English).

13. Robinson, M (2018) Police officer found guilty of condom 'stealthing' in landmark trial. CNN Available at: <https://edition.cnn.com/2018/12/20/health/stealthing-germany-sexual-assault-scli-intl/index.html> (accessed 01.11.2021). (In English).

14. Chesser, B. (2019) Zahra, A. (2019) Stealthing: a criminal offence? Pages P. 217-235 Available at: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/10345329.2019.1604474> (accessed 01.11.2021). (In English).

15. Man sentenced to jail for rape after removing condom without consent Available at: <https://www.nzherald.co.nz/nz/man-sentenced-to-jail-for-rape-after-removing-condom-without-consent/NVRGH4GJNZLIEKSENRIDUHZJMI/> (accessed 01.11.2021). (In English).

16. Thompson, D. (2021) California makes it illegal to remove condom without consent Available at: <https://apnews.com/article/gavin-newsom-california-crime-96d5b46c883d3d184e70b832a3d65e18> (accessed 01.11.2021). (In English)

17. Rafqa Touma (2021) 'Stealthing is rape': the Australian push to criminalise the removal of a condom during sex without consent. 2021 Available at: <https://www.theguardian.com/society/2021/may/01/stealthing-is-the-australian-push-to-criminalise-the-removal-of-a-condom-during-sex-without-consent> (accessed 01.11.2021). (In English).

18. Bluestein, S.J. (2021) The Legal Nature of Stealthing 'Exceptional Ideas About Humanity' Independently Published (18 September 2021), 358 p. Available at: <https://www.bluejadesociety.com/thelegalnatureofstealthing> (accessed 01.11.2021). (In English).

19. Kryminalistyka: pidruchnyk [Forensics: a textbook]: u 2 t. T. 2 / A. F. Volobuiev, M. V. Danshyn, A. V. Ishchenko ta in., 2018, 384. (In Ukrainian).

Некоторые аспекты криминализации и расследования изнасилований

Савельева Ирина Валериевна, e-mail: IrinkaGT17@gmail.com

Херсонский факультет Одесского государственного университета внутренних дел, г. Херсон, Украина

Аннотация: В предлагаемой статье рассматриваются некоторые аспекты криминализации и расследования изнасилований. Автор проанализировал толкование понятия «изнасилование» с точки зрения законодательства Украины, а также раскрыл признаки состава уголовного правонарушения предусмотренного статьёй 152 Уголовного кодекса Украины. Рассмотрено влияние состава изнасилования на криминалистическую характеристику изнасилования. Автор пришел к выводу что следует ввести легальную дефиницию добровольного согласия как проявления половой свободы и ее структуры исходя из субъектного состава и объема. К субъектному составу согласия автор относит такие признаки: лицо достигло возраста согласия, по состоянию здоровья способно осознавать характер и последствия полового акта; находится в состоянии позволяющем выразить согласие. К объему согласия следует отнести решение вопросов относительно свободного выбора: лица партнера/партнеров в половом акте; место, время, способ и форму полового акта. Сделан краткий обзор законодательного регулирования и судебной практики относительно признаков изнасилования в Великобритании, Австралии, США, Германии, Новой Зеландии, Швеции, Израиле и др., а также международные правовые акты и решения ЕСПЧ. Проанализированы научные течения относительно толкования понятия «добровольное согласие» в Украине и за рубежом. Сделан вывод что при наличии обмана добровольность имеет условный характер, является сфальсифицированной и не может быть признана результатом свободного волеизъявления потерпевшего лица.

Ключевые слова: изнасилование, добровольное согласие, криминализация, расследование, стелсинг.

ADMINISTRATIVE AND LEGAL STATUS OF A VOLUNTEER ORGANIZATION

Sirko V.S.

Candidate of Law, Associate Professor

Department of Administrative Law and Administrative Procedure

Odesa State University of Internal Affairs, Odesa, Ukraine

email: sirkovika@ukr.net

Abstract. The article is devoted to the study of volunteering, in particular the imperfections of the legal framework of Ukraine in relation to volunteer organizations. The study of aspects of volunteering on the example of the experience of European countries can become a scientific basis for further study of this phenomenon and will develop effective ways to involve volunteers in the implementation of volunteer assistance.

Keywords: volunteering, social resources, civil society, institutions that involve volunteers in their activities, foreign experience.

В сучасних умовах розвитку нашої держави діяльність волонтерів є дуже інноваційною формою відносин держави та громадян. В ситуації загострення невизначеності й нестабільності суспільство відчуває гостру потребу у механізмах надання оперативних, виважених та адекватних відповідей для мінімізації ризиків і загроз, у способах вирішення пріоритетних проблем та оперативного реагування при їх виникненні. Події Революції гідності та військова агресія на Сході країни засвідчили, що українські структури державного управління за багатьма напрямками продемонстрували низьку результативність у розв'язанні нагальних проблем, які постали перед країною, регіонами та громадянами. На цей час Україна опинилась у ситуації нестачі внутрішніх і зовнішніх ресурсів – людських, трудових, економічних, фінансових, особистісних тощо. Волонтерський рух в Україні має власну історію започаткування та розвитку, проте вписується в загальний контекст глобального масштабу. Спалах волонтерської активності, що охопив усю країну, розгорнувся у 2014 р. у зв'язку з воєнним конфліктом на Донбасі. Локалізація волонтерської допомоги зумовлювалася гострими потребами врятування життя людей окупованих територій, підтримки бійців української армії, допомоги вимушеним переселенцям із зони конфлікту. Мобілізація ресурсів громадянського суспільства в Україні була реалізована саме через волонтерство у зв'язку із зовнішньою загрозою втрати територіальної цілісності української держави.

Дослідження елементів волонтерського руху можна знайти в працях А.Капської, Н. Комарової, Л. Кожухаренко, О. Іщенко, П. Шамина, І.Д. Зверева.

На думку І.Д. Зверєвої, волонтерська робота – це добродійна діяльність, яка здійснюється фізичними особами на засадах неприбуткової діяльності, без заробітної плати, без просування по службі, заради добробуту та процвітання спільнот і суспільства в цілому. Людину, яка добровільно надає безоплатну соціальну допомогу та послуги інвалідам, хворим, особам і соціальним

групам, що опинилися в складній життєвій ситуації, називають волонтером [5]. Відповідно до Закону України «Про волонтерську діяльність» волонтерська діяльність може здійснюватися як волонтерськими організаціями, так і власне волонтерами. Це добровільна, соціально спрямована, неприбуткова діяльність, що здійснюється волонтерами шляхом надання волонтерської допомоги. Наявність правосуб'єктності волонтерських організацій передбачає виникнення наступних груп правовідносин, що виникають між:

- 1) волонтерами-фізичними особами, членами відповідної організації;
- 2) різними волонтерськими організаціями;
- 3) волонтерами, волонтерською організацією та отримувачами волонтерської допомоги;
- 4) волонтерами, волонтерською організацією та публічною адміністрацією у зв'язку з провадженням волонтерської діяльності.

Однак не всі з перелічених відносин підпадають під регулятивну дію норм адміністративного права. Деякі з них регулюються нормами цивільного права, інші – корпоративними нормами громадських організацій. Тим не менше, значна частина суспільних відносин, які виникають за участю волонтерської організації носять адміністративно-правовий характер. Це зокрема, ті, що виникають між волонтерською організацією та органами публічної адміністрації (переважно органами виконавчої влади) у зв'язку із утворенням, реорганізацією та ліквідацією юридичної особи, у зв'язку із провадженням волонтерської діяльності та контролем за її здійсненням. Законодавче визначення волонтерської організації зводиться до поняття юридичної особи, яка здійснює свою діяльність без мети одержання прибутку і отримала статус

волонтерської згідно зі встановленими вимогами. Волонтерська організація забезпечує залучення волонтерів для надання ними волонтерської допомоги шляхом укладання з ними договорів про провадження волонтерської діяльності. Волонтерська організація має право провадити волонтерську та іншу неприбуткову діяльність; залучати волонтерів для здійснення волонтерської діяльності; отримувати кошти та інше майно для здійснення волонтерської діяльності; використовувати у своєму найменуванні та волонтерській діяльності слова “волонтерська організація”; самостійно визначати напрями здійснення волонтерської діяльності; набувати інші права, передбачені законом. У відповідності до законодавчих положень, до зобов'язань волонтерської організації належить забезпечувати волонтерам безпечні та належні для життя і здоров'я умови надання волонтерської допомоги; здійснювати підготовку волонтерів (за необхідності); відшкодовувати прямі збитки, завдані волонтерською організацією в разі одностороннього розірвання нею договору про надання волонтерської допомоги, якщо інше не передбачено договором; відшкодовувати моральну та майнову шкоду, що спричинена внаслідок здійснення нею волонтерської діяльності, відповідно до закону; відшкодовувати волонтерам витрати, пов'язані з наданням ними волонтерської допомоги, передбачені статтею 11 Закону України «Про волонтерську діяльність» [1]; страхувати волонтерів відповідно до Закону України “Про страхування” (страхування життя і здоров'я волонтерів на період надання волонтерської допомоги); дотримуватися правового режиму інформації з обмеженим доступом; забезпечувати вільний доступ до інформації, що стосується здійснення нею волонтерської діяльності. Волонтер може працювати самостійно, але його також можуть залучати до своєї діяльності неприбуткові організації, які мають офіційно зареєстрований статус і, як правило, діють на підставі статуту. Це, як правило, благодійні фонди та громадські об'єднання. Якщо раніше законодавство України передбачало спеціальну реєстрацію від неприбуткових організацій як волонтерської організації, то на сьогодні змінений Закон України «Про волонтерську діяльність» [1] скасував цю норму. Набуття правового статусу волонтерської організації, як і будь-якого іншого громадського об'єднання пов'язують із моментом державної реєстрації. Поняття «волонтерська організація» та порядок надання статусу волонтерської організації були передбачені Законом України «Про волонтерську діяльність» [1]. Але Законом України «Про внесення змін до деяких деяких законів України щодо волонтерської діяльності» [4] від 05.03.2015 р. № 246-VIII були внесені зміни до Закону України «Про волонтерську діяльність» [1], якими спеціальний статус «волонтерської організації» та порядок його надання були виключені з закону. Таким чином, на сьогодні законодавство не передбачає окремого статусу «волонтерських організацій» та особливого порядку його надання. Положенням про Міністерство соціальної політики України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 17.06. 2015 № 423 Мінсоцполітики визначено центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері волонтерської діяльності[6]. Волонтерська організація діє на підставі статуту (положення), в якому зазначаються: – назва, місцезнаходження, статус та організаційно-правова форма благодійної організації; – предмет, цілі, завдання та основні форми благодійної діяльності; – порядок утворення і діяльності органів управління благодійної організації; – джерела фінансування та порядок використання майна і коштів благодійної організації; – порядок внесення змін до статуту (положення) благодійної організації; – порядок реорганізації або ліквідації благодійної організації, використання її майна і коштів у разі припинення діяльності; – умови і порядок прийняття у члени благодійної організації та вибуття з неї; – права й обов'язки членів благодійної організації. До статуту (положення) можуть включатися й інші положення, пов'язані з особливостями діяльності волонтерської організації. Статут (положення) благодійної організації не має суперечити законодавству України. Процедура державної реєстрації благодійних організацій та загальні засади їх діяльності в Україні визначені Законом України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» № 5073-VI від 25.07.2021, підстава - 1520-IX (далі – Закон N 5073) та Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» № 755-IV від від 14.08.2021 (далі – Закон N 755). Відповідно до статті 1 Закону № 5073, благодійна організація - юридична особа приватного права, установчі документи якої визначають благодійну діяльність в одній чи кількох сферах, визначених цим Законом, як основну мету її діяльності. Засновниками благодійних організацій можуть виступати дієздатні фізичні та юридичні особи, крім органів державної влади, органів місцевого самоврядування, інших юридичних осіб публічного права. Як встановлено в ч.1 ст. 11 Закону № 5073, метою благодійних організацій не може бути одержання і розподіл прибутку серед засновників, членів органів управління, інших пов'язаних з ними осіб, а також серед працівників таких організацій. Разом з тим, таким організаціям дозволяється вести господарську діяльність. Законодавством встановлено наступні види благодійних організацій (ст. 13 Закону № 5073): благодійна організація • благодійне товариство; • благодійна установа; • благодійний фонд. Для набуття правосуб'єктності благодійної організації є необхідною її державна реєстрація. У відповідності до положень Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» Для проведення державної реєстрації юридичної особи, засновник чи уповноважена особа подають державному реєстратору наступні документи:

- ✓ заповнену Заяву про державну реєстрацію юридичної особи (Форма № 1);
- ✓ довіреність на представників перед державним реєстратором (у разі подання документів представником засновників);
- ✓ примірник оригіналу (нотаріально засвідчену копію) рішення засновників чи уповноваженого ним органу про створення юрособи;
- ✓ примірник установчих документів.

Установчий документ для благодійного товариства та благодійного фонду - це статут. Для благодійної установи таким документом є установчий акт. Дані документи затверджуються та підписуються засновником (засновниками) благодійної організації або уповноваженими ними особами.

Установчі документи благодійної організації повинні містити:

- ✓ найменування благодійної організації;
- ✓ сфери та цілі благодійної діяльності;
- ✓ інформацію про органи управління благодійної організації, їх склад, порядок діяльності, компетенцію, та прийняття ними рішень;

Державний реєстратор перевіряє, чи відповідають подані документи установленим вимогам і проводить державну реєстрацію юридичної особи.

За результатами реєстрації, державний реєстратор видає заявнику:

- ✓ Опис документів, що надаються державному реєстратору для проведення державної реєстрації юридичної особи;
- ✓ виписку з ЄДРПОУ.

Варто зазначити, що юридичній особі, якій у встановленому порядку не надали статус волонтерської організації, заборонено використовувати словосполучення "волонтерська організація" у своєму найменуванні та діяльності.

Після проведення державної реєстрації в ЄДРПОУ, благодійну організацію реєструють у Реєстрі неприбуткових установ і організацій. Це слід зробити для того, щоб не виступати платником податку на прибуток. Отже, в цілому Закони № 5073 та № 755-IV на належному рівні регламентують процедуру створення та державної реєстрації благодійних організацій. Разом з тим, необхідно особливу увагу приділяти змісту та оформленню установчих документів з метою недопущення негативних наслідків у вигляді відмови у такій реєстрації. Важливим допоміжним механізмом, спрямованим на виправлення недоліків соціальної політики держави, є благодійна діяльність. З огляду на викладене на сучасному етапі особливої актуальності набувають питання нормативно-правового регулювання даної галузі: правова база країни повинна бути ефективним регулятором даних правовідносин. Так, у Національній стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021 - 2025 роки, є створення сприятливих умов для розвитку громадської ініціативи та самоорганізації, формування та діяльності організацій (інститутів) громадянського суспільства, налагодження партнерської взаємодії між ними та органами державної влади, органами місцевого самоврядування, у тому числі для реалізації та захисту прав і свобод людини та громадянина, задоволення суспільних інтересів, забезпечення громадської участі у прийнятті та реалізації владних рішень. Особливості правового статусу діяльності волонтерських організацій закріплені на законодавчому рівні, а саме в ст. 5 Закону України «Про волонтерську діяльність». [1] М. П. Шамина, вважає, що обсяг правосуб'єктності волонтерської організації в більшій мірі стосується відносин між волонтером та волонтерською організацією та зазначає, що волонтерські організації мають право: а) вимагати від волонтера звіту за виконану роботу; б) вимагати шанобливого ставлення до персоналу і майну волонтерської організації; в) відмовитися від послуг волонтерів при невиконанні ними зобов'язань, порушенні дисципліни, некоректну поведінку щодо співробітників волонтерської організації або інших активістів; г) надавати можливість для отримання волонтером додаткової підготовки, необхідного йому для успішного здійснення його діяльності у волонтерській організації.

До обов'язків волонтерських організацій, на думку, М. П. Шамина, належать: а) створення волонтеру всіх необхідних йому умов праці; б) роз'яснювати волонтеру його права та обов'язки; в) забезпечувати безпеку волонтера (провести інструктаж з техніки безпеки або, у випадку, якщо діяльність може надавати загрозу життю і здоров'ю волонтера, забезпечити його медичне страхування); г) надати волонтеру повну інформацію про діяльність волонтерської організації; д) вирішувати конфліктні ситуації, що виникають в процесі волонтерської діяльності; е) проводити навчальні семінари та тренінги [5]. Правосуб'єктність організацій та установ, що залучають до своєї діяльності волонтерів включає перелік прав та обов'язків, що передбачені нормативно-правовими актами та установчими документами. Так, зокрема, положення Закону України «Про волонтерську діяльність» визначають, що залучати волонтерів до своєї діяльності можуть організації та установи, які є неприбутковими. Крім того, вони наділені наступними правами та обов'язками: провадити діяльність із укладенням договору про провадження волонтерської діяльності з волонтером або без такого договору у порядку, визначеному цим Законом; отримувати кошти та інше

майно для здійснення волонтерської діяльності; самостійно визначати напрями здійснення волонтерської діяльності; видавати волонтерам посвідчення, що засвідчують їх особу та вид волонтерської діяльності в межах організації; відшкодовувати волонтерам витрати, пов'язані з наданням ними волонтерської допомоги; страхувати життя і здоров'я волонтерів на період провадження ними волонтерської діяльності відповідно до Закону України "Про страхування"; запрошувати іноземців та осіб без громадянства для провадження волонтерської діяльності на території України, направляти громадян України за кордон для провадження волонтерської діяльності; набувати інші права, передбачені законом (зноска). Крім прав, організації та установи реалізують обов'язки, що визначені у аналізованому нормативному акті: забезпечувати волонтерам безпечні та належні для життя і здоров'я умови здійснення волонтерської діяльності; здійснювати підготовку волонтерів; надавати волонтерам достовірну, точну та повну інформацію щодо змісту та особливостей провадження волонтерської діяльності; забезпечувати вільний доступ до інформації, що стосується здійснення волонтерської діяльності організаціями та установами, що залучають до своєї діяльності волонтерів.

Висновки: Завдяки волонтерству перспектива в Україні на державному та місцевому рівнях очікується випереджальний розвиток волонтерського руху, що спрямоване формуванню потужного національного потенціалу. Розробка механізмів роботи цієї діяльності ще не завершена. Для цього потрібно звернутись до міжнародного досвіду, виходячи із своїх історичних, культурних та економічних умов.

Таким чином зазначимо, що волонтерська діяльність з кожним роком набуває все більше обертів як у світі так і на території нашої держави. Послуги волонтерів використовує майже все людство. Добровольці багатьох країн світу об'єднуються в глобальний світовий волонтерський рух. Волонтерська діяльність позитивно впливає на покращення якості життя людей, їх особистий розвиток, вчить допомагати іншим людям які потребують допомоги без мети одержання будь - кого прибутку. Крім того, волонтерство сприяє побудові справедливого, мирного та громадянського суспільства.

References:

1. Law of Ukraine «Pro volunteers'ku diyal'nist'» of 19.04.2011 № 3236-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text>. (In Ukrayina).
2. Pro zatverdzhennya Poryadku reyestratsiyi otrymuvachiv humanitarnoyi dopomohy vid 30.01.2013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/39-2013-%D0%BF#Text>. (In Ukrayina).
3. Law of Ukraine « Pro derzhavnu reyestratsiyu yurydychnykh osib, fizychnykh osib - pidpryyemstiv ta hromads'kykh formuvan» vid 15.05.2003 № 755-IV . URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15#Text>. (In Ukrayina).
4. Law of Ukraine «Pro vnesennya zmin do deyakykh zakoniv Ukrayiny shchodo volunteers'koyi diyal'nosti» vid 05.03.2015 № 246-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/246-19#Text> . (In Ukrayina).
5. Shamin M.P. Metodicheskoye posobiye po razvitiyu dobrovol'cheskoy (volonterskoy) deyatel'nosti. Kemerovo, 2012. 35 pag.
6. Pro zatverdzhennya Poryadku vedennya Reyestru neprybutkovykh ustanov ta orhanizatsiy, vvelyuchennya neprybutkovykh pidpryyemstv, ustanov ta orhanizatsiy do Reyestru ta vyvelyuchennya z Reyestru. vid 13.07.2016 № 440. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/440-2016-%D0%BF#Text>. (In Ukrayina).
7. Sotsial'na robota v Ukrayini: navch. posibnyk / I.D. Zvyryeva, O.V. Bezpal'ko, S.YA. Kharchenko ta in.; Za zah. red. I.D. Zvyryevoyi, H.M. Laktionovoyi. K.: Naukovyy svit, 2003. 233 pag.

Административно - правовой статус волонтерской организации

Сирко Виктория Сергеевна, e-mail: sirkovika@ukr.net; ORCID ID:<https://orcid.org/0000-0003-4897-3533>
кандидат юридических наук, доцент кафедры административного права и административного процесса
Одесского государственного университета внутренних дел, г.Одесса, Украина

Аннотация. Статья посвящена исследованию волонтерства, в частности несовершенству правовой базы Украины в отношении волонтерских организаций. Изучение аспектов волонтерства на примере опыта европейских стран может стать научной базой для дальнейшего изучения этого явления и позволит разработать эффективные способы привлечения волонтеров к осуществлению волонтерской помощи.

Ключевые слова: волонтерство, социальные ресурсы, гражданское общество, организации привлекающие волонтеров к своей деятельности, зарубежный опыт.

CERTAIN ISSUES OF PARTICIPATION OF A WITNESS IN CRIMINAL PROCEEDINGS

Smirnova Victoria,

Donetsk Court of Appeal, Bakhmut, Donetsk region, Ukraine

e-mail: vika--smir@ukr.net

Abstract. The article examines certain issues of the participation of a witness in criminal proceedings. Analyzed the normative definitions of a witness in the criminal procedural legislation of Ukraine and some foreign countries. It has been determined that an important role in the tactics of the parties is played by the interrogation of witnesses of the parties to the criminal proceedings. Attention is drawn to the implementation of the procedure for discrediting a witness into Ukrainian legislation. The article analyzes the issue of providing legal assistance from a lawyer to a witness.

Keywords: criminal proceedings, witness, right to legal assistance, interrogation, lawyer, discrediting.

Постановка проблеми. Свідок є одним із важливих учасників кримінального провадження. Попри значні прогресивні зміни у КПК України 2012 року у частині визначення процесуального статусу свідка і його гарантій, використання його показань у процесі доказування у кримінальному провадженні, низка актуальних питань і дотепер стають предметом дискусії серед науковців та практиків.

Стан дослідження. На сучасному етапі окремі питання участі свідка у кримінальному провадженні досліджувалися Т. В. Варфоломеевою, Я. П. Зейканом, О. Ю. Костюченко, О. П. Кучинською, О.О. Стареньким та багатьма іншими знаними вченими.

Метою статті є досягнення наукового результату у вигляді теоретично обґрунтованих положень щодо окремих питань участі свідка у кримінальному провадженні.

Виклад основного матеріалу. Процесуальний статус свідка визначається ст.ст. 65-67 КПК України. У першу чергу, привертає увагу визначення дефініції свідка у ст. 65 КПК України: «Свідком є фізична особа, якій відомі або можуть бути відомі обставини, що підлягають доказуванню під час кримінального провадження, і яка викликана для давання показань».

Проаналізуємо і визначення цієї дефініції у кримінальному процесуальному законодавстві інших держав. У КПК Республіки Молдова свідок визначається, як «особа, яка викликана у цій якості органом кримінального переслідування або судовою інстанцією, а також особа, яка дає у цій якості показання у передбаченому цим кодексом порядку» [1]. Відповідно до КПК Грузії «Свідок – це особа, якій можуть бути відомі дані, які необхідні для встановлення обставин кримінальної справи. Особа набуває статус, права та обов'язки свідка після попередження про кримінальну відповідальність та принесення присяги» [2]. У КПК Республіки Азербайджан свідок визначається як особа, якій відомі будь-які обставини, які мають значення для справи, може бути викликано та допитано у якості свідка стороною обвинувачення – під час попереднього розслідування або судового розгляду, а стороною захисту – під час судового розгляду [3].

Слід зауважити, що свідок залучається і до проведення інших, окрім допиту, слідчих (розшукових) дій, серед яких найпоширенішими є слідчий експеримент, пред'явлення для впізнання, освідування. Г. К. Тетерятник справедливо зазначає, що практика Верховного Суду у питаннях визнання показаннями інформації, яка надходить від учасників кримінального провадження під час інших слідчих (розшукових) дій є суперечливою. На підтвердження своєї думки авторка наводить наступну судову практику: «У постанові Об'єднаної палати ККС ВС від 14.09.2020 у справі № 740/3597/17 було визначено, що: «змістом показань як процесуального джерела доказів є лише відомості, повідомлені на допиті або одночасному допиті двох чи більше раніше допитаних осіб. Термін «показання» в контексті ч. 4 ст. 95 КПК законодавець використовує для позначення відомостей, які надаються в судовому засіданні під час судового провадження. Правило, закріплене в цій нормі, має застосовуватися лише до відомостей, що відповідають ознакам показань як самостійному процесуальному джерелу доказів за вимогами ст. 95 цього Кодексу». У постанові Об'єднаної палати ККС ВС від 04 лютого 2019 року у справі № 480/100/17 було обґрунтовано більш широке тлумачення терміну «показання»: «...Це правило [частини 4 статті 95 КПК] поширюється на показання, які надаються під час будь-якої слідчої дії, незалежно від класифікації цієї дії органом досудового розслідування. Крім того, у КПК термін «показання» означає не лише твердження, які даються під час допиту особи, що проводиться відповідно до статті 224 КПК, а будь-які твердження особи, надані слідчому, прокурору під час будь-якої слідчої дії». На нашу думку, слід погодитися із вченими, які вказують, що показання за своєю природою можуть формуватися та

отримуватися не лише у ході допиту, а й під час інших слідчих (розшукових) дій [3, с.307-309]. З урахуванням такого підходу, запропонована у ч. 1 ст. 65 КПК України дефініція є досить логічною та прийнятною. Крім того, у п. 2 ч. 2 ст. 65 КПК України вказується, що свідок має право користуватися правовою допомогою під час давання показань та участі у проведенні інших процесуальних дій.

Цікаво, що у ч. 6 ст. 352 КПК України визначається: «Свідка обвинувачення першим допитує прокурор, а свідка захисту - захисник, якщо обвинувачений взяв захист на себе – обвинувачений (прямий допит)». Таким чином, законодавець при розробці та прийнятті КПК України 2012 року виділив свідків сторони обвинувачення та свідків сторони захисту, натомість не визначив критерії такого поділу. Можна припустити, що до свідків сторони захисту належать ті свідки, які залучаються до провадження за клопотанням сторони захисту. Водночас, з урахуванням принципу диспозитивності, та враховуючи, що тягар доказування лежить на стороні обвинувачення, таких клопотань від сторони захисту може і не надійти.

Водночас, такий поділ має досить важливе значення для тактики дій сторони обвинувачення та сторони захисту під час прямого та перехресного допиту. Більш того, це звертає нас іще до одного питання – дискредитації свідка.

Як зазначають вчені, дискредитація свідка може розглядатися, як дискредитація самого свідка (доведення його некомпетентності) або його показань (доказування недостовірності цих показань). Серед основних способів її здійснення наступні: доказування особистих якостей свідка або можливостей свідка сприймати факти, про які він дає показання (за своїм фізичним та психічним станом); оголошення попередніх показань, які мають протиріччя; встановлення особливих протиріч – здатність безпомилкового сприйняття (якщо свідок помиляється відносно одного факту чи обставини, то його показання не заслуговують на довіру і відносно іншого факту) [5].

Зазначимо, що питання дискредитації свідка при вирішенні питання щодо правдивості, достовірності його показань відіграють важливу роль у контексті права на справедливий судовий розгляд. Наприклад, у справі ЄСПЛ «Škerija проти Хорватії» (заява № 3021/14) заявником, якого було визнаний винним в купівлі та продажі великої кількості кокаїну та засуджено до восьми років позбавлення волі оскаржувалося дотримання ст. 6 ЄКПЛ – права на справедливий суд. Відповідно до обставин справи: «суд першої інстанції покладався на показання свідків – трьох осіб, які зізналися, що купували кокаїн у заявника надаючи подібні описи способу його дій, а також на одного зі свідків, який свідчив, що бачив, як заявник використовував сірий гідравлічний прес для наркотиків, який був вилучений під час обшуку в будинку заявника. При цьому, суд першої інстанції не вважав достовірним захист заявника, а саме тому, що свідки проти нього були психічно нестабільні і робили свої обвинувальні заяви з помсти або для того, щоб отримати майно, продане його родині. Він також відхилив його аргументи, що поліція взяла одного зі свідків під захист з метою його контролю, в той час як інший свідок обвинувачував його під примусом поліції. Наприкінці, Суд відмовився визнати подальші заяви свідків, запропоновані захистом, встановивши, що факти були достатньо встановлені, а подальші докази не були необхідні». Крім того, і Верховний суд відхилив його апеляцію визнавши по суті, що не було підстав дискредитації свідків, а ЄСПЛ було констатовано відсутність порушень ст. 6 ЄКПЛ [6].

Наступним важливим питанням є забезпечення права свідка користуватися правовою допомогою. У п. 2 ч.1 ст. 66 КПК України передбачено право свідка «користуватися під час давання показань та участі у проведенні інших процесуальних дій правовою допомогою адвоката, повноваження якого підтверджуються згідно з положеннями статті 50 цього Кодексу». Зазначена проблематика активно обговорюється з момент набрання чинності КПК України 2012 року, водночас дотепер статус адвоката, який надає правову допомогу свідку у кримінальному провадженні, не визначено.

З приводу процесуального статусу цього суб'єкта кримінального провадження вчені відстоюють різні позиції. Перша група вважає, що зазначений суб'єкт є представником свідка. Зокрема, І. В. Гловюк вказує про те, що свідок, хоча і не належить до сторін кримінального провадження, втім має власний інтерес у кримінальному провадженні, зокрема, щоби допит був проведений із дотриманням вимог КПК, щоб за необхідності до нього були застосовані заходи безпеки тощо. Це обумовлює його право користуватися допомогою адвоката для забезпечення реалізації цих та інших законних інтересів. І таке право є договірним представництвом інтересів свідка. [7, с. 200–201]

Про адвоката-представника свідка веде мову і Т. В. Корчева, обґрунтовуючи свою позицію тим, що надання правової допомоги цим учасникам процесу виходить за межі принципу забезпечення права на захист [8].

В. В. Заборовський, досліджуючи зазначене питання вказує на наступне: «Відсутність чіткого врегулювання статусу адвоката свідка в українському законодавстві (як ми вже зазначали в КПК України вказується на право свідка користуватися правовою допомогою адвоката (п. 2 ч. 1 ст. 66), а Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» надання правової допомоги свідку в кримінальному провадженні виділяє як окремий вид адвокатської діяльності (п. 4 ч. 1 ст. 19)) дає нам змогу припустити, що вітчизняний законодавець мав на меті надати адвокату свідка окремий правовий статус. Проте ми

вважаємо, що таке нормативне врегулювання потребує вдосконалення, оскільки, по-перше, на законодавчому рівні має бути чітко визначений правовий статус такої особи (адвокат свідка), по-друге, його правовий статус повинен бути детально врегульований» [9, с. 171].

Цікавими з приводу статусу адвоката свідка у кримінальному провадженні є міркування С. В. Рокуня, який вказує, що правничу допомогу свідку можуть надавати не лише адвокати, але й інші фахівці у галузі права, що відповідає Принципам і керівним положенням ООН, що стосуються доступу до юридичної допомоги в системі кримінального правосуддя. Автор пропонує іменувати таких фахівців правничими повіреними та вказує на необхідність визначення їх процесуального статусу в окремій нормі КПК України [10, с. 156].

На наше переконання, питання надання юридичної допомоги свідку під час кримінального провадження потребує нормативного врегулювання, такий адвокат повинен мати власний статус, за своєю правовою природою він не є ані захисником, ані представником свідка. На практиці невизначеність процесуального статусу цього суб'єкта впливає на гарантії повноцінної реалізації свідком права на правову допомогу адвоката.

Таким чином, нами були досліджені окремі аспекти участі свідка у кримінальному провадженні. З прийняттям КПК України 2012 року можна констатувати трансформацію цілої низки процедурних питань, пов'язаних з процесуальним статусом свідка, місцем та значенням його показань у процесі доказування. Водночас, процесуальний статус свідка та його гарантії є досить недосконалими, відтак перспективними є подальші наукові розвідки щодо тактики використання сторонами кримінального провадження інституту дискредитації свідка, дослідження особливостей процесуального статусу та його реалізації свідками, що мають імунітет, анонімними свідками, неповнолітніми, особами із фізичними та психічними вадами, «свідками під підозрою».

References:

1. *Ugolovno-protsessual'nyy kodeks Respubliki Moldova* [Criminal Procedure Code of the Republic of Moldova]. URL: http://continent online.com/Document/?doc_id=30397729. (In Russian).
2. *Ugolovno-protsessual'nyy kodeks Respubliki Gruzii* [Criminal Procedure Code of the Republic of Georgia]. URL: <https://matsne.gov.ge/ru/document/view/90034?publication=135>. (In Russian).
3. *Ugolovno-protsessual'nyy kodeks Azerbaydzhanskoj Respubliki* [Criminal Procedure Code of the Republic of Azerbaijan]. URL: http://continent-online.com/Document/?doc_id=30420280. (In Russian).
4. Teteryatnyk H. K. (2021) *Kryminal'ne provadzhennya v umovakh nadzvychaynykh pravovykh rezhymiv: teoretyko-metodolohichni ta prakseolohichni osnovy* [Criminal proceedings in the conditions of emergency legal regimes: theoretical-methodological and praxeological bases]: monohrafiya [monograph]. Odesa: Vydavnychyy dim «Hel'vetyka», 2021. 500 p. (In Ukrainian).
5. Loskutova T.A. *Diskredetatsiya svidetelya kak element perekrestnogo doprosa v ugolovnom protsesse SSHA* [Discrediting a Witness as an Element of Cross-Examination in US Criminal Proceedings]. URL: <http://www.zonazakona.ru/law/comments/86>. (In Russian).
6. Rishennya YESPL. Šekerija proty Khorvatiyi (zayava № 3021/14) [ECHR decision. Šekerija v. Croatia (application № 3021/14)]. URL: <https://www.echr.com.ua/translation/sprava-shekeriya-proti-xorvati%D1%97/>. (In Ukrainian).
7. Glovyuk I.V. (2014) *Advokat svidetelya: problemy funktsional'noy napravlenosti deyatel'nosti i ugolovno-protsessual'nogo statusa po UPK Ukrainy* [Witness lawyer: problems of the functional orientation of activities and criminal procedure status under the Criminal Procedure Code of Ukraine]. *Aktual'nyye problemy sovershenstvovaniya zakonodatel'stva i pravoprimereniya* [Actual problems of improving legislation and law enforcement]: materialy IV Mezhdunarodnoy nauchno-prakticheskoy konferentsii, g. Ufa, 08 fevralya 2014 g. : v 2 ch. Ufa : Yevraziyskiy nauchno-issledovatel'skiy institut problem prava, 2014. CH. 2. 2014. P. 199–204. (In Russian).
8. Korcheva T. V. (2018) *Advokat svidka u kryminal'nomu provadzhenni: problemy vyznachennya pravovoho statusu* [Witness lawyer in criminal proceedings: problems of determining legal status]. *Osoblyvosti normotvorchyykh protsesiv v umovakh adaptatsiyi zakonodavstva Ukrayiny do vymoh Yevropeys'koho Soyuzu : materialy mizhnar. nauk.-prakt. konf., 1–2 cherv. 2018 r. Kherson. Kherson, 2018. P. 113–117. (In Ukrainian).*
9. Zaborovs'kyi V.V. (2016) *Pravovyy status advokata svidka* [Legal status of a witness's lawyer]. *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu*. 2016. Seriya PRAVO. Vypusk 36. Tom 2. P. 169-173. (In Ukrainian).
10. Rokun' S.V. (2017) *Problemy vyznachennya pravovoho statusu osoby, yaka nadaye pravovu dopomogu svidku u kryminal'nomu provadzhenni* [Problems of determining the legal status of a person who provides legal assistance to a witness in criminal proceedings]. *Aktual'ni problemy vitchyznyanoyi yurysprudentsiyi*. 2017. №5. P. 155-158. (In Ukrainian).

Отдельные вопросы участия свидетеля в уголовном производстве

Смирнова Виктория, e-mail: vika--smir@ukr.net

Донецкий апелляционный суд, г. Бахмут, Донецкая область, Украина

Аннотация. В статье исследуются отдельные вопросы участия свидетеля в уголовном производстве. Проанализированы нормативные дефиниции свидетеля в уголовно-процессуальном законодательстве Украины и некоторых зарубежных стран. Определено, что важную роль в тактике сторон играют допросы свидетелей сторон уголовного производства. Обращается внимание на имплементацию в украинское законодательства процедуры дискредитации свидетеля. Анализируется вопрос предоставления правовой помощи адвоката свидетелю.

Ключевые слова: уголовное производство, свидетель, право на правовую помощь, допрос, адвокат, дискредитация.

POWERS OF THE SUBJECTS OF CRIMINAL PROCEEDINGS IN MATTERS OF PREPARATION AND CONDUCT OF INVESTIGATIVE (SEARCH) ACTIONS

V. E. Tarasenko,

Odessa State University of Internal Affairs, Odessa, Ukraine
e-mail: vlad0677346258@ukr.net

V. P. Kisenko,

Odessa State University of Internal Affairs, Odessa, Ukraine
e-mail: kisenko1985@ukr.net

Abstract. The article is devoted to the study of the activities of subjects of criminal proceedings in the preparation and conduct of investigative (search) actions in the context of the current Criminal Procedure Law. Attention is paid to the analysis of the relevant provisions of the Criminal Procedure Code of Ukraine, other regulations that govern the powers of an investigator, prosecutor, investigating judge, operational units and other subjects of criminal proceedings regarding the conduct of investigative (search) actions. Attention is focused on topical issues related to the preparation and conduct of investigative (search) actions and covert investigative (search) actions, as well as the use of their results as evidence in criminal proceedings.

Keywords: criminal proceedings, investigative (search) action, covert investigative (search) action, investigator, prosecutor, investigating judge, operational units, evidence.

Актуальність. Одним із пріоритетних завдань, що стоять перед правоохоронними органами України, є ефективна протидія сучасній злочинності. Сучасна криміногенна ситуація в Україні характеризується підвищеним рівнем організованості, професіоналізму, замаскованості, технічної оснащеності злочинців, здатності злочинних угруповань до активної протидії кримінальному судочинству. Неодмінною умовою вирішення зазначених завдань є використання усього арсеналу засобів кримінально-процесуальної діяльності, з метою ефективної протидії напору злочинності, забезпечення ефективності досудового слідства та судового провадження, а також вирішення питання щодо повернення нанесених збитків. Зазначені завдання не можливо вирішити без застосування негласних засобів та методів на усіх стадіях кримінального процесу. Чинний КПК України статтею 41 визначив такого суб'єкта кримінально-процесуальної діяльності, як оперативний підрозділ, та передбачив, що під час виконання доручень слідчого, прокурора при проведенні слідчих (розшукових) дій і негласних слідчих (розшукових) дій працівник оперативного підрозділу набуває повноважень слідчого. Прийняття даної норми дає можливість слідчому (оперативному працівнику) визначати та застосовувати конкретні негласні слідчі (розшукові) дії в процесі отримання доказової бази щодо осіб, які підозрюються у вчиненні злочинів, а також у випадках, коли іншим способом отримати відомості про кримінальні правопорушення та осіб, які їх вчинили неможливо.

Постановка проблеми. Метою даної статті є аналіз повноважень суб'єктів кримінального провадження в питаннях підготовки та проведення слідчих (розшукових) дій в умовах чинного Кримінального процесуального законодавства та з'ясування існуючих проблем зазначеної діяльності.

Стан дослідження. Проблеми підготовки та проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні розглядали у своїх працях відомі науковці, а саме, А.Ф. Волобуєв, В.І. Галаган, Р.Н. Гасанов, О.В. Капліна, Д.Й. Никифорчук, Ю.Ю. Орлов, О.О. Подобний, М.А. Погорецький, Р.В. Тарасенко, Л.Д. Удалова, К.О. Чаплинський та інші. Разом з тим, увага проблемам діяльності суб'єктів кримінального провадження в питаннях підготовки та проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій в умовах чинного Кримінального процесуального законодавства розглядалася недостатньо та потребує окремого дослідження, зокрема, питань, які стосуються процедури отримання дозволу на їх проведення та процесуального закріплення результатів, що можуть бути використані в якості доказів у кримінальному провадженні.

Виклад основного матеріалу. Порядок підготовки та проведення слідчих (розшукових) дій врегульований Кримінальним процесуальним законодавством України. Відповідно до положень ст. 40 КПК України слідчий органу досудового розслідування уповноважений доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам [1, ч. 3 ст. 40]. Отримані доручення слідчого реєструються в канцелярії територіального органу, підрозділу поліції та

передаються у встановленому порядку. Вони є обов'язковими для виконання оперативним підрозділом [1, ч. 3 ст. 41]. При цьому не допускається надання слідчим неконкретизованих доручень оперативному підрозділу або працівнику оперативного підрозділу, який є членом слідчо-оперативної групи. У таких дорученнях зазначається: найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер; короткий виклад фактичних обставин кримінального правопорушення; сформульовані питання, що належить з'ясувати; перелік слідчих (розшукових) дій чи негласних слідчих (розшукових) дій, які потрібно виконати; інші відомості, що необхідні для виконання цих дій. Згідно положень КПК під час виконання доручень слідчого працівник оперативного підрозділу користується повноваженнями слідчого [1, ч. 2 ст. 41]. Керівник оперативного підрозділу, що отримав доручення, за погодженням зі слідчим, який надав доручення, зобов'язаний в найкоротший строк організувати його виконання [1, ч. 6 ст. 232]. Термін виконання доручень слідчих не повинен перевищувати встановленого у них строку.

За результатами проведеного анкетування з'ясовано, що слідчі переважно доручають оперативним підрозділам проводити наступні слідчі (розшукові) дії:

- допит, одночасний допит двох чи більше осіб (ст.ст. 224-226 КПК) - 97,9 % респондентів;
- пред'явлення для впізнання особи, речей, трупа (ст. 228-230 КПК) – 40,1 % респондентів;
- обшук (ст.ст. 233-236 КПК) – 30,3 % респондентів;
- огляд (ст. 237-239 КПК) – 9,9 % респондентів [2, с. 100].

Іншими науковими дослідженнями встановлено, що у практичній діяльності доручення на проведення слідчих (розшукових) дій надають не лише слідчі, а і прокурори – процесуальні керівники по кримінальному провадженню. На питання щодо того, яку слідчу (розшукову) дію прокурор переважно доручає провести слідчим та оперативним підрозділам, були отримані наступні результати:

- 45,7 % респондентів вказують, що прокурор переважно доручає провести *допит, одночасний допит двох чи більше осіб*;

- 29 % респондентів вважають, що це є *обшук*;
- 11,5 % респондентів вказують, що це є *слідчий експеримент*;
- 9 % респондентів зазначають, що це є *залучення експерта та проведення експертизи*;
- 1,7 % респондентів висловлюються, що це є *пред'явлення для впізнання особи, речей, трупа*;
- 1,7 % респондентів зазначають, що це є *огляд*;
- 1,3 % респондентів відповіли, що це є *освідування особи* [3, с. 81].

Аналізуючи положення чинного КПК України, потрібно зазначити, що деякі норми, що регулюють проведення певних процесуальних дій, визначають строки їхнього виконання. Зокрема, ч. 6 ст. 232 КПК України містить положення про те, що «службова особа органу, що отримав доручення, за погодженням зі слідчим, прокурором, що надав доручення, зобов'язаний в найкоротший строк організувати виконання зазначеного доручення». А п. 4 ч. 2 ст. 36 КПК України визначає, що прокурор уповноважений «доручати слідчому, органу досудового розслідування проведення у встановлений прокурором строк процесуальних дій. Звідси слідує, що оптимальними строками виконання доручень є ті строки, що визначені слідчим або прокурором у дорученні. Продовження строку виконання доручення (у разі неможливості своєчасного виконання) письмово погоджується начальником оперативного підрозділу з начальником слідчого підрозділу.

На рівні відомчих нормативно-правових актів [4] визначено, що контроль за виконанням доручень слідчих працівниками оперативних підрозділів територіального органу, підрозділу поліції покладається на керівника територіального органу, підрозділу поліції, який зобов'язаний:

1) визначати конкретних осіб із числа працівників оперативних підрозділів, на яких покладаються обов'язки з виконання доручень слідчих (за винятком доручень, які надаються працівникам оперативного підрозділу, включеним до складу СОГ);

2) визначати шляхом видання наказу конкретних осіб із числа працівників оперативних підрозділів, на яких покладаються обов'язки щодо ведення обліку доручень слідчих для їх своєчасного виконання;

3) щотижня під час оперативних нарад керівництва територіального органу, підрозділу поліції інформувати про стан виконання доручень слідчих [4, п. 6].

Зазначимо, що згідно ч. 2 ст. 41 КПК України працівники оперативних підрозділів не мають права здійснювати процесуальні дії в кримінальному провадженні за власною ініціативою або звертатися з клопотанням до слідчого судді чи прокурора. Проте оперативні працівники, які включені до складу СОГ, можуть самостійно надавати слідчому обґрунтовані пропозиції щодо необхідності проведення конкретних слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій [4, п. 4].

Що стосується негласних слідчих (розшукових) дій, то вони є різновидом слідчих (розшукових) дій, але відомості про факти та методи їх проведення не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених КПК України. Під негласними слідчими (розшуковими) діями слід розуміти законодавчо передбачені організовані дії або сукупність таких дій, що проводяться суб'єктами кримінального процесу з

використанням технічних і оперативно-технічних засобів, а також способів і прийомів реалізації зазначених дій і засобів для вирішення основних завдань і досягнення головних цілей кримінального судочинства [5, п. 1].

Усю сукупність передбачених КПК негласних слідчих (розшукових) дій можна умовно поділити на два блоки з урахуванням спрямованості й характеру виконуваних завдань. До першого блоку відносяться дії, спрямовані головним чином на пошук та отримання з різних джерел відомостей інформаційного призначення «Втручання у приватне спілкування», а саме: Аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260 КПК); Арешт, огляд і виїмка кореспонденції (ст. 261, 262 КПК); Зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263 КПК); Зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК).

До другого блоку відносяться «Інші види негласних слідчих (розшукових) дій», що спрямовані переважно на виявлення і фіксацію даних про конкретні злочинні дії, що вчинюються окремими особами та групами, для розслідування злочинів, а також на встановлення й затримання злочинців, що переховуються.

Негласні слідчі (розшукові) дії, рішення про проведення яких приймає слідчий суддя, проводяться виключно у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів. До того ж НСРД проводяться лише у випадках, коли відомості про злочин та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб.

Потрібно зазначити, що значну частину НСРД неможливо або вкрай складно провести без залучення оперативних підрозділів, і переважна більшість НСРД проводиться саме оперативними підрозділами за дорученням слідчого, прокурора. І хоча відповідно до ч. 6 ст. 246 КПК України проводити негласні слідчі (розшукові) дії має право слідчий, який здійснює досудове розслідування злочину, проте він в абсолютній більшості випадків не має засобів та можливостей для проведення таких дій самостійно.

У разі необхідності проведення негласної слідчої (розшукової) дії суб'єкти кримінального провадження, а саме, слідчий, прокурор готують клопотання. Розгляд клопотань віднесений згідно з положеннями глави 21 КПК до повноважень слідчого судді апеляційного суду області, міст Києва та Севастополя, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування.

Слідчий суддя зобов'язаний розглянути клопотання про надання дозволу на проведення негласної слідчої (розшукової) дії протягом шести годин з моменту його отримання. При цьому слідчий має повноваження брати участь у розгляді клопотання у порядку ст. 225 КПК України. До клопотання слідчого, прокурора додається витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань щодо кримінального провадження, в рамках якого подається клопотання;

Слідчий суддя постановляє ухвалу про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії, якщо прокурор, слідчий доведе наявність достатніх підстав вважати, що: вчинений тяжкий або особливо тяжкий злочин; під час проведення негласної слідчої (розшукової) дії можуть бути отримані докази, які самостійно або у сукупності з іншими доказами матимуть суттєве значення для з'ясування обставин злочину або встановлення осіб, які вчинили злочин. Ухвала слідчого судді про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії, то вона повинна відповідати загальним вимогам до судових рішень, передбачених КПК.

Згідно ч. 1 ст. 252 КПК України фіксація ходу і результатів негласних слідчих (розшукових) дій повинна відповідати загальним правилам фіксації кримінального провадження. За результатами проведення негласної слідчої (розшукової) дії складається протокол, до якого в разі необхідності долучаються додатки. У ч. 3-4 ст. 252 КПК України законодавець передбачив вимогу щодо необхідності передачі прокуророві протоколів про проведення негласних слідчих (розшукових) дій з додатками не пізніше ніж через двадцять чотири години з моменту їхнього припинення. Прокурор має вживати заходів щодо збереження отриманих під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій речей і документів, які планується використовувати у кримінальному провадженні.

Висновки. Отже, проведений нами аналіз чинного кримінального процесуального законодавства України та літературних джерел, дають підстави дійти висновку, що в процесі проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій здійснюється збирання або перевірка доказів, що є елементом доказування. Перелік обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, визначений ч. 1 ст. 91 КПК України, на який зорієнтована діяльність суб'єктів, що безпосередньо проводять зазначені процесуальні дії. Порядок підготовки та проведення слідчих (розшукових) дій врегульований Кримінальним процесуальним законодавством України та здійснюється в залежності від повноважень суб'єктів кримінального провадження, зокрема щодо підготовки та розгляду клопотань, постановлення ухвал, оформлення результатів тощо, а тому вимагає окремого дослідження та впровадження у практичну діяльність.

References:

1. *Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy vid 13 kvitnia 2012 r.* [Criminal Procedure Code of Ukraine of April 13, 2012] : URL: <http://zakon2.rada.gov.ua> (data zvernennia: 05.09.2021). (In Ukrainian)
2. Tarasenko V.Ie., Tarasenko R.V. (2018) *Pravovi zasady diialnosti kryminalnoi politzii v interesakh*

kryminalnoho sudochynstva : monohrafiia [Legal bases of activity of criminal police in the interests of criminal proceedings: monograph]. Odesa: RVV ODUVS, 2018. 240 p. (In Ukrainian)

3. Hasanov R.N. (2017) *Zdiisnennia povnovazhen prokurorom v chastyni provedennia slidchykh (rozshukovykh) dii [Tekst] : dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. yuryd. nauk. : spets. 12.00.09 - kryminalnyi protses ta kryminalistyka; sudova ekspertyza; operativno-rozshukova diialnist. Odeskyi derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav* [Execution of powers by the prosecutor in part of carrying out investigative (search) actions [Text]: dis. for science. degree of Cand. jurid. Science. : спец. 12.00.09 - criminal proceedings and criminology; forensic examination; operative-search activity Odessa State University of Internal Affairs]. Odesa, 2017. 245 p. (In Ukrainian)

4. *Pro zatverdzhennia Instruksii z orhanizatsii vzaïemodii orhaniv dosudovoho rozsliduvannia z inshymy orhanamy ta pidrozdilamy Natsionalnoi politsii Ukrainy v zapobihanni kryminalnym pravoporushenniam, yikh vyïavlenni ta rozsliduvanni : nakaz MVS Ukrainy № 575 vid 07 serpnia 2017 r.* [On approval of the Instruction on organization of interaction of pre-trial investigation bodies with other bodies and subdivisions of the National Police of Ukraine in prevention of criminal offenses, their detection and investigation: Order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine № 575 of August 7, 2017] URL: <http://zakon4.rada.gov.ua> (data zvernennia 10.09.2021). (In Ukrainian)

5. *Pro orhanizatsiiu provedennia nehlasnykh slidchykh (rozshukovykh) dii ta vykorystannia yikh rezultativ u kryminalnomu provadzhenni [Elektronnyi resurs] : nakaz Heneralnoi Prokuratury Ukrainy, MVS Ukrainy, SB Ukrainy, Ministerstva finansiv Ukrainy, Administratsii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy, Ministerstva yustytzii Ukrainy № 114/1042/516/1199/936/1687/5 vid 16 lystopada 2012 r.* [On the organization of covert investigative (search) actions and the use of their results in criminal proceedings [Electronic resource]: order of the Prosecutor General of Ukraine, Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Security Service of Ukraine, Ministry of Finance of Ukraine, State Border Service of Ukraine, Ministry of Justice of Ukraine № 114 / 1042/516/1199/936/1687/5 dated November 16, 2012]. *Ofitsiinyi sait Verkhovnoi Rady Ukrainy* [Official site of the Verkhovna Rada of Ukraine]. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua> (data zvernennia 10.09.2021). (In Ukrainian)

Полномочия субъектов уголовного производства в вопросах подготовки и проведения следственных (розыскных) действий

Тарасенко Владислав Егорович, e-mail: vlad0677346258@ukr.net,
Одесский государственный университета внутренних дел. Одесса, Украина.

Кисенко Вячеслав Петрович, e-mail: kisenko1985@ukr.net,
Одесский государственный университета внутренних дел. Одесса, Украина.

Аннотация. Статья посвящена исследованию деятельности субъектов уголовного производства в вопросах подготовки и проведения следственных (розыскных) действий в условиях действующего Уголовного процессуального законодательства. Уделено внимание анализу соответствующих положений УПК Украины, других нормативных актов, которые регламентируют полномочия следователя, прокурора, следственного судьи, оперативных подразделений и других субъектов уголовного производства касательно проведения следственных (розыскных) действий. Акцентируется внимание на актуальных вопросах, связанных с подготовкой и проведением следственных (розыскных) действий и негласных следственных (розыскных) действий, а также использования их результатов, как доказательств в уголовном производстве.

Ключевые слова: уголовное производство, следственное (розыскное) действие, негласное следственное (розыскное) действие, следователь, прокурор, следственный судья, оперативные подразделения, доказательства

OBJECT OF CRIMINAL OFFENSE PROVIDED BY ART. 368-4 OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE

Vatashchuk Yuri Vytalevych

Postgraduate student of the Department of Criminal Law

National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine

email: yura.vataschuk@gmail.com

Abstract. The author analyses the problem of determining the object of a criminal offense under Article 368-4 of the Criminal Code of Ukraine. For solving this problem, a comprehensive analysis of the category of the object of a criminal offense was carried out through the prism of various doctrinal approaches. Given the advantages and disadvantages of different concepts, the author has defined the object of a criminal offense as a public relationship on which illegal encroachment is carried out. The study considered the basic concepts of classification of the object of a criminal offense into general, generic, and direct objects of a criminal offense. These categories were studied both individually and in their relationship. The article also considers the problematic issues of determining the generic object of criminal offenses in the field of official activity. Having investigated this issue, the author supported the position on the recognition of the generic object of a criminal offense under Art. 368-4 of the Criminal Code of Ukraine as a public relations in the field of official activities and professional activities related to the provision of public services.

Keywords: object of criminal offense, public relations, elements of object of criminal offense.

Постановка проблеми. Актуальність обраної теми статті полягає у тому, що кожне кримінальне правопорушення неодмінно посягає на певний об'єкт, в результаті чого йому заподіюється шкода або ж створюється ризик її заподіяння. Саме визначення об'єкта кримінального правопорушення дозволяє встановити ступінь потенційних суспільно значущих наслідків від його скоєння. Коректне визначення об'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 368-4 КК України, відіграє значну теоретико-дослідницьку роль, оскільки дозволяє зрозуміти, чому конкретно завдається шкода в результаті його вчинення, а також рівень небезпечності діяння. Крім того, дослідження об'єкта згаданого кримінального правопорушення має також істотне практичне значення, адже сприяє більш якісній оцінці його складу та дозволяє уникнути помилок у кваліфікації кримінально караних діянь.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженням питання об'єкта кримінального правопорушення займалися такі вчені як: А.А. Піонтковський, М.І. Бажанов, В. І. Борисов, А.Н. Готін, М.Й. Коржанський, Ю.О. Кучер, А.Н. Миколенко, М.О. Мягков, А.А. Пінаєв, А.В. Савченко, В.Я. Тацій, І.І. Чугунников, Б.С. Нікофоров, В.К. Глістін, М.Й. Коржанський, В.К. Гришук, В.Я. Тацій, П.С. Матишевський, Т.І. Присяжнюк, Є.В. Фесенко, С.Б. Гавриш, А.Ф. Зелінський та В.М. Куц та багато інших.

Щодо підкупу особи, яка надає публічні послуги, варто відмітити, що окремі питання пов'язані з кримінально-правовою характеристикою підкупу особи, яка надає публічні послуги, частково досліджувались, зокрема, у працях П.П. Андрушка, О.В. Кришевич, А.В. Савченка, З.А. Тростюк, М.І. Хавронюка, та деяких інших науковців. У той же час, питання об'єкта цього кримінального правопорушення залишається недостатньо розкритим. Серед небагаточисленних досліджень на цю тему можна відмітити статтю О.С. Перешивко.

Метою дослідження є аналіз суспільних відносин, які складають родовий та безпосередній об'єкти кримінального правопорушення, передбаченого ст. 368-4 Кримінального кодексу України – підкуп особи, яка надає публічні послуги.

Виклад основного матеріалу. Будучи системоутворюючим елементом складу кримінального правопорушення, об'єкт розкриває його соціальну сутність та встановлює суспільно небезпечні наслідки його вчинення. Як справедливо зазначають науковці, об'єкт кримінального правопорушення надає можливість виробити підстави й критерії вибору об'єктів кримінально-правової охорони, засобів їхнього захисту, а також оптимальні правила побудови законодавства про кримінальну відповідальність та кваліфікації кримінальних правопорушень [1, с.198].

У той же час, в доктрині кримінального права не сформовано однозначного підходу до розуміння об'єкта кримінального правопорушення. На думку А.Ю. Заковирко, концептуальне питання об'єкта кримінального правопорушення не знайшло однозначного вирішення у кримінально-правовій теорії. Як об'єкт кримінального правопорушення різні автори визнають, зокрема, (суспільні відносини, цінності, блага, конкретні сфери життєдіяльності людей тощо. На думку вченого, об'єктом кримінального

правопорушення завжди є те, чому кримінальним правопорушенням завдається шкода або створюється загроза заподіяння такої шкоди [2, с.148].

В.П. Беленок погоджується з позицією Г.А. Крігера, на думку якого, навряд чи можна назвати яку-небудь іншу настільки суперечливу проблему кримінального права, як вчення про об'єкт кримінального правопорушення [3, с.52].

В межах тривалої наукової дискусії щодо розуміння об'єкта кримінального правопорушення було сформовано чимало доктринальних підходів. На разі, найбільш поширеною серед вчених є концепція, відповідно до якої об'єктом кримінального правопорушення є суспільні відносини. Такий підхід був запропонований А.А. Піонтковським ще у 1925 році [4, с.129-130].

В подальшому, в підтримку цього підходу висловлювалось чимало вчених правників, зокрема М.І. Бажанов, В. І. Борисов, А.Н. Готін, М.Й. Коржанський, Ю.О. Кучер, А.Н. Миколенко, М.О. Мягков, А.А. Пінаєв, А.В. Савченко, В.Я. Тацій, І.І. Чугунников, Б.С. Нікофоров, В.К. Глістін, М.Й. Коржанський, В.К. Гришук.

Незважаючи на високий рівень підтримки такої концепції, остання зазнала чималої критики. До прикладу, на думку російського вченого А.В. Наумова, теорія об'єкта кримінального правопорушення як суспільних відносин, у деяких випадках є цілком виправданою, до прикладу, у випадку крадіжки чи грабежу, адже об'єктом кримінального правопорушення в такому разі виступатимуть відносини права власності, проте таких підхід не спрацьовує щодо кримінальних правопорушень проти особи, до прикладу, у випадку вбивства, оскільки як вважає вчений, такий марксистський підхід зводиться до того, що об'єктом вбивства фактично буде вважатись не саме по собі життя людини [5, с.179].

Як ми бачимо, в основу критики суспільних відносин як об'єкта кримінального правопорушення лягло твердження як про надмірну абстрактність такого підходу так і про некоректність його використання в контексті певних категорій кримінальних правопорушень. Проте, не погоджуючись з такою критикою В.Я. Тацій відзначає, що у пошуках більш досконалої термінології для позначення об'єкта кримінального правопорушення допускається звуження його змісту до певного елементу суспільних відносин [6, с.129].

Проте, для того щоб зрозуміти чи будуть інші підходи більш точно та ґрунтовно розкривати об'єкт кримінального правопорушення, варто коротко розглянути найпопулярніші з них.

П.С. Матишевський, Т.І. Присяжнюк, Є.В. Фесенко вважають, що об'єктом кримінального правопорушення є соціальні цінності. Схожого підходу дотримуються С.Б. Гавриш, А. Ф. Зелінський та В.М. Куц, на думку яких більш доцільним є відносити до об'єкта кримінального правопорушення певні соціальні блага. Менш поширеним підходом є визначення об'єктом кримінального правопорушення благ, інтересів та права. Такий підхід, зокрема, підтримує В.Т. Дзюба. Також, деякі науковці, до прикладу О.Ф. Бантищев, відносять до об'єкта кримінального правопорушення правоохоронювані інтереси та блага особистості, суспільства або держави. Значна дискусійність висвітленого питання дозволяє і далі продовжувати перелік сформованих підходів до визначення об'єкта кримінального правопорушення.

Жодним чином не применшуючи наукового значення таких альтернативних підходів до визначення об'єкта кримінального правопорушення, та все ж підтримавши думку В.Я. Тація щодо звужувального характеру таких концепцій, у цій статті ми будемо відштовхуватись від найбільш поширеної у вітчизняній доктрині кримінального права теорії визначення об'єкта кримінального правопорушення як суспільних відносин.

Об'єкт кримінального порушення є комплексним поняттям, для розуміння якого варто проаналізувати його структуру. Як зазначає Р.П. Олійничук, у науці кримінального права найпоширенішою є триступенева класифікація об'єктів за вертикаллю на загальний, родовий та безпосередній. Такий поділ, на його думку, є логічним та ґрунтується на співвідношенні філософських категорій "загального", "особливого" і "окремого" [7, с.68]. Крім того, такий поділ пройшов апробацію часом, адже, як відзначають О.О. Книженко та Г.С. Крайник, був запропонований В.Д. Меншагіним ще у 1938 році [8, с.2].

На думку Н.О. Тімошенко, у сучасній українській науці кримінального права зберігаються аналогічні тенденції щодо класифікації об'єктів злочинів «по вертикалі». Проте все частіше висловлюються думки з приводу некоректності залучення до такої класифікації так званого загального об'єкта. Таке бачення, на думку автора обґрунтовується тим, що вся сукупність охоронюваних кримінальним законом цінностей не може бути об'єктом як елементом складу кримінального правопорушення, адже останній повинен характеризувати кримінальне правопорушення певного виду [9, с.116-117].

У розрізі вищевикладеної позиції слід відмітити, що загальний об'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 368-4 КК України має універсальний характер, включаючи у себе усі сфери суспільних відносин, які законодавець помістив під охорону кримінального закону. На нашу думку дослідження загального об'єкта кримінального правопорушення все ж має значне науково-теоретичне значення. Проте, в контексті цієї роботи, більш важливим буде сконцентруватись на визначенні та дослідженні саме родового та безпосереднього об'єкта кримінального правопорушення.

На думку вчених, родовим об'єктом кримінального правопорушення є група суспільних відносин, тотожних або однорідних за своєю сутністю [10, с.117]; певне коло тотожних або однорідних за своєю

соціальною та економічною сутністю суспільних відносин, які охороняються єдиним комплексом взаємопов'язаних кримінально-правових норм [11, с.87]. Саме на основі родового об'єкта кримінального правопорушення було здійснено систематизацію статей особливої частини Кримінального кодексу України. На думку В.В. Сташиса та В.Я. Тація, систематизація статей Особливої частини Кримінального кодексу України за родовим об'єктом посягання пройшла апробацію часом і показала свою ефективність [12, с.173].

Акцентуючи на підкупі особи, яка надає публічні послуги, варто зазначити, що законодавцем вказане кримінальне правопорушення, яке було поміщено до Розділу XVII Кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. Як передбачено у науково-практичному коментарі до Кримінального кодексу України за редакцією М.І. Мельника та М.І. Хавронюка, родовим об'єктом кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, є встановлений законом порядок використання влади, повноважень, становища та пов'язаних з ним можливостей службовими особами органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх апарату, об'єднань громадян, підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності, а також особами, які надають публічні послуги, спортсменами, тощо [13, с.1130].

Як можна помітити, родовий об'єкт є досить широким поняттям та фактично репрезентує усі складі кримінальних правопорушень, які розміщені у Розділі XVII Кримінального кодексу України. Досліджуючи родовий об'єкт підкупу особи, яка надає публічні послуги, не можна залишити поза увагою пряму залежність між прийняттям 7 квітня 2011 року Верховною Радою України Закону України №3207-VI "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення", яким було криміналізовано підкуп особи, яка надає публічні послуги та зміною назви Розділу XVII Кримінального кодексу України із "Злочини у сфер службової діяльності" на "Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг".

Так, на думку О.С. Перешивко, така зміна стала наслідком того, що деякі з кримінально правових заборон, зокрема, підкуп особи, яка надає публічні послуги, явно виходили за межі родового об'єкта Розділу XVII "Злочини у сфер службової діяльності", адже вказані у диспозиції ст. 368-4 Кримінального кодексу України особи (аудитор, нотаріус, оцінювач, інші особи, які проводять професійну діяльність пов'язану з наданням публічних послуг, у тому числі експерт, арбітражний керівник, приватний виконавець, незалежний посередник, член трудового арбітражу, третейський суддя) за визначенням законодавця службовими особами не є. На цю обставину законодавець безпосередньо вказує в самій диспозиції ст. 368-4 Кримінального кодексу України – "яка не є держаним службовцем, посадовою особою місцевого самоврядування"[14, с.109].

Проте, включення ст. 368-4 Кримінального кодексу України саме до Розділу XVII має певну логіку в розрізі родового об'єкта кримінального правопорушення. Зумовлюється це наявністю певних спільних ознак у суспільних відносинах, що виникають у сфері службової діяльності та відносин, що виникають під час надання публічних послуг. Саме такі спільні ознаки можуть детермінувати рішення законодавця.

Правова наука, ґрунтуючись на загально-філософських уявленнях, визначає зміст суспільних відносин як сукупність взаємопов'язаних елементів, а саме: суб'єкти (носії) суспільних відносин, предмети з приводу яких існують суспільні відносини та соціальний зв'язок, що відображає зміст таких відносин [3, с.52].

Так, розглядаючи суб'єктів правовідносин, що виникають у сфері службової діяльності, то сама категорія фактично і визначає обов'язкового суб'єкта таких відносин, яким є службова особа. На противагу цьому, суб'єктом суспільних відносин у сфері професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, в розумінні КК України навпаки не може бути особа, яка є державним службовцем, посадовою особою місцевого самоврядування. У той же час, суб'єкт, який може стати жертвою обох видів правопорушень є однаковий, а саме, особа яка має намір отримати послугу публічного характеру, не зважаючи на те, хто буде її надавачем – службова особа, або інша особа, яка надає публічні послуги, не будучи службовою особою.

Так, Кримінальний кодекс України містить немало схожих ситуацій, коли у складах суспільних відносин, на які здійснюється посягання фігурують різні суб'єкти. Проте, саме спільні риси предмета суспільних відносин та взаємозв'язку такого предмета з суб'єктом суспільних відносин визначають об'єднання таких суспільних відносин в межах одного родового об'єкта.

В.А. Бортник визначає предметом суспільних відносин те, з приводу чого виникають суспільні відносини та взаємодіють їх учасники. На його думку, предмет може бути як матеріальним, так і нематеріальними утвореннями. Матеріальними утвореннями є речі матеріального світу, тобто речі, які здатні сприйматися органами чуття людини чи фіксуватися технічними засобами. До них відносять гроші, рухоме та нерухоме майно, тварини, рослини, корисні копалини та водні ресурси, територію держави, континентальний шельф тощо. Водночас нематеріальними утвореннями є різноманітні немайнові та духовні блага, соціальні та державні інститути, власне суспільні відносини та ін. Також автор робить

важливе застереження про те, що предмет суспільних відносин та предмет кримінального правопорушення у жодному разі не можуть отожднюватись, адже предметом суспільних відносин є матеріальні або нематеріальні утворення, з приводу яких виникають суспільні відносини, в той час як предмет кримінального правопорушення — це тільки матеріальні утворення, з приводу яких або шляхом впливу на які вчиняється кримінальне правопорушення. Предмет суспільних відносин є їх обов'язковою ознакою, тоді як предмет кримінального правопорушення, на думку Є.В. Лашука, є лише факультативною ознакою об'єкта кримінального правопорушення [15, с.22].

Крізь призму такого підходу, можна погодитись з О.С. Перешивко, що предметом суспільних відносин у сфері службової діяльності є відносини, які виникають з приводу реалізації завдань органів державної влади та місцевого самоврядування, а також окремими підприємствами, установами та організаціями незалежно від форми власності, тоді як предметом суспільних відносин у сфері професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг є реалізація права особи на отримання суспільних послуг та обов'язку особи, змістом професійної діяльності якої є надання публічних послуг, у наданні послуг такого роду [14, с.109].

І наостанок, порівнюючи соціальні зв'язки між суб'єктами суспільних відносин та їх предметом, варто звернути увагу на соціальний зв'язок, що виступає у ролі проміжного елементу між суб'єктами відносин та їх предметом.

В цьому контексті варто відмітити позицію І.М. Ясіна, який вважає, що в таких правовідносинах соціальний зв'язок виражається в діяльності службових осіб, яка спрямована на забезпечення порядку функціонування діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних і комунальних підприємств, установ, організацій. Такий порядок діяльності суб'єктів, їх права та обов'язки щодо неї визначені законодавством України [16, с.375].

У той же час особа, яка надає публічні послуги, хоч і не є прямим представником органів публічної влади, але фактично виконує делеговані такими органами функції. Результатом виконання таких функцій, як і у випадку з діяльністю службових осіб, зокрема, є забезпечення прав, свобод та законних інтересів окремих громадян, держави та суспільства в цілому. У свою чергу, неналежне виконання таких функціональних обов'язків матиме схожі негативні соціально-політичні наслідки як і у випадку зловживання службовим становищем.

У зв'язку з цим, вважаємо за доцільне визначити родовим об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 368-4 Кримінального кодексу України, суспільні відносини у сфері здійснення службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг.

Переходячи до завершальної ланки структури об'єкта кримінального правопорушення, якою є безпосередній об'єкт, можна погодитись із думкою А.О. Мороза про те, що саме безпосередній об'єкт має найважливіше значення для правотворчої та правозастосовної діяльності [17, с.163].

Так, безпосередній об'єкт кримінального правопорушення - це ті конкретні суспільні відносини, які законодавець помістив під охорону певної статті Особливої частини Кримінального кодексу України і яким кримінальним правопорушенням заподіюється шкода.

Щодо безпосереднього об'єкта кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, за основу слід брати функціональну ознаку та правовий статус відповідного суб'єкта (юридичної особи), а також зміст діяльності (повноваження) осіб, які надають публічні послуги.

Отже, у розрізі такої позиції, безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення передбаченого ст. 368-4 Кримінального кодексу України є суспільні відносини у сфері професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг.

Висновки. На основі проведеного аналізу можна дійти до висновку, що родовим об'єктом кримінального правопорушення передбаченого ст. 368-4 Кримінального кодексу України суспільні відносини у сфері здійснення службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. У свою чергу, безпосереднім об'єктом цього кримінального правопорушення, є суспільні відносини у сфері професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг.

References:

1. Anisimov D.O. Obiekt protypravnoho vplyvu na rezultaty ofitsiinykh sportyvnykh zmahan. Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal. 2020. № 1. URL: http://lsej.org.ua/1_2020/49.pdf
2. Zakovyrko A.Iu. Obiekt skladu zlochynu, peredbachenoho st. 336 Kryminalnoho kodeksu Ukrainy. Visnyk kryminalnoho sudochynstva. 2016. № 3. P.147-152.
3. Belenok V.P. Obiekt skladu zlochynu, peredbachenoho st. 345 KK Ukrainy. Yurydychna nauk. 2013. № 4. P. 51-59.
4. Pyontkovskiy A.A. Uholovnoe pravo RSFSR. Chast obshchaia / A.A. Pyontkovskiy. M: Hos. yzd, 1924. 235 p.

5. Naumov A.V. Rosyiskoe uholovnoe pravo. Obshchaia chast: [Kurs lektsyi] / Naumov A.V. M.: Yuryd lyt, 2004. 496 p.
6. Tatsii V.Ia. Obiekt zlochynu Visnyk Asotsiatsii kryminalnoho prava Ukrainy, 2013. №1(1). URL: http://nauka.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/07/1_8.pdf
7. Oliynchuk R.P. Kryminalno-pravova kharakterystyka hrupovoho porushennia hromadskoho poriadku: dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.08 / Nats. akad. vnutr. sprav. K., 2011. 251 p.
8. Knyzhenko O.O., Krainyk H.S Shchodo vnesku Vasylia Yakovycha Tatsiia u doslidzhennia obiekta zlochynu. Teoriia i praktyka pravoznavstva. 2015. Vyp. 2(8). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2015_2_22
9. Timoshenko N.O. Zahalnoteoretychni aspekty problemy poniattia obiekta zlochynu ta yoho struktury. Pravo i suspilstvo. 2011. №4. URL: <https://bit.ly/3Bbl6So>
10. Orlov Yu.V. Rodovyi obiekt zlochynu nezakonne znyshchennia vyborchoi dokumentatsii abo dokumentiv referendumu. Yurydychna nauka. 2014. №12. P.114-133.
11. Sarnavskiy O. Rodovyi obiekt zlochyniv proty vstanovlenoho poriadku nesennia viiskovoi sluzhby Naukovyi chasopys Natsionalnoi akademii prokuratury Ukrainy. 2015. №2. P.86-91.
12. V. Stashys, Tatsii V. Kontseptualni polozhennia i systema chynnoho Kryminalnoho kodeksu Ukrainy. Shchorichnyk ukrainskoho prava. 2010. №2. P.172-182.
13. Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnoho kodeksu Ukrainy / za red. M.I. Melnyka, M.I. Khavroniuka. – 10-te vyd., pererobl. ta dopov. Kyiv: VD "Dakor", 2018. 1368 p.
14. Pereshyvko O.S. Obiekt pidkupu osoby, yaka nadaie publichni posluhy. Natsionalnyi yurydychnyi zhurnal: teoriia i praktyka. 2016. URL: http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2016/6/part_1/25.pdf
15. Bortnyk V.A. Predmet suspilnykh vidnosyn, yaki ye obiekтом zlochynu proty chesti ta hidnosti osoby. Naukovi pratsi MAUP. 2016. Vyp. 51(4). P.23-34.
16. Yasin I.M. Rodovyi ta bezposerednii obiekty skladu nezakonnoho zbahachennia. Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav. 2013. №3. P.369-379.
17. Moroz A.O. Kryminalno pravove doslidzhennia zlochynu vtruchannia v diialnist zakhysnyka chy predstavnyka osoby: dys. d-ra yur. nauk: 12.00.08 / Natsionalna akademiia upravlinnia. un-t. Kyiv 2017. 261 p.

Объект уголовного правонарушения, предусмотренного ст. 368-4 Уголовного кодекса Украины

Ватащук Юрий Витальевич, email: yura.vataschuk@gmail.com

аспирант кафедры уголовного права Национальной академии внутренних дел, г. Киев, Украина

Аннотация. В статье автором проанализирована проблема определения объекта уголовного правонарушения, предусмотренного ст.368-4 Уголовного кодекса Украины. Для раскрытия этой проблемы был проведен комплексный анализ категории объекта уголовного преступления через призму многообразных доктринальных подходов. Учитывая преимущества и недостатки различных концепций за основу исследования взято определение объекта уголовного правонарушения как общественных отношений, на которые осуществляется противоправное посягательство. В процессе исследования учтены основные концепции классификации объекта уголовного преступления на общий, родовой и непосредственный объекты уголовного преступления. Указанные категории были исследованы как по отдельности, так и во взаимосвязи. В статье также рассмотрены проблемные вопросы определения родового объекта уголовных правонарушений в сфере служебной деятельности. Исследовав указанную проблематику, автор поддержал позицию по признанию родовым объектом уголовного преступления, предусмотренного ст. 368-4 Уголовного кодекса Украины – общественные отношения в сфере осуществления служебной деятельности и профессиональной деятельности, связанной с предоставлением публичных услуг.

Ключевые слова: объект уголовного правонарушения, общественные отношения, элементы объекта уголовного правонарушения

PROTECTION OF PUBLIC ORDER LOCAL GOVERNMENT BODIES: ON THE FORMATION OF LOCAL POLICE

O.M. Vdovichenko

Lecturer at the Department of Administrative Activity of the Police
Odesa State University of Internal Affairs, Odesa, Ukraine
email: police_activity@ukr.net

Abstract. Qualitative guarantee of public order protection becomes especially important in connection with the implementation of reforms in Ukraine in the field of internal affairs and in the field of local self-government. Within the framework of decentralization of power and reform of local self-government, there is a need to strengthen the role of local self-government bodies in ensuring public order, which is essential for the normal existence of civil society and the functioning of all its structures (social, political, cultural, etc.). Carrying out the functions of public order protection, local governments within the territorial community work closely with law enforcement agencies to perform the following tasks: organization of crime prevention, prevention of public order violations, mitigation of criminogenic factors, improving road discipline, taking necessary measures in emergencies ensuring public safety and order, resolving issues of demonstrations and other mass events, etc. To date, the law regulating the organization and operation of local police has not been adopted, and there are many comments on the draft regulations. As the law regulating the activities of the local police has not been adopted so far, today the main tasks in the field of public order protection within the relevant territorial community are performed by the National Police in cooperation with the public. It is stated that the study of the problem of ensuring the protection of public order in territorial communities has an important strategic direction for the functioning and development of the rule of law.

Keywords: public order, local self-government bodies, local militia, national police, interaction.

Охорона громадського порядку залишається сьогодні одним із питань, яке активно обговорюється в науці адміністративного права. Це багато в чому пов'язано з проведенням в Україні реформ у сфері органів внутрішніх справ та у сфері місцевого самоврядування, які у свою чергу диктують потребу подальшого вдосконалення механізму забезпечення охорони громадського порядку та безпеки. У рамках децентралізації влади та реформи місцевого самоврядування є необхідність посилення ролі органів місцевого самоврядування у сфері забезпечення громадського порядку.

Саме потреба вдосконалення законодавства, яке регулюватиме підтримання належного рівня громадського порядку, спричиняє необхідність прийняття в межах проведення реформи місцевого самоврядування і територіальної організації влади нормативно-правового акту про утворення місцевої міліції. Активне обговорення цієї теми не тільки в наукових колах (Баймуратов М.О., Волуйко О.М., Гудзь Т.І., Дубовик В.Б., Калаянов Д.П., Капітонова Н.В., Петков С.В., Проневич О.С., Юнін О.С. та ін.), але й серед посадовців, політиків та громадськості, свідчить про актуальність вирішення питання про забезпечення органами місцевого самоврядування громадського порядку та громадської безпеки.

У загальній структурі здійснення в країні протиправних діянь значне місце займають адміністративні правопорушення, кількість яких значно перевищує кількість злочинів. Адміністративна деліктність, на жаль, стала повсякденним явищем і міцно увійшла в наше життя. Питому вагу серед адміністративних проступків займають адміністративні правопорушення, що посягають на громадський порядок і громадську безпеку.

Не можна не визнати, що громадський порядок – надзвичайно важливий об'єкт соціального управління, який вкрай необхідний для нормального існування громадянського суспільства і функціонування всіх його структур (соціальних, політичних, культурних тощо). Неякісне і низьке забезпечення громадського порядку, безумовно, негативно позначається на захищеності громадян і правопорядку в суспільстві в цілому.

Із метою охорони громадської безпеки і забезпечення громадського порядку державою створено систему правоохоронних органів. Крім того, Закон України від 21 травня 1997 р. «Про місцеве самоврядування в Україні» відніс створення міліції, що утримується за рахунок коштів місцевого самоврядування, до ведення органів місцевого самоврядування (ст. 38).

На цьому тлі об'єктивно постала потреба у створенні недержавних суб'єктів правоохоронної діяльності, функції яких могли б якнайповніше кореспондуватися з очікуваннями населення конкретних громад.

Отже, охорона громадського порядку безпосередньо є однією з функцій органів місцевого самоврядування. Здійснюючи її, органи місцевого самоврядування в межах територіальної громади тісно

взаємодіють із правоохоронними органами для забезпечення розвитку системи громадського порядку і громадської безпеки із застосуванням нових форм і методів профілактики правопорушень, послаблення дії криміногенних факторів, посилення протидії злочинності.

Для досягнення поставленої мети органам місцевого самоврядування необхідно виконати такі основні завдання:

- організація забезпечення профілактики правопорушень;
- запобігання порушенням громадського порядку і послаблення впливу криміногенних факторів;
- застосування нових форм і методів профілактики правопорушень на автошляхах, підвищення рівня дорожньої дисципліни;
- інформаційно-аналітичне та матеріально-технічне забезпечення форм і методів профілактики правопорушень, підвищення ефективності оперативно-розшукових заходів у сфері протидії злочинності та корупції;
- вжиття у разі надзвичайних ситуацій необхідних заходів щодо забезпечення громадської безпеки і порядку;
- вирішення питань про проведення зборів, мітингів, маніфестацій і демонстрацій, спортивних, видовищних та інших масових заходів;
- здійснення контролю за забезпеченням при їх проведенні громадської безпеки і порядку;
- розгляд справ про адміністративні правопорушення, віднесені законом до їх відання;
- утворення адміністративних комісій та комісій з питань боротьби зі злочинністю, спрямування їх діяльності.

Виконуючи завдання з охорони громадського порядку, органи місцевого самоврядування можуть і повинні стати центром відповідної діяльності на всій території громади.

Згідно з вищезгаданим Законом організація охорони громадського порядку повинна здійснюватися «місцевою міліцією». Про це йдеться і в Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, затвердженій розпорядженням Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 року № 333-р, у якій серед основних повноважень органів місцевого самоврядування базового рівня є і забезпечення громадської безпеки.

Однак до теперішнього часу закон, що регламентує порядок організації та діяльності такої міліції, так і не прийнятий, а до проєктів такого нормативного акта є багато зауважень. Наприклад у проєкті Закону України «Про муніципальну варту» пропонується на законодавчому рівні передбачити право місцевих рад створювати варту, яка виконуватиме роль підконтрольного громаді механізму забезпечення законності та правопорядку на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці. Варта – це орган у системі місцевого самоврядування, що створюється з метою забезпечення на території, що перебуває під юрисдикцією відповідної ради, охорони громадського порядку, законності, прав, свобод і законних інтересів громадян. Такий правоохоронний орган фінансуватиметься за рахунок коштів відповідного місцевого бюджету або за рахунок інших джерел, не заборонених законодавством.

Водночас прийняття місцевими радами рішень про утворення такої варти означатиме, що на її утримання необхідно буде витратити значні кошти з місцевих бюджетів (грошове утримання персоналу, його навчання, виділення й відповідне обладнання спеціальних приміщень, забезпечення форменим одягом, виготовлення посвідчень, придбання спеціальних засобів, транспорту, засобів зв'язку тощо). Але наразі в умовах економічної кризи, яка спричинена зовнішньою військовою агресією, встановленням карантину та запровадженням посиленних протиепідемічних заходів, фінансовий стан територіальних громад в Україні є важким навіть у найбільших територіальних громадах, які мають досить значні джерела надходжень коштів. Тому для утворення власних формувань з охорони громадського порядку, зазначених у проєкті, органам місцевого самоврядування доведеться залучати кошти, які є необхідними для забезпечення інших гострих питань соціально-гуманітарного характеру (наприклад, фінансування закладів охорони здоров'я та комунальних служб, підготовка і виконання завдань територіальної оборони тощо).

Не кращим варіантом може виявитись утримання таких правоохоронних органів за рахунок «інших джерел, не заборонених законодавством», тобто за рахунок коштів певних приватних структур. У результаті фінансування таких формувань може забезпечуватись відповідними приватними структурами, що означатиме фактичне перетворення цих формувань на придатки таких приватних структур, чого допускати неможна. Водночас проєкт не містить приписів, які б запобігали такому розвитку ситуації.

Ще однією пересторогою до утворення місцевої міліції (або ж варти, як, наприклад, пропонується у вищезгаданому проєкті закону) в унітарній державі, якою згідно з Конституцією є Україна, постає такий факт, що створення подібних правоохоронних органів є, зазвичай, ознакою федеративної держави, де кожне адміністративно-територіальне утворення (земля, провінція, округ, штат тощо) має своє специфічне законодавство. Тому вирішувати питання про її створення слід у контексті й у процесі проведення адміністративно-територіальної реформи в державі та розроблення механізмів фінансування не лише органів місцевої міліції, але й усіх програм охорони громадського порядку на місцевому рівні.

Гарантування безпечних умов для життя людей та громади – одна з ключових цілей реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні. Зважаючи на те, що процес

реформування місцевого самоврядування в Україні розгортається за прикладом Польщі, де відбулося докорінне перетворення суспільного сектора, було досягнуто рівня публічної влади, характерного для розвинутих західних країн, що спричинило суттєві позитивні перетворення в багатьох сферах громадського життя, актуальність наукового аналізу досвіду в цій сфері не викликає сумніву та дасть змогу сформулювати організаційно-правові засади діяльності муніципальної варти в Україні й розробити механізм переходу до децентралізованих форм охорони громадського порядку.

Водночас слід зауважити, що діяльність муніципальної варти в деяких територіальних громадах Польщі визнається малоефективною та дорогою, що вже призвело до ліквідації місцевої варти в деяких територіальних громадах (гмінах) [9]. Основна претензія представників територіальної громади до стражників полягає в дублюванні функцій державної дорожньої поліції, акцент на фіксуванні порушень правил дорожнього руху, а саме: перевищення швидкості (фіксування за допомогою спеціальних приладів) та порушення правил паркування. Діяльність стражників у цих громадах була зосереджена на стягуванні штрафів із водіїв, водночас вони недостатньо уваги приділяли забезпеченню громадського порядку та безпеки в публічних місцях, мало опікувалися чистотою вулиць і благоустроєм, а тому їхня діяльність отримала негативну оцінку. Можливість дублювання в діяльності органів національної поліції і місцевої міліції простежується й у положеннях проєкту закону «Про муніципальну варту», що може спричинити парадоксальні явища, коли перед громадянами виникатиме питання, до кого звертатися за допомогою – до дільничного офіцера поліції чи до працівника місцевої міліції (або ж муніципальної варти).

Отже, зважаючи, що до теперішнього часу закон, який регламентує порядок організації та діяльності місцевої міліції, так і не прийнятий, тому сьогодні основні завдання у сфері охорони громадського порядку в межах відповідної територіальної громади виконує Національна поліція, яка в правоохоронній діяльності активно взаємодіє з громадськістю.

Основні напрями взаємодії поліції з органами місцевого самоврядування регулює Закон України від 2 липня 2015 р. «Про національну поліцію». Він установлює, що поліція в процесі своєї діяльності взаємодіє з органами місцевого самоврядування відповідно до закону та інших нормативно-правових актів (ст. 5), а також забезпечує постійне інформування органів місцевого самоврядування про свою діяльність у сфері охорони та захисту прав і свобод людини, протидії злочинності, забезпечення публічної безпеки і порядку (ст. 9). Органи місцевого самоврядування у свою чергу повинні сприяти поліції при виконанні покладених на неї обов'язків (ст. 38 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні»). Органи місцевого самоврядування можуть вирішувати спільно з відповідними органами Національної поліції питання щодо створення належних умов для служби та відпочинку поліцейських, відповідно до законодавства здійснюючи витрати на реалізацію покладених на поліцію обов'язків з охорони громадського порядку і гарантування громадської безпеки.

Взаємодія національної поліції з органами місцевого самоврядування є соціально обумовленою, узгодженою діяльністю, яка виражена в співпраці між суб'єктами взаємодії з використанням відповідних форм та методів для досягнення спільної мети – забезпечення правопорядку.

Не можна не підкреслити, що сучасне реформування органів охорони громадського порядку зумовлює необхідність перегляду принципів організації діяльності правоохоронних органів і ставить перед ними нові завдання. Правоохоронні органи (органи правопорядку) в сучасному розумінні – це винятково органи виконавчої влади, яким, згідно із законодавством надано статус і повноваження державного правоохоронного органу для захисту важливих для суспільства й особи інтересів, прав і свобод людини і громадянина, забезпечення якого є пріоритетним завданням їх діяльності [8].

Трансформація правоохоронної системи є переходом до нового формату взаємодії із суспільством, який представляє собою соціальне партнерство [6]. Водночас громадянське суспільство слід розглядати як ресурс соціального контролю над діяльністю поліції, але це бачиться особливо актуальним в умовах гласності діяльності органів поліції, оскільки поліцейські органи забезпечують постійне інформування органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також громадськості про свою діяльність у сфері охорони та захисту прав і свобод людини, протидії злочинності, забезпечення публічної безпеки і порядку [3]. Важливим є й питання подолання конфронтації інститутів громадянського суспільства і держави, яка особливо гостро спостерігається в процесі здійснення державою правоохоронної функції. Тому необхідно чітко визначити механізми, що сприяють поділу повноважень між органами місцевого самоврядування і центральними органами виконавчої влади з питань реалізації правоохоронної функції держави.

Одним із ключових напрямів у модернізації правоохоронної системи є оптимізація узгодженої діяльності органів охорони правопорядку і представництва громадянського суспільства, що реалізується на рівні місцевого самоврядування. У забезпеченні громадського порядку сьогодні велике значення має вирішення органами місцевого самоврядування такого важливого питання, як створення умов для діяльності добровільних формувань населення з охорони громадського порядку.

Зауважимо, що Законом України від 22 червня 2000 р. «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону» органи місцевого самоврядування наділені повноваженнями з надання підтримки добровільним організаціям, які беруть участь в охороні громадського порядку, і створення умов для їхньої діяльності. Громадські формування з охорони громадського порядку створюються і діють у взаємодії з правоохоронними органами, органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування. Координацію діяльності громадських формувань з охорони громадського порядку здійснюють органи місцевого самоврядування. Фінансування, надання приміщень і матеріально-технічного оснащення, матеріальне стимулювання добровольців і надання їм пільг, соціальних гарантій – ось неповний перелік напрямів діяльності органів місцевого самоврядування щодо громадських формувань із метою залучення громадян до охорони громадської безпеки [5].

У теперішній час здійснюється відродження добровільних народних дружин. У радянський період сили дружинників були спрямовані на підтримання громадського порядку на території міста, району, вулиці. Спільно з міліцією вони здійснювали патрулювання вулиць, виступали як поняті при складанні протоколу тощо. Однак функції сучасної «дружини» дещо розширено. Аналізуючи статuti існуючих на сьогодні в Україні добровільних формувань з охорони громадського порядку, можна зробити висновок, що основними завданнями цих формувань є:

- надання допомоги органам поліції у забезпеченні громадського порядку і громадської безпеки;
- запобігання адміністративним правопорушенням;
- інформування поліції про вчинені злочини або злочини, що готуються;
- сприяння правоохоронним органам у виявленні та розкритті злочинів, розшуку осіб, які їх вчинили; захист інтересів держави, підприємств, установ, громадян від злочинних посягань;
- участь у забезпеченні безпеки дорожнього руху;
- боротьба з дитячою бездоглядністю і правопорушеннями неповнолітніх;
- надання невідкладної допомоги особам, що потерпіли від нещасних випадків чи правопорушень;
- контроль за дотриманням громадського порядку, правил благоустрою міста, екологічної безпеки;
- контроль за виконанням рішень органів місцевого самоврядування.

Підбиваючи підсумки вищевикладеному, слід зауважити таке.

1. Дослідження охорони громадського порядку як однієї з проблем місцевого значення та напрямів правоохоронної діяльності органів місцевого самоврядування є досить актуальним. За сучасних умов зростає необхідність уточнення низки питань, пов'язаних з охороною громадського порядку, зокрема виявлення її місця в системі місцевого самоврядування і нормативно-правового закріплення цієї функції.

2. Прийнятий у 2000 році, Закон України «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону» розцінюється як застарілий, адже він багато перейняв із радянського регулювання, коли діяльність громадських добровільних народних дружин зводилася до ролі «кишенькових» понять міліції. Найслабшою частиною цього закону є відсутність запобіжників від зловживань. Водночас указаний закон передбачає, що повсякденна (оперативна) діяльність громадських формувань повинна спрямовуватись та контролюватись відповідними органами Національної поліції. На практиці, стосунки формувань з органами правопорядку набувають різних форм: від співпраці до сутичок.

3. Вивчення проблеми забезпечення охорони громадського порядку в територіальних громадах має важливий стратегічний напрям для функціонування і розвитку правової держави. Вибір тієї чи іншої моделі системи «місцевої міліції», нормативно-правове закріплення переліку її повноважень, форм взаємодії з органами державної влади, безумовно, залежить від багатьох факторів, у тому числі політичних, соціально-економічних, територіальних, кримінологічних.

Однак у будь-якому випадку можна очікувати, що створення «місцевої міліції» («муніципальної варті») дозволить вирішити одвічні поліцейські проблеми: відчуженість від населення, яке обслуговується, інформаційний вакуум і неналежний соціальний контроль.

References:

1. Voluiko O.M. (2015) *Administrativno-pravovi zasady diialnosti munitsypalnoi militsii v Ukraini: dys. ... kand. yuryd. nauk: spets. 12.00.07* [Administrative and legal bases of activity of municipal militia in Ukraine: dis. ... Cand. jurid. Science: special. 12.00.07]. Dnipropetrovsk, 2015. 224 p. (In Ukrainian)
2. Dubovyk V.B. (2013) *Munitsypalni formy ta mekhanizmy zabezpechennia okhorony prava v Ukraini: problemy teorii ta praktyky: dys. ... kand. yuryd. nauk: spets. 12.00.02* [Municipal forms and mechanisms for ensuring the protection of law in Ukraine: problems of theory and practice: dis. ... Cand. jurid. Science: special. 12.00.02]. Mariupol, 2013. 29 p. (In Ukrainian)
3. Krusian A.R., Yezerova A.A., Kalaianov D.P. (2018) *Zakhyst prav i svobod liudyny i hromadianyna politsiiei Ukrainy* [Protection of human and civil rights and freedoms by the police of Ukraine]. *Problemy*

suchasnoi konstytutsionalistyky : navch. posibnyk [Problems of modern constitutionalism: textbook. manual]. K.: Yurinkom Inter, 2018. P. 485–498. (In Ukrainian)

4. Kapitonova N. V. (2017) *Munitsypalna politsiia v strukturi orhaniv publichnoi vlady: teoretyko-pravove doslidzhennia: dys. ... kand. yuryd. nauk* [Municipal police in the structure of public authorities: theoretical and legal research: dis. ... Cand. jurid. science]. Kyiv, 2017. 236 p. (In Ukrainian)

5. Kostiusenko O.P. (2017) *Zaluchennia hromadian do okhorony hromadskoho poriadku* [Involvement of citizens in the protection of public order]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav* [Scientific Bulletin of the National Academy of Internal Affairs]. 2017. № 2 (103). P.193-210. (In Ukrainian)

6. Medvedenko S.V. (2016) *Pravova osnova partnerstva politzii ta naseleennia. Stan ta perspektyvy rozvytku administratyvnoho prava Ukrainy. Materialy III Mizhnarodnoi naukovy-praktychnoi konferentsii (m. Odesa, 12 zhovtnia 2016 r.)* [Legal basis of police-public partnership. Status and prospects of development of administrative law of Ukraine. Proceedings of the III International Scientific and Practical Conference (Odessa, October 12, 2016)]. Odessa, 2016. P. 200-202. (In Ukrainian)

7. Pietkov S.V. (2010) *Hromadskyi poriadok: mistse y rol mistsevoi politzii v protydyi prostupkam proty hromadskoho poriadku* [Public order: place and role of local police in counteracting offenses against public order]. *Pravo ta derzhavne upravlinnia* [Law and Public Administration]. 2010. № 1. P. 44-55. (In Ukrainian)

8. Rudenko M.V., Shaituro O.P. (2019) *Poniattia ta systema pravookhoronnykh orhaniv (orhaniv pravoporiadku) u konteksti novoho zakonu «Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy»: pytannia pravovoi vyznachnosti* [The concept and system of law enforcement agencies (law enforcement agencies) in the context of the new law "On National Security of Ukraine": issues of legal certainty]. *Visnyk LDUVS im. E.O. Didorenka* [Bulletin of LDUVS named after E.O. Didorenko]. 2019. Vyp.1(85). P. 166-172. (In Ukrainian)

9. Znikajaca straz miejska = Znyknennia munitsypalnoi varty [Disappearance of the municipal guard]. URL: <http://tomaszcukiernik.pl/artykuly/artykuly-wolnorynkowe/znikajaca-straz-miejska>. (In Ukrainian)

Охрана общественного порядка органами местного самоуправления: к вопросу о создании местной милиции

Вдовиченко А.М., email: police_activity@ukr.net

преподаватель кафедры административной деятельности полиции Одесского государственного университета внутренних дел, г. Одесса, Украина

Аннотация. Качественное гарантирование охраны общественного порядка приобретает особую актуальность в связи с проведением в Украине реформ в сфере органов внутренних дел и в сфере местного самоуправления. В рамках децентрализации власти и реформы местного самоуправления есть необходимость усиления роли органов местного самоуправления в сфере обеспечения общественного порядка, крайне необходимого для нормального существования гражданского общества и функционирования всех его структур (социальных, политических, культурных и т.п.). Осуществляя функции охраны общественного порядка, органы местного самоуправления в пределах территориального общества тесно взаимодействуют с правоохранительными органами для выполнения следующих задач: организация профилактики правонарушений, предотвращение нарушений общественного порядка, ослабление влияния криминогенных факторов, повышение уровня дорожной дисциплины, принятие в случае чрезвычайных ситуаций обеспечение общественной безопасности и порядка, решение вопросов о проведении демонстраций и других массовых мероприятий. К настоящему времени закон, регламентирующий порядок организации и деятельности местной милиции, не принят, а к проектам такого нормативного акта есть много замечаний. Поскольку до настоящего времени закон, регламентирующий порядок деятельности местной милиции, не принят, поэтому сегодня основные задачи в сфере охраны общественного порядка в пределах соответствующего территориального общества выполняет Национальная полиция во взаимодействии с общественностью. Констатируется, что изучение проблемы обеспечения охраны общественного порядка в территориальных общинах имеет важное стратегическое направление функционирования и развития правового государства.

Ключевые слова: общественный порядок, органы местного самоуправления, местная милиция, национальная полиция, взаимодействие.

PRINCIPLES OF ACTIVITY OF AUTHORIZED SUBDIVISIONS (AUTHORIZED PERSONS) IN THE FIELD OF PREVENTION OF CORRUPTION DURING INTERACTION WITH WHISTLEBLOWERS

L. Yu. Veselova

Doctor of Law, Professor of the Department of Odesa State University of Internal Affairs, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6665-0426>

e-mail: cvet-Liliya@ukr.net

A. M. Zaporozhets

Odesa State University of Internal Affairs, Ukraine

Abstract. The purpose of this article is to determine the current state and principles of the activities of authorized units (authorized persons) in the field of preventing corruption when interacting with whistleblowers, and to clarify the existing problems of this activity. To achieve this goal, general scientific and special methods of scientific research were used. According to the results of the study, it was found that the high level of trust of corruption whistleblowers to authorized units (authorized persons) in this area leads to an increase in the role of social dialogue (cooperation of corruption whistleblowers with authorized units / persons). It is substantiated that in order to unite on the way to a common goal of overcoming corruption, authorized units (authorized persons) in the field of corruption prevention need to work, inter alia, to increase the level of public confidence. After all, such a principle as trust is formed by the results of work, which are positively perceived by society. Public confidence in authorized units (authorized persons) in the field of corruption prevention is an important characteristic of public relations, which also determines the effectiveness of the state anti-corruption policy and the socio-economic development of the country as a whole.

Keywords: whistleblowers, principles of activity, trust, protection, guarantees.

Актуальність. Одним з важливих напрямів національної антикорупційної політики держави є формування такого законодавчого пласту, яке б створювало умови ефективної діяльності не тільки для уповноважених підрозділів (уповноважених осіб) у сфері запобігання корупції, а й максимально забезпечувалися конституційні права, які гарантують захист викривачам. В Україні існує проблема забезпечення прав та гарантій викривачів корупції, яка торкається в тому числі й особливостей діяльності уповноважених підрозділів (уповноважених осіб) у сфері запобігання корупції щодо захисту викривачів. Також наявна проблема щодо довіри викривачів до діяльності уповноважених підрозділів (уповноважених осіб) у сфері запобігання корупції.

Постановка проблеми. Метою даної статті є визначення сучасного стану та принципів діяльності уповноважених підрозділів (уповноважених осіб) у сфері запобігання корупції під час взаємодії з викривачами, та з'ясування існуючих проблем зазначеної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Корупція сьогодні по праву визнається основною проблемою, яка не лише перешкоджає розвитку правової держави та становленню громадянського суспільства, але також й обумовлює руйнування демократичного фундаменту функціонування державних інституцій, знецінюючи багатовікові надбання людської цивілізації. І з кожним роком негативні наслідки корумпованості сфери публічного управління набувають все більш загрозливих масштабів, проникають у нові сфери суспільного життя, руйнують навіть найбільш стійкі до ураження державні інститути [1, с. 23].

Корупція впливає на всі сфери суспільного життя і зачіпає інтереси усіх громадян. Ефективна боротьба з корупцією можлива тоді, коли кожен громадянин обізнаний із своїми можливостями викривати корупцію, впевнений у належному захисті його прав від можливих заходів негативного впливу, а у суспільстві сформована повага до викривачів корупції як відповідальних громадян. Правову основу формування та функціонування механізму формування культури повідомлення складають Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції (ст. 33), Кримінальна конвенція Ради Європи про боротьбу з корупцією (ст. 22), Цивільна конвенція Ради Європи про боротьбу з корупцією (ст. 9), Закон України «Про запобігання корупції» [2].

Рада Європи визнає цінність викриття інформації у виявленні та запобіганні правопорушенням, а також у посиленні демократичної відповідальності та прозорості. Викриття інформації (повідомлення) – це фундаментальний аспект свободи вираження поглядів та свободи совісті, який є дуже важливим у боротьбі та виявленні корупції у державному та приватному секторах.

Закріплення у чинному законодавстві цілої низки прав викривачів корупції не слід розцінювати як показник ефективності функціонування даного антикорупційного інституту. Адже які б широкі правові можливості не надавалися б викривачам, рівень їх активності в кінцевому рахунку все одно залежатиме від того, наскільки реальними та дієвими є гарантії їх правового захисту [1, с. 147].

Відповідно до рекомендацій, наданих «Transparency International Україна», для того, щоб інститут викривачів запрацював повною мірою необхідно:

- створити доступні і безпечні, насамперед, зовнішні канали розкриття інформації (в тому числі запровадити санкції за порушення анонімності і конфіденційності викривача, утиски та переслідування з боку зазначених ним осіб);
- розповсюдити захист викривачів на не тільки розкриття інформації про корупцію та пов'язані з нею правопорушення, передбачені Законом про запобігання корупції, а і на розкриття інформації про всі незаконні дії;
- реформувати судові та правоохоронні органи для дійсного захисту викривачів державою; створити незалежний орган для розслідування повідомлень викривачів.
- розробити в законодавстві реальні процедурні механізми захисту, що зроблять чинні правові норми не лише декларативними [3 с. 13].

Посадовим особам, залученим до процесу роботи з повідомленнями, забороняється розголошувати або використовувати в інший спосіб у своїх інтересах інформацію, що міститься у повідомленні, а також будь-яку іншу інформацію, пов'язану з прийняттям та розглядом повідомлення, крім випадків, встановлених законом. Посадові особи уповноваженого підрозділу (уповноважена особа) відіграють ключову роль у забезпеченні швидкого реагування на повідомлення викривачів. Вони можуть бути наділені повноваженнями для прийняття рішень з метою оперативного розгляду повідомлень та, якщо можливо, для належного реагування на прояви порушення вимог Закону вже на ранніх етапах роботи з конкретним повідомленням, а також на отримання від співробітників органу необхідної у зв'язку з розглядом повідомлення інформації з метою сприяння у перевірці повідомлень та прийнятті рішень. Для досягнення зазначених цілей посадові особи, залучені до процесу роботи із повідомленнями, можуть проходити відповідні навчання з усіх питань, які стосуються розгляду повідомлень. Посадові особи, залучені до процесу роботи із повідомленнями, можуть проводити наради, щоб забезпечити постійний аналіз та подальше вдосконалення розгляду повідомлень [4].

До прийняття змін до Закону Закон України «Про запобігання корупції» (далі – Закон) в жовтні 2019 року на законодавчому рівні діяльність уповноважених підрозділів (уповноважених осіб) не було закріплено взагалі. У Законі про зазначені підрозділи згадано лише один раз, а діяльність уповноважених підрозділів (уповноважених осіб) регулювалась Типовим положенням про уповноважений підрозділ (уповноважену особу) з питань запобігання та виявлення корупції, затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України «Питання запобігання та виявлення корупції» від 04.09.2013 № 706. Станом на сьогодні діяльність уповноважених підрозділів (уповноважених осіб) регламентована ст. 13-1, 53-9 Закону та Типовим положенням. Крім того, діяльність уповноважених осіб, призначених на виконання ст. 62, 64 Закону, урегульована положеннями антикорупційної програми відповідної юридичної особи [5, с. 22].

Серед основних завдань уповноважених підрозділів (уповноважених осіб) є забезпечення захисту працівників, які повідомили про порушення вимог Закону, від застосування негативних заходів впливу з боку керівника або роботодавця відповідно до законодавства щодо захисту викривачів та співпраця з викривачами, забезпечення дотримання їхніх прав та гарантій захисту, передбачених Законом [6].

Найважливішими серед основних правил етичної поведінки державного службовця, які наведені в розділі VI «Правила етичної поведінки» Закону, є такі: пріоритет державних інтересів, політична нейтральність, неупередженість, компетентність і ефективність, нерозголошення інформації, утримання від виконання незаконних рішень чи доручень та ін. Вказані засади доброчесної поведінки мають бути обов'язковими для посадових осіб органу на всіх етапах роботи з повідомленням від його отримання до прийняття рішення за результатами його перевірки [4].

Робота уповноваженого підрозділу (уповноваженої особи) має здійснюватися відповідно до таких принципів:

- верховенства права;
- законності;
- доброчесності;
- професіоналізму;
- ефективності;
- транспарентності [5, с. 22].

Під час розгляду повідомлень про корупцію та здійснення співпраці з викривачами уповноважений підрозділ (уповноважена особа) має керуватися такими принципами:

- аналіз та вивчення;
- відповідальність;

- доступність;
- захист прав викривачів;
- зворотний зв'язок;
- знання та обізнаність;
- конфіденційність;
- результативність;
- довіра [5, с. 22-23].

Кажучи про такий принцип, як довіра, який повинен мати місце у діяльності уповноважених підрозділів (уповноважених осіб) у сфері запобігання корупції, звернемо увагу на загальнонаціональне опитування населення України, яке показало наступне:

1. Абсолютна більшість населення (83 %) вважає боротьбу з корупцією в Україні неуспішною, причому 50 % – повністю провальною. Успішність у боротьбі з корупцією вбачають 9 %, причому лише 1 % оцінює цю боротьбу як повністю успішну. Порівняно з груднем 2017 року на 6 % зменшилася частка позитивних оцінок і на 3 % зросла частка оцінок негативних.

2. Значна частина населення (48 %) не бачить жодної інстанції, яка б активно боролася з корупцією в Україні. Решта населення активних борців з корупцією вбачає насамперед у засобах масової інформації, журналістах (26 %), антикорупційних громадських організаціях (18 %). Далі йдуть Національне антикорупційне бюро України (11 %), населення (10,5 %), окремі політики, громадські діячі (10 %), країни Заходу (6 %). Дуже незначний відсоток населення серед активних борців із корупцією вказували ті державні інституції, які й мають боротися з корупцією: СБУ (5 %), Спеціалізовану антикорупційну прокуратуру (5 %), Національну агенцію запобігання корупції (4 %), Генеральну прокуратуру (4 %), Президента (4 %), поліцію (3 %), уряд, міністерства (2 %) Верховну Раду (2 %), владу на місцях (1,5 %). суди (1 %).

3. Жоден з органів, які мають боротися із корупцією, не отримав позитивної оцінки щодо ефективності цієї боротьби. Найбільше позитивних оцінок має Національне антикорупційне бюро України (НАБУ), проте це лише 15 % таких оцінок; ефективність у боротьбі із корупцією СБУ позитивно оцінили 13 % опитаних, національної поліції – 10 %, Генеральної прокуратури України – 9 %, Спеціалізованої антикорупційної прокуратури та Національного агентства з питань запобігання корупції – 6 %, судів – 4 %. Найбільше ж негативних оцінок мають суди (79 %), Генеральна прокуратура (75 %), Національна поліція (74 %). Водночас значна частина громадян не змогла дати певну оцінку діяльності цих органів (від 16 % щодо Національної поліції, до 34 % щодо Національного агентства з питань запобігання корупції) [7].

З результатів опитування можна зробити висновок, що рівень довіри населення до державних органів у сфері запобігання корупції дуже низький. Можна припустити, що кількість повідомлень була б більшою, якби не існувала низка серйозних проблем, пов'язаних із захистом викривачів і каналів повідомлення. Захист викривачів – це не тільки питання законодавства; необхідно також змінити ставлення суспільства до розкриття інформації, що часто не дозволяє людям повідомляти важливу інформацію через побоювання можливих негативних наслідків [8, с 72], та відсутність довіри до уповноважених підрозділів (уповноважених осіб) у сфері запобігання корупції.

Високий рівень довіри викривачів корупції до уповноважених підрозділів (уповноважених осіб) в означеній сфері призводить до зростання ролі соціального діалогу (співпраці викривачів корупції з уповноваженими підрозділами/особами).

Слід зазначити, що ідея боротьби з корупцією шляхом залучення викривачів є абсолютно виправданою та в майбутньому може стати запорукою успішного подолання даного негативного явища. Проте на сьогодні ряд основних питань залишаються не вирішеними та вимагають подальшого дослідження та вдосконалення [3, с 16].

Висновки. Отже, для об'єднання на шляху до спільної мети щодо подолання корупції уповноваженим підрозділам (уповноваженим особам) у сфері запобігання корупції необхідно працювати, в тому числі, над підвищенням рівня довіри. Адже такий принцип, як довіра формується результатами роботи, які позитивно сприймаються суспільством. Довіра до уповноважених підрозділів (уповноважених осіб) у сфері запобігання корупції є важливою характеристикою суспільних відносин, від чого також залежить ефективність державної антикорупційної політики та соціально-економічного розвитку країни в цілому.

References:

1. Fodchuk A.B. Administrative and legal principles of protection of persons who provide assistance in combating corruption. Kiev. 2020. 235 p.
2. Regarding the mechanisms of encouragement and formation of the culture of notification of possible facts of corruption or corruption-related offenses, other violations of the Law of Ukraine «On Prevention of Corruption». URL: <https://wiki.nazk.gov.ua/category/vykryvachi-koruptsiyi/shhodo-mehanizmv-zaohochennya->

ta-formuvannya-kultury-povidomlennya-pro-mozhlyvi-fakty-koruptsijnyh-abo-pov-yazanyh-z-koruptsiyeyu-pravoporushen-inshyh-porushen-zakonu-ukrayiny-pro-zapobigannya-korupt/.

3. The role of the institute of whistleblowers in preventing and combating corruption: materials of the round table (Kyiv, November 2, 2018) / [editorial board: V. Cherney, K. Lanchinskas, A. Fodchuk, etc.]. Kiev. 2018. 174 p. URL: https://www.naiu.kiev.ua/images/news/img/2018/11/tezy_konf.pdf.

4. On approval of Methodical recommendations on the organization of work with reports of corruption submitted by whistleblowers: decision of the National Agency for Prevention of Corruption dated 06.07.2017 № 286. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0286884-17#Text>.

5. Derkach S., Karpova O., Leonchuk O., Lutsyk V. On working with whistleblowers for authorized units (authorized persons) on the prevention and detection of corruption. 2021. 116 p. URL: <https://wiki.nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2021/07/Guide-final.pdf>.

6. On approval of the Standard Regulation on the authorized unit (authorized person) for the prevention and detection of corruption: order of the National Agency for the Prevention of Corruption dated 17.03.2020 № 102/20. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0361-20/print>.

7. A nationwide survey of the population of Ukraine was conducted by the Ilko Kucheriv Democratic Initiatives Foundation together with the Razumkov Centre's sociological service (19.05.20018-25.05.2018). URL: <https://dif.org.ua/article/yak-v-ukraini-boryutsya-z-koruptsiyeyu-dumka-gromadyan>.

8. Congress of Local and Regional Authorities of the Council of Europe «Protection of whistleblowers. Problems and opportunities for local and regional authorities». 2019. URL: <https://rm.coe.int/-/16809c9053>.

Принципы деятельности уполномоченных подразделений (уполномоченных лиц) в сфере предотвращения коррупции во время взаимодействия с обличителями

Веселова Л.Ю., Запорожец А.М., e-mail: cvet-liliya@ukr.net

Одесский государственный университет внутренних дел, г. Одесса, Украина.

Аннотация. Целью данной статьи является определение современного состояния и принципов деятельности уполномоченных подразделений (уполномоченных лиц) в сфере предотвращения коррупции при взаимодействии с обличителями, и выяснение существующих проблем указанной деятельности. Для достижения поставленной цели использованы общенаучные и специальные методы научного поиска. По результатам исследования установлено, что высокий уровень доверия обличителей коррупции к уполномоченным подразделениям (уполномоченным лицам) в указанной сфере приводит к росту роли социального диалога (сотрудничества обличителей коррупции с уполномоченными подразделениями/лицами). Обосновывается, что для объединения на пути к общей цели по преодолению коррупции уполномоченным подразделениям (уполномоченным лицам) в сфере предотвращения коррупции необходимо работать, в том числе, над повышением уровня доверия общества. Ведь такой принцип, как доверие формируется по результатам работы, которые положительно воспринимаются обществом. Доверие общества к уполномоченным подразделениям (уполномоченным лицам) в сфере предотвращения коррупции является важной характеристикой общественных отношений, от чего также зависит эффективность государственной антикоррупционной политики и социально-экономического развития страны в целом.

Ключевые слова: обличители коррупции, принципы деятельности, доверие, защита, гарантии.

THE USE OF VIDEO ANALYTICS SYSTEMS BY LAW ENFORCEMENT AGENCIES OF UKRAINE IN ENSURING PUBLIC SAFETY AND ORDER

Oleksandr M. Zaiets

Candidate of Legal Sciences (PhD), Associate Professor,
Odessa State University of Internal Affairs, Ukraine
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4426-5241>
Web of Science Researcher ID: AAE-1646-2020
e-mail: zaec_1985@meta.ua

Yuri S. Kononenko,

Postgraduate student of Odesa State University of Internal Affairs, Odesa, Ukraine
e-mail: kononenko_yuri@ukr.net

Abstract. In the conditions of digitalization and digitalization, the issues of search and implementation of modern mechanisms for ensuring public safety and order are especially relevant. In particular, the tasks of urban development are very important, because it is at this level that the foundations are laid for a balanced combination of different components that form a decent standard of living and effective public safety and order. Today, one of the most famous and popular concepts that determine the possibility of improving people's lives is the concept of a smart city. A significant role in increasing the importance of this concept in the modern world is played by the rapid increase in urban population, as a result, the inability of local authorities to ensure proper functioning of transport and road infrastructure, appropriate service, information protection, prevent the negative impact of cyberattacks and ensuring public safety and order.

The result of information and analytical work depends on: the reliability of primary information; quality of source information; qualifications of employees and analysts; the adequacy of measures used to combat crime; timeliness and effectiveness of management decisions. The following main types of analysis of the operational situation and the results of operational and service activities in combating crime are used in the practical activities of units: current (per day, week, month); for the reporting period (quarter, half-year, nine months, year); extraordinary; problematic. Thus, the result of the analysis and evaluation of information is to determine the possibility of making a decision, as well as important information elements that need further verification and clarification.

Keyword: video analytics systems, analysis, synthesis, analytical activity, system analysis, criminal analysis.

Formulation of the problem. In the conditions of digitalization and digitalization, the issues of search and implementation of modern mechanisms for ensuring public safety and order are especially relevant. In particular, the tasks of urban development are very important, because it is at this level that the foundations are laid for a balanced combination of different components that form a decent standard of living and effective public safety and order. Today, one of the most famous and popular concepts that determine the possibility of improving people's lives is the concept of a smart city. A significant role in increasing the importance of this concept in the modern world is played by the rapid increase in urban population, as a result, the inability of local authorities to ensure proper functioning of transport and road infrastructure, appropriate service, information protection, prevent the negative impact of cyberattacks and ensuring public safety and order.

Analysis of recent research and publications. Problems of formation of smart cities are devoted to the work of many foreign researchers, in particular the work of D. Owensby-Conte, L. Hans, L. Antopulus, P. Palma, which deals with the architecture of a smart city and its internal component. Such domestic scientists as K.Yu. Ismailov, O.E. Koristin, N.P. Sviriduk, V.A. Nekrasov devoted his work to the tactical, informational, analytical aspects of the functioning of information systems, the methodology of evaluating information on certain indicators, as well as the interpretation of the Safe City as an innovative management model.

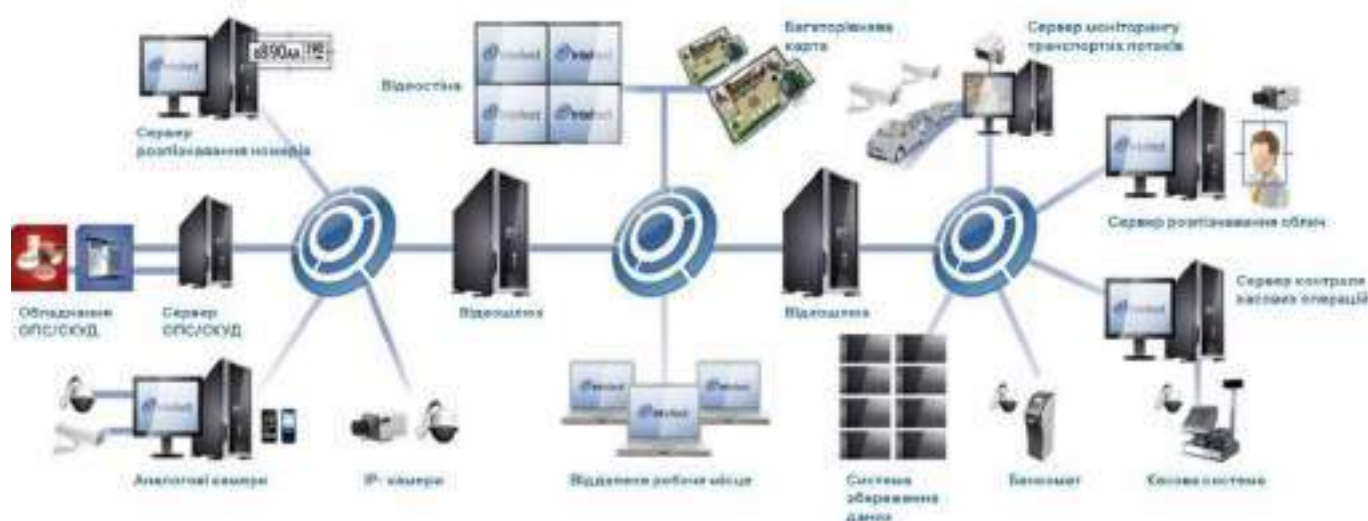
The main presentation of the material. Video surveillance systems are widely used to provide security for banks, shopping malls, entertainment venues, industrial enterprises, and other commercial and non-commercial organizations. Video surveillance systems make it possible to respond quickly to a dangerous situation, monitor staff and visitors, have a wide application and prospects of video recording systems in the field of traffic control and more. Video analytics is a software algorithm that allows you to quickly and efficiently process video data and free the operator from the routine work of monitoring multiple cameras to detect violations. The development of intelligent video analytics is based on two main technologies - tracking and identification. On the basis of the rules laid down in the algorithm of video analysis, all the functionality of the system is built, which is essential for the construction of modern video surveillance systems. Tracking is when a video processing algorithm looks for motion in a frame, identifies and classifies a moving object, describes its characteristics (size, color, speed). Situational detectors are when the object of observation crosses imaginary lines in the frame, after which the system emits an alarm: the intersection of the object of

a straight line in a given direction; traffic in the area; exit of the object from the zone; stopping the object in the area; the subject left in a zone. At present, there is a need in Ukraine to improve video analytics materials for modern investigation, as well as to further develop the practical possibilities of using video recording in order to effectively implement the tasks of ensuring public safety and order.

Traditional video surveillance cameras, which are adapted for public use, today do not meet the needs of rapid response to possible emergencies in crowded places and large transport infrastructure. To solve modern problems requires complex intelligent systems, which are based on complex algorithms of video analytics and identification. Identification is the recognition of an image by a video image, grouping by classes or specific patterns, and comparison with a pre-prepared base of reference images. The most popular and necessary of them today are face recognition and license plate recognition.

In practice, outdoor video surveillance cameras are equipped with crowded places, and these are usually various parks, squares, squares, the surrounding area of markets and large shopping centers, dangerous areas of roads. With the help of video cameras, both round-the-clock real-time monitoring and retrospective search in the data archive can be performed. Signals from video surveillance cameras are sent to special transmitters designed for transmission to local computer centers of video surveillance. In these centers there is a process of processing, compression and transmission of information through the fiber-optic network to the Central video surveillance post. This post is equipped with a direct audio communication channel and a mode of video exchange with police departments, as well as a set of emergency communication "alarm button" to call the task force in case of a crime or offense. With the help of video surveillance, law enforcement officers monitor the situation and make their own decisions on how to act in the event of an emergency. But the work of traditional video surveillance has a huge disadvantage - too much depends on the human factor. Operators are forced to continuously monitor the large flow of information, risking missing something important, especially at the end of the shift, when staff attention decreases.

Law enforcement officers often use video surveillance cameras to ensure law and order during mass gatherings, when the safety of participants is protected. Also online, police find abandoned and abandoned items, bags, cars that may be dangerous. According to statistics, this is also a good preventive measure that prevents the commission of crimes or offenses. The main tasks of video surveillance systems implemented in law enforcement agencies are issues related to public safety, as well as control of the automated process of using the received information, which, as a rule, is constantly evolving and becoming more high-tech. Closed Circulation Television (CCTV), also known as security video systems, is widely used in law enforcement. The main elements of such systems are: video cameras; switching devices; display devices (monitors); documentation devices; video transmission channels (Pic. 1).

Pic. 1. Video analytics system architecture

With the help of modern video surveillance systems it is possible to find in the human stream of suspects, abandoned things that can pose a danger to others, to detect signs of crimes and offenses and to monitor the actions of law enforcement officers. With the help of modern video recording capabilities, face recognition becomes easier and simpler. It is known that a person has individuality (uniqueness) of appearance and relative stability of signs. The process of identification is to compare two (or more) sets of features with each other. Therefore, these features need to be identified for identification.

A more difficult task is face recognition, when the system is required to first identify a person in the crowd, and then uniquely identify (identify) a particular person [1], comparing the image obtained from the camera with a photo in the database. Criteria for the quality of such systems are accuracy (proportion of correctly identified and omitted persons), speed of recognition, as well as time to search and compare with persons from the database. When describing a person's appearance, forensically significant facial features are: scalp, forehead, eyebrows,

eyes, eyelids, cheeks, nose, lips, teeth, chin, ears. However, in a particular element in its in-depth study can be identified other components: in the description of the eyes - the structure of the orbit, the protrusion of the eyeballs, the type of inner corners of the eyes; when describing the nose - nose, back of the nose, base of the nose, wings of the nose. In this case, each element of appearance can be characterized by the following features: shape, size, position, color. Paired elements also have symmetry or asymmetry. Each feature has three values of severity (two extreme and one average). According to experts, the total number of people from whom each person can be identified by the combination of these features will be 950. Tracking a person's face in a crowded waiting room (at the station) is extremely difficult, so another important element of identification may be the so-called "dynamic robot» [2]. Based on this, the tasks that need to be solved in the work of police officers are always an order of magnitude more complex than just video surveillance. The second major problem with the use of video technology in the work of the National Police is usually poor lighting conditions. Illumination may be sufficient for surveillance video surveillance, but, for example, in the area where remote facial recognition systems are installed, the illuminance should be 300-400 lux. It is most convenient to recognize a person in transition, because usually people move there on certain trajectories. But there, as a rule, the illumination is about 100 lux, and this is not enough for reliable operation of the recognition system [3]. This creates big problems for video analytics systems. We have to look for a new non-standard solution to this problem in each case. Criminals also monitor the development of modern equipment and technology, and use the latest developments for their own purposes. The task of video analytics is to detect them in time, prevent emergencies and continue to act ahead. It is known that the time factor is important in the work on crime detection. Most crimes are revealed as a result of the search for criminals "in hot pursuit." Therefore, the sooner law enforcement agencies become aware of a crime, the sooner they use the information obtained, the more realistic the opportunity to quickly identify and apprehend the offender. This is due to the fact that criminals are sometimes for some time after the crime in places where CCTV cameras are installed, and can keep traces of the crime and have objects obtained by criminal means. Using the latest methods of receiving and processing video, you can continuously collect and transmit, intelligently analyze and archive video data from a large number of cameras with the ability to quickly display and access the video archive from the workstations of operators. It is recommended to install cameras protected from vandals in the city in the most criminogenic places, places of gathering of people, entrances of apartment houses, roads, lanes, parkings of transport, etc. Promising areas of application of information video analytics can be the prevention of riots in places of mass passage of people. Thus, biometric recognition can be a preventive measure that will minimize the risk of congestion and unexpected conflicts, for example, at the entrance, as it will increase the capacity in the turnstile area [4]. It should be noted that increasing the number of cameras requires increasing resources to process the information coming from these cameras. We are talking about both the hardware resources of the system and human resources, because in order to identify an emergency situation and respond to it correctly, human intervention is required. But using SMART features, which are already integrated into most modern cameras, can significantly reduce the time to detect and capture an emergency.

All modern transport communications should be designed taking into account the equipment of video surveillance devices, but the equipment of those transport infrastructure facilities that were built at a time when video surveillance was not yet used, there are some difficulties. An example is the usual pedestrian crossings. This is the optimal place to install intelligent face recognition cameras, because it is more convenient to recognize a person just when a person is moving in a directional flow along a certain trajectory. License plate recognition is the most popular and necessary feature in modern video surveillance systems. With a properly constructed and configured system, you can achieve license plate recognition with a probability of up to 95%. But even such a high probability suggests that a fully autonomous video surveillance system with number recognition can not be built. These 5% require an operator who will make the right decisions on the passage of the car in the presence of two types of errors - erroneous access and erroneous failure. To build a recognition system with such high accuracy, you need to know and anticipate a large number of nuances. Each system consists of a radar detector, a video camera capable of recognizing the car number and an electronic data processing unit. If the driver exceeds the speed limit, drives at a stop light, travels in a public transport lane, parks where it is forbidden, it detects the detector, the camera takes a picture, the information is processed and sent to the patrol police server. Then on the basis of the cars registered in Ukraine the owner, his address of residence is automatically defined and the receipt is formed. The police have to print it out, put it in an envelope, write the address and send it to the violator to pay the fine.

Conclusions. The result of information and analytical work depends on: the reliability of primary information; quality of source information; qualifications of employees and analysts; the adequacy of measures used to combat crime; timeliness and effectiveness of management decisions. The following main types of analysis of the operational situation and the results of operational and service activities in combating crime are used in the practical activities of units: current (per day, week, month); for the reporting period (quarter, half-year, nine months, year); extraordinary; problematic. Thus, the result of the analysis and evaluation of information is to determine the possibility of making a decision, as well as important information elements that need further verification and clarification.

References:

1. Myroshnychenko V.O. (2007) *Analiz biometrychnykh system identyfikatsii osoby v umovakh diialnosti pravookhoronnykh orhaniv* [Analysis of biometric systems of personal identification in the conditions of law

enforcement] *Naukovyi visnyk Dniprop. derzh. untu vnutr. sprav* [Scientific herald of Dniprop. state untu vnutr. affairs]. 2007. Vyp. 1(32). P. 314-321. (In Ukrainian)

2. Myroshnychenko V.O. (2017) «*Dynamichniy fotorobot*» *liudyny ta perspektyvy yoho vykorystannia* ["Dynamic photo robot" of man and prospects of its use]. *Protydiia orhanizovanii zlochynnii diialnosti: materialy vseukrainskoi nauk.-prakt. internet-konf. m. Odesa, 31 ber. 2017 r.* [Counteraction to organized criminal activity: materials of all-Ukrainian scientific practice. internet conference Odessa, March 31]. Odesa, 2017. P.103-105. (In Ukrainian)

3. *Normy osvitenosti riznykh prymishchen na Ukraini i v Yevropi* [Lighting standards for different rooms in Ukraine and Europe]. URL: https://electrosvit.com/index.php?option=com_content&view=article&id=12&Itemid=19&lang=uk. (In Ukrainian)

4. Rusylo M.O., Myroshnychenko V.O. (2019) *Vykorystannia suchasnykh tekhnolohii videoanalitiki v orhanakh Natsionalnoi politzii* [The use of modern video analytics technologies in the National Police]. *Kiberbezpeka v Ukraini: pravovi ta orhanizatsiini pytannia: materialy mizhn. nauk. prakt. konf., m. Odesa, 22 lystopada 2019 r.* [Cybersecurity in Ukraine: legal and organizational issues: materials int. Science. practice. conf., Odessa, November 22, 2019] Odesa: ODUVS, 2019. 108 p. (In Ukrainian)

5. Hnusov Yu. V., Svitlychnyi V. A., Onyshchenko Yu. M. (2017) *Spetsialna tekhnika Natsionalnoi politzii Ukrainy: navch. posib. z dysts. «Taktyko-spetsialna pidhotovka»* [Special equipment of the National Police of Ukraine: textbook. way. with dist. "Tactical-special training"]. *Khark. nats. un-t vnutr. sprav, fakultet № 4, kaf. kiberbezpeky* [Hark. nat. University of Internal Affairs Affairs, Faculty № 4, Dept. cybersecurity]. Kh.: KhNUVS, 2017. 175 p. (In Ukrainian)

6. *Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy chynnyi, potochna redaktsiia vid 28.11.2019* [The Criminal Procedure Code of Ukraine is in force, the current wording is dated November 28, 2019]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy* [Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy]. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13, st.88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>. (In Ukrainian)

7. «*Pro Natsionalnu politzii Ukrainy*». *Zakon Ukrainy, potochna redaktsiia vid 28.11.2019* ["On the National Police of Ukraine". Law of Ukraine, current version dated 28.11.2019]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy* [Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy]. 2015. № 40-41. st.379. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>. (In Ukrainian)

8. «*Pro zakhyst personalnykh danykh*». *Zakon Ukrainy* ["On personal data protection". Law of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17>. (In Ukrainian)

9. *Sytuatsiini tsentry ta komandni punkty. Proekt «Bezpechne misto»* [Situation centers and command posts. Safe City Project]. URL: <https://leater.com/ua/services/bezpechne-m-sto.html>.

10. *Bezpechne misto* [Safe city]. URL: <https://www.datagroup.ua/pro-kompaniyu/socialnavidpovidalnist/bezpechne-misto>. (In Ukrainian)

Использование систем видеоаналитики правоохранительными органами Украины во время обеспечения публичной безопасности и порядка

Заец Александр Михайлович, e-mail: zaec_1985@meta.ua

Одесский государственный университет внутренних дел, г. Одесса, Украина

Кононенко Юрий Сергеевич, e-mail: kononenko_yuri@ukr.net

Одесский государственный университет внутренних дел, г. Одесса, Украина

Аннотация. В условиях осуществления цифровизации и диджитализации особенно актуальны вопросы поиска и внедрения современных механизмов обеспечения публичной безопасности и порядка. В частности, очень важны задачи развития городов, поскольку именно на этом уровне закладываются основы сбалансированного сочетания различных составляющих, формирующих достойный уровень жизни населения и эффективного обеспечения публичной безопасности и порядка. Сегодня одной из самых известных и популярных концепций, определяющих возможность улучшения жизни людей, является концепция умного города. Значительную роль в повышении значения этой концепции в современном мире играет стремительное увеличение численности населения городов, как следствие, неспособность местных органов власти обеспечивать надлежащее функционирование объектов транспортной, дорожной инфраструктуры, соответствующий уровень его обслуживания, информационной защиты, предотвращать негативное влияние кибератак, а также обеспечение публичной безопасности и порядка. Результат информационно-аналитической работы зависит от: достоверности первичной информации; качества исходной информации; квалификации работников и специалистов аналитиков; адекватности мер, применяемых для противодействия преступности; своевременности и эффективности принимаемых управленческих решений. В практической деятельности подразделений используются следующие основные виды анализа оперативной обстановки и результатов оперативно-служебной деятельности в противодействии преступности: текущий (за сутки, неделю, месяц); за отчетный период (квартал, полугодие, девять месяцев, год); внеочередной; проблемный. Следовательно, результатом анализа и оценки информации является определение возможности принятия соответствующего решения, а также важных информационных элементов, требующих дополнительной проверки и уточнения.

Ключевые слова: видеоаналитика, анализ, аналитическая деятельность, системный анализ, криминальный анализ.

FOREIGN EXPERIENCE IN COMBATING CRIMINAL OFFENSES IN THE FIELD OF PENSION PROVISION

Bogdanov Ye. A.

Candidate of the educational and scientific institute of law named after Prince Vladimir the Great
Interregional Academy of Personnel Management, Kyiv, Ukraine
email: a.m.kolomiets@gmail.com

Abstract. The article analyzes the provisions of criminal law of a number of member states of the European Community (French Republic, Federal Republic of Germany, Republic of Austria, Kingdom of Denmark, Kingdom of the Netherlands, Kingdom of Belgium, Spain) on pension systems and the legal definition of "corruption". , and regarding the attribution to criminal offenses of the relevant group of socially dangerous acts related to the receipt of illegal gain, illegal seizure of another's property or other objects by abuse of such a person's official position. It is established that the criterion for differentiation of criminal liability for abuse of office related to the pension sector, according to the legislation of most European countries is not the characteristics of the subject of a specific criminal offense, but the fact that the subject was transferred (provided) to an official with the performance of his duties or powers or was under the control of such an official.

Keywords: pension, pension provision, foreign experience, counteraction.

Становлення України як демократичної, соціальної та правової держави на основі принципу верховенства права, утвердження ідей прав та свобод людини, розподілу влад, сучасної моделі громадянського суспільства передбачає розроблення дієвих й конструктивних кроків, спрямованих на проведення соціальних реформ і, насамперед, реформування наявної системи пенсійного забезпечення як такого, що зачіпає інтереси кожної людини. Пенсійні права – це одні з основних соціальних прав людини, які визначені Конституцією України, міжнародними правовими актами, законами України. В умовах реформування економіки країни, становлення ринкових відносин десятки мільйонів людей (пенсіонерів, інвалідів, дітей-сиріт, біженців та ін.) потребують матеріальної підтримки та допомоги з боку державних органів на які покладено функції соціального захисту населення. Особливо актуальною та важливою видається пенсійна реформа в умовах низького рівня соціальних стандартів та гарантій, відсутності належних джерел фінансування, загострення тенденції щодо збільшення чисельності учасників пенсійного забезпечення та, відповідно, зменшення чисельності працюючих.

Для розуміння прийнятності законодавчих змін передбачених пенсійною реформою в Україні розглянемо досвід у цій сфері провідних країн світу. Уваги, у першу чергу, заслуговують такі країни Європи, як Німеччина, Австрія, Італія, Франція та деякі інші представники Західної Європи, моделі недержавного пенсійного забезпечення яких досить схожі. Так, вони характеризуються як «розподільчо-накопичувальні» та складаються із трьох рівнів (подібно до пенсійної системи України). Перший рівень – обов'язкове пенсійне страхування. «Пенсії від підприємств», тобто добровільна виплата забезпечення колишнім працівникам додатково до пенсії, яку фінансує держава, – складають другий рівень пенсійної системи [1]. Третій рівень – страхування за рахунок приватного сектору, шляхом здійснення, наприклад, страхування життя з метою накопичення коштів на пенсійне страхування. Пенсійна система Німеччини, між іншим, вважається однією з найефективніших у Європі [2, с. 26].

На теперішній час пенсійна система Швеції, на думку багатьох науковців [3, с. 37; 4, с. 34; 5, с. 1156], вважається самою соціальною у світі. Так, діюча пенсійна система Швеції дозволяє підтримувати досить високий рівень пенсій, відшкодовуючи пенсіонерам від 60 до 80% розміру їх заробітної плати. Такий високий результат вдалося досягти завдяки використанню різних складових, що передбачені пенсійною системою. Обов'язковий внесок на кожного працівника в розмірі 18,5% від заробітної плати в рівних частинах сплачують роботодавець і найманий працівник, частина 16% від цієї суми перераховується до солідарної системи пенсійного забезпечення, а інша частина 2,5% на індивідуальний накопичувальний рахунок працівника який може бути розміщений в одному з 800 пенсійних фондів з мінімальною прибутковістю в 3% річних. При цьому держава жорстко регулює діяльність пенсійних фондів, зокрема обмежуючи прямі інвестиції в нерухомість або надання прямих позик. З сум, які відраховуються до солідарної системи складаються умовні накопичення шведів, що постійно індексуються з урахуванням зростання розміру заробітної плати та демографічної ситуації в країні. Досягнувши 61-річного віку громадяни Швеції можуть претендувати на отримання виплат з умовно-накопичувальної пенсії.

Наступною пенсійною системою, яка, на нашу думку, вимагає детального аналізу є пенсійна система Австралії. Так, в Австралії отримувати пенсію можуть громадяни країни і іммігранти з постійною візою, які пройшли ценз осілості: прожили на території країни не менше десяти років. Час проживання обчислюється сумарно, але один з періодів повинен бути не менше п'яти років постійного проживання в країні [2, с. 35 – 45]. Право виходу на пенсію і відповідно на 17 отримання наступає з 65 років, незалежно від статі. До 2023 року уряд країни планує підвищити пенсійний вік до 67 років. Пенсія в Австралії складається з двох частин – державної та приватної (накопичувальної). На державну пенсію мають право претендувати всі жителі країни, які досягли 65 років і відповідають цензу осілості.

Австралійці з офіційним місцем роботи можуть розраховувати на приватну або накопичувальну пенсію. Так, в Австралії законодавчо закріплений обов'язок роботодавців по відрахуванню 9% від заробітної плати працівника в приватний пенсійний фонд за умови, що працівник старший 18 років і працює більше 30 годин на тиждень. До 2025 року уряд планує збільшити відсоток таких відрахувань до позначки 12%. При цьому пенсійний фонд працівник має право вибрати сам. В Австралії їх дуже багато, а відрізняються вони між собою розміром вступного внеску та розміром відсотків, які отримує фонд з відрахувань працівника за обслуговування діяльності фонду. За бажанням працівника пенсійний фонд в будь-який момент можна змінити. Зробити це дуже просто – потрібно всього лише зателефонувати в новий обраний пенсійний фонд або заповнити спеціальну форму (Rollover Form) на його сайті. Після того як працівник визначиться з фондом, він може обрати: чи залишити кошти на зберігання фонду під фіксований відсоток чи їх вигідно інвестувати. Варіантів для інвестицій кілька – акції австралійських або зарубіжних компаній і нерухомість. Якщо вклад був успішним, фонд повертає відсоток, і пенсія зростає. Таким чином, пенсійні фонди постійно підтримують діяльність фондової біржі Австралії [6].

Ще одна пенсійна система, на яку, на нашу думку, потрібно звернути увагу, – це пенсійна система Голландії. За даними Eurostat, в Голландії за межею бідності перебуває не більше 6% пенсіонерів – це один з найнижчих показників в Європейському Союзі [7]. Крім того, місцеві жителі, які вийшли на пенсію, отримують близько 70% заробітної плати. Це заслуга трирівневої пенсійної системи, що складається з добровільного страхування, державних і професійних пенсій. На частку першого рівня доводиться приблизно 50% від усього обсягу одержуваних пенсійних виплат, на частку другого рівня – 45% і на частку третього – близько 5%.

У Голландії з метою забезпечення високої економічної і соціальної взаємної відповідальності пенсійне забезпечення другого рівня часто є обов'язковим. Крім того, завдяки використанню цього рівня пенсійного забезпечення виключається ситуація, коли пенсія стає предметом конкуренції на ринку праці, спрощуються і стають більш прозорими переговори щодо розміру заробітної плати, завдяки чому руйнуються перепони, які ведуть до руйнування пенсійної системи. І нарешті, слід мати на увазі той факт, що на ринку пенсійних фондів, які використовують існуючу систему розподілу, у споживача можуть виникати витрати і ризики, пов'язані з певними несприятливими умовами інвестування. Зобов'язання викладені в колективному трудовому договорі: це ряд домовленостей між роботодавцем і працівником в одній галузі. Міністерство соціальної політики і питань зайнятості звертає увагу на обов'язковій силі колективного трудового договору для всіх компаній в кожній галузі економіки [6].

Головна перевага пенсійної системи Голландії полягає в змішаному фінансуванні, яке ґрунтується на трьох основних складових пенсійної системи, а саме: державне пенсійне забезпечення, яке є базовим, професійне пенсійне забезпечення, яке носить додатковий характер, і індивідуальне пенсійне забезпечення. У Голландії у чоловіків і жінок однаковий пенсійний вік – 65 років. Будь-який громадянин (будь то вчитель або домогосподарка), який досяг цього віку, має право отримувати базову державну пенсію – 650 євро. Причому тільки один фактор впливає на різницю в розмірі пенсії: самотні пенсіонери отримують на 20 – 30% більше, ніж літні подружні пари. Як правило, до базової пенсії держава додає від 70 до 110 євро. Ця сума залежить від деяких соціальних умов, наявності у пенсіонера дітей, стану його здоров'я і т.д. Пенсію роботодавця можна розглядати як доповнення до базової пенсії. Роботодавці не зобов'язані перед державою укладати договори про формування майбутньої пенсії зі своїми працівниками. Але якщо укладення договору відбулося, роботодавець повинен дотримуватися законодавства. Для гарантії збереження грошей є обов'язкове перестрахування пенсій. У разі виникнення бажання громадянин Голландії може самостійно збирати кошти на свою майбутню пенсію. Це робиться за допомогою страхування в надійній страховій компанії [6].

Наступною країною, на особливості пенсійної системи якої слід звернути увагу, є Сполучені Штати Америки (далі – США). Система пенсійного забезпечення у США хоч і не ідеальна, але вважається однією з найдосконаліших у світі, а розмір пенсій – вище, ніж у середньому в європейських країнах. У США діють як державні, так і приватні пенсійні системи. Завдяки цьому американці можуть дозволити собі не одну, а три види пенсій: державну, приватну корпоративну за місцем роботи і приватну індивідуальну шляхом

відкриття особистого пенсійного рахунку, вік з якого можливий вихід на пенсію як в чоловіків, так і жінок припадає на 65,5 років [6].

Практика Франції із досліджуваного питання вирізняється обов'язковістю участі усього приватного сектору економіки при акумуляції та розподілі коштів, що забезпечує гнучкість у сфері збереження права на отримання пенсії на весь час роботи, що дозволяє полегшити процес зміни місця роботи, на умовах, що не притаманні для більшості зарубіжних країн [8, с. 115].

У країні-сусіді України Чеській Республіці добровільний рівень пенсійної системи, що представлений недержавними пенсійними фондами, був запроваджений одним із перших. Ним охоплюється більше половини чисельності всього населення. Однією з особливостей чеської системи добровільного пенсійного забезпечення є те, що певна система недержавних пенсійних фондів створена іноземними фінансовими структурами [9, с. 22].

Трирівнева пенсійна система Хорватії дещо подібна до української. Добровільними пенсійними фондами, чії активи та число учасників, до речі, значно зросли останнім часом, представлений третій рівень системи. Дані пенсійні фонди поділяються на: відкритого типу, до яких може вступити будь-який громадянин Хорватії; закритого типу, які засновуються окремими роботодавцями та професійними спілками [10, с. 23].

Також три рівні пенсійної системи діють у Польщі. Перший із них являє обов'язкову державну пенсійну систему, яка охоплює всіх громадян країни. У рамках другого пенсійного рівня діють приватні відкриті пенсійні фонди, до яких громадяни сплачують обов'язкові пенсійні внески. Третій рівень пенсійної системи Польщі надає можливість кожному учаснику робити добровільні пенсійні внески, які надходять на рахунки комерційних страхових установ [11, с. 22].

Особливої уваги, на нашу думку, заслуговує пенсійна система Республіки Казахстан, яка на сьогодні складається із двох частин: державної і приватної. Це перша країна СНД, яка ввела обов'язкову накопичувальну пенсійну систему. В обов'язковому порядку усі без виключення працюючі громадяни відраховують 10% своїх доходів до накопичувального пенсійного фонду на індивідуальні пенсійні рахунки. При цьому, вони не позбавлені можливості робити й добровільні пенсійні відрахування. Накопичені засоби інвестуються в економіку, а після припинення трудової діяльності працівника - йдуть на його особисте пенсійне забезпечення. В державі функціонує Державний накопичувальний пенсійний фонд. Поряд із цим, тут ефективно функціонують недержавні накопичувальні пенсійні фонди - юридичні особи, організовані у формі акціонерних товариств відкритого чи закритого типу. Громадянам надається право самостійно обирати накопичувальний фонд: приватний чи державний [12, с. 77].

3 січня 2000 року в Болгарії введена трирівнева пенсійна система. Основою системи накопичувального пенсійного страхування є публічні недержавні пенсійні фонди. Кожен учасник самостійно обирає недержавний пенсійний фонд, до якого буде здійснювати обов'язкові внески на його користь. В Болгарії існує два види таких фондів: універсальні та професійні. Учасниками універсальних фондів мають право стати фізичні особи, які народилися після 31 грудня 1959 року. Учасниками професійних пенсійних фондів можуть бути працівники 1 та 2 категорії, які диференціюються в залежності від умов праці. Ставки внесків для працівників 1 категорії становлять 12% від заробітної плати застрахованої особи, для працівників 2 категорії – 7,5%. Також, роботодавці мають право вносити кошти в професійні фонди на користь осіб, які мають право на пільгові пенсії. Розмір універсальних внесків становить 2% від заробітної плати [13].

Проаналізований досвід розвитку недержавного пенсійного забезпечення в даних країнах дає підстави стверджувати про необхідність поширення в Україні саме корпоративних або професійних пенсійних фондів, адже на сьогодні вони ще не здобули належного розповсюдження. Така практика позитивно вплине на рівень життя колишніх працівників, та, безумовно, продуктивність та результативність праці тих осіб, які на сьогоднішній день працюють [14].

Раніше пенсійні системи країн ЄС формувалися виходячи із пріоритету соціальних цілей. Саме це зумовило значні досягнення у цій сфері, передусім мова йде про створення достатньо надійних механізмів гарантій мінімальних доходів пенсіонерам. Однак фінансові, економічні та соціальні причини зумовили необхідність реформування пенсійних систем у зв'язку із скороченням бази внесків і збільшенням кількості отримувачів пенсій [14].

Світова практика доводить, що у процесі запровадження другого накопичувального рівня слід брати до уваги економічну і політичну готовність країни, а також технічну спроможність. Необхідно також врахувати демографію (кількість та вікову структуру населення, міграційні процеси), стан економіки, інституційний розвиток фінансових ринків, національні особливості державного регулювання (інституційну структуру і функціональну організацію державних регуляторів) [15]. Цікавим також є досвід можливостей поєднання пенсії за віком із доходами від зайнятості. Немає обмежень таких можливостей у

Франції, Нідерландах. Існують обмеження в Данії, Фінляндії, Італії, Португалії, Іспанії тощо. Багато країн забороняють зовсім отримувати пенсію за умови продовження трудової діяльності [16].

На початку 2010 р. уряди більшості європейських країн оголосили про наміри поступового збільшення пенсійного віку, починаючи з 2013 р. [17]. Натомість Уряд Канади вирішив проводити пенсійну реформу іншим способом, залишивши можливість виходу на пенсію з 55 років. При цьому було зменшено частку державної пенсії та зроблено ставку на відрахування в пенсійні фонди, що будуть інвестувати кошти в цінні папери та отримувати прибутки. Крім того передбачено пільги для підприємців, які постійно переводять гроші в пенсійні фонди своїх робітників і беруть на роботу людей незалежно від їхнього віку. У результаті канадський пенсіонер отримуватиме три різновиди пенсій: 1) державну; 2) пенсію з відрахувань у приватний робітничий фонд, який узгоджують роботодавець і робітник; 3) приватні заощадження [18].

Також найважливішими для України документами, що визначають міжнародні стандарти у розумінні злочинності у сфері службової діяльності пов'язаної з наданням публічних послуг незалежно від організаційно-правової форми, є Кримінальна конвенція Ради Європи про боротьбу з корупцією (ETS 173) 1999 р. і Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції 2003 р.

Європейське законодавство запровадило антикорупційні заходи на всіх рівнях. Були створені численні організації, які здійснюють моніторинг такого суспільно негативного (небезпечного) явища, як корупція загалом та комерційний підкуп зокрема, підтримують співпрацю між країнами ЄС для приведення національних антикорупційних норм у відповідність з міжнародними антикорупційними стандартами, оцінюють роботу відповідних органів та організацій, що ведуть боротьбу із корупційними правопорушеннями.

Критерієм диференціації кримінальної відповідальності за незаконне заволодіння шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем чужим майном або іншими предметами кримінальне законодавство більшості європейських країн використовує не ознаки предмету конкретного злочину та його належності до предмету відповідних правовідносин, а таку обставину, що зазначений предмет був переданий (наданий) службовій особі у зв'язку з її обов'язками або повноваженнями (ст. 432-15 КК Франції) або знаходиться під контролем службової особи у ході виконання її обов'язків (ст. 359 КК Голландії).

References:

1. Kolodin A. I. *Pensiina systema Nimechchyny: korysnyi dosvid dlia Ukrainy* [Pension system of Germany: a useful experience for Ukraine]. URL: <http://sophus.at.ua/publ/> (In Ukrainian)
2. Rippa M. B. (2009) *Porivnialna kharakterystyka pravovykh system pensiinoho zabezpechennia i strakhuvannia* [Comparative characteristics of legal systems of pensions and insurance]. *Svit finansiv* [The world of finance]. 2009. №2-1. P. 25–27 (In Ukrainian)
3. Iaremenko H. Ya. (1998) *Osnovnie napravleniia reformi pensyonnoho obespecheniia: myrovoi opit* [The main directions of pension reform: world experience]. *Problemi prohnozyrovaniia* [Forecasting problems]. 1998. № 3. P. 135–146. (In Russian)
4. Tkachenko N. V. (2014) *Vektory pobudovy pensiinykh system u krainakh Yevropeiskoho Soiuzu* [Vectors for building pension systems in the European Union]. *Problemy i perspektivy rozvytku bankivskoi systemy Ukrainy* [Problems and prospects of development of the banking system of Ukraine]. 2014. Vyp. 40. P. 32–42. (In Ukrainian)
5. Doronina O. A. (2009) *Osoblyvosti pensiinoho strakhuvannia v zakordonnykh krainakh. Problemy razvytiia vneshneikonomycheskykh svyazei y pryvlecheniia ynostrannikh ynvestytsyi: rehyonalnii aspekt: sb. nauch. tr.* [Features of pension insurance in foreign countries. Problems of development of foreign economic relations and attraction of foreign investments: regional aspect: Sat. scientific tr.]. Donetsk: DonNU, 2009. P. 1151–1159. (In Ukrainian)
6. Kozak T. M. (2017) *Dosvid providnykh krain svitu v pobudovi diievoi pensiinoi systemy* [Experience of the leading countries of the world in building an effective pension system]. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/23_2017/24.pdf. (In Ukrainian)
7. *Ievrostat, baza danykh sotsialnykh vydatkiv OESR, SOCX* [Eurostat, OECD Social Expenditure Database, SOCX]. URL: http://epp.euro-stat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search/database;stats.oecd.org/Index.aspx?datasetcode=SOCX_AGG (In Ukrainian)
8. Pakhoda S. S. (2014) *Mozhlyvosti adaptatsii zarubizhnogo dosvidu funktsionuvannia systemy nederzhavnoho pensiinoho zabezpechennia v Ukraini* [Possibilities of adaptation of foreign experience of functioning of the system of non-state pension provision in Ukraine]. *Ekonomichna nauka* [Economics]. 2014. № 24. P. 112–115. (In Ukrainian)
9. Rumiantseva S. S. (2007) *Osoblyvosti diialnosti Cheskykh pensinykh fondiv* [Features of the Czech pension funds]. *Tsinni papery Ukrainy* [Securities of Ukraine]. 2007. № 49. P. 22 (In Ukrainian)
10. Rumiantseva S. S. (2007) *Rozvytok pensiinykh fondiv Khorvatii* [Development of pension funds in Croatia]. *Tsinni papery Ukrainy* [Securities of Ukraine]. 2007. № 49. P. 23. (In Ukrainian)
11. Rumiantseva S. S. (2007) *Vidkryti pensiini fondy Polshchi* [Open pension funds of Poland]. *Tsinni papery Ukrainy* [Securities of Ukraine]. 2007. № 38. P. 22. (In Ukrainian)

12. Viner M. (2016) *Nederzhavni pensiini fondy: uroky Kazakhstanu dlia Ukrainy* [Non-state pension funds: lessons of Kazakhstan for Ukraine]. *Forynshurer* [Forenscher]. 2016. № 3. P. 77 (In Ukrainian)
13. Novikova I. E. *Problemy ta perspektyvy rozvytku systemy nederzhavnoho pensiinoho zabezpechennia v Ukraini* [Problems and prospects for the development of private pension system in Ukraine]. URL: <http://dspace.uabs.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/887/1/16.31.pdf> (In Ukrainian)
14. Humeniuk M. S. (2012) *Svitovyi dosvid pensiinoho zabezpechennia naseleennia: uroky dlia Ukrainy* [World experience of pension provision of the population: lessons for Ukraine]. URL: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/conf/2012-2/doc/2/07.pdf> (In Ukrainian)
15. *Shliakhy vprovadzhennia nakopychuvalnoi pensiinoi systemy* [Ways to implement the funded pension system]. *Tsinni papery* [Securities]. 2010. № 2. 21 sich. URL: <http://www.securities.org.ua/securitiespapcr/review.php?id=596&pub=4391> (In Ukrainian)
16. Iatsenko N., Skolotiany Yu. (2010) *Pensiina reforma: shcho mishaie?* [Pension reform: what prevents?]. *Dzerkalo tyzhnia* [Mirror of the week]. 2010. № 12. 7 ber. – 2 kvit. URL: <http://www.zn.ua> (In Ukrainian)
17. Tolobiak V. (2010) *Svitova finansova kryza: vyklyky ta vysnovky dlia pensiinykh fondiv* [The global financial crisis: challenges and conclusions for pension funds]. *Visnyk Natsionalnoi akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy* [Bulletin of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine]. 2010. № 4. P. 133-140. (In Ukrainian)
18. Syvokin P. (2010) *Shcho mozhe staty alternatyvoiu pensiinoi reform* [What can be an alternative to pension reform]. *Ekonomichna Pravda* [Economic truth]. 2010. 19 serpnia. URL: <http://www.epravda.com.ua/publications/2010/08/19/245478> (In Ukrainian)

Зарубежный опыт противодействия уголовным правонарушениям в сфере пенсионного обеспечения

Богданов Евгений Анатольевич, email: a.m.kolomiiets@gmail.com

соискатель учебно-научного Института права имени князя Владимира Великого Межрегиональной Академии управления персоналом, г. Киев, Украина

Аннотация. В статье анализируются положения уголовных законов ряда стран-членов Европейского Сообщества (Французской Республики, Федеративной Республики Германия, Республики Австрия, Королевства Дания, Королевства Нидерландов, Королевства Бельгия, Испании) как относительно пенсионных систем и наличия у них законодательного определения категории « », так и по отнесению к уголовным правонарушениям соответствующей группы общественно опасных деяний, связанных с получением неправомерной выгоды, незаконным завладением чужим имуществом или другими предметами путем злоупотребления таким лицом своим служебным положением. Установлено, что критерием дифференциации уголовной ответственности за служебные злоупотребления, связанные со сферой пенсионного обеспечения, по законодательству большинства европейских стран являются признаки предмета конкретного уголовного правонарушения, а то обстоятельство, что указанный предмет был передан (предоставлен) служебному лицу в связи с исполнением возложенных на нее обязанностей или полномочий или находившегося под контролем такого должностного лица.

Ключевые слова: пенсия, пенсионное обеспечение, зарубежный опыт, противодействие.

FORENSIC CHARACTERISTICS OF A PERSON WHO COMMITS CRIMINAL OFFENSES IN THE FIELD OF LAND RELATIONS

Ignatchenko N.V.

Candidate of the Educational and Scientific Institute of Law named after Prince Vladimir the Great of the Interregional Academy of Personnel Management, Kyiv, Ukraine
email: ignatchenko-nina@ukr.net

Abstract. The article forms a forensic description of persons who commit criminal offenses in the field of land relations. It is established that the share of officials is quite significant, and their activities are characterized by improper performance of their duties in the transfer of land ownership or lease, in the process of allocating land ownership, monitoring compliance with land legislation, agreed to allocate land in property, land management works, in accordance with the issued license. The ranking of officials, depending on the place of work. The study, based on the analysis of ways of committing criminal offenses and stages of land transactions, identified a number of characteristics of the commission with the definition of actions in which criminal offenses may be committed, and persons who may commit these illegal acts, which allows to detect and effectively to investigate such criminal offenses, to quickly identify the perpetrator.

Keywords: land, land relations, forensic characteristics, criminal person, violation.

Важливим елементом криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин є дані про особу злочинця. Неможливо отримати повне уявлення про криміналістичну характеристику кримінального правопорушення, не маючи відомостей про особу, що його вчинила [1, с. 45–49].

І. М. Даньшин особу злочинця визначає як сукупність соціально-демографічних, психологічних і моральних характеристик, які у тій чи іншій мірі типово притаманні людям, що винні у вчиненні кримінального правопорушення певного виду [2, с. 117–126]. О. М. Джужа у понятті «особа» надає перевагу її соціальним ознакам. На думку науковця, особа – це соціальна якість людини, те, ким вона стала у процесі соціалізації. Ці якості особи визначаються рівнем її свідомості, змістом внутрішнього духовного світу. Обумовлена соціальним середовищем і попереднім досвідом, свідомість стає активним елементом особи, визначаючи у конкретних випадках вибір нею тієї чи іншої форми поведінки [3, с. 16].

На думку Ю. М. Антоняна особа злочинця є не що інше, як модель, абстракція, що поєднує в собі найбільш характерні особливості особи злочинця як соціального та психологічного типу. Далеко не кожна людина, яка вчинила кримінальне правопорушення, може бути названа представником цього типу, оскільки останній складається тільки з його характерних представників [4, с. 20].

Система даних, яка характеризує особу злочинця, може бути різною. Для вивчення зазначеного елемента криміналістичної характеристики застосовують відомості з різних галузей пізнання: кримінального права, кримінального процесу, криміналістики, психології, психіатрії, судової медицини, кримінології. У цьому контексті, відомості, які характеризують особу злочинця, мають особливе значення, оскільки сприяють: висуванню версій про особу, яка вчинила кримінальне правопорушення; створенню уявної моделі злочинця для визначення шляхів його пошуку; плануванню розслідування; вибору тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій; з'ясуванню ролі підозрюваного в учиненні кримінального правопорушення; досягненню необхідного психологічного контакту з підозрюваним; встановленню мотивів і цілей учинення кримінального правопорушення; вибору відповідного запобіжного заходу; прогнозуванню поведінки злочинця на різних етапах досудового розслідування та під час розгляду кримінального провадження в суді; удосконаленню тактики й методики розслідування; встановленню причин та умов, що сприяють учиненню кримінального правопорушення.

Характерною особливістю кримінальних правопорушень проти довкілля є переважання серед осіб, котрі їх вчиняють, сільських жителів (73 %). За даними Т. В. Корнякової, найбільша кримінальна активність сільських жителів спрямована на вчинення таких екологічних злочинів: незаконне видобування корисних копалин (72,8 %); незаконне полювання та незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом (76,4 %); забруднення або псування земель і безгосподарське використання земель (78,7 %); незаконна порубка лісу (89,6 %) [5, с. 238].

Важливою ознакою, що характеризує осіб, які вчинили кримінальні правопорушення у сфері земельних відносин, є їхній освітній рівень, адже різні стадії розвитку особистості зумовлені не тільки віковими особливостями, а й значною мірою освітою та соціальним статусом. Як відомо, рівень та якість освіти не є безпосередньою детермінантою кримінальних практик, водночас освітні характеристики значною мірою визначають морально-психологічні якості та властивості особи, що, у свою чергу, зумовлює мотивацію її поведінки.

Узагальнення відомостей у звіті про осіб, які вчинили злочини, та звіті про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, дало змогу визначити освітній рівень виявлених осіб, котрі вчинили кримінальні правопорушення проти довкілля. Як засвідчують розрахунки, вищу освіту мають 8,5 %, частка осіб із професійно-технічною освітою становить 24 %. Найчастіше кримінальні правопорушення цієї категорії вчиняють особи, що мають повну загальну середню або базову загальну середню освіту. Їхня питома вага становить 64 %. На долю осіб, які мають початкову загальну або взагалі не мають освіти, припадає 3,2 %.

Аналіз розрахованих показників дає змогу визначити певні тенденції в освітніх характеристиках виявлених осіб, які вчинили екологічні злочини. Найсуттєвішим є зменшення частки осіб, котрі мають початкову загальну або взагалі не мають освіти: їх питома вага за аналізований період зменшилась у 10 разів (із 7,0 % у 2009 р. до 0,7 % у 2019 р.). Відносно стабільною залишалась частка осіб із професійно-технічною освітою. Незначним зниженням характеризувались показники осіб із вищою освітою. Частка осіб, які мають повну загальну середню або базову загальну середню освіту та є наймасовішою категорією серед екологічних злочинців, помітно збільшилась (із 61,2 % у 2009 р. до 67,6 % у 2019 р.).

Порівнюючи показники досліджуваної категорії осіб з освітніми характеристиками загальної злочинності в Україні [6], відзначимо певний збіг визначених тенденцій щодо найменш освічених осіб та осіб, котрі мають повну загальну середню або базову загальну середню освіту. Як показники екологічних злочинців із професійно-технічною освітою, так і характеристики осіб, які вчинили кримінальні правопорушення всіх категорій, не зазнали протягом аналізованого періоду суттєвих змін. Водночас протилежними тенденціями характеризується категорія осіб із вищою освітою: якщо для загальної злочинності характерне істотне збільшення (приблизно на 50 %), то для кримінальних правопорушень проти довкілля – незначне зниження [7].

Так, О. В. Мельник характеризує освітній рівень осіб, котрі вчиняють злочини, пов'язані з забрудненням довкілля, таким чином: більше половини осіб мають вищу освіту – 51,5 %. Близько третини становить частка осіб із професійно-технічною освітою – 34,2 %. Питома вага осіб, які мають повну загальну середню або базову загальну середню освіту, а також початкову загальну або взагалі не мають освіти є незначною – відповідно 12,1 % і 2,2 % [8, с. 170]. Значна відмінність освітніх характеристик цієї категорії осіб від екологічних злочинців у цілому зумовлена професійно-посадовим статусом осіб, котрі вчиняють злочини, пов'язані з забрудненням довкілля, та вимогами до осіб, які можуть обіймати відповідні посади та займатись діяльністю в названих сферах

Встановлено, що кількість жінок, які вчинили екологічні злочини протягом зазначеного періоду, становила 216 серед виявлених осіб і 139 серед засуджених, що становить відповідно 1,9 % та 1,7 % у загальній структурі осіб, котрі вчинили екологічні злочини. Розподіл за віковими показниками має такий вигляд: неповнолітні – 0,8 % (68); особи у віці 18–25 років – 18,8 % (1567), 25–30 років – 17,6 % (1469), 30–50 років – 48,9 % (4072), 50–65 років – 12,9 % (1070), 65 років і старше – 1,0 % (80). Розподіл показників кримінальної активності засуджених за екологічні злочини за віковими інтервалами має вигляд, близький до перегорнутої параболи, а максимальні значення – 236 засуджених на кожний рік вікового інтервалу за аналізований період – характеризують вікові ознаки засуджених від 25 до 30 років. Переважання у структурі засуджених за екологічні злочини вікових категорій, що належать до найбільш соціально активних (18–50 років) – 85,4 %, свідчить про соціальну зрілість осіб, котрі вчиняють посягання цієї категорії, та достатню сформованість їхніх потреб і способів їх задоволення [9].

Надана вище типологічна характеристика особи такого злочинця, в результаті якої шляхом зіставлення кримінологічно значущих ознак (мотивація, наявність попередніх судимостей, спосіб та засіб вчинення кримінального правопорушення, значення конкретної життєвої ситуації) запропоновано два варіанти типології осіб:

1) загальний – фізична осудна особа незалежно від громадянства, яка досягла 16-річного віку (надання недостовірної інформації до органів влади і суду та шляхом обману (підробки документів) для отримання земельної ділянки) (32 %);

2) спеціальний – службові особи (68 %), які постійно чи тимчасово здійснюють функції представника влади, а також обіймають постійно чи тимчасово на підприємствах, в установах чи організаціях незалежно від форми власності посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків, або виконують такі обов'язки за спеціальним повноваженням [10, с. 402]. До них належать особи: а) органів місцевого самоврядування (голови сільських, міських рад, голови районних державних адміністрацій); б) відділів земельних ресурсів, управлінь земельних ресурсів в областях (начальники та їх заступники); в) районних відділів та філій в областях Держгеокадастру, ДП «Центр державного земельного кадастру», ДП «Науково-дослідний та проектний інститут землеустрою»; г) підприємств, установ чи організацій державної або приватної форми власності (директор, інженер-землевпорядник приватного підприємства, товариства з обмеженою відповідальністю); д) державної сільськогосподарської інспекції (інспектори, старші інспектори, головні державні інспектори); е) управління екологічної інспекції; є) голови земельних комісій міської та обласної рад, голови комісій з питань агропромислового комплексу, земельних ресурсів, охорони навколишнього середовища та інші; ж) депутати, які входять до комісій з питань земельних відносин. Встановлено груповий характер вчинення

кримінальних правопорушень службовими особами, зокрема за ст. 368 КК України за попередньою змовою – 37 %, організованою групою – 25 %, злочинною групою осіб – 20 %, злочинною організацією – 11 %.

Для того щоб встановити мотивацію вчинення кримінального правопорушення у сфері земельних відносин варто знати інформацію про спосіб учинення кримінального правопорушення. Спосіб учинення злочину, в свою чергу, залежить від можливостей злочинця, його компетенції щодо прийняття рішень у тій чи іншій сфері земельних відносин. Оскільки саме спосіб учинення злочинів, у більшості випадків, визначає особливості їх виявлення, коло осіб, які є об'єктом кримінологічного інтересу, порядок дій при перевірці первинної інформації та в процесі фіксації.

До першої групи слід віднести службових осіб, які одержують неправомірну вигоду за вчинення або невчинення певних дій по службі від випадку до випадку, спеціально не створюючи чи підшукуючи ситуації для одержання грошових коштів чи інших матеріальних і нематеріальних благ. Вигода, яку має особа, яка надає неправомірну вигоду службовій особі, полягає у прискоренні вирішення його питання безпосередньо наданими службовими повноваженнями посадовця або домовленості про вирішення цього питання іншими службовими особами. Здебільшого у таких випадках ініціатива надання неправомірної вигоди йде від самого громадянина, в чий інтерес вирішення питання. Саме він, сумніваючись у можливості позитивного вирішення того чи іншого питання, але прагнучи вирішити його більш ефективно, пропонує службовій особі неправомірну вигоду за вчинення у власних інтересах певних дій або утримання від них.

До другої групи відносяться службові особи, які цілеспрямовано займаються «торгом» своїх повноважень, постійно вишукуючи можливості для одержання неправомірної вигоди, фактично повністю або значною мірою підпорядковуючи цій діяльності свою службову діяльність. Особливістю одержання такої неправомірної вигоди є те, що предметом даного виду злочину у таких випадках виступають як гроші, так і цінні предмети, послуги матеріального характеру (виконання робіт: будівництво будинків, гаражів; оплата за навчання тощо). У багатьох випадках така діяльність має завуальований вигляд, давання-одержання здійснюється через посередників, що істотно ускладнює її викриття і доказування вини одержувача неправомірної вигоди. У більшості випадків одержання неправомірної вигоди передуює її вимагання поряд з акцентуванням уваги на авторитеті та можливостях службової особи, здійснюючи психологічний тиск на громадянина, висуваючи конкретні вимоги та умови задоволення інтересу останнього, або створюючи відповідну обстановку, за якої залишається єдиний спосіб вирішення питання – надання неправомірної вигоди. Однак найбільшу загрозу суспільству несуть службові особи, які займають третю групу, на яку ми звертаємо особливу увагу.

До третьої групи відносяться службові особи, які перебувають на матеріальному утриманні злочинних угруповань, комерційних або політичних структур, забезпечуючи за допомогою наданої їм влади чи службових повноважень постійне «обслуговування» їх інтересів. Це найнебезпечніший тип службових осіб, які, як правило, обіймають керівні посади в органах державної влади або органах місцевого самоврядування, управлінні земельних ресурсів чи очолюють комісію з питань земельних відносин, мають безпосереднє відношення до прийняття важливих рішень, наділені широкими владними повноваженнями. Таку вигоду службові особи одержують здебільшого на системній основі, наприклад щомісячно чи певний відсоток від відповідної операції. Її одержання ретельно вуалюється у формі перераховування грошових рахунків на банківські рахунки в закордонні банки, чи шляхом придбання нерухомості або цінного рухомого майна на підставних осіб, шляхом перерахування коштів на рахунки комерційних структур, благодійних фондів тощо, контроль над якими мають його довірені особи. Така службова особа служить «дахом» для злочинної діяльності злочинних груп, діяння яких характеризуються чітко сформованою ієрархією з розподілом ролей, розробленими злочинними схемами та гілкою корупційних зв'язків не лише в органах влади та управління, а й у правоохоронних органах та банківських установах [11; 12].

Підводячи підсумки зазначимо, що основними способами одержання неправомірної вигоди такими особами у сфері земельних відносин є:

1) прості (особисто): а) безпосереднє одержання неправомірної вигоди під час особистої зустрічі з зацікавленими особами; б) безпосереднє одержання в обумовленому місці завчасно залишеної неправомірної вигоди без особистої зустрічі зацікавлених осіб; в) безпосереднє одержання неправомірної вигоди за допомогою банківських послуг (переведення коштів на банківський (картковий) рахунок, використання індивідуального сейфу та інше); г) безпосереднє одержання неправомірної вигоди за допомогою підприємств, які надають послуги із пересилання різного роду предметів (бандероль, посилка поштою та ін.);

2) складні (через посередника): а) із залученням підлеглих (заступника, інспектора і т.д.); б) із залученням родичів (чоловіка (дружини), батьків і т. ін.); в) із залученням неповнолітніх осіб, які відповідно до чинного законодавства не досягли віку кримінальної відповідальності; г) із залученням зацікавлених осіб, які після передачі неправомірної вигоди отримують певний відсоток; д) із залученням осіб, які не підозрюють, що передають неправомірну вигоду;

3) завуальовані: а) в процесі службової діяльності (виплати премії, матеріальної допомоги, підвищення заробітної плати та ін.); б) шляхом здійснення банківських операцій (виплата кредиту,

накопичення депозиту та ін.); в) шляхом укладення фіктивних угод (договір позики, купівлі-продажу та ін.); г) шляхом здійснення нееквівалентних обмінів чи оплати послуг, консультацій, експертиз тощо.

Мотив кримінального правопорушення відображається і реалізується у меті кримінального правопорушення у вигляді готовності діяти так, а не інакше. Винуватість і мотивування дій (бездіяльності), доповнюючи одне одного, розкривають зміст суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, що потребує правової оцінки. Сукупність об'єктивних і суб'єктивних ознак дає змогу визначити ступінь і характер відповідальності за посягання на інтереси, що охороняються правом [13]. Зокрема, кримінальних правопорушень вчинені державними службовцями, як правило, пов'язані з трьома мотивами: користь, інша особиста зацікавленість та інтереси неправильно зрозумілої службової необхідності. Як відомо, життєві цілі, соціальні очікування й домагання будь-якої людини, зокрема співробітника правоохоронного органу, засновані на його потребах, головними з яких є матеріальні. Вони визначають вектор ціннісних орієнтацій працівника, формують мотив його поведінки, що підтверджує ступінь актуалізації у свідомості співробітників реальної потреби в підвищенні матеріального рівня життя. У зв'язку з цим, викликають інтерес мотиви злочинної поведінки злочинців, які визначають систему їхньої ціннісної, життєвої орієнтації. При цьому співробітники рідко оцінювали професійну діяльність як творчу, що приносить задоволення. Переважають такі оцінки їх роботи, як складна, важка, неупорядкована, конфліктна, стомлююча, яка призводить до зниження працездатності, стресостійкості; підвищення апатії, особистої тривожності й в остаточному підсумку професійної деформації. У співробітників, які вчинили кримінальні правопорушення, відзначається й відносно низький професійний рівень, що негативно позначається не тільки на загальному рівні правової культури, а й впливає на зростання рівня злочинності у сфері службової діяльності [14, с. 148–149].

Вивчення матеріалів кримінальних проваджень дало можливість виділити такі форми корисливих та інших особистих мотивів у вчиненні кримінальних правопорушень державними службовцями:

1) «просто» (епізодичне) отримання вигоди, разової допомоги по знайомству, родинного й іншого особистого мотиву, з іншої особистої зацікавленості;

2) злочинне «злиття» корумпованих зв'язків службових осіб органів державної влади з комерційними та іншими структурами за загальне заступництво й потурання по службі, на основі взаємної допомоги в задоволенні інших особистих корисливих інтересів;

3) незаконний вплив окремих представників місцевих органів влади, вищих та інших контролюючих органів, впливових кіл, великих промислових структур й установ регіону, організованих злочинних формувань;

4) приховування, потурання злочинам з боку вищих службових осіб щодо нижчих, за мотивами неправильно зрозумілих інтересів служби (збереження репутації, неправдивої благополучної звітності тощо) тощо.

Таким чином, суспільна небезпека протиправної поведінки у даному випадку характеризується цілою низкою безпосередньо пов'язаних між собою складових мотивації на вчинення кримінального правопорушення. Отже, можна стверджувати, що і в першому, і в другому випадку працівник державного органу цілком свідомо порушував свої обов'язки і бажав діяти саме таким чином. Мета таких дій – задоволення інтересів третіх осіб та отримання для себе незаконної винагороди.

Підсумовуючи вищевикладене наведемо узагальнену характеристику осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення у сфері земельних відносин, зокрема, це особи: чоловічої статі (81 %) віком від 30 до 59 років (69 %), що свідчить про соціальну зрілість та достатню сформованість потреб і способів їх задоволення; громадяни України (88 %); одружені (47 %), з повною вищою (26 %) або базовою вищою (54 %) освітою, без помітно виражених дефектів правової та моральної свідомості, які зосереджені на вчиненні виключно одного чи декількох видів кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин і здатні передбачити результати своєї діяльності завдяки спеціальній фаховій підготовці, або життєвому досвіду.

References:

1. Vedernykov N. T. (2003) *Mesto y rol lychnosty obvyniaemoho v predmete dokazivaniya po uholovnomu pravu* [The place and role of the accused in the subject of evidence under criminal law]. *Hosudarstvo y pravo* [State and law]. 2003. № 6. P. 45–49. (In Russian)
2. Danshyn Y. N. (1980) *K voprosu o lychnosti prestupnyka* [On the question of the identity of the criminal]. *Problemi sots. zakonnosti* [Problems of social. legality]. 1980. Vip. 6. P. 117–126. (In Russian)
3. Dzhuzha O. M. (2014) *Zlochynets abo osoba, yaka vchynyla zlochyn (porivnialnyi analiz)* [The criminal or the person who committed a crime (comparative analysis)]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav* [Scientific Bulletin of the National Academy of Internal Affairs]. 2014. № 2 (91). P. 15–21. (In Ukrainiane)
4. Antonian Yu. M. (2014) *Osobo opasnoi prestupnyk: monohrafiya* [A particularly dangerous criminal: a monograph]. M.: Prospekt, 2014. 310 p. (In Russian)
5. Korniyakova T. V. (2011) *Kryminolohichni zasady zapobihannia orhanamy prokuratury zlochynam proty dovkillia: monohrafiya* [Criminological principles of prevention by the prosecutor's office of crimes against the environment: a monograph]. Kyiv: In Yure, 2011. 408 p. (In Ukrainiane)

6. Kulyk O. H., Naumova I. V., Bova A. A. (2015) *Zlochynnist v Ukraini: faktory, tendentsii, protydiia (2002–2014 rr.): monohrafiia* [Crime in Ukraine: factors, trends, counteraction (2002–2014): monograph]. Kyiv: DNDI MVS Ukrainy, 2015. 362 p. (In Ukrainian)
7. Turlova Yu. A. (2016) *Shchodo latentnosti zlochyniv, poviazanykh iz protypravnym zavolodinniam pryrodnykh resursamy* [On the latency of crimes related to the misappropriation of natural resources]. *Zakhyst prava vlasnosti Ukrainskoho narodu: vitchyzniani realii ta zarubizhnyi dosvid dlia Ukrainy: materialy I Shchorichnoi mizhnar. nauk.-prakt. konf. (Kyiv, 22 ver. 2016 r.)* [Protection of property rights of the Ukrainian people: domestic realities and foreign experience for Ukraine: materials of the I Annual International. scientific-practical conf. (Kyiv, September 22, 2016)]. Kyiv: Nats. akad. prokuratury Ukrainy, 2016. P. 200–202. (In Ukrainian)
8. Melnyk O. V. (2012) *Kryminolohichna kharakterystyka osib, yaki vchyniaut zlochyny, poviazani iz zabrudnenniam dovkillia* [Criminological characteristics of persons who commit crimes related to environmental pollution]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav* [Scientific Bulletin of the National Academy of Internal Affairs]. 2012. № 1. P. 168–175 (In Ukrainian)
9. Turlova Yu. A. (2018) *Ekolohichna zlochynnist v Ukraini: kryminalno-pravovi ta kryminolohichni zasady protydi: monohrafiia* [Ecological crime in Ukraine: criminal law and criminological principles of counteraction: monograph]. Kyiv: Znannia Ukrainy, 2018. 459 p. (In Ukrainian)
10. Tatsii V. Ya., Pshonka V. P., Borysov V. I., Tiutiuhin V. I. (2013) *Kryminalnyi kodeks Ukrainy. Naukovo-praktychnyi komentar: u 2 t. Kharkiv. 2013. T. 2: Osoblyva chastyna* [Criminal Code of Ukraine. Scientific and practical commentary: in 2 volumes]. 2013. 1040 p. (In Ukrainian)
11. *Kryminalnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 5 kvit. 2001 r. № 2341-III. Verkhovna Rada Ukrainy* [Criminal Code of Ukraine: Law of Ukraine of April 5. 2001 № 2341-III. Verkhovna Rada of Ukraine]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/> (In Ukrainian)
12. Tarasenko O. S. (2009) *Osoblyvosti vyavlennia zlochyniv, shcho vchyniautsia v sferi zemelnykh vidnosyn* [Features of detection of crimes committed in the field of land relations]. *Borotba z orhanizovanoi zlochynnistiu i koruptsiieiu (teoriia i praktyka)* [Fight against organized crime and corruption (theory and practice)]. 2009. № 21. P. 341–348. (In Ukrainian)
13. Diakin Ya. O. (2019) *Dokazuvannia u kryminalnykh provadzheniakh pro zlochyny, poviazani z nezakonnym zavolodinniam zemleiu: avtoref. dys. ...kand. yuryd. nauk* [Evidence in criminal proceedings about crimes related to illegal land acquisition: author's ref. dis. ... Cand. jurid. Science]. Kyiv, 2019. 20 p. (In Ukrainian)
14. Semenishyna-Fihol B. M. (2021) *Kryminolohichna kharakterystyka ta zapobihannia kryminalnym pravoporushenniam u sferi zemelnykh vidnosyn v Ukraini: dys. ...kand. yuryd. nauk* [Criminological characteristics and prevention of criminal offenses in the field of land relations in Ukraine: dis. ... Cand. jurid. Science]. Mariupol, 2021. 236 p. (In Ukrainian)

Криминалистическая характеристика лица, совершающего уголовные правонарушения в сфере земельных отношений

Игнатченко Нина Владимировна, email: ignatchenko-nina@ukr.net

соискательница учебно-научного Института права имени князя Владимира Великого Межрегиональной академии управления персоналом, г. Киев, Украина

Аннотация. В статье сформирована криминалистическая характеристика лиц, совершающих уголовные правонарушения в сфере земельных отношений. Установлено, что доля должностных лиц достаточно весомой, а их деятельность характеризуется ненадлежащим исполнением своих служебных обязанностей при передаче земельного участка в собственность или аренду, в процессе отвода земельного участка в собственность, контроля за соблюдением земельного законодательства, согласованные с отводом земельного участка в собственность, проведении работ по землеустройству, согласно предоставленной лицензии. Проведено ранжирование должностных лиц в зависимости от места работы. В исследовании, на основании анализа способов совершения уголовных правонарушений и стадий проведения операций с землей, определен ряд характерных признаков совершения с определением действий, при совершении которых могут совершаться уголовные правонарушения, и лиц, которые могут совершать эти противоправные действия, что позволяет выявить и эффективно расследовать такие уголовные правонарушения, быстро установить личность-преступника.

Ключевые слова: земля, земельные отношения, криминалистическая характеристика, личность-преступника, нарушение.

FOREIGN EXPERIENCE IN COMBATING SEXUAL EXPLOITATION OF CHILDREN

Shestopalova Yana Vladimirovna

Candidate of the educational and scientific institute of law named after Prince Vladimir the Great of the
Interregional Academy of Personnel Management
email: shestopalova.yana79@gmail.com

Abstract. In the article, the analysis of international legal acts and legislation of other states shows that today almost all countries of the world have rules, to some extent related to the criminal law protection of public morality. The existence of these norms is due to the need for state control over prostitution, the circulation of pornographic products, as well as the existence of obligations at the level of interstate relations. Strict liability for crimes related to child prostitution and child pornography is generally accepted. According to the results of scientific and practical comparison of the features of legal regulation and organizational support for the prevention of sexual exploitation of children in European countries, the United States and the former Soviet republics, it is appropriate to introduce international legal standards for their protection on the Internet and telecommunications services. It was deemed expedient to create and ensure the functioning of a "hot line" on the Internet, which aims to identify the facts of dissemination of illegal information of a sexual nature.

Keywords: child, sexual exploitation, foreign experience, counteraction.

Сексуальна експлуатація дітей, зокрема у формах дитячої порнографії та проституції, а також всі інші форми сексуального насильства стосовно дітей, у тому числі діяння, які вчинюються за кордоном, є руйнівними для дитячого здоров'я та психосоціального розвитку, що набули тривожних розмірів на національному та міжнародному рівнях, зокрема стосовно зростаючого використання як дітьми, так і злочинцями інформаційно-комунікаційних технологій. За оцінками експертів ООН, сексуальна експлуатація посідає третє місце у світі за рівнем прибутковості після торгівлі наркотиками та зброєю. Глобалізація у світовому масштабі, зростаюча взаємозалежність та взаємопов'язаність держав, нерівномірність соціально-економічного розвитку окремих регіонів спричинили небачене донині поширення наприкінці ХХ ст. цього антисуспільного явища. Використання з комерційною чи особистою метою сексуальних послуг найбільш незахищених категорій – дітей визнано одним з найнебезпечніших видів кримінального бізнесу, масштаби розповсюдження якого у більшості країн викликають занепокоєння національних урядів, стурбованість широких верств населення та міжнародної спільноти [1].

Тривалий час на міжнародному рівні проблематику прав людини розглядали переважно в контексті взаємовідносин людини й держави (незаконні дії державних органів, антидемократичні політичні режими та ін.). Проблеми порушення прав людини у приватній сфері були ретельно приховані під заборону втручання в особисте та сімейне життя. Однак в останні десятиріччя центр уваги міжнародної спільноти змістився у бік зобов'язань держави щодо захисту прав людини і у приватній сфері, що дало поштовх для формування міжнародних стандартів із запобігання та протидії різним формам насильства над дітьми.

Міжнародно-правові засади запобігання жорстокому поводженню з дітьми на рівні ООН визначаються Загальною декларацією прав людини 1948 р. (ст. 5), Міжнародним пактом про громадянські та політичні права 1966 р. (ст. 7) й іншими базовими міжнародно-правовими документами з прав дитини. У 1959 р. ООН ухвалює документ, безпосередньо спрямований на захист дітей від насильства та порушення їх прав – Декларацію прав дитини, однак вона не має юридично обов'язкової сили та містить лише рекомендації державам-учасникам [2]. 20 листопада 1989 р. ухвалено Конвенцію ООН про права дитини – так звану «світову конституцію прав дитини», яка проголошує право на рівень життя, достатній для забезпечення розвитку дитини, ліквідацію насильства і сексуальної та економічної експлуатації дітей [3].

Конвенція відіграє принципово важливу роль у викорінюванні усіх форм насильства щодо дітей. Низку її положень безпосередньо спрямовано на протидію сексуальному насильству та захист прав дитини – жертви насильства, а саме у ст. 28 Конвенції закріплено, що держави-учасниці вживають усіх заходів щодо забезпечення в суспільстві поваги до людської гідності дитини. У ст. 34 Конвенції передбачено, що держави-учасниці зобов'язані захищати дитину від усіх форм сексуальної експлуатації та сексуальних розбещень. Ст. 37 визначає обов'язок держав-учасниць забезпечити, щоб жодна дитина не піддавалась катуванням та іншим жорстоким, нелюдським або таким, що принижують її гідність, видам поводження чи покарання.

Спеціальною статтею, що спрямована на заборону жорстокого поводження стосовно дитини, є ст. 79 Конвенції, у якій зазначається, що держави-учасниці вживають усіх необхідних законодавчих,

адміністративних, соціальних і просвітніх заходів з метою захисту дитини від усіх форм фізичного та психічного насильства, образи чи зловживань, відсутності піклування чи злого і брутального поводження та експлуатації, включаючи дії сексуального характеру, як з боку батьків, законних представників, так і будь-якої іншої особи. Важливо, під «жорстоким поводженням з дітьми» у тексті Конвенції розуміють як насильницькі, такі і ненасильницькі дії сексуального характеру щодо дітей.

Протягом останніх років на відповідних міжнародних конференціях значна увага приділялася проблемі викорінення торгівлі дітьми. Серйозний характер цієї проблеми також взяла до уваги Комісія з прав людини, яка розробила проект Факультативного протоколу до Конвенції про права дитини, що безпосередньо стосується торгівлі дітьми, дитячої проституції та дитячої порнографії, який був схвалено Комісією на її 56 сесії в березні – квітні 2000 року та через Економічну й Соціальну Раду передано Генеральній Асамблеї ООН для розгляду. У червні цього ж року Протокол прийняла Генеральна Асамблея ООН.

Важливим кроком у боротьбі з торгівлею людьми стало розроблення та прийняття у 2000 році Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності та двох протоколів до неї – Протоколу про попередження і скасування торгівлі людьми, особливо жінками та дітьми, і Протоколу проти незаконного перевезення мігрантів наземним, повітряним та морським шляхом [4].

Усі країни Західної Європи та Північної Америки дійшли висновку, що створення ефективної законодавчої системи протидії злочинам проти статевої недоторканості дитини потребує її постійний аналіз щодо виявлення «слабких» сторін, прогалин і лазівок. У багатьох країнах поштовхом до початку розбудови відповідного законодавства та подальшого його реформування стали зусилля адвокатів жертв, а також представників академічних кіл і юристів, які були віддані справі боротьби з побутовим насильством, захисту жертв та покарання кривдників.

Таким чином, вищезазначені та інші міжнародні документи покладено в основу законодавств багатьох країн, у межах яких розроблено закони щодо боротьби із сексуальною експлуатацією (США, Німеччина, Швеція, Нідерланди та ін.).

На сьогодні спеціальні норми, що стосуються сексуальної експлуатації дітей, внесені до кримінального законодавства багатьох країн світу, зокрема: Австралії, Аргентини, Вірменії, Республіки Білорусь, Бельгії, Бутану, Угорщини, Німеччини, Данії, Ірландії, Іспанії, Італії, Канади, Киргизії, Колумбії, Латвії, Молдови, Монголії, Нідерландів, Нової Зеландії, Норвегії, Польщі, Російської Федерації, Сальвадору, Сербії, Словенії, США, Таджикистану, України, Філіппін, Фінляндії, Франції, Хорватії, Чорногорії, Чехії, Швейцарії, Швеції, Шрі-Ланки, Естонії, ПАР, Японії.

У таких країнах, як Австрія, Аргентина, Бельгія, Бутан, Велика Британія, Естонія, Угорщина, Данія, Іспанія, Канада, Колумбія, Мексика (КК федерального округу), Російська Федерація, Румунія, Сербія, Словенія, США, Франція, Швеція Хорватія, Шрі-Ланка, Японія сексуальна експлуатація дитини становить самостійний щодо звичайної сексуальної експлуатації злочин чи взагалі є єдино караним. В Андоррі, Республіці Білорусь, Німеччині, Ізраїлі, Норвегії, Вірменії, Польщі, Литві, наприклад, дитяча порнографія є кваліфікуючою ознакою порнографії [5, с. 2].

Як зазначалося, визначення однієї з форм сексуальної експлуатації дається у міжнародному праві, зокрема у Факультативному протоколі до Конвенції про права дитини, що стосується торгівлі людьми, дитячої проституції та дитячої порнографії (п. «с» ст. 2) та Конвенції про кіберзлочинність (ст. 9) [6].

Що стосується національних законодавств, то в них точна дефініція сексуальної експлуатації дитини зустрічається не частіше, ніж загальне визначення експлуатації загалом. Так, вона міститься в кримінальних кодексах (законах) Австрії, Угорщини, Ірландії, Канади, Нідерландів, Норвегії, Румунії, Словенії, США, Японії. На нашу думку, доцільним буде навести декілька таких законодавчих дефініцій [5, с. 2].

Кримінальний кодекс Австрії містить Розділ 10, норми якого захищають моральність [7]. Цей розділ містить статті, в яких встановлено покарання за злочини проти статевої моральності, що частково збігаються з нормами Кримінального кодексу України, які передбачають настання кримінальної відповідальності за такі злочини (§ 213 «Звідництво», § 207а «Порнографічні зображення з неповнолітніми», § 202 «Сексуальне примушування», § 207 «Розпусні дії по відношенню до неповнолітніх»).

Крім того, за Кримінальним кодексом Австрії кримінальну відповідальність встановлено за такі злочинні діяння у вказаній сфері, за які Кримінальний кодекс України не передбачає покарання: «Сприяння розпусним діям інших осіб, що здійснюється за гроші» (§ 214), «Розпусні дії, що здійснюються публічно» (§ 218), «Повідомлення про проведення розпусних дій» (§ 219), «Схиляння до розпусти з тваринами» (§ 220а), «Сприяння професійній проституції» (§ 215), «Сутенерство» (§ 216), що, на наш погляд, є досить прогресивним моментом. Саме на такі норми вітчизняний законодавець повинен звернути увагу в першу чергу [8, с. 49-50].

Відповідно до КК Австрії (§ 207а) під порнографічними зображеннями неповнолітніх розуміється «зображення сексуальних дій, що вчиняються стосовно малолітнього чи малолітнім стосовно нього, третьої особи чи з твариною, перегляд яких за конкретних обставин може створити уявлення, що при

виробництві даного зображення така сексуальна дія відбувалася насправді» [7]. Необхідно зауважити й те, що в § 207а (1)(3) КК Австрії злочини, вчинені за допомогою комп'ютера, кваліфікуються як злочинні діяння «з надання доступу будь-яким способом до порнографічного зображення дитини» [5, с. 11].

Кримінальний кодекс Королівства Бельгія містить низку статей, спрямованих проти торгівлі живим товаром й експлуатації проституції (ст. 379, 380²). У кримінальному порядку переслідується використання проституції. Винні караються тюремним ув'язненням, а кваліфікуючою обставиною є вчинення акту, актів торгівлі організованою групою.

Кримінальний кодекс Нідерландів (ст. 240В) дає визначення дитячої порнографії в непрямій формі: «...Зображення чи комп'ютерний диск із зображенням статевих актів, в якому задіяна особа, яка явно не досягла 16 років» [9].

Злочини проти сексуальної експлуатації закріплено в Кримінальному кодексі Республіки Польща. Главою XXV «Злочини проти сексуальної свободи та моральності» передбачено сурове покарання, переважно позбавлення волі, за схилення іншої особи до зайняття проституцією або полегшення можливостей розпочати таку діяльність, за умови отримання майнової вигоди від зайняття проституцією іншою особою, доведення до зайняття проституцією іншу особу, різні дії з предметами порнографічного характеру, розміщені в ст. 197–205 [10, с. 149–152].

Незважаючи на законодавчі стандарти, ФБР у своїх звітах продовжує вживати термін «насильницьке зґвалтування», під яким розуміється посягання, що вчинене винятково стосовно жінки, тобто статеві зносини з особою жіночої статі із застосуванням насильства та проти її волі [11]. Проте у федеральному кримінальному законодавстві США потерпілими, як і суб'єктами сексуальних посягань, можуть бути особи будь-якої статі (як жіночої, так і чоловічої) [12, с. 24]. Слушно зауважити, що норми глави 109А (§§ 2241–2248) не розрізняють між собою зґвалтування, насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом і деяких інших сексуальних злочинів. Замість цього закон оперує ключовим поняттям «сексуальне зловживання» («sexualabuse»). Сексуальне зловживання вчиняється винним шляхом «сексуального акту» («sexualact»), під яким розуміють статевий контакт природним або неприродним способом, у тому числі з використанням рук, пальців рук або будь-яких інших предметів, умисне доторкання (не через одяг) до статевих органів особи, яка не досягла 16-річного віку, з метою образити, принизити, потурбувати або скривдити потерпілу особу, або з метою викликати або задовольнити власну статево-пристрасність (§ 2246). Злочин, що прирівнюється до сексуального зловживання, є образливий сексуальний контакт (§ 2244), під яким розуміють умисне торкання, через одяг чи без нього, статевих органів іншої особи з такою самою метою, яка властива при вчиненні статевих актів [13, с. 21].

У главі 110 «Сексуальна експлуатація та інше зловживання дітьми» (§§ 2251–2260) містяться не тільки кримінально-правові норми, що описують конкретні склади злочинів (сексуальна експлуатація дітей; продаж або купівля дитини; певна діяльність, що пов'язана з матеріальним залученням до сексуальної експлуатації неповнолітніх; певна діяльність, що пов'язана з матеріальним створенням або наявністю дитячої порнографії; поводження з матеріалами, що містять сексуально виражену поведінку; неповідомлення про зловживання дітьми; виробництво відверто сексуальних зображень неповнолітніх з метою ввезення до США), а й загальні кримінально-правові норми (кримінальна конфіскація, примусова реституція) та цивільно-правові норми (цивільна конфіскація та цивільно-правові засоби судового захисту щодо особистих ушкоджень) [14]. Отже, кримінально-правові положення цієї глави, передусім, покликані протидіяти сексуальному використанню дітей та дитячій порнографії.

Відповідно до КК Канади (ч. 1 ст. 163) дитяча порнографія означає: (а) фотографію, фільм, відео- чи інше візуальне зображення, створене електронними чи механічними засобами; (і) котре показує особу, яка представлена як особа, вік якої менше 18 років і вчинювані чи показані як вчиняються дії відверто сексуального характеру, чи (ii) домінуюча характеристика якого – опис з сексуальною метою статевих органів чи анального отвору особи віком до 18 років чи (b) будь-який письмовий матеріал чи візуальне зображення, яке оправдує чи рекомендує сексуальні дії з особою віком до 18 років з порушенням норм кримінального закону [5, с. 15].

Необхідно зауважити, що на сьогодні в суспільстві точиться чимало суперечок з приводу криміналізації віртуальної дитячої порнографії. Чимало питань виникає й у юристів. У квітні 2002 року Верховним судом США було скасовано Федеральний закон 1996 року, в якому заборонялось розповсюдження та зберігання комп'ютерних зображень, що містили сцени статевих актів за участю неповнолітніх, а також осіб, які є схожими на неповнолітніх. На думку представників Суду, даний закон ущемляв свободу слова і є досить неконкретизованим. Суддя Ентоні Кеннеді, один із авторів поправки, переконав представників Міністерства юстиції США у тому, що дитяча порнографія в Інтернеті не пов'язана із сексуальними домаганнями до неповнолітніх. Узявши до уваги постанову Верховного суду, юридичний комітет США подав новий варіант Закону 25 червня 2002 року, що був прийнятий сенаторами із внесенням деяких поправок. На сьогодні під заборону підпадають лише матеріали, котрі не відрізняються від «реальної порнографії», а також еротичні

зображення осіб, що не досягли статевої зрілості. При цьому особам, які підпали під розповсюдження віртуальної дитячої порнографії, доведеться доводити те, що вони були виконані цілком на комп'ютері й не мають нічого спільного з дійсністю [15, с. 10].

Міжнародна конференція по боротьбі з дитячою порнографією в Інтернеті (Відень, 1999 р.) закликала до криміналізації у всьому світі виготовлення, розповсюдження, експорт, передачу, імпорту, умисне зберігання дитячої порнографії та її рекламу. Факультативний протокол до Конвенції про права дитини, що стосується торгівлі дітьми, дитячої проституції та дитячої порнографії (п. 1 ст. 3) зобов'язує держави-учасниці криміналізувати як мінімум виготовлення, розподіл, розповсюдження, імпорту, експорт, пропозицію, продаж чи зберігання у вищезгаданих цілях дитячої порнографії [16, с. 35].

Відповідно до Конвенції про кіберзлочинність (ст. 8) кожна сторона приймає такі законодавчі акти та вживає інших заходів, котрі можуть бути необхідними для того, щоб кваліфікувати як злочини відповідно її внутрішньодержавного права – у разі завідомого вчинення та без права на це – таких діянь: а) виробництво дитячої порнографічної продукції з метою її розповсюдження через комп'ютерну систему; б) пропозиція чи надання в користування дитячої порнографії через комп'ютерну систему; в) розповсюдження чи передача дитячої порнографії через комп'ютерну систему для власних потреб або потреб іншої особи; г) володіння дитячою порнографією, котра знаходиться в комп'ютерній системі чи на носіях комп'ютерних даних [6].

У більшості КК зарубіжних країн основним видом покарання, яке призначається за дитячу порнографію, є позбавлення волі на певний строк. Строки позбавлення волі коливаються від 1 місяця (ст. 128 КК Аргентини) до 10 років (бет 2. ст. 214 КК Ізраїлю, §184 КК ФРН, ч. 2 ст. 242.1 КК РФ).

На сьогодні, Україна повинна взяти активну участь у міжнародній боротьбі зі злочинами, що вчиняються з використанням новітніх технологій, а також розробити та прийняти внутрішньоцільову програму, яка буде спрямована на забезпечення захисту дітей від шкідливої та незаконної інформації, як у мережі Інтернет з урахуванням перспектив розвитку не тільки «всесвітньої мережі», так і стільникового зв'язку, передові технічні взірці якого надають можливість доступу до Інтернет-ресурсів, включаючи і позитивні, і негативні наслідки використання такого доступу.

З метою посилення захисту дітей від шкідливої інформації в мережі Інтернет необхідно внести зміни до Закону України «Про телекомунікації» та передбачити окремі норми, які б встановлювали відповідальність власників веб-сайтів в українській частині мережі за розміщення сайтів, що можуть містити інформацію, котра може негативно вплинути на дітей. При цьому необхідно також зобов'язати Інтернет-провайдерів, які надають хостинг, інформувати своїх користувачів про необхідність індексації сайту та про методiku її здійснення. На нашу думку, такий захід може бути ефективним, оскільки, як правило, сайти, які містять шкідливу для дітей інформацію, призначені для продажу або надання її дорослим покупцям. Подібна індексація сайтів не суперечитиме комерційним інтересам їх власників. Введення системи індексації дасть змогу легко виділити та, за необхідності, відфільтровувати в мережі інформаційну продукцію, не призначену для перегляду дітьми. Також варто було б ввести аналогічну британській чи американській систему індексації комерційного контенту у стільниковому зв'язку.

У рамках міжнародного співробітництва можливе підписання міжнародного договору про забезпечення захисту дітей у мережі Інтернет, що зобов'язував би держави-учасниці використовувати єдину міжнародну систему індексації сайтів та комерційних послуг стільникового зв'язку. Це, у свою чергу, дасть змогу створити більш ефективну систему інформаційної безпеки дітей як на внутрішньодержавному, так і на міжнародному рівні.

Таким чином, як свідчить порівняльний аналіз національних кримінальних законодавств, майже у всіх країнах спеціальна криміналізація сексуальної експлуатації пов'язана із встановленням за це діяння більш тяжких санкцій. Необхідно виокремити три моделі кримінально-правової охорони відносин у сфері охорони суспільної моралі за кордоном: декриміналізаційна, обмеженої легалізації та аболіціоністська. З огляду на зарубіжний досвід, визнано доцільним запровадження низки інститутів у вітчизняне правове поле, зокрема щодо диференціації відповідальності за злочини, учинені з використанням телекомунікацій (Франція), захисту окремих категорій користувачів мережі Інтернет та користувачів телекомунікаційних послуг від впливу забороненого контенту (Бельгія, Данія), а також осіб, які користуються сексуальними послугами шляхом так званого «патрунування» (США).

Для докорінної зміни становища дітей в Україні необхідно передусім привести українське законодавство у відповідність з міжнародними стандартами. Тому, з огляду на зарубіжний досвід, запропоновано КК України доповнити новою ст. 303-1 «Отримання оплатних сексуальних послуг від дитини» у такій редакції: 1. *Отримання за винагороду сексуальних послуг від неповнолітньої особи – карається штрафом до 100 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк до 120 годин, або арештом на строк до трьох місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років.* 2. *Ті самі дії, вчинені щодо малолітньої особи – караються обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк»,* яка дозволить

притягнути до кримінальної відповідальності осіб, які звертаються до дитячої проституції. Криміналізація клієнтів дитячої проституції має суттєво вплинути на зниження попиту такої форми експлуатації дитини як дитяча проституція, і в подальшому якщо не ліквідувати таке явище в цілому, то звести його до мінімуму. Також пропонується в якості обтяжуючої обставини даного злочину встановити отримання сексуальних послуг від малолітньої особи.

References:

1. *Dokhinska deklaratsiia pro vkluchennia pytan zapobihannia zlochynnosti ta kryminalnoho sudochynstva v shyrshyi poriadok dennyi OON z metoiu vyrishennia sotsialnykh ta ekonomichnykh problem i spriannia zabezpechenniu verkhovenstva prava na natsionalnomu ta mizhnarodnomu rivniakh, a takozh uchasti hromadskosti. Trynadtsiatyi Konhres OON iz zapobihannia zlochynnosti ta kryminalnoho sudochynstva* [Doha Declaration on the inclusion of crime prevention and criminal justice in the broader agenda of the UN to address social and economic problems and promote the rule of law at the national and international levels, as well as public participation. Thirteenth UN Congress on Crime Prevention and Criminal Justice] (Katar, Dokha, 12–19 kvit. 2015 r.). (In Ukrainian)
2. *Deklaratsiia prav rebenka 20 noiab. 1959 h. Verkhovna Rada Ukrainy* [Declaration of the Rights of the Child 20 November. 1959 The Verkhovna Rada of Ukraine]. URL: http://www.zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_384. (In Ukrainian)
3. *Konventsiiia pro prava dytyny vid 20 lystop. 1989 r. Verkhovna Rada Ukrainy* [Convention on the Rights of the Child of November 20. 1989 The Verkhovna Rada of Ukraine]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021 (In Ukrainian)
4. *Konventsiiia OON protyv transnatsyonalnoi orhanyzovanoi prestupnosti ot 15 noiab. 2000* [UN Convention against Transnational Organized Crime of 15 November. 2000]. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_789. (In Ukrainian)
5. Dzhuzha O. M., Vasylevych V. V., Ivanov Yu. F. ta in. (2006) *Kryminolohiia : navch. posib.* [Criminology: textbook]. Kyiv: Pretsedent, 2006. 208 p. (In Ukrainian)
6. *Detskaia pornohrafiia: model zakonodatelstva y vsemyrnyi obzor. International Centre for missing & exploited children* [Child pornography: a model of legislation and a world review. International Center for missing & exploited children]. Moskva: *Mezhdunarodnyi tsentr pomoshchy propavshym y iksploatyruemyt detiam* [International Center for Assistance to Missing and Exploited Children], 2008. 34 p. (In Russian)
7. *Pro kiberzlochynnist: Konventsiiia Rady Yevropy. Verkhovna Rada Ukrainy* [On cybercrime: Council of Europe Convention. Verkhovna Rada of Ukraine]. URL: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_575 (In Ukrainian)
8. *Uholovnyi kodeks Avstryi per. s nem* [Criminal Code of Austria / trans. with him]. M.: YKD «Zertsalo-M», 2001. 144 s. (In Russian)
9. Dzhuzha A. O. (2013) *Kryminalno-pravovi ta kryminolohichni zasady zapobihannia zlochynam proty statevoi nedotorkanosti dytyny: monohrafiia* [Criminal-legal and criminological principles of crime prevention against sexual integrity of the child: monograph]. Kyiv, 2013. 193 p. (In Ukrainian)
10. *Uholovnyi kodeks Hollandyy nach. red. d. yu. n., zasl. deiatel nauky RF, prof. B. V. Volzhenkyn ; per. s anhl. Y. V. Myronovoi. 2-e yzd* [Dutch Penal Code / scientific. ed. d. yu. n., zasl. Russian scientist, prof. BV Volzhenkin; lane. with English IV Mironova. 2nd ed]. SPb.: Yuryd. tsentr Press, 2001. 510 p. (In Russian)
11. *Uholovnyi kodeks Respublyky Polsha / per. y nach. red. Э. А. Sarkysova, А. Y. Lukashov / pod obshch. red. N. F. Kuznetsovoi. Mynsk: Tesei, 1998. S. 149–152.* (In Russian)
12. Definitions for crime trends from the FBI's Uniform Crime Reports. Criminal Offenses. URL: <http://www.fbi.gov>.
13. Berzheron R. K. *Pravyla normo proektuvannia*. Ottava: Kanad. ahentstvo mizhnar. rozvytku, 1999. 53 p.
14. Savchenko A. V. (2001) *Seksualni zlochyny: kryminalno-pravovyi i porivnialnyi aspekty* [Sexual crimes: criminal law and comparative aspects]. *Aktualni problemy yurydychnykh nauk u doslidzhenniakh uchenykh: dodatok do zhurnalu "Militsiia Ukrainy"* [Current problems of legal sciences in the research of scientists: a supplement to the journal "Police of Ukraine"]. 2001. № 10. P. 21-26.
15. Federal Criminal Code and Rules. St. Paul, Minn., West Group, 2003. 1436 p.
16. Yevsykova M. Legal study to identify inconsistencies between Ukraine national legislation and provisions of the Optional Protocol on the Sale of Children, Child prostitution and Child Pornography to the UN Convention on the Rights of the Child / Yevsykova M., Orlean A., Sanchenko A.: International Womens Rights Centre La Strada. 2019. 35 p.
17. *Ukrainske zakonodavstvo ta Fakultatyvnyi protokol do Konventsii OON pro prava dytyny shchodo torhivli ditmy, dytiachoi prostytutsii i dytiachoi pornohrafi (porivnialno-pravovyi analiz)* [Ukrainian legislation and the Optional Protocol to the UN Convention on the Rights of the Child on the Sale of Children, Child Prostitution and Child Pornography (comparative legal analysis)]. Kyiv, 2010. 196 p. (In Ukrainian)

Зарубежный опыт противодействия сексуальной эксплуатации детей

Шестопалова Яна Владимировна, email: shestopalova.yana79@gmail.com

соискательница учебно-научного института права имени князя Владимира Великого Межрегиональной Академии управления персоналом, г. Киев, Украина

Аннотация. В статье анализ международно-правовых актов и законодательства других государств свидетельствует о том, что в настоящее время практически все страны мира имеют нормы, в той или иной степени связанные с уголовно-правовой охраной общественной морали. Существование этих норм обусловлено необходимостью государственного контроля за проституцией, обращением порнографической продукции, а также наличием обязательств на уровне межгосударственных отношений. Общепринята строгая ответственность за преступления, связанные с детской проституцией и детской порнографией. По результатам научно-практического сравнения особенностей правового регулирования и организационного обеспечения предотвращения сексуальной эксплуатации детей в европейских государствах, США и странах – бывших советских республиках признано целесообразным ввести международно-правовые стандарты их защиты в сети Интернет и услугах от влияния запрещенного контента. Признано целесообразным создание и обеспечение функционирования в сети Интернет «горячей линии», направленной на выявление фактов распространения незаконной информации сексуального характера.

Ключевые слова: ребенок, сексуальная эксплуатация, зарубежный опыт, противодействие.

FEATURES OF FORENSIC CHARACTERISTICS OF ILLICIT TRAFFICKING IN POISONOUS OR POTENT DRUGS

Vatsyuk Victor Alexandrovich

Candidate of the educational and scientific institute of law named after Prince Vladimir the Great of the
Interregional Academy of Personnel Management, Kyiv, Ukraine
email: victor.vatsyuk@gmail.com

Abstract. The article analyzes the main modern approaches to understanding the essence of forensic characteristics of criminal offenses, shows its role as an important element of the investigation methodology. The concept of forensic characterization of illicit trafficking in poisonous or potent drugs as an information system is formulated, which includes a set of data on forensically significant signs and properties of committing criminal offenses according to a certain time and place, reflects their regular connections, is used in building standard versions. basis in the investigation process, determines the program of investigative (search) actions aimed at identifying and investigating, contributes to the correct assessment of the investigative situation and determines the prospective and prognostic assessment of the pre-trial investigation, in the structure of which such elements are distinguished. The main structural elements of the forensic characteristics of the considered articles form its basis and are an important prerequisite for the formation of the forensic methodology of investigation of criminal offenses of this category and reflect the most significant, characteristic features of the investigation.

Keywords: medicines, illicit trafficking, poisonous, potent, forensic characteristics, methods.

Злочинність у сфері незаконного обігу отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів відноситься до нових видів протиправної діяльності. Розвиток міжнародного співробітництва, глобалізація економічних та суспільних процесів супроводжується появою нових ризиків, пов'язаних із загостренням ідеологічних, національних та релігійних протиріч, що у свою чергу сприяє активізації організованих й транснаціональній злочинності, яка постійно урізноманітнює форми свого прояву, долучаючи до свого арсеналу сучасні досягнення науки та техніки. Географічне розташування нашої країни потенційно визначають Україну в зоні ризику для діяльності організованих злочинних груп, метою яких є незаконний обіг отруйних та сильнодіючих лікарських засобів або налагодження їх транзиту.

Розроблені наукою криміналістичні рекомендації є важливим інструментарієм слідчого, інших компетентних суб'єктів, що залученні до кримінального провадження – своєрідним алгоритмом дій у типових слідчих ситуаціях [1, с. 570]. Якісно розроблена криміналістична характеристика, у тому числі незаконного обігу отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, є своєрідною базою («матрицею») для розробки окремої методики досудового розслідування конкретного виду кримінального правопорушення.

З огляду на зростання рівня злочинності й потребу в оптимізації розслідування таких специфічних кримінальних правопорушень, особливою нагальністю вирізняється наукове розроблення низки методик з найбільш важливих ключових напрямів, що можливе лише за умови детального вивчення криміналістичної характеристики незаконного обігу отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів.

Перед початком дослідження варто окреслити, визначення основних понять, без всебічного тлумачення яких неможливе розуміння проблеми дослідження та подальше формування методики досудового розслідування кримінальних правопорушень.

Отруйні речовини (отрути) – це речовини рослинного, тваринного і мінерального походження або продукти хімічного синтезу у твердому, порошкоподібному чи іншому стані, які за сукупністю притаманних їм властивостей створюють або можуть створити небезпеку для людини, довкілля, тварин і які потребують спеціальних методів, умов і засобів поводження з ними, оскільки їх потрапляння в організм людини навіть у незначних дозах викликає тяжке отруєння (гостре чи хронічне) або смерть [2, с. 728].

Сильнодіючі речовини – речовини чи відходи, які, потрапляючи всередину організму через органи дихання, травлення або через шкіру, здатні викликати смерть людини чи справляти на неї сильний негативний вплив [3].

Отруйні лікарські засоби – лікарські засоби, віднесені до отруйних центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я [4].

Сильнодіючі лікарські засоби – лікарські засоби, віднесені до сильнодіючих центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я [4].

Ґрунтовне дослідження криміналістичної характеристики, з урахуванням актуальної на сьогодні слідчої, експертної та судової практики, надає змогу в режимі реального часу проаналізувати стан та

оперативну обстановку щодо кількісного і якісного рівня незаконного обігу отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів за низкою показників, на основі отриманих даних сформувані наукові засади комплексної криміналістичної методики досудового розслідування кримінальних правопорушень.

Для більш повного та об'єктивного визначення сучасного стану розробки проблеми криміналістичної характеристики незаконного обігу отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів слід звернутись до історії її зародження, як елемента методики розслідування.

Вперше про криміналістичну характеристику, як елемент методики згадується в дисертації Л. О. Сергєєва ще у 1966 році. Так, прийнято вважати, що саме цей автор запровадив у науковий обіг термін «криміналістична характеристика», і тлумачив його як сукупність взаємопов'язаних чинників, що характеризують особливості способів учинення і слідів відповідних видів кримінальних правопорушень, об'єкта посягань, обставин, що характеризують учасників кримінальних правопорушень та їх злочинні зв'язки, час, місце, умови й обстановку вчинення кримінального правопорушення [5, с. 10].

З'явившись в кінці 60-х років, поняття «криміналістична характеристика» привернуло до себе увагу багатьох провідних вчених-криміналістів, що досліджували теоретичні та практичні питання методики розслідування окремих видів кримінальних правопорушень [6, с. 34].

Вчені-криміналісти, що досліджують проблеми криміналістичної характеристики, не завжди однотипно підходять і до визначення її поняття та системи. Наприклад М. В. Салтевський зазначив, що криміналістична характеристика – це видова модель, яка дозволяє прогнозувати, будувати найбільш обґрунтовані версії щодо обставин конкретної події (особи, способу вчинення злочину, засобів злочину та іншого) [7, с. 148-151]. Водночас В. Д. Берназ визначає дану категорію як основу на державних статистичних даних науково-обґрунтовану систему узагальненої інформації та їх джерел про обставини, які були доказані, та інші, які мали значення для попередження, виявлення, розкриття, розслідування та судового розгляду досліджуваних кримінальних правопорушень зазначеної категорії [8, с. 17]. А от В. С. Кузьмічов стверджує, що криміналістична характеристика – це своєрідна інформаційна модель, що являє собою якісно-кількісний опис типових ознак конкретного виду (групи) кримінальних правопорушень. При цьому, автор підкреслює що особливе значення криміналістична характеристика кримінальних правопорушень набуває на початковому етапі досудового розслідування для визнання основних його напрямків висунення обґрунтованих версій. На окремих етапах розслідування виявляються лише окремі елементи криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, а повна їх сукупність встановлюється під кінець розслідування [9, с. 252].

На нашу думку найбільш вдале поняття *криміналістичної характеристики кримінального правопорушення*, було сформульоване О. М. Колесніченком, який визначив її як систему відомостей про криміналістично значимі ознаки кримінальних правопорушень певного виду, що відображає закономірні зв'язки між ними і служить для побудови та перевірки слідчих версій для вирішення основних завдань досудового розслідування [10, с. 12].

Однак незважаючи на різні позиції науковців у кожному погляді вчених-криміналістів простежується одна мета - сформулювати об'єктивне уявлення про кримінальне правопорушення, вказати ті його риси, що є відправними для методики досудового розслідування.

Аналіз вище викладених понять криміналістичної характеристики кримінального правопорушення дає можливість виділити ряд ознак, властивих якщо не всім, то більшості з цих визначень. Думки науковців близькі в тому, що криміналістична характеристика кримінальних правопорушень це: 1) сукупність даних (відомостей), інформація про кримінальні правопорушення, які характеризуються, і певні, пов'язані із ними явища; 2) сукупність (система) ознак властивостей, слідів, відношень кримінального правопорушення; 3) інформація, що має криміналістичне значення; 4) характеристика конкретного, реального кримінального правопорушення і наукова абстракція двох рівнів, яка виділяє типові ознаки певних категорій кримінальних правопорушень (видів і груп) і кримінальних правопорушень взагалі; 5) важливий елемент окремої методики.

Погоджуємось з думкою О. О. Ейсмана про те, що криміналістична характеристика служить «стержнем» методики досудового розслідування окремих видів кримінальних правопорушень [11, с. 99], для якої головними завданнями є:

- 1) розкрити фактичний зміст будь-якої конкретної події і сукупності супровідних обставин як системи послідовних у просторі та часі дій суб'єкта;
- 2) прояснювати механізм утворення слідів при вчиненні конкретного кримінального правопорушення, вказуючи на його закономірності, можливі варіанти слідів і їхній зв'язок між собою;
- 3) визначати шляхи доведення того або іншого складу кримінального правопорушення у всій сукупності обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні;
- 4) розмежовувати етапи досудового розслідування кримінального провадження (етапи доказування) залежно від вирішуваних на кожному етапі специфічних задач [12, с. 99].

Перед слідчим постійно виникає необхідність звернення до того чи іншого елемента криміналістичної характеристики з метою уточнення своїх дій або ж прогнозування дій злочинця для постановки правильних питань під час проведення експертизи, або ж у процесі спілкування з фахівцем у певній галузі – у кожному випадку він неодноразово звертається до кількісних і якісних компонентів криміналістичної характеристики.

Таким чином, практичне значення криміналістичної характеристики кримінального правопорушення полягає в тому, щоб служити слідчому (дізнавачу) своєрідним трафаретом, який би «накладався» на наявні в його розпорядженні на даному етапі досудового розслідування.

Криміналістична характеристика окремих видів та груп кримінальних правопорушень відноситься до рівня, який має меншу ступінь абстракції. В основі цього рівня криміналістичної характеристики повинні знаходитись положення загальної теорії криміналістики та конкретний передовий досвід слідчої та судової практики.

Криміналістична характеристика окремих кримінальних правопорушень являє собою поєднання вичерпних даних про розслідуване суспільно-небезпечне діяння. В ній відтворюються індивідуальні ознаки цього діяння. Її можна розглядати, як інформаційну модель розслідуваного кримінального правопорушення.

Криміналістична характеристика окремого кримінального правопорушення, яка отримана в процесі досудового розслідування, завжди індивідуальна, але в той же час вона відноситься до якоїсь визначеної групи, або виду кримінальних правопорушень.

Однак, запропонований дослідниками перелік рівнів криміналістичної характеристики, не отримав відповідної підтримки з боку деяких вчених і саме тому проблема рівнів криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень залишається спірною по сьогоднішній день.

На наш погляд, запропонований підхід поділу криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень на різні рівні, з урахуванням потреб практики, сучасного стану розвитку криміналістики, а також у зв'язку з внесенням законодавцем постійних змін та доповнень в нормативно-правові акти, які регулюють відносини в сфері досудового розслідування, об'єктивно потребує уточнення та подальшого розвитку.

Майже всі науковці виокремлюють чотири основні елементи криміналістичної характеристики:

1) предмет безпосереднього кримінально-протиправного посягання (найрізноманітніші об'єкти органічного та неорганічного походження).

2) спосіб вчинення кримінального правопорушення в його широкому розумінні (обставини приготування, здійснення і приховування, дії суб'єкта, що використовується для досягнення поставленої мети).

3) типова «слідова картина» в її широкій інтерпретації (сукупність джерел матеріальних та ідеальних відображень у навколишній матеріальній обстановці вчиненого кримінального правопорушення).

4) характеристика особи злочинця (опис людини як соціально-біологічної системи, чії властивості та ознаки відображаються у матеріальному середовищі) [13, с. 364].

Проте, у юридичній літературі є й інші точки зору на загальну структуру криміналістичної характеристики. Наприклад, деякі науковці пропонують включати: документи як джерело матеріальної інформації [14, с. 28]; особливості виявлення кримінальних правопорушень [15, с. 94]; використані правопорушниками технічні засоби [17, с. 84] та ін.

Подібні точки зору, безумовно, раціональні для розуміння змісту загальної криміналістичної характеристики, проте криміналістичні характеристики окремих видів і груп кримінальних правопорушень, у тому числі і криміналістична характеристика незаконного обігу отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів (ст. 321 Кримінального кодексу України (КК України)) повинна бути уточнена та доповнена в процесі наукового дослідження, за допомогою інших характеристик (кримінально-правової, кримінологічної, тощо), що були створені в результаті синтезу практичної та наукової діяльності.

Окреслення основних елементів криміналістичної характеристики незаконного обігу отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів теж важко уявити без аналізу підходів до розуміння цього поняття на загальному та видових рівнях. Відомо, що криміналістична характеристика кримінальних правопорушень є складовою частиною, однією з важливих теоретичних засад загальних положень методики розслідування, як специфічного виду діяльності.

Провівши аналіз різних теоретичних поглядів вчених-криміналістів на криміналістичну характеристику кримінальних правопорушень, розроблено авторське тлумачення криміналістичної характеристики незаконного обігу отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, а також визначено п'ять її основних елементів.

Криміналістична характеристика незаконного обігу отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів – це інформаційна система, яка включає сукупність даних про криміналістично значущі ознаки та властивості вчинення кримінальних правопорушень пов'язаних із незаконним обігом отруйних та сильнодіючих лікарських засобів відповідно до певного часу і місця, відображає закономірні їх зв'язки, використовується при побудові типових версій, прийнятих за основу в процесі розслідування, визначає програму слідчих (розшукових) дій (СРД) спрямованих на виявлення і розслідування, сприяє правильній оцінці слідчої ситуації, що склалася й визначає перспективно-прогностичну оцінку ходу досудового розслідування.

До основних елементів криміналістичної характеристики незаконного обігу отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів відносяться:

1. Предмет кримінально-протиправного посягання (отруйні та сильнодіючі лікарські засоби, а також обладнання, призначені для виробництва чи виготовлення таких засобів);

2. Спосіб вчинення кримінального правопорушення (складається зі способів підготовки до вчинення злочинних дій, безпосереднього вчинення кримінального правопорушення та способів приховування (маскування) протиправних дій). Дії можуть виражатись у виробництві, виготовленні, придбанні, перевезенні, пересиланні, зберіганні з метою збуту, збуті, отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, а також у вчиненні таких дій без спеціального на те дозволу, щодо обладнання, призначеного для виробництва чи виготовлення таких засобів.

3. Обстановка вчинення кримінального правопорушення – конкретні об'єктивно-предметні умови, в яких вчиняється кримінальне правопорушення.

4. Типова «слідова» картина – будь-які зміни матеріального (навколишнього) середовища, що виникли в результаті вчинення в ньому кримінального правопорушення і є його наслідками (комплекс матеріальних та психофізіологічних слідів, що притаманні певному виду (групі) кримінальних правопорушень та певним способам та етапам його вчинення);

5. Характеристика особи злочинця (фізичні й соціально-демографічні дані; чинники, що мали вплив на формування і здійснення злочинної мети, створення злочинної групи, розподілу ролей між співучасниками тощо) [1].

Необхідно додати, що між цими елементами існують взаємозв'язки, знання яких дає можливість слідчому (дiзнавачу) визначити оптимальні шляхи для пошуку та затримання підозрюваних. Проте варто пам'ятати і про вихідні ідеї, що закладені у криміналістичній методиці, адже як система взаємообумовлених і взаємопов'язаних СРД й негласних СРД та інших заходів, що покликана забезпечувати розслідування кримінальних правопорушень, вона будується відповідно до певних принципів, а саме:

- суворості відповідності нормам закону;
- науковості обґрунтованості;
- зумовленості її характеру і змісту обставинами, що необхідно встановити;
- поетапності розслідування, що відображає особливості виявлення і збирання доказової інформації;
- оптимальної організації і тактики проведення необхідних СРД та НСРД, що забезпечують вирішення завдань кримінального провадження;
- комплексного використання засобів та можливостей для швидкого і повного вирішення завдань кримінального провадження [1].

Формуючи криміналістичну характеристику незаконного обігу отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів необхідно користуватись не тільки криміналістичною наукою, а й використовувати відомості про кримінальні правопорушення з суміжних наук, таких, як кримінальне право, кримінологія тощо. Зважаючи на те, що криміналістика під час досудового розслідування кримінальних правопорушень тісно пов'язана з нормами кримінального права, то їх слід розглядати більш детально. Наприклад, предмет посягання включає кримінально-правову характеристику, а опис особи злочинця у більшості методик межує з кримінологічною характеристикою. Так, за допомогою кримінально-правової характеристики, що описує основні елементи, які надають уявлення щодо поняття кримінального правопорушення, а саме злочину та проступку, можна виділити спільні ознаки, що властиві предмету кримінального правопорушення, передбаченого ст. 321 КК України. Мова йде про його підвищену суспільну небезпеку, оскільки незаконне поводження з отруйними чи сильнодіючими лікарськими засобами створює неабиякі ризики для громадської безпеки та здоров'я населення [17, с. 80].

Водночас кримінологічна характеристика доповнює криміналістичну і додає до методики розслідування інформацію про генезис кримінального правопорушення, причини та умови вчинення, застосування заходів щодо їх усунення, частоти повторюваності й розподіляє кримінальне правопорушення за іншими ознаками, наприклад, віком, часом, географією тощо. Практичне значення цих даних полягає в тому, що під час розслідування кримінального правопорушення співставлення наявних даних (що, де, коли, яким чином, при яких обставинах тощо) з системою узагальнених відомостей (наукових даних) про кримінальне правопорушення цього виду дозволяє виділити аналогічні за криміналістично значимими ознаками кримінальні правопорушення і на цій підставі висунути версії, врахувати криміналістичні рекомендації щодо подальшого плану розслідування тощо.

Найчастіше використовується загальна характеристика способу вчинення кримінального правопорушення. І тоді на основі узагальнених даних про те, хто раніше вчиняв такі кримінальні правопорушення подібним чином, є можливість встановити досить конкретний напрям пошуку фігурантів кримінального провадження. Зрозуміло, це не будуть дані щодо конкретної особи, а характеристика певної (вузької або широкої) групи осіб (судимі, неповнолітні тощо), серед яких і слід шукати підозрюваного.

При цьому норми кримінального процесуального законодавства, що регламентують порядок кримінального провадження, теж впливають на зміст криміналістичної методики розслідування незаконного обігу отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів. Зокрема, Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК України), обумовив суттєві зміни в частині досудового розслідування й вплинув на розвиток та вдосконалення криміналістичної методики. Наприклад, новим стало проведення процесуальних дій в режимі відеоконференції, що забезпечує оперативність судового провадження, безпеку осіб – учасників кримінального провадження тощо, що знаходить своє відображення в рекомендаціях та структурі окремих методик розслідування [1, с. 571]. Крім цього, загальне завдання криміналістичної методики розслідування безпосередньо пов'язане із досягненням завдань кримінального провадження, що передбачені ст. 2 КПК України (захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура) [18].

З урахуванням зазначеного у криміналістичній характеристиці кримінальних правопорушень необхідно чітко розмежовувати:

- а) теоретичну концепцію (як основу формування окремих методик розслідування кримінальних правопорушень);
- б) робочий інструмент розслідування (як систему зібраних і узагальнених даних про криміналістично значимі ознаки певного виду (групи) кримінальних правопорушень)).

Зрозуміло, узагальнені дані виду (групи) кримінальних правопорушень не можуть виступати як універсальний стовідсотковий засіб розслідування, оскільки вони – відображення типового, а кожне вчинене кримінальне правопорушення може бути настільки індивідуальним, що у ряді випадків може не мати аналогів у минулому. Однак, у переважній більшості випадків типове має місце.

Таким чином, основне значення криміналістичної характеристики незаконного обігу отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів полягає в тому, що: 1) вона призначена для побудови типових загальних та окремих версій у системі заходів щодо ефективної організації та обґрунтованого планування розслідування, особливо на початковому етапі розслідування; 2) знання змісту окремих її елементів і наявності між ними взаємозв'язків і взаємозалежностей з успіхом може використовуватися для оцінки ймовірності криміналістичних версій, наприклад, про конкретного правопорушника на основі типових даних про особу-злочинця.

References:

1. Piaskovskiy V. V., Chornous Yu. M., Samodin A. V. ta in. (2020) *Kryminalistyka : pidruchnyk* [Forensics: a textbook]. Kharkiv: Pravo [Law], 2020. 752 p. (In Ukrainian)
2. Dzhuzha O.M., Savchenko A.V., Chernieia V.V. (2018) *Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnoho kodeksu Ukrainy* [Scientific and practical commentary on the Criminal Code of Ukraine]. Kyiv : Yurinkom Inter, 2018. 1104 p. (In Ukrainian)
3. *Pro zatverdzhennia Pereliku nebezpechnykh vlastyvostei ta instruksii shchodo kontroliu za transkordonnymy perevezenniamy nebezpechnykh vidkhodiv ta yikh utylizatsiieiu/vydalenniam. nakaz Minekolohii: vid 16 chervnia 2000 r. № 165. Verkhovna Rada Ukrainy* [On approval of the List of hazardous properties and instructions on control over transboundary shipments of hazardous waste and their utilization / disposal. Order of the Ministry of Ecology: dated June 16, 2000. № 165. The Verkhovna Rada of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/123/96-vr/card2#Card>. (In Ukrainian)
4. *Pro likarski zasoby: Zakon Ukrainy vid 4 kvitnia 1996 r. №123/96. Verkhovna Rada Ukrainy* [On Medicinal Products: Law of Ukraine of April 4, 1996 №123 / 96. Verkhovna Rada of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/123/96-vr#Text>. (In Ukrainian)
5. Serheev L. A. (1966) *Rassledovanye y preduprezhdenye prestupleniy, sovershaemikh pry proyzvodstve stroytelnykh rabot: avtoref. dyss... kand. yuryd. nauk: 12.00.09* [Investigation and prevention of crimes committed during the construction works: author. Diss. jurid. Science: 12.00.09]. Moskva, 1966. 22 p. (In Russian)
6. Vozghryn Y. A. (2003) *Vvedeniye v kryminalistyku: Ystoryia, osnovi teoryy, byblyohrafiya* [Introduction to criminology: History, basics of theory, bibliography]. SPb. 2003. 475 p. (In Russian)
7. Salteviskyi M. V. (2008) *Kryminalistyka (u suchasnomu vykladi): pidruchnyk* [Forensics (in modern terms): textbook]. Kyiv: Kondor, 2008. 588 p. (In Ukrainian)
8. Bernaz V. D. (2006) *Kryminalistychna kharakterystyka yak naukova katehoriia* [Forensic characteristics as a scientific category]. *Pivdenoukrainskyi pravnychi chasopys* [South Ukrainian Law Journal]. 2006. №1. P. 16-18. (In Ukrainian)

9. Kuzmichov V.S., Prokopenko H. I. (2001) *Kryminalistyka : navch. posib* [Forensics: textbook. way]. Kyiv : Yurinkom Inter, 2001. 368 p. (In Ukrainian)
10. Kolesnychenko A.N. (1967) *Nauchnie y pravovie osnovi metodyky rassledovanyia otdelnykh vydiv prestuplenyi: avtoref. dys... dokt. yuryd. nauk : 12.00.09 «Uholovnii protsess, krymynalystyka, sudebnaia ekspertyza»* [Scientific and legal bases of a technique of investigation of separate types of crimes: author's ref. dissertation jurid. Sciences: 12.00.09 "Criminal process, criminology, forensic examination"]. Kharkov, 1967. 32 p. (In Russian)
11. Eisman A.A. (1984) *O sodержanyy poniatyia krymynalystycheskoi kharakterystyky prestuplenyia. Krymynalystycheskaia kharakterystyka prestuplenyi* [On the content of the concept of forensic characteristics of the crime. Forensic characterization of crimes]. M., 1984. P. 98-99. (In Russian)
12. Basalaev A.N., Huniaev V.A. (1976) *Krymynalystycheskaia kharakterystyka prestuplenyia (obshchee poniatye y praktycheskoe znachenye). Metodyka rassledovanyia prestuplenyi (obshchye polozenyia)* [Forensic characteristics of the crime (general concept and practical significance). Methods of crime investigation (general provisions)]. M., 1976. 150 p. (In Russian)
13. Bilenchuk P.D., Lysychenko V. K., Klymenko N. I. (2001) *Kryminalistyka: pidruchnyk* [Forensics: a textbook]. K.: Atika, 2001. 544 p. (In Ukrainian)
14. Luzghyn Y.M. (1984) *Nekotorye aspekty krymynalystycheskoi kharakterystyky y mesto v nei dannykh o sokrytyy prestuplenyi. Krymynalystycheskaia kharakterystyka prestuplenyi* [Some aspects of forensic characteristics and the place in it of data on concealment of crimes. Forensic characteristics of crimes]. M., 1984. P. 25-30. (In Russian)
15. Herasymov Y.F. (1976) *Krymynalystycheskye kharakterystyky prestuplenyi v metodyke rassledovanyia. Metodyka rassledovanyia prestuplenyi (obshchye polozenyia)* [Forensic characteristics of crimes in the methodology of investigation. Methods of crime investigation (general provisions)]. M., 1976. 150 p. (In Russian)
16. Bikov V.M. (1984) *Krymynalystycheskaia kharakterystyka hruppovykh prestuplenyi. Krymynalystycheskaia kharakterystyka prestuplenyi* [Forensic characteristics of group crimes. Forensic characteristics of crimes]. M., 1984. 85 p. (In Russian)
17. Litvinchuk I.S. (2017) *Metodyka rozsliduvannia zlochyniv, poviazanykh iz umysnym vypuskom na rynek Ukrainy nebezpechnoi produktsii: dys. ...kand. yuryd. nauk* [Methods of investigation of crimes related to the intentional release on the market of Ukraine of dangerous products: dis. ... Cand. jurid. Science]. Lviv, 2017. 239 p. (In Ukrainian)
18. *Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 13 kvit. 2012 r. № 4651-VI. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy* [Criminal Procedure Code of Ukraine: Law of Ukraine of April 13. 2012 № 4651-VI. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>. (In Ukrainian)

Особенности криминалистической характеристики незаконного обращения ядовитых или сильнодействующих лекарственных средств

Вацюк Виктор Александрович, email: victor.vatsyuk@gmail.com

соискатель учебно-научного института права имени князя Владимира Великого Межрегиональной Академии управления персоналом, г. Киев, Украина

Аннотация. В статье проанализированы основные современные подходы к пониманию сущности криминалистической характеристики уголовных правонарушений, показана ее роль как важного элемента методики расследования. Сформулировано понятие криминалистической характеристики незаконного обращения ядовитых или сильнодействующих лекарственных средств как информационной системы, которая включает совокупность данных о криминалистически значимых признаках и свойствах совершения уголовных правонарушений в соответствии с определенным временем и местом, отражает закономерные их связи, используется при построении типовых версий, принятых за основу в процессе расследования, определяет программу следственных (розыскных) действий направленных на выявление и расследование, способствует правильной оценке сложившейся следственной ситуации и определяет перспективно-прогностическую оценку хода досудебного расследования, в структуре которой выделены такие элементы. Основные структурные элементы криминалистической характеристики рассматриваемые статьи составляют ее основу и являются важным условием для формирования самой криминалистической методики расследования уголовных правонарушений этой категории и отражают наиболее существенные, характерные признаки расследования.

Ключевые слова: лекарственные средства, незаконное обращение, ядовитые, сильнодействующие, криминалистическая характеристика, методика.

RULEMAKING OF THE NATIONAL AGENCY OF UKRAINE FOR THE IDENTIFICATION, SEARCH AND MANAGEMENT OF ASSETS OBTAINED FROM CORRUPTION AND OTHER CRIMES: CONSTITUTIONAL AND LEGAL ASPECT

Shevchuk Oleksiy

graduate student Department of Constitutional Law and Local Self-Government of the Koretsky

Institute of state and law NAS of Ukraine, Kyiv

ORCID ID: 0000-0002-6930-6214

e-mail: shevchuk_barristers@ukr.net

Abstract. The article analyzes the legal nature and constitutional status of the legal acts of the National Agency of Ukraine for finding, tracing and management of assets derived from corruption and other crimes (abbr. - Asset Recovery and Management Agency or ARMA) as a central executive body with special status. The features of the central executive bodies with special status as an integral component of the executive branch and the state mechanism as a whole are considered. It has been established that special status is determined primarily by the special social role of this category of central executive bodies. The place and role of the National Agency of Ukraine for finding, tracing and management of assets derived from corruption and other crimes in the system of executive authorities is determined. It was established that this body occupies an intermediate place between law enforcement agencies engaged in the fight against corruption and organized crime, as well as other government bodies. It is this circumstance that is the reason for the existence of a rule-making function in this body. In particular, this concerns the right of the ARMA to issue by-laws - an order - on matters referred by law to its jurisdiction. The main problems on the implementation of the legislative function of this authority and ways to solve them are determined. In particular, it is proposed to expand the legislative capabilities of the National Agency of Ukraine for finding, tracing and management of assets derived from corruption and other crimes in order to avoid possible conflicts with the Cabinet of Ministers of Ukraine and other central executive bodies. In particular, it is proposed to consider the possibility of endowing the said agency with the right of direct legislative initiative to regulate public relations in the field of identification, search and asset management.

Keywords: property, corruption, crime, state authority, lawmaking, rulemaking, executive branch, special status of authority.

Постановка проблеми. Захист правопорядку, протидія злочинності, в тому числі і корупційній є одним з фундаментальних завдань української держави. З огляду на значну тривалість кримінальних проваджень щодо корупційних злочинів слід констатувати доцільність арешту майна та інших активів, отриманих внаслідок вчинення відповідних злочинів. При цьому закономірно постає питання збереження таких матеріальних активів – адже будь-який об'єкт права власності з часом підлягає фізичному зносу або юридичному пошкодженню.

На відміну від власне протидії злочинності така функція має головним чином не правоохоронний а владно-управлінський характер, а відтак повинна бути реалізована спеціальними суб'єктами владних повноважень, які в свою чергу повинні мати місце і роль у державному механізмі.

Відносна новизна такого центрального органу виконавчої влади зі спеціальним статусом як Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів спричинила практично повну відсутність наукових досліджень публічно-правового статусу даного органу.

Метою дослідження є встановлення правових аспектів нормотворчої діяльності Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів (АРМА).

Для досягнення мети були поставлені такі *завдання*:

- встановити правову природу нормотворчої функції АРМА;
- визначити особливості правового регулювання нормативно-правових актів, що розробляються та затверджуються АРМА;
- підготувати пропозиції до вдосконалення нормотворчої функції даного центрального органу виконавчої влади зі спеціальним статусом.

Основний текст. Конституційно-правове врегулювання діяльності державного апарату, в першу чергу центральних органів виконавчої влади (ЦОВВ) із чітким розподілом їх повноважень має надзвичайно важливе значення особливо в умовах сучасного українського державо- і правотворення.

Варто погодитись, із Ю.Г. Процаном, що критичне соціально-економічне становище держави має причинний зв'язок із конституційними положеннями, якими обумовлено існування влади без обов'язків і відповідальності перед людиною та суспільством. У свою чергу це зумовлює «життєздатність» двох взаємопов'язаних чинників, що ґрунтуються на ідеології тоталітарного режиму: перший – чиновництво не вважає доцільним уведення для себе конституційним та законодавчим шляхом обов'язків і відповідальності; другий, не менш негативний чинник, полягає в тому, що «лояльне» ставлення до догм радянського «праворозуміння» сприяє їх довготривалому існуванню [1].

В свою чергу Ю.В. Ващенко, аналізуючи діяльність національних комісій регулювання природних монополій в системі органів державної влади в Україні, визначає, що такий вид державних органів як державні колегіальні органи (національні комісії державного регулювання) має бути в майбутньому визначений Конституцією України [2]. Відтак, виникає закономірне питання щодо доцільності визначення конституційно-правового статусу центральних органів виконавчої влади зі спеціальним статусом, зокрема Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів.

Насамперед слід зауважити, що переобтяження тексту Конституції України нормами щодо врегулювання діяльності кожного з центральних органів виконавчої влади (яких наразі більше 50) звісно недоцільне. Водночас, з огляду на важливість деяких подібних інституцій – видається доцільним розглянути можливість більш ґрунтовного врегулювання принаймні нормотворчої складової їх діяльності.

Необхідність створення спеціального органу з управління арештованим майном прямо слідує з положень міжнародних актів, ратифікованих Україною. Так, ст. 6 Конвенції Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму (Конвенцію ратифіковано з заявами і застереженнями Законом № 2698-VI від 17.11.2010 р.) визначає, що кожна Сторона вживає таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для забезпечення належного управління заблокованим або заарештованим майном відповідно до статей 4 та 5 цієї Конвенції [3].

Частиною 1 ст. 1 Рішення Ради ЄС 2007/845/JHA від 6 грудня 2007 р. «Щодо співробітництва між органами управління стягнення активів держав-членів у сфері розшуку та ідентифікації доходів, отриманих від злочину чи іншого майна» встановлено, що кожна держава-член створює або призначає національне управління зі стягнення майна з метою сприяння відстеженню та ідентифікації доходів, одержаних злочинним шляхом, та іншого майна, пов'язаного зі злочинністю, яке може стати об'єктом замовлення про заморожування, вилучення або конфіскацію компетентний судовий орган у ході кримінального або, наскільки це можливо, відповідно до національного законодавства відповідної держави-члена, цивільного судочинства [4].

Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів (далі за текстом – Агентство з розшуку та менеджменту активів або АРМА) створене на підставі Закону України «Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів» (далі за текстом – Закон про АРМА).

Згідно ч.ч. 1-3 ст. 2 Закону про АРМА Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів (далі – Національне агентство), є центральним органом виконавчої влади із спеціальним статусом, що забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері виявлення та розшуку активів, на які може бути накладено арешт у кримінальному провадженні чи у справі про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави, та/або з управління активами, на які накладено арешт у кримінальному провадженні чи у справі про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави або які конфісковано у кримінальному провадженні чи стягнуто за рішенням суду в дохід держави внаслідок визнання їх необґрунтованими.

Національне агентство у межах, визначених цим та іншими законами, є підзвітним Верховній Раді України, підконтрольним та відповідальним перед Кабінетом Міністрів України.

Національне агентство утворюється Кабінетом Міністрів України відповідно до Конституції України, цього та інших законів України. Питання діяльності Національного агентства у Кабінеті Міністрів України представляє Голова Національного агентства [5].

Безпосередньо АРМА було створене Постановою Кабінету Міністрів України «Про утворення Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів» [6].

З конституційно-правової точки зору АРМА є центральним органом виконавчої влади, спеціальний статус якого визначається покладеними на нього завданнями.

Так, згідно чинного законодавства центральні органи виконавчої влади утворюються для виконання окремих функцій з реалізації державної політики як служби, агентства, інспекції, комісії. Діяльність центральних органів виконавчої влади спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через відповідних міністрів згідно із законодавством.

Частиною 1 ст. 17 Закону України «Про центральні органи виконавчої влади» (далі – Закон про ЦОВВ) основними завданнями центральних органів виконавчої влади є:

- 1) надання адміністративних послуг;
- 2) здійснення державного нагляду (контролю);
- 3) управління об'єктами державної власності;
- 4) внесення пропозицій щодо забезпечення формування державної політики на розгляд міністрів, які спрямовують та координують їх діяльність;
- 5) здійснення інших завдань, визначених законами України.

Частиною 1 ст. 24 Закону про ЦОВВ встановлено, що Антимонопольний комітет України, Фонд державного майна України, Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг, Державний комітет телебачення і радіомовлення України є центральними органами виконавчої влади зі спеціальним статусом. Інші центральні органи виконавчої влади зі спеціальним статусом можуть бути утворені Кабінетом Міністрів України [7].

Згідно даних Кабінету Міністрів України наразі в нашій державі наявні наступні ЦОВВ зі спеціальним статусом:

- Антимонопольний комітет України;
- Державний комітет телебачення і радіомовлення України;
- Фонд державного майна України;
- Національне агентство України з питань запобігання корупції;
- Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів;
- Адміністрація Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації;
- Державне бюро розслідувань [8].

Як бачимо, навіть поверховий огляд функцій вказаних органів дозволяє констатувати, що вони виконують важливі управлінські та інші (в т.ч. регуляторні та правоохоронні) завдання і мають при їх виконанні не залежати в тому числі і від інших органів виконавчої влади.

Як зазначає Н.М. Мужикова, центральні органи виконавчої влади зі спеціальним статусом – це новий вид органів виконавчої влади, особливість яких полягає в тому, що всі питання їх правового статусу та взаємовідносин з іншими органами мають вирішуватися шляхом прийняття законів, що визначають порядок діяльності й повноваження саме цих ЦОВВ. ЦОВВ зі спеціальним статусом мають особливі завдання та повноваження. Щодо них можуть встановлюватися спеціальні умови утворення, реорганізації та ліквідації, підконтрольності та підзвітності [9].

О. Лавренова слушно зазначає, що законодавством не визначено чіткі критерії віднесення того чи іншого державного органу до центральних органів виконавчої влади зі спеціальним статусом та й взагалі правовий статус цих органів. Разом із тим необхідно зазначити певні їхні особливості: специфічні завдання та функції, особливий порядок вирішення кадрових питань, особливий порядок їх підконтрольності та підзвітності, наявність спеціальних гарантій діяльності для їх членів, право видавати нормативно-правові акти [10].

Саме можливість ЦОВВ із спеціальним статусом видавати нормативно-правові акти підзаконного характеру є визначальною для розуміння їх правового статусу. Зокрема, специфіка правового статусу АРМА полягає в її функціях, які згідно ст. 3 Закону про АРМА включають в себе:

- 1) проведення аналізу статистичних даних, результатів досліджень та іншої інформації про виявлення, розшук та управління активами;
- 2) підготовка пропозицій щодо формування та реалізації державної політики у сфері виявлення, розшуку та управління активами, розроблення проектів нормативно-правових актів з цих питань;
- 3) здійснення заходів з виявлення, розшуку, проведення оцінки активів за зверненням слідчого, детектива, прокурора, суду (слідчого судді);
- 4) організація здійснення заходів, пов'язаних з проведенням оцінки, веденням обліку та управління активами;
- 5) формування та ведення Єдиного державного реєстру активів, на які накладено арешт у кримінальному провадженні;
- 6) здійснення співробітництва з органами іноземних держав, до компетенції яких належать питання щодо виявлення, розшуку та управління активами, іншими компетентними органами іноземних держав, відповідними міжнародними організаціями;
- 7) участь у забезпеченні представництва прав та інтересів України у закордонних юрисдикційних органах у справах, пов'язаних з поверненням в Україну активів, одержаних від корупційних та інших злочинів;
- 8) надання роз'яснень, методичної та консультаційної допомоги слідчим, детективам, прокурорам та суддям з питань, пов'язаних з виявленням, розшуком, проведенням оцінки та управління активами;
- 9) інші функції, визначені законом.

В чинному законодавстві нормотворчій діяльності АРМА приділено достатньо значна увага. Так, п. 2 ч. 1 ст. 9 Закону про АРМА визначає, що Національне агентство виконує такі функції як підготовка

пропозицій щодо формування та реалізації державної політики у сфері виявлення, розшуку та управління активами, розроблення проектів нормативно-правових актів з цих питань.

Відтак, участь у нормопроектуванні – в тому числі і у законопроектній роботі – такого органу як АРМА, безпосередньо вказана у законодавстві. Дане положення є винятково важливим з огляду на значення управління арештованими активами у суспільних відносинах. Звісно, що саме АРМА яке таке управління здійснює безпосередньо – повинно брати участь у розробці проектів законів чи інших нормативно-правових актів у згаданій сфері. Проте слід

Також, п.п. 6,8 ч.1 ст.10 Закону про АРМА визначено, що Національне агентство з метою виконання своїх функцій:

- приймає з питань, що належать до його компетенції, обов'язкові для виконання нормативно-правові акти;
- звертається до суду з позовами (заявами) щодо визнання незаконними нормативно-правових актів, індивідуальних рішень, виданих (прийнятих) з порушенням встановлених цим Законом вимог та обмежень, визнання недійсними правочинів;

Частиною 4 ст.10 Закону про АРМА встановлено, що нормативно-правові акти Національного агентства підлягають державній реєстрації Міністерством юстиції України та включаються до Єдиного державного реєстру нормативно-правових актів.

Нормативно-правові акти Національного агентства після включення до Єдиного державного реєстру нормативно-правових актів опубліковуються державною мовою в офіційних друкованих виданнях.

Нормативно-правові акти Національного агентства, що пройшли державну реєстрацію, набирають чинності з дня офіційного опублікування, якщо інше не передбачено такими актами, але не раніше дня їх офіційного опублікування.

Підзаконна нормотворчість АРМА наразі має винятково управлінський – допоміжний характер і покликана сприяти виконанню покладених на дану структуру завдань. Натомість участь у законотворчому процесі дає змогу більш ефективно врегулювати суспільні відносини, пов'язані з безпосереднім виявленням, розшуком та управлінням активами.

Варто відтак відзначити, що АРМА має право брати участь у законодавчому процесі виключно через Кабінет міністрів України. Водночас попри традиційне уявлення про дану структуру як урядову – вона повинна мати незалежний спеціальний характер і не бути залежною від політичних чи інших аспектів. Таким чином, доцільно розглянути принаймні часткове наділення даного органу законотворчими функціями.

Висновки:

1. Нормотворчу діяльність Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів слід розглядати як мінімум в двох аспектах: 1) власна підзаконна нормотворчість, спрямована головним чином на безпосереднє виконання поставлених законом завдань АРМА; 2) участь у розробці проектів законів та інших нормативно-правових актів для більш ефективного врегулювання відносин у сфері виявлення, розшуку та управління активами.

2. Нормативно-правові акти АРМА мають своїм головним призначенням забезпечення боротьби з корупцією шляхом організації управління матеріальними активами, отриманими злочинним шляхом. Відтак, дані нормативно-правові акти слід віднести до числа регулятивних.

3. Відтак, доцільно в майбутньому врегулювати статус деяких центральних органів виконавчої влади зі спеціальним статусом, зокрема, Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, наділивши даний орган правом безпосередньої законодавчої ініціатив щодо регулювання суспільних відносин у сфері виявлення, розшуку та управління активами.

References:

1. Protsan Yu.H. (2014) Vyznachenist pravovoho statusu orhaniv vykonavchoi vlady yak harantiia dotrymannia pryntsypiv pravovoi derzhavy i verkhovenstva prava. *Administratyvne pravo i protses: naukovopraktychnyi zhurnal*. 2014. № 3(9) P. 50-64 (60). (In Ukrainian)

2. Vashchenko Yu.V. (2012) Natsionalni komisii rehuliuvannia pryrodnykh monopolii v systemi orhaniv derzhavnoi vlady v Ukraini. *Pivdennoukrainskyi pravnychi chasopys*. 2012. № 3. P. 137-139. (In Ukrainian)

3. Konventsiiia Rady Yevropy pro vidmyvannia, poshuk, aresht ta konfiskatsiiu dokhodiv, oderzhanykh zlochyynnym shliakhom, ta pro finansuvannia teroryzmu. Konventsiiia vid 16.05.2005. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_948#o61 (In Ukrainian)

4. Council Decision 2007/845/JHA of 6 December 2007 concerning cooperation between Asset Recovery Offices of the Member States in the field of tracing and identification of proceeds from, or other property related to, crime. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32007D0845> (In Ukrainian)

5. Pro Natsionalne ahentstvo Ukrainy z pytan vyivlennia, rozshuku ta upravlinnia aktyvamy, oderzhanymy vid koruptsiinykh ta inshykh zlochyniv. Zakon Ukrainy vid 10.11.2015 № 772-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/772-19> (In Ukrainian)

6. Pro utvorennia Natsionalnoho ahentstva Ukrainy z pytan vyivlennia, rozshuku ta upravlinnia aktyvamy, oderzhanymy vid koruptsiinykh ta inshykh zlochyniv: Kabinet Ministriv Ukrainy; Postanova vid 24.02.2016 № 104. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/104-2016-%D0%BF> (In Ukrainian)

7. Pro tsentralni orhany vykonavchoi vlady. Zakon Ukrainy vid 17 bereznia 2011 r. № 3166-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3166-17#n217> (In Ukrainian)

8. Inshi orhany vykonavchoi vlady. Uriadovy portal. URL: <https://www.kmu.gov.ua/catalog> (In Ukrainian)

9. Muzhykova N.M. (2013) Orhany vykonavchoi vlady v Ukraini: pravovy status. Red. kol.: V.M. Boiko (holovn red.) [ta in.]. Chernihiv: Siverskyi tsentr pislidyplomnoi osvity, 2013. 100 p. (In Ukrainian)

10. Lavrenova O. (2016) Tsentralni orhany vykonavchoi vlady zi spetsialnym statusom. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo*. 2016 r. № 8 P. 115-119. (In Ukrainian)

Нормотворческая деятельность национального агентства Украины по вопросам выявления, розыска и управления активами, полученными от коррупционных и других преступлений: конституционно-правовой аспект

Шевчук Алексей Анатольевич, e-mail shevchuk_barristers@ukr.net; ORCID ID: 0000-0002-6930-6214
аспирант отдела конституционного права и местного самоуправления
Института государства и права им. В.М. Корецкого НАН Украины, г. Киев, Украина

Аннотация. В статье анализируется правовая природа и конституционно-правовой статус правовых актов Национального агентства Украины по вопросам выявления, розыска и управления активами, полученными от коррупционных и других преступлений как центрального органа исполнительной власти со специальным статусом. Рассмотрены особенности центральных органов исполнительной власти со специальным статусом как неотъемлемой составляющей исполнительной власти и государственного механизма в целом. Установлено, что специальный статус определяется прежде всего особой социальной ролью данной категории центральных органов исполнительной власти. Определено место и роль Национального агентства Украины по вопросам выявления, розыска и управления активами, полученными от коррупционных и других преступлений в системе органов исполнительной власти. Установлено, что данный орган занимает промежуточное место между правоохранительными органами, осуществляющими борьбу с коррупцией и организованной преступностью, а также другими органами государственного управления. Именно данное обстоятельство является причиной существования у данного органа нормотворческой функции. В частности, это касается права Национального агентства выдавать подзаконные нормативные акты - приказы - по вопросам, отнесенным законом к его юрисдикции. Определяются основные проблемы по реализации законодательной функции данного органа власти и пути их решения. В частности, предлагается расширить законодательные возможности Национального агентства Украины по вопросам выявления, розыска и управления активами, полученными от коррупционных и других преступлений во избежание возможных конфликтов с Кабинетом Министров Украины и другими центральными органами исполнительной власти. В частности, предлагается рассмотреть возможность наделения указанного агентства правом непосредственной законодательной инициативы по регулированию общественных отношений в сфере выявления, розыска и управления активами.

Ключевые слова: имущество, коррупция, преступление, орган государственной власти, законодательство, нормотворчество, исполнительная власть, специальный статус органа власти.

Centre for European Reforms Studies a.s.b.l.
(Grand Duchy of Luxembourg)

European Reforms Bulletin

scientific peer-reviewed journal

2021
No. 3

Passed for printing 28.09.2021. Appearance 30.09.2021.
Typeface Times New Roman. Circulation 100 copies.

Design, computer page positioning, layout: **Centre for European Reforms Studies, a.s.b.l. Grand Duchy of Luxembourg**
All the articles are published in author's edition. Publishing institution: **Centre for European Reforms Studies, a.s.b.l. Grand Duchy of Luxembourg** (Registre de commerce et des sociétés, Luxembourg, F 10.340, siège social: L-1541 Luxembourg, 36, boulevard de la Fraternité),
+352661261668, email: bulletin@email.lu, <http://cers.eu.pn/bulletin.html>